

e-ISSN 2465-4213 (Online)

MFU Connexion

Journal of Humanities and Social Sciences

Mae Fah Luang University

ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด เพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม

Partial Least Square Path Modeling Development of Adaptation Marketing Strategy for Value Perception of Thai Cuisine Originality

วิลาวัลย์ อ่อนวงษ์เปรม¹, สีวารัตน์ โคบายาชิ¹ และปริญญ์ ลักษิตามาต¹

Wilawan Onwangprem, Siwarat Kobayashi and Prin Laksitamas

Received July 27, 2018

Revised Dec 1, 2018

Accepted Dec 4, 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมกับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดที่มีต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย (2) พัฒนาตัวแบบเส้นทาง (Partial Least Square: PLS) กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม จำนวนทั้งสิ้น 552 แห่ง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ค่าสถิติที่ใช้ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบ้ ค่าความโด่ง และเทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบเส้นทาง (PLS) กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทยมีความสามารถในการพยากรณ์ได้ระดับดีเป็นที่ยอมรับ คิดเป็นร้อยละ 43.6 ซึ่งผ่านเกณฑ์ร้อยละ 40 ขึ้นไป ลักษณะ

¹ Doctor of Business Administration Program in Marketing, Siam University, Bangkok, Thailand

* Corresponding author e-mail: mark1@siam.edu

ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุพบว่า ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อกิจกรรมการปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิม ยกเว้นจำนวนพนักงานและการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม รวมถึงกิจกรรมการปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิมยังมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมด้วย

คำสำคัญ: ตัวแบบเส้นทาง PLS / กิจกรรมการปรับตัวทางการตลาด / การรับรู้คุณค่า / อาหารไทยดั้งเดิม

Abstract

The research was aimed at studying (1) causal relationship between general information involved with Thai original cuisine and adaptation of marketing strategy for value perception on Thai original cuisine and (2) partial least square path modeling development of adaptation marketing strategy for value perception of Thai original cuisine. The questionnaires were constructed as a research tool for collecting data from 552 Thai original cuisine restaurants. The statistics used for analysis were frequency distribution, percentage, mean, skewness, kurtosis and structural equation modeling: SEM.

The research findings indicated that the developed partial least square path modeling of adaptation marketing strategy for value perception of Thai original cuisine was created consistently and fit with empirical data and had ability to predict at good and acceptable level at 43.6%, which its acceptance was more than 40%. The causal relationship showed that fundamental information about Thai original cuisine restaurants were correlated with both adaptation marketing strategy of Thai original cuisine restaurants except number of employees and value perception

of Thai original cuisine. Furthermore, adaptation marketing strategy of Thai original cuisine restaurants was correlated with value perception of Thai original cuisine.

Keywords: Partial least square path modeling / Adaptation marketing strategy / Value perception / Thai original cuisine

บทนำ

ในปัจจุบันการแข่งขันในตลาดธุรกิจร้านอาหารมีความรุนแรงมากขึ้น จำนวนธุรกิจภัตตาคารหรือร้านอาหารใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการกระจายตัวของลูกค้าและส่วนแบ่งในตลาด อย่างไรก็ตามทิศทางของธุรกิจภัตตาคารหรือร้านอาหารในปี พ.ศ. 2560 คาดว่ายังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง สืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2559 มีมูลค่าตลาดประมาณ 382,000-385,000 ล้านบาท เติบโตอยู่ในกรอบร้อยละ 1.9-2.7 จากปี พ.ศ. 2558 ที่มีมูลค่า 375,000 ล้านบาท (Kasikomthai Research Center, 2016) ทั้งนี้เนื่องจากพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลง และการนำเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้กับธุรกิจร้านอาหาร หนุนให้ธุรกิจนี้เติบโตและมีประสิทธิภาพในการบริหารธุรกิจมากยิ่งขึ้น การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ช่วยผู้ประกอบการลดต้นทุนในการดำเนินธุรกิจและเข้าถึงฐานลูกค้าได้กว้างขวางและเฉพาะเจาะจงมากขึ้น โดยเฉพาะ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium Enterprises: SMEs) เริ่มหันมาให้บริการร้านอาหารผ่านสื่อออนไลน์และแอปพลิเคชัน ช่วยลดต้นทุนในการลงทุนเช่าร้านหรือจ้างพนักงาน อีกทั้งตลาดบริการจัดส่งอาหารที่ช่วยเพิ่มช่องทางและความรวดเร็วในการขาย มีการขยายตัวอย่างชัดเจนในปี พ.ศ. 2559 ความสะดวกในการประกอบธุรกิจเหล่านี้เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดนักลงทุนเข้ามาในธุรกิจประเภทนี้ (Office of Business Information, 2017) โดยเฉพาะร้านอาหารไทยเป็นอีกหนึ่งธุรกิจพื้นฐานที่อยู่คู่กับสังคมไทยและกำลังเป็นที่นิยมรู้จักยอมรับมากขึ้น จนได้รับการบรรจุอยู่ในรายการอาหารของภัตตาคารเกือบทั่วโลก

จะเห็นได้จากจำนวนร้านอาหารไทยในภูมิภาคเอเชียมีถึง 992 แห่ง (Food Institute, 2014) โดยอาหารไทยยังคงเป็นที่นิยมติดอันดับหนึ่งในสี่ของโลก รองจากอาหารอิตาเลียน ฝรั่งเศส และจีน ตามลำดับ (Center of Thai Food and Thai Kitchen to the World Kitchen, 2014) แนวโน้มการบริโภคมีมากขึ้นโดยเฉพาะอาหารไทยดั้งเดิม (Thai Original Cuisine) ซึ่งเป็นอาหารประจำชาติไทยที่มีการส่งเสริมและถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ถือได้ว่าอาหารไทยเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญของไทย อาจเปลี่ยนวิธีการปรุงหรือรสชาติหรือการผสมผสานสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยา ที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย (Thai Herbal Learning Center, 2017) สอดคล้องกับนโยบายโครงการครัวไทยสู่ครัวโลกของภาครัฐที่ส่งเสริมให้มีการลงทุนในภาคธุรกิจร้านอาหารไทยเพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานสู่สากลให้ครอบคลุมอย่างครบวงจรทั้ง 4R ได้แก่ วัตถุดิบการผลิตอาหาร (Raw Material) การผลิตอาหารพร้อมปรุง (Ready to Cook) การผลิตอาหารพร้อมรับประทาน (Ready to Eat) และการส่งเสริมพัฒนาร้านอาหารไทย (Restaurant) ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจร้านอาหารไทยอย่างรวดเร็วและเป็นหัวใจของผู้ชื่นชอบในรสชาติที่เข้มข้นเป็นอย่างดี (Thai Food Industry to the World Enterprise Network, 2017) นอกจากนี้ร้านอาหารไทยดั้งเดิมเป็นร้านอาหารระดับทั่วไปที่มีการออกแบบตกแต่งแบบเรียบง่าย สะดวก รวดเร็ว มีความทันสมัย เน้นบริการอาหารจานด่วน มีรายการอาหารจำกัด และสามารถหมุนเวียนลูกค้าได้ในปริมาณมากภายใต้สภาวะเร่งรีบในปัจจุบัน (Pomsriler, 2014; Laksitamas, 2016) จัดได้ว่าเป็นวิสาหกิจขนาดย่อมประเภทกิจการบริการ (The Revenue Department, 2017) ซึ่งธุรกิจที่ดำเนินอยู่รอดมักจะดำเนินกิจการมาเป็นเวลานานไม่ต่ำกว่า 10 ปี ทำเลต่างจังหวัดโดยเฉพาะตามอำเภอเมือง หรือตลาดประจำอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ จะเป็นแหล่งที่มีร้านอาหารกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก (Department of Business and Trade Development, 2018) ส่วนสื่อมวลชนโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อยุคไร้พรมแดนที่เปิดรับได้ง่าย ราคาถูก ข้อมูลข่าวสารทันสมัยปัจจุบันและล้ำอนาคต อีกทั้งได้ทั้งภาพและเสียง

เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ง่ายขึ้น (Saradd.com, 2017) เพื่อความอยู่รอดและเติบโตเนื่องจากอาศัยแรงงานเป็นตัวกลางขับเคลื่อนเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรมการผลิตที่อาศัยเครื่องจักร (Thaipost, 2011)

ทางหนึ่งสำหรับภาคธุรกิจบริการอย่างร้านอาหารไทยจึงมีความจำเป็นที่ตัวเองจะปรับตัวเพื่อความอยู่รอดด้วย การทำการตลาดบริการเชิงรุกอาศัยกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด (Marketing Adaptation Strategy) เป็นความสามารถขององค์กรในการดำเนินงานทางด้านการตลาด ซึ่งสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในการแข่งขันเชิงธุรกิจได้ ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม จำเป็นจะต้องมีการพัฒนาแบบแผนกลยุทธ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันและเป็นการช่วยให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรที่ตั้งไว้ โดยกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดนั้นมีองค์ประกอบอยู่ 5 ด้าน (Limmanond, 2007) ได้แก่ (1) ด้านการพัฒนากลยุทธ์การขาย (2) ด้านการจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย (3) ด้านกลยุทธ์การวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (4) ด้านการออกแบบโครงสร้างองค์กร และ (5) ด้านการปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ ซึ่งกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกระบวนการทางการตลาดบูรณาการผสมผสานเพื่อนำมาวางแผนการบริหารกิจกรรมการตลาด การปฏิบัติการ และทรัพยากรมนุษย์ให้มีการประสานงานกันเป็นอย่างดีเพื่อให้บรรลุความสำเร็จของธุรกิจ ซึ่งผลสำเร็จจะวัดได้จากการรับรู้ถึงคุณค่า (Value Perception) ของลูกค้าผู้ใช้บริการ ภายหลังจากการใช้บริการทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และส่วนที่เกี่ยวข้อง (ประโยชน์ที่ได้รับ) รวมถึงราคา เวลา ความพยายาม ความปลอดภัย และความสะดวกสบาย (สิ่งที่สูญเสียออกไป) โดยมีคุณภาพของบริการเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดความแตกต่าง และความได้เปรียบทางการแข่งขันระหว่างคู่แข่ง (Roig et al., 2006) ซึ่งถ้าหากลูกค้ามีการรับรู้ถึงคุณค่าที่ดี ก็ย่อมเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาธุรกิจร้านอาหารไทยดีด้วย ในทางตรงกันข้ามหากลูกค้ามีระดับคุณค่าการรับรู้ต่ำ แล้วทางผู้ประกอบการไม่สนใจปรับปรุงแก้ไข

จุดบกพร่องย่อมมีผลให้ธุรกิจเสียโอกาสทางธุรกิจ ทำให้ส่วนแบ่งทางการตลาดลดลงด้วยเช่นกัน

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยมีจึงได้ศึกษาวิจัยกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทยบนตัวแบบเส้นทางกำลังสองน้อยที่สุดบางส่วน (Partial Least Square Path Modeling) ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย สามารถใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างพัฒนากลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด โดยการพัฒนาและฝึกอบรมบุคลากร โดยมีการแบ่งลูกค้าออกเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อง่ายต่อการทำกิจกรรมและการวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีการปรับโครงสร้างองค์กรให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพตลาดในปัจจุบัน จนส่งผลทำให้ผลประโยชน์ที่ดีขององค์กร ตลอดจนการสร้างความพึงพอใจอันเกิดจากการรับรู้คุณค่าของตัวลูกค้าผู้มาใช้บริการนั่นเอง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด (Adaptation Marketing Strategy) เป็นความสามารถทางการตลาดขององค์กรในการดำเนินงาน เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในการแข่งขันเชิงธุรกิจและมีความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และกระบวนการส่งเสริมการตลาดให้เหมาะสมกับตลาดเป้าหมาย เนื่องจากตลาดในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีการแข่งขันที่รุนแรง ดังนั้นกลยุทธ์การตลาดจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และโปรแกรมการตลาดให้เหมาะสมกับกลุ่มตลาดเป้าหมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ดีล้วนเป็นการช่วยให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดสามารถจำแนกออก เป็น 5 องค์ประกอบ ดังนี้ (Limmanond, 2007)

องค์ประกอบที่ 1 การพัฒนากลยุทธ์การขาย (Selling Strategy Development) เป็นการสร้างสรรค์กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง การนำไปใช้ และการเผยแพร่ผลิตภัณฑ์โดยเทคนิคต่าง ๆ ที่สามารถจูงใจผู้บริโภคให้เกิดความต้องการ และตัดสินใจ

ชื่อผลิตภัณฑ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Kanchanapa, 2011) องค์ประกอบที่ 2 การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย (Target Customer Identification) ความสามารถของธุรกิจในการแบ่งความสนใจในผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภคออกเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ และกิจกรรมทางการตลาดได้อย่างเหมาะสมกับผู้บริโภคกลุ่มนั้นโดยอาศัยเกณฑ์ในการ แบ่งส่วน 4 ด้าน คือ (1) ด้านประชากรศาสตร์ (2) ด้านภูมิศาสตร์ (3) ด้านจิตวิทยา และ (4) ด้านพฤติกรรมศาสตร์ (Tongkum et al., 2014)

องค์ประกอบที่ 3 กลยุทธ์การวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (Positioning Strategy) วิธีการกำหนดลักษณะเด่น หรือการกำหนดจุดยืนในการครอบครองผลิตภัณฑ์ที่ผู้บริโภคพึงพอใจโดยการกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ให้อยู่ในใจของผู้บริโภค เป็นการกำหนดจุดขายโดยใช้ลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์นั้น สร้างความแตกต่างจากคู่แข่งอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถจำแนกออกเป็นข้อ ๆ (Sereerut, 2009)

องค์ประกอบที่ 4 การออกแบบโครงสร้างองค์กร (Organizational Structure Design) กระบวนการของการเลือกและใช้โครงสร้างองค์กรที่เหมาะสม เพื่อตอบสนองต่อพันธกิจและเป้าหมายขององค์กรในการประสานงานและติดต่อสื่อสารในระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นการสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นระหว่างองค์ประกอบหลักขององค์กร ได้แก่ โครงสร้างองค์กร งาน คน และระบบการให้รางวัลที่เหมาะสมกับสภาพตลาดในปัจจุบัน (Sawatburi, 2012)

องค์ประกอบที่ 5 การปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ (Other Adaptation Marketing) เป็นการปรับตัวทางการตลาดที่เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพรวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้กระบวนการให้บริการ ตลอดจนการโฆษณาและประชาสัมพันธ์รายการส่งเสริมการขายผ่านสื่อต่าง ๆ (Sethabutr & Wattanapanich, 2009)

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้คุณค่า (Value Perception) คำจำกัดความของการรับรู้คุณค่านั้นประยุกต์มาจากมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในมุมมองของผู้บริโภค โดยมูลค่า เป็นสิ่งที่ผู้บริโภคต้องการในผลิตภัณฑ์ซึ่งรวมถึงคุณภาพที่ลูกค้าได้รับในราคาที่จ่าย

ออกไป หรือสิ่งที่ลูกค้าได้รับในสิ่งที่ลูกค้าได้ให้ไป เมื่อนำคำจำกัดความดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ การรับรู้คุณค่าจึงเป็นการประเมินมูลค่าของสินค้าและบริการ รวมถึงประโยชน์ที่ได้รับโดยอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้สิ่งที่ได้รับและสิ่งที่จ่ายออกไป ทั้งนี้การรับรู้ประโยชน์ที่ได้รับจะเป็นสิ่งที่สำคัญของคำจำกัดความของการรับรู้คุณค่า (Zeithaml, 1988) ในขณะที่มูลค่าทางการตลาดไม่ได้ครอบคลุมเพียงแค่คุณภาพและราคา แต่จะครอบคลุมมูลค่าด้านอารมณ์ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Sheth et al., 1991) ซึ่งเป็นการรับรู้คุณค่าที่จับต้องไม่ได้ โดยการรับรู้คุณค่าสามารถแบ่งออกมาได้สองส่วน ได้แก่ ส่วนแรกคือประโยชน์ที่ได้รับจะครอบคลุมด้านเศรษฐกิจ สังคม และส่วนที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งคือ สิ่งสูญเสียบ้างออกไป ซึ่งประกอบด้วยราคา เวลา ความพยายาม ความปลอดภัย และความสะดวกสบาย อย่างไรก็ตามองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของการรับรู้คุณค่านั้นคือคุณภาพของบริการ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความแตกต่างอันก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน และเป็นสิ่งที่ยากต่อการลอกเลียนแบบของคู่แข่ง (Roig et al., 2006)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมกับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดที่มีต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย
2. เพื่อพัฒนาตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิดการปรับตัวทางการตลาด (Limmanond, 2007) การรับรู้คุณค่า (Zeithaml, 1988; Sheth et al., 1991) และเทคนิคการวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทางกำลังสองน้อยที่สุด (Piriyakul, 2010) สามารถกำหนดในรูปกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและพัฒนา (Survey and Development Research) โดยอาศัยแบบสอบถามเพื่อสำรวจข้อมูลและพัฒนาตัวแบบกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model Analysis: SEM) ได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ธุรกิจร้านอาหารไทยในประเทศไทยที่

จดทะเบียนพาณิชย์กับกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งดำเนินกิจการอยู่ทั่วประเทศ ณ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 มีจำนวนทั้งสิ้น 32,740 แห่ง (Department of Business and Trade Development, 2018) คำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตร Taro Yamane (Taro, 1973) เนื่องจากทราบตัวเลขขนาดประชากร โดยใช้สูตร

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}; N = 32,740, e = 0.05 \longrightarrow n = 395.17 \approx 395 \text{ แห่ง}$$

ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมในการวิจัยควรมีอย่างน้อย 395 ตัวอย่าง ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยต้องการหาขนาดตัวอย่างที่เหมาะสมอย่างแท้จริงสำหรับกรณีวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Squares: OLS) ตั้งแต่ 30 หน่วย และไม่จำเป็นต้องแจกแจงปกติ (Piriyakul, 2010) สำหรับการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) (Cochran, 2007) คือ ขั้นตอนที่ 1 การสุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความน่าจะเป็น (Probability Sampling) ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยจำแนกธุรกิจร้านอาหารไทยในประเทศไทยออกตามรูปแบบการจดทะเบียนพาณิชย์ จัดตั้งธุรกิจออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) บุคคลธรรมดา (2) นิติบุคคลในลักษณะบริษัท จำกัด และ (3) นิติบุคคลในลักษณะห้างหุ้นส่วนจำกัดหรือห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ขั้นตอนที่ 2 การสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยหลักความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ในแต่ละทำเลที่ตั้งสุ่มเลือกตัวอย่างเฉพาะธุรกิจร้านอาหารดั้งเดิมประจำชาติไทยที่มีการส่งมอบและถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติถือได้ว่าอาหารไทยเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญของไทย ตัวอย่างอาหารที่ขึ้นชื่อที่สุดของคนไทยคือ น้ำพริกปลาทุพพร้อมเครื่องเคียงที่จัดมาเป็นชุด เป็นต้น ซึ่งดำเนินกิจการกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทยจากบัญชีรายชื่อที่มีอยู่ โดยใช้วิธีการไปสอบถามด้วยตนเอง ส่งทางไปรษณีย์ ส่งทางโทรสาร และส่งทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ พร้อมแสดงจดหมาย

ขอความร่วมมือจากทางมหาวิทยาลัยเพื่อลดปัญหาการได้มาซึ่งข้อมูลไม่ครบถ้วน โดย จะทำการคัดเลือกสอบถามจากผู้ประกอบการหรือผู้มีหน้าที่ความรับผิดชอบด้านอาหาร และเครื่องดื่ม ซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ระดับผู้ช่วยผู้จัดการหรือรองผู้จัดการ หรือผู้จัดการที่ เข้าถึงได้ง่ายให้เป็นตัวแทนของธุรกิจร้านอาหารแห่งละ 1 ราย ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน ทั้งสิ้น 395 ราย จากจำนวนธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น 395 แห่ง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำแนกตามรูปแบบการ จดทะเบียนพาณิชย์

รูปแบบการจดทะเบียนพาณิชย์ จัดตั้งธุรกิจ	ขนาดประชากร (แห่ง)	ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (แห่ง)
บุคคลธรรมดา	20,800	251
นิติบุคคล (บริษัทจำกัด)	10,443	126
นิติบุคคล (ห้างหุ้นส่วนจำกัด/ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล)	1,497	18
รวม	32,740	395

ที่มา Department of Business and Trade Development (2018)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วยคำถาม ปลายปิด (Close-ended Questions) และปลายเปิด (Open-ended Questions) โดยให้ ผู้ตอบกรอกแบบสอบถามด้วยตนเอง (Self-administered Questionnaire) ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม และส่วนที่ 2 กลยุทธ์ปรับตัวทาง การตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย ประกอบด้วย การพัฒนากลยุทธ์การขาย การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย กลยุทธ์การวางตำแหน่ง ผลิตภัณฑ์ (สินค้า/บริการ) การออกแบบโครงสร้างองค์กร การปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ รวมถึงการรับรู้คุณค่าจากลูกค้าที่มาใช้บริการ ลักษณะของคำถามเป็นแบบมาตราส่วน

ประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Rating Scales) 4 ระดับ (ไม่เคยเลย=1 คะแนน, บางครั้ง=2 คะแนน, บ่อยครั้ง=3 คะแนน และทุกครั้ง=4 คะแนน) กำหนดช่วงคะแนนเฉลี่ย เพื่อใช้ในการแปลความโดยใช้สูตรภาคชั้น (Khuharattanachai, 2003) $[Max-Min]/Class=[4-1]/4$ ความกว้างอันตรภาคชั้นเท่ากับ 0.75

การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย (1) การตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากคณะผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาในข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (Item Objective Congruency Index: IOC) (Tirakanund, 2007) (2) การทดสอบความเชื่อมั่น โดยการทดสอบก่อนนำไปใช้จริง (Try-out) กับธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจริง จำนวนทั้งสิ้น 30 แห่ง โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของ Cronbach (2003) ผลการวิเคราะห์ความตรงเชิงเนื้อหาของแบบสอบถาม (Content Validity) โดยการหาค่า IOC โดยคณะผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ข้อคำถามในแบบสอบถามมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างเนื้อหาในข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อยู่ระหว่าง 0.67 ถึง 1.00 ผ่านเกณฑ์ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไปทุกข้อคำถาม และค่าความเที่ยงของแบบสอบถามกลยุทธ์ปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาอยู่ระหว่าง 0.8758 ถึง 0.9798 ซึ่งผ่านเกณฑ์ยอมรับได้คือค่าตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป (Cronbach, 2003) จึงสามารถนำไปใช้เก็บรวบรวม ข้อมูลจริงต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเกี่ยวกับปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม กลยุทธ์การตลาดบริการเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมสู่ตลาดอาเซียน ด้วยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบ้ ค่าความโด่ง และวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย ด้วยการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง เป็นกรณีวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ โดยทำการวิเคราะห์หา

ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุจากกรอบแนวคิดและทฤษฎีเพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้ตรงกับการสร้างความสัมพันธ์ตามทฤษฎีหรือไม่

ผลการวิจัย

ปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม จำนวนทั้งสิ้น 552 แห่ง ซึ่งผ่านเกณฑ์ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมอย่างน้อย 395 ตัวอย่าง หรือคิดเป็นร้อยละ 139.75 ลักษณะที่พบมากคือเป็นร้านอาหารระดับทั่วไป (Fast Dining) คิดเป็นร้อยละ 56.2 รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิมที่ทำการตลาดเป็นอาหารจานเดียว คิดเป็นร้อยละ 52.0 โดยเฉลี่ยมีความหลากหลาย 2.04 รูปแบบ ท่าเลที่ตั้งอยู่ต่างจังหวัด คิดเป็นร้อยละ 49.8 จำนวนพนักงานในธุรกิจเฉลี่ย 11.48 คน ดำเนินกิจการมาเป็นระยะเวลาเฉลี่ย 12.31 ปี การรับรู้ข้อมูลข่าวสารอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่ออินเทอร์เน็ตมากที่สุด รองลงมาคือบุคคล เช่น คำแนะนำบอกกล่าวจากญาติพี่น้อง/ผู้ร่วมธุรกิจ/ผู้อื่น คิดโดยเฉลี่ยรับรู้ผ่านสื่อ 2.43 สื่อ ผลการดำเนินงานปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านเฉลี่ยมีผลกำไรร้อยละ 30.31

ธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมมีกลยุทธ์ปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมจัดอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.67$) โดยมีการนำกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดมาใช้ในร้านอาหารไทยดั้งเดิมระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.75$) กลยุทธ์ทุกด้านต่างนำมาใช้ในระดับค่อนข้างมาก ได้แก่ ด้านการพัฒนางานกลยุทธ์การขาย ($\bar{x}=2.93$) การวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (สินค้า/บริการ) ($\bar{x}=2.88$) การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ($\bar{x}=2.78$) การออกแบบโครงสร้างองค์กร ($\bar{x}=2.60$) และการปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ ($\bar{x}=2.58$) ตามลำดับ

นอกจากนี้ลูกค้าที่มาใช้บริการร้านอาหารไทยดั้งเดิมจะมีการรับรู้คุณค่าในระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.58$) ทั้งนี้การรับรู้ประโยชน์ที่ได้รับจะเป็นสิ่งที่สำคัญของคำจำกัดความของการรับรู้คุณค่า ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม

กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม	\bar{x}	S.D.	แปลผล
กลยุทธ์ปรับตัวทางการตลาด	2.75	0.41	ค่อนข้างมาก
การพัฒนากลยุทธ์การขาย	2.93	0.47	ค่อนข้างมาก
การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย	2.78	0.45	ค่อนข้างมาก
การวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (สินค้า/บริการ)	2.88	0.43	ค่อนข้างมาก
การออกแบบโครงสร้างองค์กร	2.60	0.43	ค่อนข้างมาก
การปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ	2.58	0.44	ค่อนข้างมาก
การรับรู้คุณค่า	2.58	0.39	ค่อนข้างมาก
ภาพรวม	2.67	0.36	ค่อนข้างมาก

การตรวจสอบความเหมาะสมของข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม ตัวแปรปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมมีค่าความเบ้ (Skewness) อยู่ระหว่าง -0.366 ถึง 0.698 และค่าความโด่ง (Kurtosis) อยู่ระหว่าง -0.435 ถึง 0.990 กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความเบ้ อยู่ระหว่าง -0.741 ถึง 0.076 และค่าความโด่ง อยู่ระหว่าง 0.635 ถึง 1.349 และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความเบ้ อยู่ระหว่าง -0.629 ถึง 0.305 และค่าความโด่ง อยู่ระหว่าง 0.456 ถึง 1.284 นั่นคือ ตัวแปรปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม ทุกตัวแปรต่างมีความเหมาะสมที่จะนำไปวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง ทั้งนี้เนื่องจากค่าความเบ้ ไม่เกิน 0.75 (ค่าสัมบูรณ์) และค่าความโด่ง ไม่เกิน 1.50 (ค่าสัมบูรณ์) จึงทำให้ข้อมูลมีแจกแจงแบบปกติ (Normal Distribution)

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมมีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 7 ตัวแปร

อยู่ระหว่าง 0.315* ถึง 0.750* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05 กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 5 ตัวแปรมีความสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.612* ถึง 0.760* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 9 ตัวแปรมีอยู่ระหว่าง 0.321* ถึง 0.714* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05

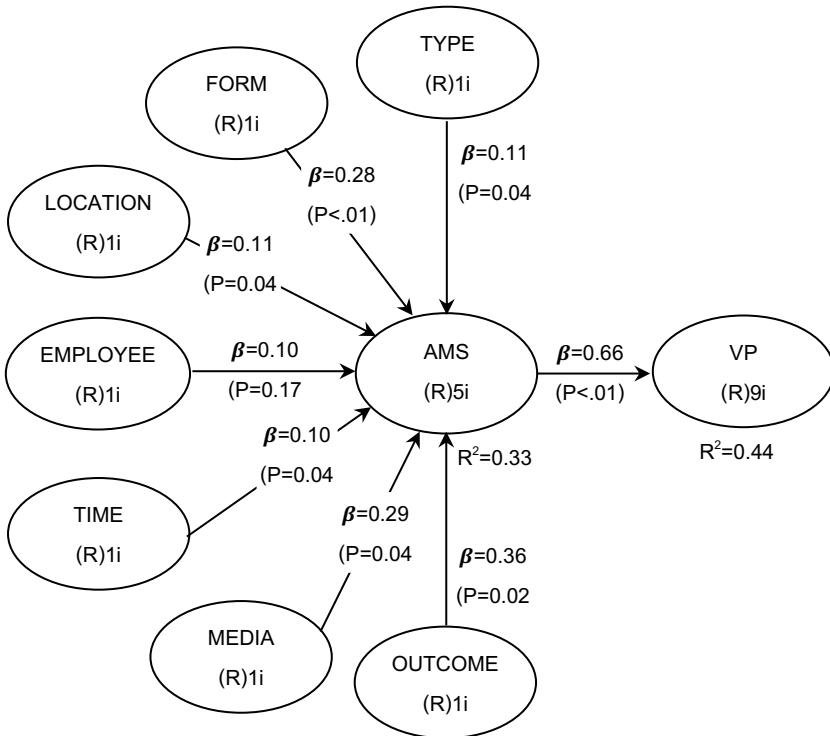
จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความสัมพันธ์ไม่เกิน 0.80 (ค่าสัมบูรณ์) ทำให้ไม่เกิดสภาวะ Multicollinearity หรือปรากฏการณ์ที่ตัวแปรมีความสัมพันธ์กันทางบวกสูง จึงมีความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างด้วย ซึ่งสภาวะ Multicollinearity อันมีผลให้ค่าสัมประสิทธิ์ที่ใช้ในการประมาณขาดความแม่นยำ ซึ่งจะเกิดขึ้นในสัมพันธทางบวกสูงเท่านั้น ส่วนในกรณีที่ความสัมพันธ์ทางลบสูง จะยังทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ที่ใช้ในการประมาณมีความแม่นยำมากขึ้นซึ่งหากเกิดสภาวะดังกล่าว หนทางแก้ไขจำเป็นที่จะต้องตัดตัวแปรอิสระตัวใดตัวหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กันสูงออกจากการวิเคราะห์ (Prasitratthasint, 2008) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การตรวจสอบความเหมาะสมของข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์	ความเบ้ (Skewness)	ความโด่ง (Kurtosis)	ค่าสหสัมพันธ์ (Correlation Coefficient) (r)
ปัจจัยข้อมูลธุรกิจ	-0.366 ถึง 0.698	-0.435 ถึง 0.990	0.315* ถึง 0.750*
กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด	-0.741 ถึง 0.076	0.635 ถึง 1.349	0.612* ถึง 0.760*
การรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม	-0.629 ถึง 0.305	0.456 ถึง 1.284	0.321* ถึง 0.714*

หมายเหตุ. Skewness ≤ 0.75 (ค่าสัมบูรณ์), Kurtosis ≤ 1.50 (ค่าสัมบูรณ์), $r \leq 0.80$ (ค่าสัมบูรณ์)

ผลการวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม สามารถนำเสนอได้ดังรูปที่ 2

รูปที่ 2 ผลการวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม

ตัวแปรหุ่น (Dummy Variable) ประกอบด้วย

- ประเภทธุรกิจ (Type): 1=ร้านอาหารระดับหรู/กลาง, 0=ร้านอาหารระดับทั่วไป
- ทำเลที่ตั้ง (Location): 1=กรุงเทพฯ และปริมณฑล, 0=ต่างจังหวัด

ตัวแปรที่ไม่ต้องแปลเป็นตัวแปรหุ่นสามารถนำไปใช้ได้ทันที ประกอบด้วย

1. ความหลากหลายของรูปแบบ (Form)
2. จำนวนพนักงานในธุรกิจ (Employee)
3. ระยะเวลาในการดำเนินธุรกิจ (Time)
4. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (Media)
5. ผลการดำเนินกิจการ (Outcome)
6. กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด (AMS)
7. การรับรู้คุณค่า (VP)

ผลการพิจารณาในส่วนของโมเดลการวัด (Measurement Model) พบว่าตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมในแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด (AMS) ค่านำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.833 ถึง 0.908 และการรับรู้คุณค่า (VP) มีค่านำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.640 ถึง 0.787 ซึ่งผ่านเกณฑ์ตั้งแต่ 0.30 ขึ้นไป (Kline, 1994) อีกทั้งมีความตรงเชิงเสมือน (Convergent Validity) เนื่องจากค่าความเชื่อมั่นเชิงโครงสร้าง (Construct Reliability: ρ_c) หรืออาจเรียกว่า ความเชื่อมั่นเชิงประกอบ (Composite Reliability: ρ_c) มีค่าเท่ากับ 0.760 และ 0.519 ตามลำดับ ซึ่งผ่านเกณฑ์ คือมากกว่า 0.60 (Hair et al., 2010) ตลอดจนค่าความผันแปรของค่าความเชื่อมั่นเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของการผันแปรที่สกัดได้ (Variance Extracted: ρ_v) เท่ากับ 0.940 และ 0.763 ตามลำดับ ซึ่งผ่านเกณฑ์คือมากกว่า 0.50 เช่นกัน (Diamantopoulos & Siguaw, 2000)

นอกจากนี้พิจารณาในส่วนของโมเดลโครงสร้าง (Structural Model) พบว่า (1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจเกี่ยวกับประเภทธุรกิจรูปแบบอาหารไทยดั้งเดิม ทำให้ที่ตั้งธุรกิจ ระยะเวลาดำเนินธุรกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่อต่าง ๆ และผลการดำเนินกิจการในปัจจุบัน

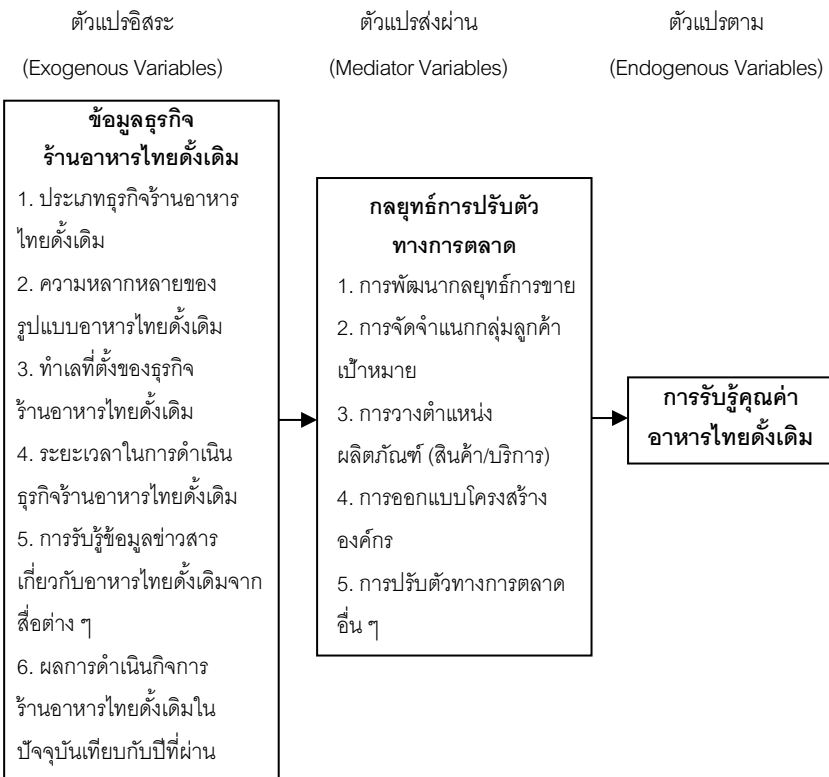
เมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา ต่างมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE= 0.112^*$, 0.279^* , 0.111^* , 0.103^* , 0.289^* และ 0.360^* ตามลำดับ) (2) ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจเกี่ยวกับประเภทธุรกิจ รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิม ทำเลที่ตั้งธุรกิจ ระยะเวลาดำเนินธุรกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่อต่าง ๆ และผลการดำเนินกิจการในปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา ต่างมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($IE=0.074^*$, 0.184^* , 0.073^* , 0.068^* , 0.191^* และ 0.238^* ตามลำดับ) และ (3) กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE=0.660^*$) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์อิทธิพลเชิงสาเหตุ

ตัวแปรผล	อิทธิพล	ตัวแปรเหตุ							
		Type	Format	Locate	Employee	Time	Media	Outcome	AMS
AMS	DE	.112*	0.279*	0.111*	0.097	0.103*	0.289*	0.360*	
	IE	-	-	-	-	-	-	-	
	TE	.112*	.279*	0.111*	0.097	0.103*	0.289*	0.360*	
	R ²	0.325							
VP	DE	-	-	-	-	-	-	-	0.660*
	IE	0.074*	0.184*	0.073*	0.064	0.068*	0.191*	0.238*	-
	TE								
	R ²	0.436							

หมายเหตุ. *P<0.05

สรุปตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม พบว่าในแต่ละองค์ประกอบของตัวแบบมีความตรงเชิงเส้นมีผลต่อจนตัวแบบที่พัฒนาขึ้นมีความสามารถในการพยากรณ์ กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมได้ระดับดีและเป็นที่ยอมรับ คิดเป็นร้อยละ 43.6 ซึ่งผ่านเกณฑ์ร้อยละ 40 ขึ้นไป (Sarıs & Strenkhorst, 1984) โดยนำเสนอตัวแบบที่พัฒนาขึ้นในรูปกรอบแนวคิดการวิจัย ดังรูปที่ 3

รูปที่ 3 ตัวแบบกลยุทธ์การตลาดบริการเพื่อสร้างคุณค่าการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่พัฒนาขึ้นในรูปกรอบแนวคิดในการวิจัย

สรุปผลการศึกษาและอภิปรายผล

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมกับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดที่มีต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย ปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมจำนวนทั้งสิ้น 552 แห่ง ซึ่งผ่านเกณฑ์ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม อย่างน้อย 395 ตัวอย่าง หรือคิดเป็นร้อยละ 139.75 ลักษณะที่พบมากคือเป็นร้านอาหารระดับทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 56.2 รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิมที่ทำการตลาดเป็นอาหารจานเดียว คิดเป็นร้อยละ 52.0 โดยเฉลี่ยมีความหลากหลาย 2.04 รูปแบบ ทำเลที่ตั้งอยู่ต่างจังหวัด คิดเป็นร้อยละ 49.8 จำนวนพนักงานในธุรกิจเฉลี่ย 11.48 คน ดำเนินกิจการมาเป็นระยะเวลาเฉลี่ย 12.31 ปี การรับรู้ข้อมูลข่าวสารอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่ออินเทอร์เน็ตมากที่สุด รองลงมา สื่อบุคคล เช่น คำแนะนำบอกกล่าวจากญาติพี่น้อง/ผู้ร่วมธุรกิจ/ผู้อื่น คิดโดยเฉลี่ยรับรู้ผ่านสื่อ 2.43 สื่อ ผลการดำเนินกิจการปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านเฉลี่ยมีผลกำไร ร้อยละ 30.31 ซึ่งให้เห็นว่าธุรกิจร้านอาหารไทยส่วนใหญ่เป็นร้านอาหารระดับทั่วไปที่มีการออกแบบตกแต่งแบบเรียบง่าย สะดวก รวดเร็ว มีความทันสมัย เน้นบริการอาหารจานด่วน มีรายการอาหารจำกัด และสามารถหมุนเวียนลูกค้าได้ในปริมาณมากภายใต้สภาวะเร่งรีบในปัจจุบัน (Pornsilert, 2014) จัดได้ว่าเป็นวิสาหกิจขนาดย่อมประเภทกิจการบริการที่มีการจ้างงานไม่เกิน 50 คน และมีขนาดสินทรัพย์ถาวรไม่เกิน 50 ล้านบาท (The Revenue Department, 2017) ซึ่งธุรกิจที่ดำเนินอยู่รอดมักจะทำเนิกรกิจการมาเป็นเวลานานไม่ต่ำกว่า 10 ปี ทำเลต่างจังหวัดโดยเฉพาะตามอำเภอเมือง หรือตลาดประจำอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ จะเป็นแหล่งที่มีร้านอาหารกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก (Department of Business and Trade Development, 2018) ส่วนสื่อมวลชนโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อยุคไร้พรมแดนที่เปิดรับได้ง่าย ราคาถูก ข้อมูลข่าวสารทันกระแสปัจจุบัน และล้ำอนาคต อีกทั้งได้ทั้งภาพและเสียง เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two Way Communication) ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ง่ายขึ้น (Saradd.com, 2017) สำหรับผลการดำเนิน

กิจการในปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านในธุรกิจการบริการจะมีผลกำไรเปอร์เซ็นต์ที่สูงเพื่อความอยู่รอดและเติบโต เนื่องจากอาศัยแรงงานเป็นตัวกลางขับเคลื่อนเมื่อเทียบกับภาคอุตสาหกรรมการผลิตที่อาศัยเครื่องจักร (Thaipost, 2011)

ธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมมีกลยุทธ์ปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทยจัดอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.67$) โดยมีการนำกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดมาใช้ในร้านอาหารไทยดั้งเดิมระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.75$) กลยุทธ์ทุกด้านต่าง ๆ นำมาใช้ในระดับค่อนข้างมาก ได้แก่ ด้านการพัฒนากลยุทธ์การขาย ($\bar{x}=2.93$) การวางตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (สินค้า/บริการ) ($\bar{x}=2.88$) การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ($\bar{x}=2.78$) การออกแบบโครงสร้างองค์กร ($\bar{x}=2.60$) และการปรับตัวทางการตลาดอื่น ๆ ($\bar{x}=2.58$) ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Vitayapornpipat (2013) พบว่าการปรับตัวของกลยุทธ์การตลาดเป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงกลยุทธ์การดำเนินงานขององค์กรธุรกิจ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประกอบการตัดสินใจในการบริหารจัดการทางด้านการตลาดและเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการปฏิบัติงานของกิจการ เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ Tongboe (2012) พบว่าการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์การตลาด เป็นแนวทางในการสร้างความแตกต่างและสิ่งแปลกใหม่ให้กับตลาด ดังนั้นองค์กรจึงต้องให้ความสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพการดำเนินงานทางด้านการแข่งขัน เพื่อให้ผลประกอบการขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์และได้รับประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rutchatora (2011) พบว่าการพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ส่งผลทำให้องค์กรสามารถบริหารจัดการงานให้มีคุณภาพ โดยของค์กรนำเอากลยุทธ์การตลาดที่พัฒนาขึ้นมาแล้วเข้ามาใช้งานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขันและส่งผลถึงการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จขององค์กรและเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง

นอกจากนี้ลูกค้าที่มาใช้บริการร้านอาหารไทยดั้งเดิมจะมีการรับรู้คุณค่าในระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x}=2.58$) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Zeithaml (1988) ที่ว่าการรับรู้คุณค่าเป็นการประเมินมูลค่าของสินค้าและบริการ รวมถึงประโยชน์ที่ได้รับโดยอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้สิ่งที่ได้รับและสิ่งที่จ่ายออกไป ทั้งนี้การรับรู้ประโยชน์ที่ได้รับจะเป็นสิ่งที่สำคัญของคำจำกัดความของการรับรู้คุณค่า

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 เพื่อพัฒนาตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย การตรวจสอบความเหมาะสมของข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทย ตัวแปรปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความเบี่ยงอยู่ระหว่าง -0.366 ถึง 0.698 และค่าความโค้งอยู่ระหว่าง -0.435 ถึง 0.990 กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความเบี่ยงอยู่ระหว่าง -0.741 ถึง 0.076 และค่าความโค้งอยู่ระหว่าง 0.635 ถึง 1.349 และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความเบี่ยงอยู่ระหว่าง -0.629 ถึง 0.305 และค่าความโค้งอยู่ระหว่าง 0.456 ถึง 1.284 นั่นคือ ตัวแปรปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม ทุกตัวแปรต่างมีความเหมาะสมที่จะนำไปวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง ทั้งนี้เนื่องจากค่าความเบี่ยงไม่เกิน 0.75 (ค่าสัมบูรณ์) และค่าความโค้ง ไม่เกิน 1.50 (ค่าสัมบูรณ์) จึงทำให้ข้อมูลมีแจกแจงแบบปกติ (Hoogland & Boomsma, 1998) อันมีผลให้ผลการวิเคราะห์มีความถูกต้องและแม่นยำ เมื่อตัวแปรมีการแจกแจงข้อมูลแบบปกติ แต่หากตัวแปรฝ่าฝืนข้อตกลงนี้ จะทำให้ความคลาดเคลื่อนของโมเดลมีค่าต่ำกว่าปกติ (Underestimate) ส่งผลให้โมเดลสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์แบบไม่ถูกต้อง (Viratchai, 1999)

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมมีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 7 ตัวแปรอยู่ระหว่าง 0.315* ถึง 0.750* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05 กลยุทธ์การปรับตัวทาง

การตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิมความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 5 ตัวแปร มีความสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.612* ถึง 0.760* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดจำนวน 9 ตัวแปร อยู่ระหว่าง 0.321* ถึง 0.714* ที่นัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้วัดปัจจัยข้อมูลธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดร้านอาหารไทยดั้งเดิม และการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม มีค่าความสัมพันธ์ไม่เกิน 0.80 (ค่าสัมบูรณ์) ทำให้ไม่เกิดสภาวะ Multicollinearity จึงมีความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการวิเคราะห์ โมเดลสมการโครงสร้างด้วย ซึ่งสภาวะปรากฏการณ์ที่ตัวแปรมีความสัมพันธ์กัน (Multicollinearity) ทางบวกสูง อันมีผลให้ค่าสัมประสิทธิ์ที่ใช้ในการประมาณขาดความแม่นยำ ซึ่งจะเกิดขึ้นในสัมพันธทางบวกสูงเท่านั้น ส่วนในกรณีที่มีความสัมพันธ์ทางลบสูง จะยิ่งทำให้ค่าสัมประสิทธิ์ที่ใช้ในการประมาณมีความแม่นยำมากขึ้นซึ่งหากเกิดสภาวะดังกล่าวหนทางแก้ไขจำเป็นที่จะต้องตัดตัวแปรอิสระตัวใดตัวหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กันสูงออกจากการวิเคราะห์ (Prasitrasint, 2008)

ผลการพิจารณาในส่วนของโมเดลการวัด พบว่าตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมของประเทศไทยในแต่ละองค์ประกอบ ประกอบด้วย กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาด (AMS) ค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.833 ถึง 0.908 และการรับรู้คุณค่า (VP) มีค่าน้ำหนักปัจจัยอยู่ระหว่าง 0.640 ถึง 0.787 ซึ่งผ่านเกณฑ์ตั้งแต่ 0.30 ขึ้นไป (Kline, 1994) อีกทั้งมีความตรงเชิงเส้น เนื่องจากค่าความเชื่อมั่นเชิงโครงสร้าง หรืออาจเรียกว่าความเชื่อมั่นเชิงประกอบ มีค่าเท่ากับ 0.760 และ 0.519 ตามลำดับ ซึ่งผ่านเกณฑ์คือมากกว่า 0.60 (Hair et al., 2010) ตลอดจนค่าความผันแปรของค่าความเชื่อมั่นเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของการผันแปรที่สกัดได้ เท่ากับ 0.940 และ 0.763 ตามลำดับ ซึ่งผ่านเกณฑ์คือมากกว่า 0.50 เช่นกัน (Diamantopoulos & Siguaw, 2000)

นอกจากนี้ที่พิจารณาในส่วนของโมเดลโครงสร้าง พบว่า (1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจเกี่ยวกับประเภทธุรกิจ รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิม ทำเลที่ตั้งธุรกิจ ระยะเวลาดำเนินธุรกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่อต่าง ๆ และผลการดำเนินงานกิจการในปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา ต่างมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE=0.112^*$, 0.279^* , 0.111^* , 0.103^* , 0.289^* และ 0.360^* ตามลำดับ) (2) ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจเกี่ยวกับประเภทธุรกิจ รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิม ทำเลที่ตั้งธุรกิจ ระยะเวลาดำเนินธุรกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่อต่าง ๆ และผลการดำเนินงานกิจการในปัจจุบันเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านต่างมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($IE=0.074^*$, 0.184^* , 0.073^* , 0.068^* , 0.191^* และ 0.238^* ตามลำดับ) และ (3) กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิม มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE=0.660^*$)

สรุปตัวแบบเส้นทาง PLS กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิม พบว่าในแต่ละองค์ประกอบของตัวแบบมีความตรงเชิงเส้นมีผลตลอดจนตัวแบบที่พัฒนาขึ้นมีความสามารถในการพยากรณ์กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมได้ ระดับดีและเป็นที่ยอมรับ คิดเป็นร้อยละ 43.6 ซึ่งผ่านเกณฑ์ร้อยละ 40 ขึ้นไป (Sarıs & Strenkhorst, 1984) โดยนำเสนอตัวแบบที่พัฒนาขึ้นในรูปกรอบแนวคิดการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิม ควรให้ความสำคัญกับกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดในด้าน (1) การพัฒนากลยุทธ์การขาย เพื่อเป็นการพัฒนาพฤติกรรมการขายให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น การอบรมวิธีการขาย การเลือกโปรโมชั่น หรือการสังเกตความต้องการของลูกค้า เป็นต้น และนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการขาย และเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จัก ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจ ทำให้ลูกค้าเกิดความประทับใจและซื้อสินค้า (2) การจัดจำแนกกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องและตรงกับความต้องการของลูกค้าแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้มีการจำแนกลูกค้าออกเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อให้มีความชัดเจนและง่ายต่อการวางแผนการพัฒนากิจการทางการตลาดให้เหมาะสมกับลูกค้ากลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3) การออกแบบโครงสร้างองค์กร ในการจัดสรรบุคลากรและสายการบังคับบัญชาโดยมีการผลักดันให้พนักงานปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มความสามารถและบรรลุเป้าหมายขององค์กร (4) การส่งเสริมการขาย และกลยุทธ์การบริหารงาน เพื่อนำไปสู่ผลการดำเนินงานขององค์กร และนำแนวคิดหรือข้อเสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์มาใช้ในการประยุกต์กลยุทธ์การตลาดขององค์กรต่อไป และ (5) การปรับตัวด้านอื่น ๆ โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์ การตกแต่งที่สร้างความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของร้าน ลดขั้นตอนกระบวนการให้บริการ รวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารรายการส่งเสริมการขาย โปรโมทร้านผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ (Social Media) ทั้งนี้ เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของร้านอาหารไทยดั้งเดิมเป็นปัจจัยมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE=0.660^*$) โดยจะมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มตามลักษณะทางธุรกิจที่แตกต่างกันในเรื่องประเภทธุรกิจ รูปแบบอาหารไทยดั้งเดิม ทำเลที่ตั้งธุรกิจ ระยะเวลาดำเนินธุรกิจ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาหารไทยดั้งเดิมจากสื่อต่าง ๆ และผลการดำเนินกิจการ เนื่องจากปัจจัยข้อมูลพื้นฐานของธุรกิจดังกล่าวข้างต้นต่างมี

ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($DE=0.112^*$, 0.279^* , 0.111^* , 0.103^* , 0.289^* และ 0.360^* ตามลำดับ) และยังมี ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อการรับรู้คุณค่าอาหารไทยดั้งเดิมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ($IE=0.074^*$, 0.184^* , 0.073^* , 0.068^* , 0.191^* และ 0.238^* ตามลำดับ)

สำหรับการศึกษาในอนาคตครั้งต่อไป (1) ควรศึกษาปัญหาและอุปสรรคของธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมในแต่ละด้าน เพื่อให้สามารถนำปัญหาและอุปสรรคไปปรับปรุงแก้ไขได้ตรงประเด็น เพื่อพัฒนากิจการต่อไป (2) ควรศึกษาตัวแปรอื่น ๆ ที่มีใช้คุณค่าการรับรู้ เช่น ผลการดำเนินงาน ความได้เปรียบทางการแข่งขัน และประสิทธิภาพการดำเนินงาน เป็นต้น เพื่อเป็นการวัดผลงานในด้านต่าง ๆ ของธุรกิจร้านอาหารไทยดั้งเดิมในประเทศไทย และ (3) ควรเพิ่มวิธีการเก็บข้อมูลนอกเหนือจากแบบสอบถาม เช่น การสอบถามเชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลและความคิดเห็นที่ละเอียดชัดเจน เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อข้อมูลไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มแบบนั้นควรนำไปทดสอบข้อเท็จจริงในผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภคหรืออุตสาหกรรม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีข้าพเจ้าขอขอบคุณประธานที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ กรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ วรรณรัตน์ ศาสตราจารย์ ดร.วิรัชชัย ศุภดิษฐ์ ศาสตราจารย์ ดร.ผดุงศักดิ์ รัตนเดโช และคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริญญา ลักษิตามาศ และศาสตราจารย์ ดร.สิวารัตน์ โคบายาชิ ที่ได้กรุณาสละเวลาปรับปรุงแก้ไขจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี ทั้งนี้ข้าพเจ้าต้องขอกราบขอบพระคุณบุพการี ครอบครัวที่ค้ำจุนสนับสนุนทั้งเป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าสำเร็จการวิจัยนี้

References

- Center of Thai Food and Thai Kitchen to the World Kitchen. (2014) *Thai food to world (โครงการครัวไทยสู่ครัวโลก)*, Bangkok: Center of Thai Food and Thai Kitchen to the World Kitchen. (in Thai)
- Cochran, W. G. (2007) *Sampling techniques*, 3rd edition, New York: John Wiley & Sons.
- Cronbach, L. J. (2003) *Essential of psychology testing*, New York: Harper Collishes.
- Department of Business and Trade Development. (2018) *Statistics of number of food business in Thailand 2017 (สถิติจำนวนธุรกิจร้านอาหารในประเทศไทย ปี 2560)*, Available: http://www.dbd.go.th/download/document_file/Statisic/2560/T26/T26_2_017_03.pdf [5 July 2018] (in Thai)
- Diamantopoulos, A. & Sigauw, J. (2000) *Introducing Lisrel*, London: SAGE.
- Food Institute. (2014) *Course on Thai food store management (หลักสูตรการบริหารจัดการร้านอาหารไทย)*, Bangkok: Kasetsart University. (in Thai)
- Hair, J. F., et al. (2010) *Multivariate data analysis*, 7th edition, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hoogland, J. J. & Boomsma, A. (1998) Robustness studies in covariance structure modeling: An overview and a meta-analysis, *Sociological Methods & Research*, vol. 26, no. 3, pp. 329-367.
- Kanchanapa, P. (2011). *Principles of marketing (หลักการตลาด)*, Bangkok: Top. (in Thai)

- Kasikomthai Research Center. (2016) *SME ready for new trend strategy for food store business after a half year (SME พร้อมปรับกลยุทธ์รับเทรนด์ธุรกิจร้านอาหารครึ่งปีหลัง)*, Available: <https://www.kasikornbank.com/th/business/sme/.../article/.../SMELocalRestaurant.pdf> [5 July 2018] (in Thai)
- Khuharattanachai, C. (2003) *Introduction to statistics (สถิติเบื้องต้น)*, Bangkok: Department of Statistics, Mahanakorn Technical University. (in Thai)
- Kline, P. (1994) *An easy guide to factor analysis*, London & New York: Routledge.
- Laksitamas, P. (2016) Service marketing strategy of perceived value for Thai fusion food for ASEAN (กลยุทธ์การตลาดเพื่อสร้างคุณค่าการรับรู้อาหารไทยประยุกต์สู่อาเซียน), *SDU Research Journal Humanities and Social Sciences*, vol. 12, no. 3, pp. 133-146. (in Thai)
- Limmanond, P. (2007) *Retail management strategy (กลยุทธ์การบริหารการค้าปลีก)*, Bangkok: Pariyas. (in Thai)
- Office of Business Information. (2017) *Restaurant / food shop (ธุรกิจภัตตาคาร / ร้านอาหาร)*, Bangkok: Office of Business Information, Department of Business and Trade Development. (in Thai)
- Piriyakul, M. (2010) *Partial least square path modeling (PLS path modeling) (ตัวแบบเส้นทางกำลังสองน้อยที่สุดบางส่วน)*, Paper presented at the statistics conferences and applied statistics, 11th Annual, 2010, Chiang Mai, Thailand, 27-28 May 2010. (in Thai)
- Pornsriert, P. (2014) *The service value for food business shop (การสร้างคุณค่าในการบริการสำหรับธุรกิจร้านอาหาร)*, Available: <http://phongzahrun.wordpress.com/2014/06/16/การสร้างคุณค่าในการบริการ/> [5 July 2018] (in Thai)

- Prasitrathasint, S. (2008) *Techniques of multivariable analysis for social and behavioral sciences research: Principles, methods and applications* (เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์), 6th edition, Bangkok: Samrada. (in Thai)
- Roig, J. C. F., et al. (2006) Customer perceived value in banking services, *International Journal of Bank Marketing*, vol. 24, no. 5, pp. 266-283.
- Rutchatora, P. (2011) *The relationship between retail strategic management and competitive advantage in department store business in Thailand* (ความสัมพันธ์ระหว่างกลยุทธ์การบริหารการค้าปลีกกับความได้เปรียบทางการแข่งขันของธุรกิจห้างสรรพสินค้าในประเทศไทย), Master's thesis of Business Administration, Mahasarakham University, Mahasarakham. (in Thai)
- Saradd.com. (2017) *The applied internet added strategy to enhance public relations (Internet public relations strategies)* (กลยุทธ์การนำอินเทอร์เน็ตเข้ามาเสริมงานประชาสัมพันธ์), Available: http://www.sara-dd.com/index.php?option=com_content&view=article&id=209:internet-public-relations-strategies&catid=25:the-project&Itemid=72 [6 July 2018] (in Thai)
- Saris, W. E. & Strenkhorst, L. H. (1984) Causal modeling non experimental research: An Introduction to the lisrel approach, *Dissertation Abstract International*, vol. 47, no. 7, pp. 2261-A.
- Sawatburi, O. (2012) *Organization behavior and communication (พฤติกรรมและการสื่อสารในองค์กร)*, Bangkok: Chulalongkorn Printing. (in Thai)
- Sereerut, S. (2009) *Modern marketing management (การบริหารการตลาดยุคใหม่)*, Bangkok: Se-Ed. (in Thai)
- Sethabutr, A. & Wattanapanich, S. (2009) *Marketing management (การบริหารการตลาด)*, 13th edition, Bangkok: Thammasart University. (in Thai)

- Sheth, J. N., et al. (1991) *Consumption values and market choice*, Cincinnati, OH: South Western Publishing.
- Taro, Y. (1973) *Statistic: An introductory analysis*, New York: Harper & Row.
- Thai Food Industry to the World Enterprise Network. (2017) *Overview of Thai food industry to the world enterprise network (ภาพรวมของเครือข่ายวิสาหกิจอุตสาหกรรมอาหารไทยสู่โลก)*, Bangkok: National Industrial Development. (in Thai)
- Thai Herbal Learning Center. (2017) *Local Thai cuisine (อาหารไทยพื้นบ้าน)*, Available: <http://www.be7herb.wordpress.com/สุขภาพธรรมชาติ/ธรรมานามัย/หน่วยที่-1-7/6-อาหารไทยพื้นบ้าน/> [5 July 2018] (in Thai)
- Thaipost. (2011) *Singkha attaches food shop business offer profit soar 20%* (สิงห์ไหมธุรกิจร้านอาหารหลังเห็นกำไรโตพุ่ง 20%), Available: <http://www.icons.co.th/newsdetail.asp?lang=TH&page=newsdetail&newsno=27765> [5 July 2018] (in Thai)
- The Revenue Department. (2017) *SMEs business concern of tax payment for SME management group (กลุ่มบริหารการเสียภาษีธุรกิจขนาดกลางและขนาด เล็ก)*, Available: <http://www.rd.go.th/publish/38056.0.html> [5 July 2018] (in Thai)
- Tirakanund, T. (2007) *Research methodology in social sciences: Practical guideline (ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์: แนวทางปฏิบัติ)*, Bangkok: Chulalongkorn Printing. (in Thai)

- Tongboe, P. (2012) *The impact of service marketing strategy on SME development bank branch performance (ผลกระทบของกลยุทธ์การตลาดบริการที่มีผลการดำเนินงานของสาขาธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย)*, Master's thesis of Business Administration, Mahasarakham University, Mahasarakham. (in Thai)
- Tongkum, et al. (2014) *Marketing principle (หลักการตลาด)*, Mahasarakham: Apichart Printing Shop. (in Thai)
- Viratchai, N. (1999) *The linear relationship (LISREL): Statistic for social science and behavioral sciences (ความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้น (LISREL): สถิติวิเคราะห์สำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์)*, Bangkok: Chulalongkorn University Printing. (in Thai)
- Vitayapornpipat, S. (2013) *The Impact of adaptive marketing strategy on competitive advantage in competition of household business production in Thailand (ผลกระทบของกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดที่มีต่อความได้เปรียบทางการแข่งขันของธุรกิจการผลิตเครื่องเรือนในประเทศไทย)*, Master's thesis of Arts, Mahasarakham University, Mahasarakham. (in Thai)
- Zeithaml, V. A. (1988) Consumer perceptions of price, quality, and value: A means-end model and synthesis of evidence, *Journal of Marketing*, vol. 52, no. 3, pp. 2-22.

The Income of Thai-Chinese Clan Association and Thai Capitalist Economy

Ying Zhang¹

Received Oct 7, 2018

Revised Dec 12, 2018

Accepted Dec 26, 2018

Abstract

Nowadays, there are 64 members of the single surname clan associations and 6 members of the multiple surname clan associations in United Chinese Clans Association of Thailand (UCCAT). Most Thai-Chinese single surname clan associations have more than 40 years history. Annually, they obtain the donations from their members to hold the ritual of ancestral worship and other activities. This paper attempted to reveal the relationship between the development of Thai capitalist economy and the income of Thai-Chinese clan associations. It highlights crucial role of “bureaucratic-Chinese patronage system” in Thai capitalist economy. Moreover, the paper uses case-studies to describe the Thai-Chinese “rag-to-riches” success story. According to the survey and the data of the Thai-Chinese Clan Association, the paper proved that the 1997 Asian financial crisis had little effect on the income of Thai-Chinese clan associations.

Keywords: Thai-Chinese / Clan association / Thai capitalist economy /
Asian financial crisis / Bureaucrat capitalists

¹ Thai Studies Center, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand,
e-mail: euphemiazzy@gmail.com

Introduction

Chinese Clan association in Thailand or Thai-Chinese clan association is blood organization based on same surname established by ethnic Chinese in Thailand. United Chinese Clans Association of Thailand (UCCAT) was set up in 1970 as a main Chinese clan association in Thailand. Currently, UCCAT has 64 members of the single surname clan associations and 6 members of the multiple surname clan associations. According to survey, there were fifty-one percent of single surname associations founded in 1960s and twenty-eight percent of them founded in 1970s. Therefore, almost four-fifths single surname associations founded from 1960s to 1970s. Thus, most of Thai-Chinese clan associations have more than 40- or 50-years history.

Annually, Thai-Chinese clan associations organize activities, such as, ancestral worship, awarding scholarships, respecting for the elderly and clan-related friendship activities, etc. Moreover, twenty-two Thai-Chinese clan associations have built their ancestral halls in Bangkok or around Bangkok. Some Thai-Chinese clan associations have also constructed their Shanzhuangs (cemeteries). Nonetheless, Thai-Chinese clan associations belong to non-profit non-governmental organizations. Their management organization is the council. As declaration of the constitution of Thai-Chinese clan associations, the main income of Thai-Chinese clan associations derives from the donation of members of the council.

The feature of this article is to quote a lot of first-hand information. On the one hand, some of information derived from journals of Thai-Chinese communities. Thai-Chinese communities often issue their journal at specific times or annually to introduce their character, history, organizations, important events and financial status, etc. The Lim Clansmen Association of Thailand (LCAT) writes an annual

work summary report every year. Its annual report provides a complete record of Clan members, finance, item management and activities. On the other hand, some of information came from in-depth interview. My interviews mainly included board of committee and the general secretary in the Thai-Chinese clan associations. My interviews also extended to the relevant Thai-Chinese. The support of Thai-Chinese Clan Associations' establishment, income, and events are mainly from their board of committee. The president is a representative of the board of committee. Generally, the General-Secretary and equivalent to the General-Secretary is responsible for the daily affairs of Thai-Chinese clan association. Therefore, the General-Secretary is usually the one who knows the most about the clan Association. The current General-Secretary of Lim Clansmen Association of Thailand has been working here since 1982. They are very familiar with the situation of their clan associations. From June 2015 to 2018, I frequently visited him in his clan associations. At the same time, I also interviewed relevant personnel of Thai-Chinese research, such as interviewing the Chief Editor of Sing Sian Yer Pao Daily News on October 28, 2017.

This article attempts to analyze the relationship between Thai capitalism economy and the status of Thai-Chinese economy in Thailand to explain the income of Thai-Chinese clan associations.

The tale of Thai-Chinese “rags-to riches” with “bureaucratic-Chinese patronage system”

On November 8, 1947, Phibun launched the 2nd military coup on November 6, 1947 for the second time to become the Prime Minister of Thailand during 1947-1957. Suehiro (1989, pp. 137-141) in his works of “Capital Accumulation

in Thailand 1855-1985” stressed that Chinese capitals in Thailand were tightened by Thai economy for the Thai people idea of Phibun’s administration through rising state enterprises and military-involved Bureaucrat capitalists. Sng and Bisalputra (2015, p. 364) demonstrates that Bureaucrat capitalists had no ability to operate state enterprises, so, Thai-Chinese merchants were granted contracts and operating licenses to engage state enterprises and military-involved Bureaucrat business.

In September 1957, Sarit seized power from Phibun through a military coup. Chaloeintiarana (2007, p. 111) depicts, as a Thai man growing up in Isan (northeastern Thailand), Sarit believed paternalistic style leadership from Sukhothai time. Therefore, Thai administration was just like the fathers looking after their children. In addition, (pp. 206, 226) points out in Sarit political system, the Thai monarchy played important role of paternalistic program, so throne was added phokun-ship to (father-son) to insure long-term political control. Consequently, the monarchy played crucial role of “legitimizer of political power.” (p. 218) Chaloeintiarana also explained the nature of Sarit’s phokun-ship that it raised bureaucracy and government superiority power (p. 148). The status of the political parties and parliament of Thailand were lower than bureaucracy and government (p. 226). In other words, Thai people should obey to the planning and decisions of the top and regime programs (p. 148). Thus, gives a conclusion the “despotic paternalism” that it has continued to this day in Thailand (p. 235).

Suehiro (1989, p. 10) described the bureaucrat capitalists. Because, bureaucratic political power composed of political leaders, military leaders, and politico-bureaucrats, who were dominant position in Thailand, the Thai economy

was actually controlled by bureaucratic political power. The foreign and Chinese groups were employees for bureaucrat capitalists. In one word, if Thai-Chinese want to do business, they had to find a support from bureaucratic political power. Sng and Bisalputra (2015, p. 364) used the word “bureaucratic-Chinese patronage system” to describe the relationship between successful Thai-Chinese merchants and Thai elite class.

Most Thai-Chinese people immigrated to Thailand because of famine, war and poorness just with a piece of rag before 1949. Sng and Bisalputra (2015, p. 367) asserted dependence on bureaucratic-Chinese patronage system, which Thai-Chinese people established their commercial conglomerates. Wongsurawat (2017, p. 41) highlighted so-called the Thai-Chinese “rag-to-riches” success story depended on alliances with the central Thai elite. In other words, bureaucratic-Chinese patronage system gave opportunities to Thai-Chinese people to capture wealth in Thai society.

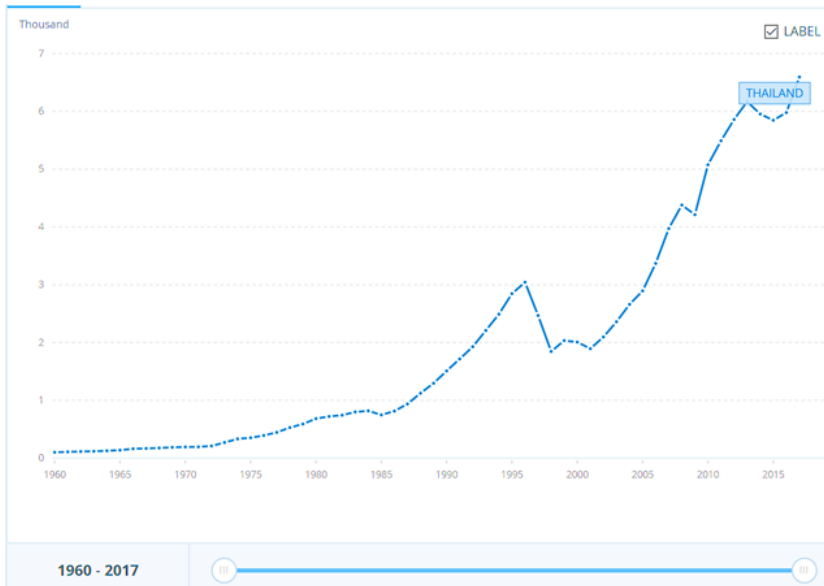
In 1959, the Board of investment (BOI) was established. BOI enacted the Industrial Investment Promotion Act in 1960. By the study of Suehiro (1989, p. 275), he deemed that Thai capitalist economy in 1960 mainly composed of three group of parts: state enterprises and military-involved firms, multinational enterprise (MNEs-large-scale international business operations), which refers to large-scale international business operations, and Thai-Chinese private domestic business group. Suehiro (1989, p. 9) explained that the Chinese groups who got Thai citizenship, live in Thailand, and are educated in Thailand are classified as domestic groups.

Comparing with his predecessor, Sarit actively encouraged the private economy. Suehiro (1989, p. 180) put forward that Sarit did not allow the state to

compete with private capital in the commercial and industrial area. The state enterprises were confined to infrastructure including electricity, water supply and transportation facilities, etc. But no matter what the economic policy of Phibun, Sarit and Sarit's successor maintained close relationship with the United States. They obtained economic and military aid from United States, loans of World Bank, and the benefits from international trade. Chris and Phongpaichit (2014, p. 143) said in August 1957 that Thailand got American US\$10 million in economic aid, as well as US\$25 million loan from World Bank and arms supplies. Meanwhile, Suehiro (1989, p. 276) illustrated that Sarit regime encouraged foreign private capital to invest directly and supply credit. The USA, Japan and Europe were mainly investors and there was a small amount of investment from Taiwan and Hong Kong. Their investment involved oil refining, natural gas, tin, auto-assembly, synthetic textile fiber, chemicals, electronics, etc.

For domestic business group, Suehiro (1989, pp. 218-219) considered that they mainly engaged import-substitution industries, the financial sector and agro-industry. Moreover, the main operators of the domestic business group were Thai-Chinese. Chris and Phongpaichit (2014, pp. 154, 165) revealed that Thai-Chinese got wealthy with the development of urban-biased economy. Certainly, Thai-Chinese merchants may forge an alliance with bureaucratic patronage.

Since 1961, Thai economy implemented the national economic and social development plan (Noraint, 2013). Thai economy entered Industrialization. From the data of the World Bank Group (2018), Thai GDP (gross domestic product) per capita increased from US\$100.768 in 1960 to 6593.82 in 2017. (See figure 1)

Source the World Bank Group (2018)

Figure 1 Thailand GDP per capita (current US\$) from 1960-2017

It can be said that the Thai economy has undergone earth-shaking changes. However, as the Mahbubani and Sng (2017, p. 170) described the unchanged politics of Thailand. From 2014 to the present, Thailand is the military government.

Wongsurawat (2019, pp. 75-92) told that Banharn Silpa-archa (Chinese name: Madexiang [马德祥], 1932-2016) was a Thai-Chinese legend of “rag-to-riches” relied on bureaucratic-Chinese patronage system. Banharn Silpa-archa was born in a family of Chinese small businessmen in Thailand in 1932 (Wongsurawat, 2019, p. 75). In 1950s, Banharn established the patron-client relationship with Thai military. As a result, he obtained a 10-year monopoly contract with a nationwide install tap-water in Thailand, and he has made huge profits. In the 1960s, Banharn began to get involved in the construction industry.

Meanwhile, he also established a joint venture with Japan to engage in manufacturing to join the Thai industrialization and international economic development process. In 1976, he entered the Thai political arena. In 1995, he became the 21st Prime Minister of Thailand. Wongsurawat (2019, p. 11) commented that Banharn was completely loyal to the monarchy and the royal family and earned the trust of the military and bureaucratic elite.

By the data of Suehiro (1989, p. 222), in 1979, in manufacturing sector of domestic business group, 92 percent of manufacturing groups were led by Thai-Chinese people. Suehiro (1989, p. 224) concluded that so-called “domestic industrial capitalist” or “Thai industrial capitalist” could be described more correctly as “Thai-Chinese industrial capitalist.” Moreover, Suehiro (1989, p. 281) claimed that the “bureaucrat capitalist” group played a crucial role in Thailand's economic development.

Suehiro and Wailersak (2004, p. 83) further studied the family business in Thailand. They stated the 220 business groups' Ethnicity in Thailand in 1997. These 220 business groups' total amount of sales reached 62% of nominal GDP of Thailand in 1997, which the total 194 business groups or 88.2% had Chinese ancestry. (see table 1)

Chen Hanshi (陈汉士, Thai name: Kraisor Chansiri) (Sng & Bisalputra, 2015, p. 394), a permanent President of Chen Clangeneral Association of Thailand, is a typical representative of “rag-to-riches.” In 2018's Forbes of Thailand's 50 richest, his family ranked as No. 42 with net wealth \$700 million. His enterprise, “Thai Union Group, is the world's biggest producer of canned tuna.” (Forbes Media LLC, 2018a)

From personal communication, he was born in Shantou Guangdong province, China. In the early 60s, he moved to Hong Kong. Later, he heard that the Thai government rewarded civil and commercial investment in industry and gave a variety of concessions to set up factories (Hui Gan Bai Ke, 2016). In 1963, he immigrated to Thailand. He said he brought “three Zero” – zero education, zero knowledge and zero money to arrive to Thailand.

Firstly, he just worked as a small staff in Thailand, also experienced entrepreneurial failure. In 1977, his father's friend just ran a new company in Hong Kong. He wanted to import frozen shrimp from Thailand. He started a seafood factory with only 5 acres of land and 150 workers, generating \$1 million in the first year. In 1988, he set up Thai Union Frozen Products Co. Ltd. (TUF). At present, he has more than 10 factories with the total number of employees more than 30,000 people in the world (Thaicn.net, 2011).

Table 1 Distribution of 220 Business Groups by Ethnicity and Generation in 1997

(Unit: number of groups/families)

Type of Ultimate Owner	Total	%	First Generation	Second Generation	Third Generation and Over	Unknown or Others
Chinese	170	77.3	80	81	6	3
Thai-Chinese	24	10.9	5	11	7	1
Sub-total Chinese	194	88.2	85	92	13	4
Thai	12	5.5	4	6	1	1
Indian	3	1.4	0	2	1	0
European/American	3	1.4	0	2	1	0
Sub-total family business	212		89	102	16	5
Public Enterprise	5	2.3	-	-	-	5
Unknown	3	1.4	3	0	0	0
Total	220	100	92	102	16	10

Source Suehiro and Wallerdsak (2004, p. 83)

On the contrary, a Thai clan spoke his story to me that, about 30 years ago, he knew a high official in Thai military. The official gave him a construction project. He earned a lot of money from this project and he gave a reward of 500,000 baht to the official. The official was not satisfied with him because the reward was too low for him. So, he lost the patron of the official. He regretfully told me, if I gave him more at that time, I am now also a Zuoshan (座山) (meaning wealthy Chinese merchants).

Analyzing the words of the Thai clan, it can be thought that if the Chinese people want to be a Zuoshan in Thailand, bureaucratic-Chinese patronage system is a necessary condition. His words also validated Wongsurawat's point of view that relied on the power class in the political center of Thailand, it performed a successful rag-to-riches story of Thai-Chinese people (Wongsurawat, 2017, p. 42).

The occupation of the Thai-Chinese clan association's leader and income of Thai-Chinese clan associations

The daily funds, construction and activities of the Thai-Chinese clan associations mainly depend on the sponsorship of committee. Generally, the presidents of Thai-Chinese clan associations were mainly responsible for sponsorship. From my survey, generally, almost all presidents of Thai-Chinese clan associations' occupation are entrepreneurs. Their income came from their family's enterprises. Therefore, this study selected the presidents as a representative of committees in Thai-Chinese clan associations to explain the relationship between Thai capitalist economy and income of Thai-Chinese clan associations.

According to the journal records of each Thai-Chinese clan association and other materials, the management pattern and income sources of Thai Chinese clan associations are basically similar. Since Chinese surname of King Daksin of the Thonburi dynasty was Zheng (郑) and Tae Ngow Low (郑午楼, Udane Tejapaibul) outstandingly contributed to the Chinese community, Techasumphan Association of Thailand: TAT (泰国郑氏宗亲总会) has a great influence on the Chinese community in Thailand. From the introduction of UCCAT's staff, Lim Clansmen Association of Thailand (泰国林氏宗亲总会, LCAT) is the most well-managed clan association in Thailand. By Skinner (1957, p. 212) statistics, the first Chinese immigrant population in Thailand is Teochew, and the second is Hakka. Through my on-site investigation, the Xu Clan Association of Thailand (泰国徐氏宗亲总会, XCAT) is the largest Hakka-based Chinese Clan Association in Thailand. Furthermore, since XCAT was established in 1964, it has saved a relatively complete record.

Tachsumphan association of Thailand (TAT), Lim Clansmen Association of Thailand (LCAT) and The Xu Clan Association of Thailand (XCAT) have relatively comprehensive data and can cover almost all aspects of the work of the Thai Chinese Clan Association. Hence, these three associations were used as the sampling cases to illustrate the relationship between financial situation of their associations and Thai economy.

1. Tachsumphan association of Thailand (TAT)

Tae Ngow Low (郑午楼, Udane Tejapaibul, 1913-2007) (Suehiro, 1989) was the most important sponsor of the Tachasumphan Association of Thailand and the president of the Tachasumphan Association of Thailand for 1~6 session

of the Council. He was born in Bangkok. His ancestral home was Chaoyang, Guangdong province, China (Yuanzhang & Shenshun, 1994, p. 270).

This research tried to quote Suehiro (1989, pp. 256-257) statement in "Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985" to briefly introduce Tae Ngow Low's major business: He inherited the liquor business; Chun Hua Co., Ltd. In 1946, he had 15% shareholding of Sri Muang Insurance Co. Ltd. from his father. In 1950, with the help of former Minister of Finance of Thailand, he collaborated with another Thai-Chinese to open the Bangkok Metropolitan Bank; in 1956, he was 4% shareholder of Nam Fah Warehouse Co., Ltd. In 1959, Tae Ngow Low's family was 28% shareholder of Sura Mahakhun liquor company (Sng & Bisalputra, 2015, p. 376). In 1966, his Thai Beer Co., Ltd. started production; from 1965, to set up Bangpoomai Industrial center to construct the World Trade Center in Bangkok etc.

In book of "Biography of Tae Ngow Low," (Lisheng, 1994, pp. 120-122) it described that Sura Mahakhun liquor company in detail as well as the relationship among the Thai-Chinese clan association, the leader of the Thai-Chinese clan association and bureaucratic-Chinese patronage system Thai economy.

In 1959, the Wan Zikang distillery, which was run by the Thai government, was not well-operated. Sahas Mahakhun, the chairman of the Chinese Chamber of Commerce of Thailand, was the best friend of Sarit in Chinese community of Thailand. With the support of Sarit, Sahas Mahakhun got lease rights of Wan Zikang distillery for ten years since 1960 with annual delivery of 41 million Baht to Thai government. In order to get financial help, Sahas Mahakhun looked for Tae Ngow Low to be a partner, who had strong capital and years of liquor making experience.

Then they invited Lamsan family's Kasikom Bank to establish Sura Mahakhun liquor company (Sng & Bisalputra, 2015, p. 376). To develop market, Liu Yanxun (刘延熏) was employed. Owing of the successful operation, each family attained huge profits. In 1970, the second contract period began. The ruling military entered Sura Mahakhun liquor company by buying shares of Tae Ngow Low family and Lamsan family. Moreover, the ruling military designated Liu to manage the company. Fortunately, students felled the Thanom military dictatorship in 1973. Sura Mahakhun liquor company also ended the cooperation with the military. The third bid in 1980, mainly depending on the contest between two sides' political context, Tae Ngow Low family defeated Liu and regained Sura Mahakhun liquor company. Liu set up new liquor factory. Since then, the competition between Tae Ngow Low family and Liu was started in liquor business. In 1986, Under the Siam Commercial Bank's mediation, Sura Mahakhun liquor company merged with Liu's liquor factory. By the time publishing the biography in 1994, their cooperation went well.

"The second information of Tachsumphan association of Thailand" (Tachsumphan Association of Thailand, 1973) provided the information of the sponsorship fund of preparations to establish the association in 1971. There were 123 sponsors to donate 1,174,000 Baht. Which the president Tae Ngow Low (郑午楼, Udane Tejapaibul) donated 200,000 Baht (Tachsumphan association of Thailand, 1973, p. 69). In the performance of commemoration of King Taksin passing away in 1973, a total of 37 people sponsored 38,600 Baht including 5000 Baht donated by Tae Ngow Low as the president.

"Special issue of the Completion of Ancestral Hall of the Tachasumphan Association of Thailand" (Tachasumphan Association of Thailand, 1983) provided the cost of construction of their ancestral hall was 63,398,858.117 Baht. The

committee sponsored 19,617,000 Baht including 4 million Baht from the president of Tae Ngow Low as well as 20,842,327 Baht from Tae Ngow Low Tae's Bangkok Metropolitan Bank Group overdraft.

2. Lim Clansmen Association of Thailand (LCAT)

Lin Bingnan (林炳南, 1922-) was one initiator of Lim Clansmen Association of Thailand. From 1978 to 1982, he served as president of Lim Clansmen Association of Thailand and director of Lim's Shanzhuang. He is currently permanent president of Lim Clansmen Association of Thailand. He was born in Chaoyang Guangdong province, China and immigrated to Thailand when he was 16 years old.

He engaged in entrepreneurship at about when he was 18 years old. Firstly, he set up Minsheng Company to operate electrical appliances and construction machinery business with Uncle of lineage. Then, he cooperated with Chin Sophonpanic as the founder of Bangkok Bank and Uncle of lineage to establish Asia Trading Co., Ltd. to win the bid of installment of running water projects in more than 40 provinces in Thailand. He was the managing director of Thailand Real Estate Mortgage Co. Ltd. under Rama VII's jurisdiction. He also set up a company in Hong Kong and Taiwan (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2012).

"The special issue of the 50th anniversary of the establishment of Lim Clansmen Association of Thailand (1962-2012)" stated that it totally rewarded scholarship and grant 50,942,400 Baht and 19,542 students were benefited from 1979 to 2012. By 2012, which a total of 371 persons and institutions were sponsored scholarship and grant fund with a total of 67,598,916 Baht. Lim Clansmen Association of Thailand uses the interest of the fund as scholarship and grant annually. Among scholarship and grant fund, the great donor is Lin

Bingnan (林炳南) with 4,200,000 Baht (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2012).

In 1979, Auditorium opening ceremony of Kowloon Shanzhuang (cemetery), the president Lin Bingnan mentioned in the speech Kowloon Shanzhuang total purchase of land 211 rai (337,600 m²) in Chon Buri and got the purchase of land and construction costs of 3,853,700 Baht. Lin Bingnan not only donated 30,000 Baht, but also with Lin Lai Rong donate 400,000 Baht to construct office in Kowloon Shanzhuang (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2012).

“The special issue of the 50th anniversary of the establishment of Lim Clansmen Association of Thailand” (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2012) illustrated that Lin Bingnan sponsored 2 million baht to build Xihe Shanzhuang (ceremony) in 1994 as well as, in order to celebrate the 50th anniversary of the establishment of the Lim Association in 2012, Lin Bingnan donated 11,000,000 Baht for the maintenance and renovation of the ancestral Hall of Lim association.

3. The Xu Clan Association of Thailand (XCAT)

Special commemoration of the 15th anniversary of Xu Clan Association Travel to Thailand (Xu Clan Association Sojourn Expatriating in Thailand, 1980) listed committee member's names from the first to the eighth council. Moreover, the list also marked the name of firm, which committee members ran. It can be seen from the name of firm that most of the committee members engaged in business activities. In other word, the income of these committee members was directly affected by Thai capitalism economy. This study mentioned the former presidents of the Xu clan association of Thailand and their main business. (see table 2)

XCAT (The Xu Clan Association of Thailand, 2008) shows Xu Hanguang (徐汉光, Thai name: Vichai Maleenont, 1919-), a permanent president of XCAT, who was born in Chachoengsao province in Thailand. He started his business at the age of 17. After World War II, he opened a gas station to act as an agent for Shell in Thailand. During Sarit's reign, he also became a national lottery agent. Then, he set up a Construction Company to engage in real estate. He built dormitories for the Thai Navy, Land Force and Air Force. In 1967, he founded Bangkok Entertainment Co., Ltd. In 1970, his TV Channel 3 was born. Vichai Maleenont and family were ranked as the 30th richest in Thailand in 2017 by Forbes with a net worth of \$890 million. Forbes called Vichai Maleenont a media baron and founder of broadcast BEC World (Forbes Media LLC., 2018b).

From the survey, the 22-23 Council Session (2007-2010)'s president of XCAT leading the council members visited Xu Hanguang repeatedly. "Special issue of 44th Anniversary of The Xu Clan Association of Thailand namely Dong Hai auditorium completed" (The Xu Clan Association of Thailand, 2008) depicted that, behind the Xu ancestral hall, Donghai building was established in 2008. Donghai Building divided into two floors with a building area of 2286 m². The first floor uses for offices, conference rooms, Chinese culture classrooms, science and technology, economy and other learning activities. The second floor named Donghai auditorium with a length of 60m and a width of 18m. Donghai Building started construction on February 1, 2008 and completed on 30th October 2008. It cost 50 million Baht. The whole cost of Donghai building came from Xu Hanguang's donation (The Xu Clan Association of Thailand, 2008).

Table 2 The business statistic of the former presidents of the Xu clan association of Thailand

No	Council Session (time)	The president Name	Main Business
1	1-5, 7-10 (1964-1973, 1977-1985)	Xu Siheng (徐思恒)	Operating aluminum products, fiber cotton fabrics
2	6 (1974-1976)	Xu Zhuntian (徐準田)	
3	11 (1985-1986)	Xu Jinling (徐锦领)	Textile manufacturing, real estate
4	12-13 (1987-1990)	Xu Siqing (徐思钦)	Operating aluminum products, fiber cotton fabrics
5	14-15 (1991-1994)	Xu Daiwen (徐代文)	Real estate and Textile manufacturing
6	16-17 (1995-1998)	Xu Huishen (徐惠深) Chim Charoenkhjomkun	Wha Glomac Alliance Co., Ltd. (深华集团有限公司) and Real estate
7	18-19 (1999-2002)	Xu Daicun (徐代纯) Lertsak Vichitvikrom	
8	20-21 (2003-2006)	Xu Shanshu (徐善述) Adisak Vorasetthakarnkij	Real estate
9	22-23 (2007-2010)	Xu Mingshuang (徐名双) Aderek Pattanapanyasat	Textile manufacturing
10	24-25 (2011-2014)	Xu Weichang (徐位合) San Chuapanyavit	Riceland Foods Ltd. Export rice industry
11	26-27 (2015-2018)	Xu Wei Zhou (徐伟洲)	Steel, fiber optic, wire, IT, clothing

Source the Xu Clan Association of Thailand (2008)

The experience of Thai-Chinese clan associations in the 1997 Asian financial crisis

On 3rd July 1997, The New York Time reported that “The central bank of Thailand’s decision yesterday to devalue the currency, which caused it to tumble as much as 20% against the dollar, represents a gamble by Thai policy

makers to shore up the country's faltering economy." (Seth, 1997) The date of 2nd July 1997 became a landmark day for the 1997 financial crisis.

Suehiro and Wailerdsak (2004) surveyed ownership Pattern of Companies in Thailand in 1996 and in 2000. (See table 3) That are before and after the 1997 financial crisis. The 448 listed firms were investigated. In 1996, 48.2% (216 firms) belonged to family-owned and semi-family-owned firms. After the financial crisis, in 2000, 15 firms did not exist. 33 family-owned firms had to shift to widely-held group and foreign-owned groups. In addition, 31 firms changed their ownership from non-foreign-owned to foreign-owned. In 2000, there were 42.3% (183 firms) as family-owned group and semi-family-owned group among the left 433 firms. (See figure 3)

Table 3 Ownership Pattern of Listed Companies in Thailand in 1996 and 2000

(Unit: number of firm)

Type of Shareholders	Total 1996	%	Total 2000	%	Change
1. Family-owned (F)	150	33.5	131	30.3	-19
2. Semi-family-owned (FW)	66	14.7	52	12.0	-14
3. Widely-held(W)	160	35.7	145	33.5	-15
4. Foreigners-owned(X)	59	13.2	90	20.8	31
5. State or state enterprise(S)	13	2.9	15	3.5	2
Total listed firms	448	100.0	433	100.0	-15
Family-owned firms(F)+(FW)	216	48.2	183	42.3	-33

Source Suehiro and Wailerdsak (2004, p. 84)

Suehiro and Wailerdsak (2004) also enumerated the negative effect of financial and economic crisis on Bangkok Metropolitan Bank of Tejapaibul (Tae Ngow Low) family. The study interviewed a Thai clan who told that Tae Ngow

Low lost Bangkok Metropolitan Bank and World Trade Center in Bangkok. After financial crisis, Tejapaibul family's liquor business survived.

On the contrary, in 1997, Chen Hanshi (陈汉士, Kraisorn Chansiri) received the great opportunities his great career development opportunities. He is exporter. Before the financial crisis, the US dollar exchange rate was 1 dollar for 25 Baht. After the financial crisis the US dollar exchange rate was 1 dollar for 50 Baht. Hence, his business income and profit doubled (Chaoshang.net, 2016). Chen Hanshi (Thaicn.net, 2011) said in 1997, before the Asian financial crisis, he had an inspiration to refuse the US dollar loan of Bank. Because he did not have a loan of the U.S. dollar, while the Thai currency was devalued and his stock was appreciating, he acquired Chickew of the sea, that was the third tuna factory in the United States. In October 1997, Chen as the name of the chairman of the Thai Union Group held a grand reception to celebrate entrepreneurship of the 20th anniversary showing the promising development prospects of Thailand's export industry. In June 1998, his stocks were acquired 186,000 shares by foreign investors (Hui Gan Bai Ke, 2016).

How was the Asian financial crisis in 1997 that affected the clansmen in Thailand? How Asian financial crisis affected Thai-Chinese clan association? The General-Secretaries both in Xu and Lim Association, who have worked in their association more than 25 years, answered that there were no influence. The General-Secretary's job is responsible for the daily management of the association, so they know more about the operation of the association. Mr. Fang, a former general-secretary of Plom Samphan Asscoation of Thailand (方氏宗亲总会) gave me same answer. He tried to explain since the presidents of Thai-Chinese

clan associations have years of business experience, most of them did not suffer a big shock in the 97 financial crises.

In order to understand the actual situation of the impact of the 1997 financial crisis on Thai Chinese communities, I interviewed the chief editor of Sing Sian Yer Pao Daily News on 28th October 2017. The chief editor of Sing Sian Yer Pao Daily News was male and born in 1952 in Bangkok. He is also Thai-Chinese and his ancestral home is at Tangkeng, Fengshun, Guangdong province. He is Hakka.

“I have worked in Newspaper industry thirty-eight years. I still remembered I almost every day reported some company closed down in the Asian financial crisis time. The bankrupt companies are mostly financial and real estate companies. And the company that just did not have any experience. In reality, the majority of Chinese enterprises engaging in industrial production had little influence. The most Chinese in Thailand came from poor people. It's not easy to earn money, so they dare not take risks. They keep traditional Chinese ideas-thrift, no borrowing. Thus, the Asian financial crisis had a little influence to Thai-Chinese association.”

After the financial crisis, 56 financial institutions were closed in Thailand (Icjsx, 2013). In 1998, the average real estate market in Thailand dropped 15% to 20%. In the following four years, the construction industry in Thailand had been in a slump (International Engineering and Services, 2007).

The General-Secretary of LCAT introduced the situation of the LCAT during the 1997 financial crisis. The 1997 financial crisis had a great impact so that many people lost money. Although some clans had some economic loss, they had strong mind to sever the Clan association. They tried their best to donate

the association more than before. In addition, LCAT's income did not depend on one person, but it relies on committees of Council. It is the collective power that allows the association to spend the hardship of crisis smoothly.

1. The income of LCAT was not affected during 1997 financial crisis.

The annual conference report of LCAT provided accurate and direct information of its financial position during the financial crisis time. This study compared before and after financial crisis the main annual work of the LCAT, that is, the daily recurrent costs, the worship ancestral donation in winter, and scholarship and grant to analyze the influence of financial crisis for LCAT. Their relevant financial data in 1995, 1997, 1998, 1999 and 2000 were selected (The Lim Clansmen Association of Thailand, 1996, 1998, 1999, 2000, 2001).

The income and expense of LCAT (see table 4) before and after the financial crisis was stable as well as there was surplus every year. This shows that the daily work of LCAT went smoothly. From the financial situation, the whole work of LCAT during financial crisis time had no obvious effect.

Table 4 The income and expense of LCAT annually before and after the financial crisis (Baht)

Item	1995	1997	1998	1999	2000
Income	4,462,739	4,397,001	4,696,051	4,226,127	5,272,989
Expense	3,012,748	3,949,332	3,872,857	3,388,879	4,801,948
Balance	1,449,991	447,668	823,192	837,247	471,040

Sources the Lim Clansmen Association of Thailand (1996, 1998, 1999, 2000, 2001)

The sponsorship for the winter ancestor worship ceremony of LCAT (see table 5) also remained stable. The annual ceremony of ancestor worship was carried out smoothly without any sign of the impact of the financial crisis.

Table 5 The sponsorship for the winter ancestor worship ceremony of LCAT (Bath)

Item	1995	1997	1998	1999	2000
Sponsorship	1,639,220	1,663,930	1,598,080	1,627,940	1,716,610

Sources the Lim Clansmen Association of Thailand (1996, 1998, 1999, 2000, 2001)

2. Increased educational contributions under the influence of the financial crisis

In LCAT' (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2000, p. 2; The Lim Clansmen Association of Thailand, 2001, p. 2) annually report of 2000 and 2001, the president wrote that although the Asian financial turmoil had hit various industries in Thailand, LCAT not only guaranteed the donation for the poor Lim's children of Thailand, but also increased the donation to the scholarship fund. The members of LCAT subscribed 1,483,000 Bath and 2,231,300 Baht in 1999 and 2000 respectively. This study provided the data of the expenditure of the scholarship and grant and the number of beneficiaries. (see table 6) It can be clearly seen that after the financial crisis in 1997, 1998, 1999 and 2000, LCAT increased scholarship spending and the number of beneficiaries. In 1999 and 2000, there were more about 100 beneficiaries than before the financial crisis. Although the expenditure of scholarship and grants exceeded the income in 1999, it did not affect the issue of scholarship and grants because the previous annual scholarships have a balance.

Table 6 The expenditure of the scholarship and grant (Baht) and the number of beneficiaries

Item	1995	1997	1998	1999	2000
Income	3,354,183	5,128,157	6,981,749	1,915,823	4,237,648
Expense	2,039,689	2,541,671	2,691,394	2,786,536	2,596,839
Balance	1,314,493	2,586,485	4,290,355	-870,713	1,640,809
Person	648	639	690	761	757

Sources the Lim Clansmen Association of Thailand (1996, 1998, 1999, 2000, 2001)

3. The operating of Shanzhuang influence by the financial crisis

LCAT (The Lim Clansmen Association of Thailand, 2012) introduces the West River Shanzhuang (cemetery) of Lim Clansmen Association of Thailand that was completed and operated in 1997. Unfortunately, it was exactly Thailand's financial crisis and the market's depression so the operation of West River Shanzhuang was affected. In order to attract customers, Lim Clansmen Association had to extend discount time.

It can be summarized that under the power of solidarity, the Thai-Chinese clan associations overcame the impact of the 1997 financial crisis. This was the embodiment of the unity role of Thai-Chinese clan association.

Conclusion

The income of the Thai-Chinese clan associations mainly depends on the sponsorship of the Council. The occupation of most members of the Council is merchant. Thanks to the development of Thai capitalist in support of the private economy started by the Sarit government from 1960, the Thai-Chinese businessmen have achieved rag-to-riches relying on the bureaucratic --Chinese patronage

system. By analyzing the income of Thai-Chinese clan associations, it illustrates that Thai-Chinese clan relied on Thai bureaucratic –Chinese patronage system's capitalist economy to survive. Therefore, Thai-Chinese clan associations have a relationship with the Thai capitalist economy through the income of the members of the council.

Although the financial turmoil of 1997 seriously impacted the economy of Thailand, Thai Chinese business ability and the strong service consciousness for clans make Thai-Chinese clan associations successfully overcome the financial crisis.

Acknowledgement

This study is apart of my Ph.D. dissertation entitled “The role of Ancestral halls and Ancestral Worship in Chinese Clan Association in Thailand as Forms of Cultural Integration in the Age of Globalization” Thai studies center, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. I am grateful to my supervisor Wasana Wongsurawat for their kind and helpful suggestions.

References

- Chaloentiarana, T. (2007) *Thailand: The politics of despotic paternalism*, Ithaca, NY: Cornell Southeast Asia Program.
- Chaoshang.net. (2016) “*Chen Hanshi-Thai Tuna King*” in Thailand (陈汉士-泰国金枪鱼大王), Available: <http://www.chaoshang.net/m/Show/?Cid=764> [19 May 2018]
- Chris, B. & Phongpaichit, P. (2014) *A history of Thailand*, Mellbourne: Cambridge University Press.

- Forbes Media LLC. (2018a) *Kraisorn Chansiri & family*, Available:
<https://www.forbes.com/profile/kraisorn-chansiri/?list=thailand-billionaires>
 [21 May 2018]
- Forbes Media LLC. (2018b) *Vichai Maleenont & family*, Available:
<https://www.forbes.com/profile/vichai-maleenont/?list=thailand-billionaires>
 [24 May 2018]
- Hui Gan Bai Ke. (2016) *Thai Union Group (泰万发集团)*, Available:
<http://www.hgzz.net/baike/80843.html> [27 June 2018]
- icjzx. (2013) *1997 Asian Financial Crisis 1997 (亚洲金融危机)*, Available:
<http://www.icjzx.com/cn/ls/766.html> [21 May 2018]
- International Engineering and Services. (2007) *Thailand project contract market overview*, Available: <http://tradeinservices.mofcom.gov.cn/f/2007-11-19/11000.shtml> [21 May 2018]
- Lisheng, D. (1994) *Biography of Tae Ngow Low (鄭午樓傳)*, Guangzhou: Sun Yat-Sen University Press.
- Mahbubani, K., & Sng, J. (2017) *The ASEAN miracle: A catalyst for peace*, Singapore: NUS Press.
- Noraint, S. (ed.). (2013) *Thai politics and government during the 60 year reign of King Bhumibol Adulyadej*, Bangkok: Thammada Press.
- Seth, M. (1997) *The Thai gamble: Devaluing currency to revive economy*, Available: <http://www.nytimes.com/1997/07/03/business/the-thai-gamble-devaluing-currency-to-revive-economy.html> [22 May 2018]
- Skinner, G. W. (1957) *Chinese society in Thailand: An analytical history*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Sng, J., & Bisalputra, P. (2015) *A history of the Thai-Chinese*, Singapore: Editions Didier Millet.
- Suehiro, A. (1989) *Capital accumulation in Thailand 1855-1985*, Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies.
- Suehiro, A., & Wailerdasak, N. (2004) Family business in Thailand its management, governance, and future challenges, *ASEAN Economic Bulletin*, vol. 20, no. 1, pp. 81-93.
- Tachsumphan Association of Thailand. (1973) *The second information of Tachsumphan Association of Thailand*, Bangkok: Tachsumphan Association of Thailand.
- Tachasumphan Association of Thailand. (1983) *Special issue of the completion of ancestral hall of the Tachasumphan Association of Thailand (泰国郑氏宗亲总会郑氏大宗祠落成晋祠庆典特刊)*, Bangkok: Tachsumphan Association of Thailand.
- Thaicn.net. (2011) *Li Feng visited Thai Union Group*, Available: <http://www.thaicn.net/news/qsxw/011-06-23/2579.html> [21 May 2018]
- The Lim Clansmen Association of Thailand. (1996) *Report of congress of Council for the second year of the seventeenth session of Lim Clansmen Association of Thailand*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.
- The Lim Clansmen Association of Thailand. (1998) *Report of congress of Council for the second year of the eighteenth session of Lim Clansmen Association of Thailand*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.

The Lim Clansmen Association of Thailand. (1999) *The Lim Clansmen Association of Thailand, report of congress of Council for the first year of the nineteenth session of Lim Clansmen Association of Thailand*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.

The Lim Clansmen Association of Thailand. (2000) *Report of congress of Council for the second year of the nineteenth session of Lim Clansmen Association of Thailand*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.

The Lim Clansmen Association of Thailand. (2001) *Report of congress of Council for the first year of the Twentieth session of Lim Clansmen Association of Thailand*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.

The Lim Clansmen Association of Thailand. (2012) *The special issue of the 50th anniversary of the establishment of Lim Clansmen Association of Thailand (1962-2012) (泰国林氏宗亲总会成立五十周年纪念特刊)*, Bangkok: The Lim Clansmen Association of Thailand.

The World Bank Group. (2018) *Thailand GDP per capita (current US\$)*, Available: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&locations=TH&start=1960&view=chart> [4 August 2018]

The Xu Clan Association of Thailand. (2008) *Special issue of 44th Anniversary of The Xu Clan Association of Thailand namely Dong Hai auditorium completed (泰国徐氏宗亲总会成立四十四周年暨东海大礼堂落成纪念特刊)*, Bangkok: The Xu Clan Association of Thailand.

The Xu Clan Association in Thailand. (2014) *50th anniversary commemorative special issue of the Xu Clan Association in Thailand (泰国徐氏宗亲总会成立五十周年纪念特刊)*, Bangkok: The Xu Clan Association of Thailand.

Wongsurawat, W. (2017) 'Rise of the red capitalists: PRC influence and the new challenge of the Royalist-Chinese Business Alliance in Thailand', in Santasombat, Y. (ed.), *Chinese Capitalism in Southeast Asia*, pp. 35-55, Singapore: Springer Nature.

Wongsurawat, W. (2019) 'The social capital of being Chinese in Thai politics the Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia', in Santasombat, Y. (ed.), *Challenges and prospects*, pp. 75-92, Singapore: Palgrave Macmillan.

Yuanzhang, X., & Shenshun (eds.). (1994) *Dictionary of modern characters in Thailand (泰国现代人物辞典)*, Kunming: Yunnan People's Publishing House.

Xu Clan Association Travel to Thailand. (1980) *Special commemoration of the 15th anniversary of Xu clan association travel to Thailand (旅泰徐氏宗亲总会成立十五周年纪念特刊)*, Bangkok: The Xu Clan Association of Thailand.

Chiang Rai as a Border Province under the Nation State's Design of Border Space*

Pollavat Prapatong¹

Received Oct 11, 2018

Revised Dec 16, 2018

Accepted Dec 26, 2018

Abstract

This article was motivated by the debate on whether the present-day “Chiang Rai” is the same “Chiang Rai” that has existed since its founding in 1262 C.E. This study was based on the hypothesis that Chiang Rai, officially called “Chiang Rai province,” at present becomes a border area because of the politically established border. This study adopted a historical approach, namely, a historically reconstructed landscape of Chiang Rai. It was found out that Chiang Rai was brought up from being the border area redesigning. The study was examined the development of the province's basic historical structure in 4 stages as followed. Stage 1: Redesigning of Traditional State, Chiang Rai before the new Nation State taking place. Stage 2: Redesigning of Civilization, Chiang Rai under the new Nation State (the decade of 1880-1950). State 3: Redesigning of Modern Thai People, Chiang Rai and being modern Thai society redesigning (the decade of

¹ School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand,
e-mail: pollavat.pra@mfu.ac.th

* This article is summary of the research “Muang Chiang Rai under the Boundary Line Authority.” It was funded by The Thailand Research Fund (TRF) and Mae Fah Luang University.

1950-1980) and state 4: Chiang Rai and its redesigning after the border opening (the decade of 1980-2000).

Keywords: History / Border Space / Chiang Rai

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เริ่มต้นจากข้อถกเถียงว่า “เชียงราย” ปัจจุบัน เป็นเชียงราย ที่ยังคงสืบเนื่องจากเมื่อเริ่มต้นสร้างเมืองเมื่อ ค.ศ. 1262 โดยมีสมมุติฐานว่า เมืองเชียงรายที่เรียกในชื่อหน่วยพื้นที่การปกครองของรัฐว่า “จังหวัดเชียงราย” เกิดขึ้นเพราะการเกิดขึ้นของเส้นเขตแดน ทำให้เชียงรายกลายเป็นเมืองชายแดน การศึกษาใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา “ภูมิทัศน์ที่ประกอบสร้างประวัติศาสตร์เชียงราย” โดยผลการศึกษาพบว่า เชียงรายเกิดขึ้นจากการออกแบบพื้นที่ชายแดนใหม่ โดยใช้หน่วยการวิเคราะห์จากการพัฒนา “โครงสร้างพื้นฐานทางประวัติศาสตร์” โดยรัฐ 4 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1 เชียงราย ก่อนการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ ช่วงที่ 2 เชียงราย ภายใต้อารยธรรมรัฐชาติสมัยใหม่ (ทศวรรษ 1880-1950) ช่วงที่ 3 การออกแบบเชียงรายโดยความเป็นสมัยใหม่ (ทศวรรษ 1950-1980) ช่วงที่ 4 เชียงรายกับการออกแบบหลังเปิดชายแดน (ทศวรรษ 1980-2000)

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ / พื้นที่ชายแดน / เชียงราย

Introduction

This article was attempted to respond to the question of how Chiang Rai became to be a border city. Chiang Rai at the present as one of the provinces that was established through nontraditional state process. The central state selected old Lanna city “Chiang Rai” and merged with different areas with the

diversity in socioeconomic and historical background². It became the new territory resulting from the Siam State modern administrative since the decade of 1890 which was the same period of western imperialism in the area of Southeast Asia.

Historical documents always mentioning Muang Chiang Rai was built by Phaya Mung Rai since 1262 C.E. or more than 750 years and it had been through several changes for several periods of times until it became one part of Thailand. It was rather focused on the individual capability than the local historical development. From that observation, it can be said that the development or change of Chiang Rai or Chiang Saen-Chiang Rai Basin were 2 major phases. The first one was gathering people and establishing Muang by Mung Rai Dynasty in the mid-13th century. The second one was the new administrative of the central authority from Chao Praya Basin to organize Chiang Rai and other places merging as Muang "Jadtawa." Chiang Rai was dependent on the central authority and in 1916 C.E. Chiang Rai became one unit under Thai state as a province. Its population and physical area were different from the 13th century owing to the integration of variety of border areas from some part of these places namely Chiang Mai, Phrae, and Nan. It was also merged Chiang Saen, Chiang Khong, Chiang Kham and Phayao³.

Even Chiang Rai has been through several changes but when mentioning of its history it was always starting with the event in the past before the name "Chiang Rai" was brought up and telling of the movement of the people for settlement and setting

² Before integrating various districts into Chiang Rai, Chiang Kong and Theong used to be with Nan, Phan district was related to Lamphun.

³ The central state integrated Chiang Saen, Muang Chiang Rai, Muang Phang, Wieng Pa Pao, Muang Phayao, Amphur Mae Jai, Amphur Dok Kham Tai, Amphur Mae Suai, Muang Chiang Kham and Muang Chiang Khong into "Jungwat Payup Paknuae." Later in 1916 C.E. there was a change from Muang Jadtawa then called "Muang Chiang Rai" under Monton Payup (Interior Ministry announcement, 1916, in the Royal Gazette Vol. 27, p. 426).

up many small states which linking to the royal's performances in the ancient kingdom. But in term of timing in changing, Chiang Rai at present as the border city, it cannot be able to connect to the past history in aspects of relating to varieties of ethnic groups of people and linking to the border areas of the 4 countries namely, Thailand, Myanmar, Lao PDR. and China PRC.

To illustrate Chiang Rai as the border area, it is necessary to investigate its historical foundation structure development and the roles of the local people which living along the border area and boundary line and the space within the border.

Objective of this study was to investigate the designing history of Chiang Rai as a border city after the modern state policy of boundary line defining. The scope of the study was focused on Chiang Rai history in the province.

The study was starting from Chiang Rai history during the period of the boundary line policy. It was in 1903 C.E. until the year 2017 C.E. Due to in 2017 C.E. Chinese government did boat surveying along Mekong River in the border area of Thailand and Lao PDR. for the purpose of further rock explosion which would be able to alter the boundary line authorization. The methodology of studies was based on historical and qualitative approaches.

Conceptual Framework of the Study

This study applied the conceptual framework of the Rise of the Nation State by Ben Anderson. It stated that the nation state was established by various social institutes with intention and unintention by means of map, publishing system, population consensus and museum. It would be the unity of mutual and official perception forces as well as an similarity of official language and time of life arrangement. It would create nation which is a community establishing fraternity of each every

one to sacrifice himself or herself even he or she had never had any idea of the space area or the state boundary line (Anderson, 2009). The context of the study were divided in aspects of (1) physical space (2) Thai State's policy on the border of Chiang Rai and (3) the mode of people's lives in those areas.

This article bringing up direction of historical study of new Chiang Rai border area. There was one argument related to this article was that It was not only the State of Siam that established Chiang Rai but also the neighbor states whose borders connecting to and world political changing phenomena as well.

The Result of the Study

Stage 1 Redesigning Traditional State

Chiang Rai and the designing prior 19th century starting from there was no history of itself but just being only a certain part of Chiang Mai history and some part in Siam history chronicle which leading to new authorization from Siam instead of Chiang Mai.

The traditional state authority and the area changing before the arising of the boundary line treaty among British, France and Siam was that there was no specific territory boundary line. It was due to the state authority in the Southeast Asia being like a candlelight radiance in the way of having central power but spread over the surrounding area in the direction of the further of the distance area, the weaken of the central authority to have an impact on particular area. It showed that the factors of the distance of the area and the time speed were significant to the traditional state in aspects of resources and human controlling. It could be said that there was no border territory for the traditional state. There was just area to where it could not be accessed. It can be compared to the universal

wall in Buddhism that at the edge of the universe, there was the mountain, that edge called “Inferno” where there was no one can reach and that area would be lightening only at a short period of time and at each time when the Lord Buddha was born⁴.

Long distance trade was one factor that caused the settlement of cities and towns along the routes in the basins of Mekong River, Kok River and Ping River. As these cities or towns were the places for resting, tax collecting and route passing fee collecting, resources trading point and resources and goods distribution point. It made each place wealthy then became town and city in the area of Mekong-Salween such as Chiang Rung (Jinghong), Ken Tung, Chiang Saen, Chiang Rai, Chiang Mai and other main towns of Tai Yai (Shan people). These places were attached to the main and huge kingdoms over them in each period of time for example; China, Burma and Ayutthaya. For Lanna Kingdom which Chiang Mai was the center became under authorization of Burma in the 16th century and later was under Siam in 18th century until being completely merged as one part of Siam in the 20th century.

This changing was not only from the King’s authorization but it was due to the western technology changing called “Industrial Revolution” in the 19th century. In designing territory space, the authorization zone technic was applied in boundary line defining. The boundary line of territory of state administrative starting from establishing at the level of village to country. The boundary lines between nation

⁴ “Inferno” in Buddhism was situated among 3 universes, it may be compared with 3 wheels with are closed each other, among them are the inferno located with the monk’s alms-bowls upside down, the interval of the three alms-bowls are the inferno existing.

to nation caused an obstacle of trading among cities and towns which were used to be smoothly linking by the conventional trade⁵. It further divided and separated people from one another. Westerner's intention and desire were not for the physical spaces but it was for resources and manpower. The designing for colonial space and territory of the westerners bringing out cities at the border areas in Mekong basin and Salween (and others as well)

The State of Siam cooperated in that operation during that time as well. The negotiation on the boundary benefit was at the high degree of tense when there were army forces and knowledge of history using as right to have authority over those certain territories. This led to the development and changing of an official administrative system. That were the administrative of the precincts of "Lao Chiang", "Lao Puan" and "Lao Kaow" to be changed to the precincts of "Payup", "Udon" and "Isaan" reespectively, this was accordance to the direction in which that certain precinct situated and the Siam State being as the center. It was also to abolish the permission granting to foreign firms to do the survey in various areas of cities and return that right to the Siam State⁶ (Khrouthongkhieo, 2010).

⁵ The trade center on land in the GMS, Kok River, Ping River and Salween which the route connecting to Mawlamyine- the North (Thai)-Shan State and Yunnan. Trade caravan comprised of Chinese Haw, Tai Yai, and Laos which having the trade cycle starting from Yunnan and Tai Yai from Shan State through that route to buy the products from the factory at Mawlamyine.

⁶ Before the decade of 1870 C.E. Lanna was depend on Siam, just paying tribute to the Siam monarchy in each 3 years. Siam did not meddle with internal affairs of Lanna but after the decade of 1870, Siam state applied the technique of colonialism and traditional state to deal with Lanna.

However the border area of Chiang Rai was still like the edge of universe in which it was in ambiguity and out of reaching by the king's authority.

Stage 2 Redesign Civilization (Decade of 1880-1950 C.E.)

During this period of the administrative of Chiang Rai was designed by variety of colonial techniques, but one obvious thing appearing was that “to be Thai identity” based on the ideology through modernized school system with the mean of historical knowledge in which during the same period of the boundary line defining. There were processes of collecting local chronicles connecting to the history of the central state. It was an evident of “Yonok Chronicle” or “Lao Chieng Chronicle” by Phaya Prachakitkornchak (Chaem Bunnak) at the last period of the decade of 1890 C.E. to the beginning of the decade of 1900 C.E. This chronicle made Chiang Saen and Chiang Rai were parts of the central state for a long period of time for the purpose of having right and authorization over that areas. It was also making change related to those areas and giving a new meaning of those various towns through the process of arranging and classifying each group of people. In addition tangible historical evidences were created from filed trip working and surveying main ancient towns and cities.

Besides the Siam State and the western colonial states, there were external factors influencing on the changing of Chiang Rai, there were also some changes within the area especially the changing in trading routes, changing in group of trading people and changing among networks of trading across the border. Those mentioned factors were the key factors to form the pattern of border area and direct the practical use of the central authority over these areas in the direction of being flexibility and localization. The role of the local people could be able to

develop the border area to be significant in terms of politic and economic of the modern state (Ruangsri, 2014).

War and Knowledge: The Attempt of New Boundary Line

Before the period of the boundary line setting, the Siam state was one of the players in allocating and setting territory by the King's authorization which was considered as a traditional state. The effort of extending boundary and authority right over certain territory was the result of the history of the Siam State written as the case of Chiang Rai, the border city. The war to attack Keng Tung was considered as the last traditional war of territory expansion. It was shown that the routes of the troops did not pass into the center of Chiang Rai. They went through Nan, Chiang Saen and Fang areas which it used to be original trade route. This was the last war of territory expansion up to the North⁷ (Settakul, 2009, p. 143).

During the Second World War Keng Tung was still the new attempt of territory expansion war of the Siam State as it was not achieve whatever was in the history. The desire of managing new boundary was brought up again by using nationalism with making use of available historical information⁸ such as chronicle named "Yonok" and document called "Lak Thai." It was on the purpose of establishing the right and eligibility over territory and boundary again, this time the new route of the troops

⁷ In 1852 C.E. Bangkok gathered people from Bangkok and other cities and towns from Lanna and Luang Prabang as hugh force to go through Pitsanulok, Utaradit, Nan and Chiang Khong. The front army went through Kampangsansan, Tak and Chiang Mai and got together at Chiang San. Then went to Ken Tung but it was not successful.

⁸ Even during the Second World War the historical of nationalism was emphasized but it was focused on the Thai national people who lived in other places which was different from the period of absolute monarchy.

was an original trade route from Mae Sai to Keng Tung. This time it could be able to establish the initial Thai State to become the new one but it was last only for two and a half years due to the condition of the Second World War. It was stated that after the ending of the war all of the land obtained during the war had to be return to the original owners.

When after the establishing of boundary line in which the condition saying that the 25 kilometers distance interval between the land of Siam state and France, it made some change that was the governor of Chiang Mai had an authorization over the land area up to the North connecting to Indochina belonging to France. The Siam State had to design the new border area and named the area as “Muang Chiang Rai” where it was overlap of Muang Chiang Rai of Lanna Kingdom. The new Chiang Rai was the area where there was merging the border areas of several important of Lanna Kingdom such as Chiang Kong, Chiang Saen, Phan, Phayao, Mae Suai and Wiang Pa Pao. Chiang Rai was raised up and it was directly depend on the Siam State as “Muang Jatawa.” Then moved the original center of Chiang Saen which was closed to Mekong River to another 25 kilometers toward the west of the old town of Chiang Saen. It was located at Bann Mae Kee (Mae Khi). It was named “Amphur Chiang Saen.”⁹

After designing the physical of Chiang Rai, the Siam State arranged new administrative by assigning the prince of Lanna from Lamphun which having

⁹ At the present, it is Maechan district which the name was changed from Chiang San to Maechan in 1939 C.E., Chiang San at the present, it originally named “Ging Amphur Chaing San Luang” then in 1939 it changed to “Ging Amphur Chiang Saen” and in 1957 C.E. until now It became to be “Amphur Chiang San.”

superior authority over Chiang Saen during that time to govern Chiang Rai. Then changed the status of the governor from the traditional Lanna title to be the sheriff. This method was applied to Chiang Khong as well the position of the governor changed to be a sheriff. Later the officer was sent from the central government to be the governor of Muang Chiang Rai and province respectively. The area of land belong to the Lanna monarchy members in Chiang Rai was not plenty (Sompong Chuenchom, personal communication, May 19, 2018) as there was not accumulation of authority for a long period of time.

New Group of People in the New Area

The officers from Siam State brought up a new high class level of people in Chiang Rai. They were from original old Lanna monarchy group of people which became to be the officer of the Siam State. From the interview and document study, it was found that there were many marriages among Lanna princes or princess and the officers of Siam, (Sompong Chuenchom, personal communication, May 19, 2018) and their descendants to be high class level group of people in Chiang Rai until now. These phenomina were similar in Prae and Phayao which having the problem of Ngeow (Tai Yai) rebellion and this kind of marriage was the strategy being used as well. In Chiang Rai, Lanna princes and princesses of Chiang Rai had good relation with the group of American Presbyterian Missionary¹⁰. These group of people came to settle in Chiang Rai for the

¹⁰ In 1840 C.E. American Presbyterian Missionaries came to Siam for their mission and in 1847 "Mission Siam" was established and expand their works to outside of Bangkok, to Petchaburi in 1861 and Chiang Mai in 1867. It was the center for Laos as well. Then from there they established the office in Lumpang in 1885, in Lumpoon 1891, Prae in 1893, Nan 1895, and Chiang Rai in 1897. Later they moved and expanded Kentung (1904-1908) and to Chiangrung (1917-1941).

preparation of religion propagation in Keng Tung, Lao and Xishuangbanna. Moreover owing to the agreement between the State of Siam and France on the condition that the British police were not allowed to be stationed and worked. The State of Siam would hire mainly Swedish police instead. Their officers were located in Lampang through Pha Yao. When there was the problem of Ngeow rebellion, there were some Swedish worked in Chiang Rai as well. Among these police there was one to get married with one step daughter of one of the high class ladies of Chiang Rai (Laowsuntorn, 2005).

Land and the Shape of the City

American Presbyterian Missionary participated in fighting to protect Chiang Rai from being attacked by the group of Tai Yai people in year 1902 C.E. and Lanna monarchy group of people in Chiang Rai did not leave the city like other ones in other cities. From those incident, Dr. William A. Brigg, M.D., a religious professor and he was recognized as the leader of the battle. He had role in developing Chiang Rai in various ways for example in street building, provincial building, hospital, school and public health including the participation for the favor of taking out the old city wall for the sake of the community healthy. It made the old town area of Chiang Rai became a square shape planning which are the land allocation along Singhaklai road (its name at the present) where there was a great deal of land for Christian of Chiang Rai Office (American Presbyterian). Moreover, outside of the center of Chiang Rai to the East and to the North up to new Chiang Saen (Mae Chan) and Mae Sai were owned by the officers from Siam. This made the area became newly territory of agriculture .

Besides the physical change, there were some continuing of change in knowledge. According to the Wat Po Chronicle the state of Siam had learnt of

having diversity of people and how to manage them since King Rama 3, The lesson learnt was that in order to have the right and authority over certain area and place only having a Chronicle to link people was not enough. Thus the Siam state had produced and arranged chronicle of "Yonok" by compiling legends, folks tales, stories and other documents from various sources into new version of chronicle. It was used to describe the history of the upper area of Siam and to used as authorization of Thai people (Siam) over that area due to priori settle here and continuing for a long period of time. This was not just the case, American Presbyterian applied the methodology by creating new knowledge of Tai people through the book "The Tai Race: Elder Brother of the Chinese" by William Clifton Dodd. The book told the story of where Tai people were living. American Presbyterian Office in Chiang Mai had an assignment to religion dissemination among only Tai people¹¹ (Pongudom, n.d.) both two cases showing of the knowlege of how to manage the area and people for a long period until the end of the Second World War. At the beginning of the decade of 1957 C.E. the Thai state changed the concept towards this issue to the new one.

The rising of Chiang Rai during this period showing the process of how to make change the border area to be the part of the state of Siam. It is compare to the process of making wild chickens become domestic ones which is called

¹¹ Due to in Burma, Baptist Missionary took in charge of all religion rerated to Christian, So American Presbyterian could not do further job and stop the business in 1908 C.E. In case in Lao during the decade of 1897, the French government which had Lao as a colonial country did not allow Catholicism to get in McGilvary (2001, p. 446). American Presbyterian Missionary went to Chiang Rung, Xishuangbanna in 1917-1941 C.E. There were the members over 300, 2 small schools, hospital with 20 patient beds and 2 communities of Leprosy people.

“Domestication.” In this way, the central state of Siam could be able to manage people and resources through government authority, economic system and new education system, for example. People could be trained in new certain job such as being soldiers, policeman, teachers, community leaders and others. It was included in selection them to be the local government officers. In return to them, the government had a commitment of the security and their protection from any harm in those areas.

Stage 3 Redesign Modern Thai People (the year 1957-1987 C.E.)

Chiang Rai was designed to be modern after the period of Imperialism development. The policy was focused on bringing up new population, gather together all other thai races by using Chiang Rai as a place for cultivating and taking care of people who were not being Thai to be ready to be Thai. By doing that there was historical structure establishment by government and nongovernment organizations. The national ideology history with the content of the nation state and politic, local heroes who having Thai ideology and be developer.

Designing of New Thai in the Border Area

During the year of 1957-1987 C.E, it was the period of the cold war in this region. The rise of the nation states among the neighbor after the imperialism¹² made change on the negotiating party because after they became independent, they revived their nationalism history for their own nationalism development, for example, the case of Prasat Preah Vihear which was the case between Thailand and Cambodia and the case of the Emeral Buddha which was between Thailand

¹² After the Second War the colonies of France and British in Southeast Asia were announced to be independent as following, Burma (1948 C.E.), Lao (1953 C.E.), Cambodia (1953 C.E.) and Vietnam (1954 C.E.)

and Lao PDR., the history of dispute against the Emerald Buddha often caused social rumors, for example, the case of the huge flooding in Bangkok in 2011 C.E. There was leaflet distributed in Nakorn Phanom saying that because of the oath in the past when there was unrest in Lao, the Siam feudal brought the Emerald Buddha to Bangkok and gave an oath that when Lao was in peace, the Emerald Buddha would be back to Lao again. They were the historical issues which were created during the colonial period by bring up art and history linking to ethnicity. This caused art was over the boundary line and it was used to claim a right in land expansion. The state of Thai had been aware of this matter that why the Thai state setting up the border area in Chiang Rai to be more Thai with the historical stories, local heroes, and historical art. The concrete samples were the monument of Phaya Mengrai and named “Por Khun Mengrai Monument”¹³ (The Office of Chiang Rai Province, 1967) for the purpose of linking the administrative position as the same as central government using while not making the name similar to Myanmar. This monument for showing that Tai (Thai) people had been here for a long period of time. In addition, there was a redesigning of Doi Tung Stupa to be to the art of Siam-Lanna¹⁴.

¹³ The ceremony of laying the foundation of Pho Khun Mengrai Monument on 26 January 1964 C.E. and the Opening Ceremony on 31 March 1967.

¹⁴ It was original ruin pagodas, Kruba Sri Wichai and Chiang Rai people collaborative restored these pagodas in 1927. The pagodas had 2 small bell-shape pagodas situated on octagonal base, Lanna typical style art. In 1972-1973 the Interior Ministry built pagodas to cover the original ones in the shape of castle covered with gold colored mosaic tiles with the arches of Buddha statues placed at the 4 corners. The 2 golden pagodas ere 5 meters situated on octagonal base with reducing the size of corners. Later in 2006-2008 pagodas were taken out the cover pagoda then back to original one which were the ones Kruba Sri Wichai had done.

Modern Historical Archaeology Knowledge at the Border

The Fine Arts Department set up the unit of Fine Arts 4 at Chiang San district, Chiang Rai province with some officers working there. They worked at the field to excavate and restore an archaeological site at Chiang Saen, It was considered that they were the first group of officers from the Fine Arts Department to work at the border at the beginning of decade of 1957 C.E. to restore plenty of ruin stupas for better condition by using modern preservation technique and registering them as archaeological antiques¹⁵. These officers were archaeologists which were educated from Fine Arts University (Which they were different from the traditional archaeologist who were on the job practicing and training). They had done a great deal of knowledge creation of Chiang Saen¹⁶ (Raingan kitchakan khong changwat Chiang Rai 2503, 1960, p. 709) and these knowledge have been fundamental references since then. However, in term of the knowledge of historical archaeology in Thailand it was considered as the early period, the analysis of pattern of archaeological site could

¹⁵ The influences on Archaeological study | education and on knowledge from French scholar, George Coedes whom Professor Diskul, S. (M.C.) (2007: a-c) praised him he was the most outstanding person who was specialized in reading inscription and ancient history of Southeast Asia. His works for example, "The Indianized States of Southeast Asia" in French in 1944 and in English in 1968, *Ethnicity in Southeast Asia* (1978), *History of Angkor* (6 Edition, 2000) etc. Professor Diskul, S. (M.C.) also graduated in Art History and Southeast Asian Archaeology from Ecole du Louvre which was a part of Louvre Museum in Paris.

¹⁶ The result from the excavating and restoring the archaeological site at Chiang Saen, There were several photos of places taken, the excursion book was produced, chronicle and history was printed, the building of museum was built and Chin Kam Malee Pakom was produced and disseminated.

not go beyond of Thailand for example the case of the analysis of Pa Sak stupa¹⁷ (Prapatpong, 1965). It was assumed and linked to the pattern of Nakorn Sri Thammarat, Surat Thani, Sukhothai and to Chiang Saen according to the movement of Sri Lungka Buddhism (Maha Nikaya). This was different from the present time in which the believe of the linking to Bagan Kingdom¹⁸ (Saising, 2008, pp. 54-57) and the Buddha images were named as Lanna pattern of Buddha images. This was the reason of the creation of Thai historical background as the fundamental structure of historical border to link to the central state.

The Local Heroes and the Development

Owning to the creation of history as modern and universal science led to the rise of the local heroes who succeeding the local development mission. For example the case of Phaya Mungrai, history had defined him as the developer king that was going along well with the area of Chiang Rai due to there was a great number of projects conducted in the area, Chiang Rai had many private non-profit organizations registering in the area as of 31 organizations while in Chiang Mai

¹⁷ Kongdej Prapatpong his opinion on Phra Tat Pasak in Chiang Saen was Sri Wichai's Art, the Southercharan of Thailand which was similar to Pha Tat Chaiya, Surathani and it was the same characteristics of pagoda in Chainat, Sukhothai that in the most properousity period was at Phor Khun Ram Kam Hang Maharaj.

¹⁸ Sakchai Saising analized that the structure of Pasak Pagoda architecture was themixture of the pattern from various sources of art patterns such as from Hariphunchai, Pagan in Burma. But there was important thing was that showing the Bagan Art style of Burmese that was the circle-shaped pagoda at the top of the castle-shaped pagoda without bench decoration with the imitate Jedis at the corner.

having 91 organizations¹⁹ (they worked in Chiang Rai area as well) (Committee on Development and Promotion, 2003). For government, The first Border Patrol Police school was established in Chiang Khong district²⁰ (The Border Patrol Police, 2007). That caused the Border Patrol Police to have responsibility in developing task besides suppressing one. There was other organization to take in charge of developing task that was The Project under the Royal Initiative Project which brought in many people to the area starting from the Thai Hill Crafts Foundation under the Royal Patronage (2515 B.E.). The foundation got the products from the highland people and distributed them in Bangkok or Hill Crafts Center in Chiang Rai (2516 B.E.). Later it became the Project for the Youth leader at Mae Fah Luang Art and Cultural Park (2516-the beginning of the decade 2530). One of the interesting projects under the private non-profit organization was the project of Kru Dang (Tuenjai Deetes) which currently is the Hill Area and Community Development Foundation²¹. This project starting from helping the highland people to become

¹⁹ From the directory of private non-profit organization in 2003 C.E., in the North, Chiang Mai among 8 provinces, there were the maximum numbers of the private non-profit organizations that were 91, Chiang Rai 31 and the rest was each there were not more than 10.

²⁰ The Border Patrol Police 5, "Dararatsamee" Mae Rim District, Chiang Mai established the first school called "the Border Patrol Police Bumroong 1 School" at Baan Don Maha Won, Wiang Subdistrict, Chiang Khong District in 1956 C.E.

²¹ During 1974-1976 Tuenjai Kunchorn Na Ayutthaya, student of the Graduate Volunteer Certificate Program, Thammasat University, joined the Center for Hill Tribe Supporting in the area of Baan Pangsa and other villages in Mae Chan Basin. Later in 1980-1984, the Project of Education for Hill Tribe Community was established and in 1985 The Community Development in the Hill Area Foundation, Finally until now it was change to The Hill Area and Community Development Foundation.

Thai citizen through education and community development. It is a good example in this period.

People from the highlands were used to be called and referred to as nondeveloped, drug addicted, deforester and to be used as catspaw of the opposite political ideology party. Private non-profit organization participated in the state citizenship selection of the highland people to become Thai and Chiang Rai was the place to cultivated various ethnic groups of people. When they were ready and can be able to communicate in Thai, they moved into town of Chiang Rai or Chiang Mai or further to Bangkok for their education or working. Before that there was a system called "Dormitory for Ethnicns" Which were plenty of dormitories where these highland people staying. They were located at the west side of Chiang Rai. This system has the socialized process for them to be ready to be qualified as citizen and they called themselves as Chiang Rai people as well.

During the Second World War there was a great number of migrant Chinese called Hakka from Kanchanaburi due to the state announcement that the Chinese had to leave the certain areas within 24 hours (This happened in various provinces for example LOP BURI). These Chinese people were pioneer in trade and became political people in Chiang Rai. When there was a cold war the border area was a buffer zone between the states whose borders connected to each other. In those area there was a forces called "Former Chinese National Army" existing later they obtained Thai national citizenship (Prapatpong, 2010). In the decade 1957 C.E. Chiang Rai was the place where many of Northeast people moved and settled in Muang Chiang Rai, Wiang Chai District, Thoeng district, Khun Tan district and Chiang Khong (Nasomsong, 2012, p. 45). They had a linkage with Laos who had moved and settled along Mekong River since the period of colonialism.

The Land and King's Path

Visiting and travelling to the border was a task of King Rama 6, Rama 7 and Rama 9 always did. The King Rama 9²² had a visit to hill tribe villages and he had coins of hill tribe made as souvenir and they became a significant proof of being Thai citizenship by the King authorization. The name called "Chao Phor Luang" and "Chao Mae Luang"²³ (Bumrungsuk et al., 1998, pp. 563-561) were known in the certain border areas. The visit of the King was considered as the footsteps at the end of the royal boundary. The visiting of the King Rama 9 was during the cold war period.

Chiang Rai's border was the place where the huge forces of communist insurgent²⁴ were settled during that time. There were some battles which caused

²² In 1905 King Rama 6 paid a visit to the "Monton Payub" and arrived to Amphur Phayao, Chiang Rai and 1926 King Rama 7 together with Somdej Pha Nang Chao Ramphaipanni came to Chiang Rai, visited Ging Amphur Chiang Saen Luang. King Rama 9 and Queen Sirikitwent to Chiang Rai in 1958 by pay a visit to various Amphurs namely Amphur Mae Suai, Amphur Muang, Amphur Mae Sai, Amphur Chiang Saen, Amphur Phan, Amphur Phayao etc. After that he paid a visit to Ching Rai many times.

²³ It was assumed that the word "Mae Fah Luang" had been using since the beginning of Decade of 1967. Assuming that the Border Patrol Police introduced this word based on the evidence that in the North "Chao Phor Luang" and "Chao Mae Luang" were referred to The King Rama 9 and the Queen. Later on there was a word "Chao Yah Luang" was referred to the Late King's mother due to she went to various remote areas by helicopter. Later this word became "Mae Fah Luang" for corresponding to "Chao Phor Luang" and "Chao Mae Luang."

²⁴ Owing to in 1978 C.E. the communist insurgent could established the 9 main bases which existing in Doi Yaow-Doi Pha Mon in Chiang Rai. They set up the forces with 600 people and another 2300 Mong People, so they appointed working group called "The Committee of Chiang Rai Province."

many casualties of civilian, soldiers and police (total 399 casualties)²⁵ especially along the road of Pha Tang and Phu Chee Fha Which called Doi Yao-Doi Pha Mon. The battle was going on when the King Rama 9 visited wounded soldiers during that time, the chief unit commander asked a permission for His Royal Highness's footprint. It were footprints that given by the king only at Chiang Rai²⁶.

Merging all the land at the border with having many independent forces which were used to be buffer zones for the security reason caused the Thai state to have a policy to make these forces to become Thai citizens or push them to the third country. The most important forces were "Former Chinese National Army" or called the Third Army (Chiang Mai) and the Fifth Army 5 (Chiang Rai). They took part in the battles in Kao Khor, Phetchabun province and at the border of Chiang Rai several times as volunteer forces. When the battles were ended and they were the conquerors. General Tuan Shi-Wen of the Fifth Army at Doi Mae Salong had a chance to meet the King Rama 9, he returned the land which his forces had seized and where the battle field was to the King (Prakadvuttisarn, 2004, p. 325). It could be said that the area, the land and the King footprints are still very important concerning at this border.

²⁵ It was the number of casualty in battle against the communist insurgent during 1967-1982 C.E. in Chiang Rai and Pha Yao areas. The monument for these persons who sacrificed themselves Por Tor Tor 2324 was built at Khun Jom Tham Camp, Phayao province and the Ceremony for Opening was on 31 January 1982.

²⁶ The King Rama 9 gave a permission to have his footprints on the plaster for peace and something cherished for military persons and civilians on 27 February 1982 on the occasion of his royal highness paying a visit to army and civilians at Doi Phya Pipakdee situated on Doi Yao, Amphur Thoeng, Chiang Rai (at present, it is Amphur Khuntan).

Stage 4 Chiang Rai and its redesigning after the border opening (the decade of 1980-2000)

Chiang Rai and its redesigning was considered at the period after opening border cross point which there were historical structure designing by the state and the private organizations attached to the local history as well as the returning to Chiang Rai of the group of the artists, monks and people who were the result of stage 3.

The movement for local history was happened during the decade 1980. Starting from the Rattanakosin anniversary 200 years in 1982 C.E., Office of the National Culture Commission established the policy of every province had to set up a unit of Thai culture to support and promote Thai culture. This unit could be established in Teacher College or school of the province (in case there was no teacher college). At the same time there were many groups of local history studying to create knowledge of this field. It became the localism in Thailand. For Chiang Rai as the border area, the mainstream of local history was following the guideline of the Fine Arts Department. It was noticed from story telling in the museum and other produced documents of those time. Every content mentioning of the long last period of time and continuing history of Chiang Rai by combining from variety sources of data.

Identity of Chiang Rai history was created from contemporary art, the obvious example was the ceremony to pay homage to Princess Srinagarindra (Wai Sa Mae Fah Luang). This was the result of as Chiang Rai being the place where government development organizations and private nonprofit organizations existing for a long period of time and as the same time it was the place where the battle field of the different political ideology and the cold war occurred. The discourse

“development” was used in transferring rural area or border area. Chiang Rai was in the case. The establishment of Mae Fah Luang Art and Cultural Park and Doi Tung Project provided spaces for art and culture for people of Chiang Rai. It could be called “Revival of Art and Culture for Khon Muang.” It could be said that it was not just only the issues of art and culture for Chiang Rai people, but it was also referred to the revival of ethnicity as well. Chiang Rai as the city with variety of ethnics ,became lively and proudly again with the organizing ceremony of art and culture “Wai Sa Mae Fah Luang” which were held continuing for 5 times during 1984-1992. It made Chiang Rai later became destiny for art and culture.

The ceremony of “Wai Sa Mae Fah Luang” was a part of redesigning of Chiang Rai. It was “revised and reread” of the book written by Chiang Rai’s resident named Boonchuey Srisavasdi, book’s title was “30 ethnics in Chiang Rai” and other ones. It was not only Chiang Rai people who did “revised and reread,” this research did the study of movies and songs reflecting Chiang Rai as a border town and people from highlands. It was found that movies using Chiang Rai as background or their contents were related to Chiang Rai²⁷, they were often about ethnics on the highlands and human trafficking. It was included the Chinese movie “Operation Mekong” (2016)²⁸ (Charoernsook, 2017). It was about “the

²⁷ From 1951-2015 C.E. Total 30 stories at the same period, in Chiang Mai there were 155 stories. Among the provinces in the North, Chiang Rai is still the second place for the background of the movies from Chiang Mai.

²⁸ Operation Mekong, It was from the true story of suppression the bandit of Mekong River named “Nuo Kham.” He was the leader of the gang to attack the Chinese commercial ships when they arrived in the Golden Triangle and caused 13 casualties. Further than that 900,000 pellets of drug were found. The Chinese government had collective worked in suppressive operation with authorities of Thailand, Myanmar and Lao PDR.

border with wild things, strange people and the city with gray business” and with Chinese policy of rock explosion in Mekong River, the communities along Maekong had their opinions that it might be the reason of the Chinese national security not just for trade.

The flower festival in Chiang Rai is successful in term of the number of visitors and it is the festival that showing obviously of Chiang Rai identity. This kind of event was a model of the event held in Chiang Mai by bringing in domestic flowers and orchids displaying then there were some foreign ones which could be grown in Chiang Mai. Nowadays they display flowers and decorated plants which were modified seedling. Chiang Rai flower festival has been held since 2004 C.E. It was the display of foreign flowers but growing in Chiang Rai and some from China. The event is always emphasized on the high flowers and a big quantity. From the research study it can be said that the event has not cultural selection as there was not focused on domestic flowers or flowers from other places to become domestic ones.

The beginning of the decade 1990, there was the situation that group of artists and monks coming back home in Chiang Rai and in the decade 2000 it was obviously situation in terms of their number. There was a movement in contemporary art in Chiang Rai and it was considered as the second phase²⁹. It was after the Chiang Rai 750 years anniversary in 2012 C.E. This event was the beginning period of changing the landscape of Chiang Rai from being a border city to “Artist City” by the group of artists with experiences in managing art spaces in

²⁹ The first phase was the establishment of the Art and Cultural Park and Ceremony of “Wai Sa Mae Fah Luang.”

various ways such as artist space and his or her residence, community art space, and even fundraising for religious site.

Redesigning of Chiang Rai by group of artists, monks led to the starting point of Lanna arts reformation which was happened in Chiang Rai. They were collectively working in various ways and it can be said that every artist has a faith in certain temple and each one had the art project related to that. Some of them were the main person or some might be working with others in restoring temples. These activities have been occurring slowly and quietly.

Private organizations saw an opportunity in terms of not being only border city with cultural diversity, ethnics and being not far from the central state any more. It had potential in linking to neighbor countries. The significant event was the seminar on “Chiang Rai in the Next Decade” was held (1991)³⁰ (Taoprasert & Onchomchan, 1991). The conclusion summarized as Chiang Rai would be a border trade city connecting to the countries in the Upper of Greater Mekong Subregion (GMS) and there were 3 projects needed to be supported by government. There were the international airport, university and railway. The first 2 projects were already supported which were the university project. It was considered as the first government fundamental project that ever obtained a hugh amount of investment in Chiang Rai ever received since the past up to now (2018). Mae Fah Luang University was established in 1999 receiving twice amount of the first amount of

³⁰ Seminar on “Chiang Rai in the Next Decade “was held on 21-22 November 1991 C.E., Wiang Inn Hotel, Muang, Chiang Rai. It was organized collectively from organizations of government, Local private organizations and other 5 neighbor provinces. The purpose of the seminar to have mutual principal enactment and direction of Chiang Rai development and the guideline to fulfill the purpose.

the investment. From the research, it was found that both projects made Chiang Rai link very well to the countries in the Upper GMS in aspects of transportation and logistics, education and public health (at present the university hospital are under construction and would be ready for operation in 2019).

Another factor that supporting Chiang Rai to be the important border trade city is the bridge across Mekong River number 4. It was expected to be a linkage of trade across the countries between Thailand and People's Republic of China. But owing to the regulations from the central government and the subcontract of the transportation at the bridge, it was turn out to be an obstacle of border trade and tourism which was a negative impact to Chiang Khong. It was as the same question which was raised in another area of border trade (Mae Sai and Chiang Saen) concerning that people could not gain from government economic policy of border trade. People should participate more in Chiang Rai redesigning³¹ (Manohan, 2018).

The end of the cold war made change to the area that it was not being the place at the edge of the univers any more as the landscape of borders of all over the world had changed. This was happened to the Upper GMS as well. For the case of Chiang Rai, the development of the land transport infrastructure in the Upper GMS supported by the international organization was a turning point to change the historical landscape of the area in the direction of connecting to the neighbor countries which leading to the physical improvement in the border.

³¹ The legislation on the investment support and promotion for the border area is the most important factor to have impact on the local area due to the change in socioeconomic context weakening the local area while big size of the investors can be able to gain the investment supporting and promoting. This will lead the big business firms to gain competitive advantage over the small and local ones.

Connecting and communicating from Chiang Rai to Bangkok, it was initially through Lampang by train. Comparing to Phayao, it was closer to Lampang than Chiang Rai. It was considered as a convenience and an advantage of Phayao to connect and communicate to Bangkok without depend on Chiang Rai. This might be one factor for Phayao to separate itself from Chiang Rai and became another province in 1977 C.E. and established a university earlier than Chiang Rai (as Naresuan University, Information Technology Campus, Phayao in 1996). People in Chiang Rai connect to the central authority through Chiang Mai as a major city in the region. But it was significant changing since the boundary line was implemented. Chiang Rai expanded towards the South direction and when the cold war was ended, Chiang Rai was developed in land transportation toward the North and to the East in order to connect more with the neighbor countries which can be seen from the investment in infrastructure of the Thai State and the neighbor countries.

Conclusion

After the boundary line policy, the adjustment of Chiang Rai was done by using historical landscape to make Chiang Rai become a border city which was like redesigning of Chiang Rai. By being that situation, it increased the capability of the local people as well. Historical landscape created conceptual of what Chiang Rai would be and finally led to its physical infrastructure.

The process of redesigning created the process called "Selecting and Arranging" for the selecting was by selecting history of the area and selecting historical heroes and ordinary people through the mean of the nation state (Thai). For the arranging and classifying, it was designing by giving the priority to what has to done first as the new Chiang Rai. It was starting from making a border area

which was distance like the edge of the universe became undeveloped area and used it as a place for cultivating people to be ready as citizens of the state nation. Finally making Chiang Rai to be the place linking to the Upper GMS.

All those above mentioned were comprised of fundamental historical structure in which the nation state had been continuing invested. The investment was derived from all external factors such as the impact of the entering of the western countries due to the industrial revolution, the announcement of independent countries and the arise of neighboring new countries, the cold war and the development phenomena in the region leading to the arising of the group of countries called the Upper GMS. It was found that this constructive investment was rather beneficial for the security of the nation states both Thailand and its neighbor countries than economic reason. The result of this investment in each duration time having both satisfaction and failure which would become lesson learnt in many ways.

From the study there is the increased in potential of the development success in redesigning Chiang Rai towards the aspect of human security than the security of the nation state which is the sustainability of development. However the state's policy has not been changed since there was a boundary line obligation. That is it always need Chiang Rai to be harmonious thinking, doing and dreaming with the central state. The suggestion is that all involved and concerned parties such as the state, Chaing Rai and its people have to review of redesigning Chiang Rai by asking the question of how to make Chiang Rai to be sustainable border city.

References

- Anderson, B. (2009) *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม), Bangkok: Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project. (in Thai)
- Border Patrol Police. (2007) *50 years Border Patrol Police (50 ปี กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน)*, Bangkok: Border Patrol Police. (in Thai)
- Bumrungsuk, S., et al. (1998) *Pra Mamalai SokLa Lauesook: Autobiography of the late princess mother and her activities* (พระมามลายโสภหล้า เหลือสุข: พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี), Bangkok: Bangkok Printing. (in Thai)
- Charoensook, T. (2017) *Column Dueanngai Tee Shine Khong: Operation Mekong the intentioned image by China* (คอลัมน์ เดือนหงายที่ชายโขง: Operation Mekong ภาพที่จีนตั้งใจสร้าง), Available: https://www.matichon.co.th/columnists/news_440234 [5 April 2018] (in Thai)
- Diskul, S. (M.C.). (2007) *Southeast Asia history up to 2000 B.E.* (ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000), 5th edition, Bangkok: Samlada. (in Thai)
- Khrothongkhieo, N. (2010) *The Siam State and Lanna 2417-2476 B.E.* (รัฐสยามกับล้านนาพ.ศ. 2417-2476), Bangkok: Graduate School Chalalongkorn University. (in Thai)
- Laowsuntorn, N. (2005) *First Papa Gendames of Siam and one part of the history of the Police Office* (ปาปาดมอตามรุ่นแรกของสยามประเทศกับเสี้ยวหนึ่งของประวัติศาสตร์ของกรมตำรวจ), n.p.: N.P. (in Thai)

- Manohan, P. (2018) The changing processes in transforming border area of Chiang Rai province to become economic area: From perspective of legal and investment policy in history dimension (กระบวนการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนจังหวัดเชียงรายให้กลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ: มองผ่านกฎหมายและนโยบายเพื่อส่งเสริมการลงทุนในมิติประวัติศาสตร์), *Journal of Law and Social Science Chiang Mai University*, vol. 11, no. 1, pp. 125-155. (in Thai)
- McGilvary, D. (2001) *A half century among the Siamese and the Lao (กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว: อดีตชีวิตของ ศาสตราจารย์เดเนียด แมคกิลวารี ดี.ดี.)*, (trans. J. Tanrattanakul), Bangkok: Matichon. (in Thai)
- Nasomsong, K. (2012) *Establishing themselves of displaced Isaan people in Chiang Rai province since 2500 up to present (การสร้างตัวตนของชาวอีสานพลัดถิ่นในจังหวัดเชียงรายตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน)*, Master's thesis, Chiang Mai University, Chiang Mai. (in Thai)
- Office of Chiang Rai Province. (1967) *Commemorate on Phor Khun Mengrai (พ่อขุนเม็งรายอนุสรณ์)*, Chiang Rai: Office of Chiang Rai Province. (in Thai)
- Pongudom, P. (n.d.) *History of missionary at Keng Tung and Chiangrung (ประวัติศาสตร์ศูนย์มิชชันนารี เชียงตุงและเชียงรุ่ง)*, Available: http://library.payap.ac.th/christianity/doc/missionary_chiangtung_chiangrung.pdf [5 April 2018] (in Thai)
- Prakaduttisarn, K. (2004) *Chinese Kuomintang army in the North of Thailand (ทหารจีนคณะชาติ ก๊กมินตั๋ง ตกค้างทางภาคเหนือประเทศไทย)*, 2nd edition, Chiang Mai: Siamrat Printing. (in Thai)
- Prapatpong, K. (1965) *Pratad Jedi in Chiang San (พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน)*, Available: <http://museum.mfu.ac.th/download-pdf/article.htm> [5 April 2018] (in Thai)

- Prapattong, P. (2010) *Dynamics of being Yunnanese - Chinese in North Thailand: The integrations into Thai-State (พลวัตของความเป็นจีนยูนนานในภาคเหนือของประเทศไทย: การบูรณาการเข้าสู่รัฐไทย)*, Chiang Rai: Graduate School Mae Fah Luang University. (in Thai)
- Report of Chiang Rai 2503 (รายงานกิจการของจังหวัดเชียงราย 2503)*. (1960) Bangkok: Interior Ministry. (in Thai)
- Ruangsi, W. (2014) *Karavan and traders: The new modern state in the North of Thai and Southeast Asia (คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)*, Chiang Mai: Asian Study Center, Chiang Mai: Asian Study Center, Chiang Mai University. (in Thai)
- Saising, S. (2008) *Chiang San art (ศิลปะเมืองเชียงใหม่)*, Bangkok: Fine Arts Department. (in Thai)
- Settakul, R. (2009) 'Ken Tung battle: Opening the battle field at the northernmost point of Siam in the King Rama 5 Era (ศึกเชียงตุง: การเปิดแนวรบเหนือสุดแดนสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)', in the commemorate on the occasion of 200 years of Pra Boromvongthur Kromluang Vongsathiratsanit. (2009) *Ken Tung battle archive trace 2395-2397 B.E.: Seminar document (ตามรอยจดหมายเหตุทัพเชียงตุง พ.ศ. 2395-2397: เอกสารสัมพันธ์ทางวิชาการ)*, Bangkok: Borisat Prachachon. (in Thai)

Taoprasert, Y., & Onchomchan, T. (eds.). (1991) *Seminar Summary Report on Chiang Rai in the Next Decade, 21-22 November 2534, Wiang Inn Muang Chiang Rai* (รายงานสรุปการสัมมนาเชียงใหม่ในทศวรรษหน้า 21-22 พฤศจิกายน 2534 ณ โรงแรมเวียงอินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่), Chiang Rai: The Seminar Committee of Chiang Rai in the Next Decade. (in Thai)

The Interior Ministry Announcement on Chiang Rai to be raised as Muang Jadtawa, Monton Payup (ประกาศกระทรวงมหาดไทย ประกาศยกเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองจัตวามณฑลพายัพ). (1916, 12 June) *The Royal Gazette*, vol. 27, p. 426. (in Thai)

The Interior Ministry Announcement on The Royal Give the permission on Changing "Muang" to "Jangwat" (ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด). (1916, 28 May) *The Royal Gasett*, copy 33, p. 51. (in Thai)

ปัญหาความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝาก
อสังหาริมทรัพย์ ภายใต้บทบัญญัติแห่ง
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

The Problem of Understanding the Purpose of Sale of Real
Estate with the Right of Redemption under the Provisions of
the Civil and Commercial Code

รุ่ง ศรีสมวงษ์¹

Rung Srisomwong

Received Jul 8, 2018

Revised Feb 13, 2019

Accepted Feb 28, 2019

บทคัดย่อ

สัญญาขายฝากเป็นสัญญาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานย้อนไปจนถึงสมัยอยุธยา โดย ณ ช่วงเวลาดังกล่าว พัฒนาการของสัญญาขายฝากมีความคู่ไปกับสัญญาการกู้ยืมเงินและสัญญาจำนองเพื่อสร้างหลักประกัน พัฒนาการในลักษณะนี้ทำให้สัญญาขายฝากถูกเข้าใจว่ามีลักษณะเป็นสัญญาการกู้ยืมเงินประเภทหนึ่ง อย่างไรก็ตามความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากในประเทศไทยมีลักษณะที่ขัดแย้งกับแนวปฏิบัติของนานาชาติ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเยอรมัน ญี่ปุ่น และฝรั่งเศส ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่ไทยได้นำเอาระบบกฎหมายมาใช้เป็นกรอบในการกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำงานวิจัยฉบับนี้ขึ้นเพื่อศึกษาถึงปัญหาและแนวทางในการแก้ไขและปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการขายฝากอสังหาริมทรัพย์ในประเทศไทย โดยอาศัยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร

¹ School of Law, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand,

ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และจากผลการศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากในประเทศไทยนั้นแตกต่างไปจากต่างประเทศ ที่มักใช้สัญญาขายฝากในฐานะของสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขพิเศษ ทั้งนี้ เนื่องมาจาก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสัญญาดังกล่าว ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการแก้ไขความเข้าใจผิดในวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากนั้นไม่สามารถเป็นไปได้ การเสนอทางออกโดยยกเลิกบทบัญญัติว่าด้วยการขายฝากที่อสังหาริมทรัพย์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงเป็นสิ่งที่สมควรทำที่สุด

คำสำคัญ: ขายฝาก / ประวัติศาสตร์ / ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

Abstract

Sale contract with redemption agreement is a contract that can track back to the Ayutthaya era. In the age, This contract develops in the same line with the loan and security contract. By the development process, Sale contract with redemption agreement is classified and use as a type of loan contract. However, the purpose of this contract under the Thai legal system is contrasted with international practice especially when compared with Germany, Japan, and France; the three countries that Thailand uses their legal system as a framework to develop the Thai Civil and Commercial Code. The researcher, therefore, has conducted this research to study problems and guidelines for correcting and improving the law on sale of real estate with the right redemption in Thailand by using qualitative research methods from relevant documents in both Thai and foreign languages. According to the study, the purpose of sale with a redemption contract in Thailand contrast with the purpose in another country where they use this contract as a sale contract with special agreements,

due to the historical background of the contract. Therefore, the author considers that correcting the misunderstanding of the purpose of the contract of sale with the right of redemption is impossible. The solution proposed by the provision for the sale of real estate in the Civil and Commercial Code, it is the most reasonable thing to do.

Keywords: Sale with the right of redemption / History / Civil and commercial code

บทนำ

บทบัญญัติว่าด้วยการขายฝากในประเทศไทยนั้น สามารถสืบย้อนการบังคับใช้ไปได้จนถึงช่วงกรุงศรีอยุธยา ซึ่งการขายฝากถูกนำมาปรับใช้ในฐานะเครื่องมือในการสร้างหลักประกันอย่างหนึ่ง สำหรับการก่อและสร้างหนี้เงินระหว่างผู้กู้และผู้ให้กู้ โดยพัฒนาการของสัญญาขายฝากในประเทศไทยนั้นมีลักษณะที่ควบคู่กันไปอย่างแยกไม่ออกกับสัญญาจำนำ และสัญญาจำนอง โนแ่งนี้ทำให้ความเข้าใจในสัญญาขายฝากตามที่ใช้ในประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นถูกจัดว่าเป็นสัญญาสร้างหลักประกัน

แม้ภายหลังที่มีการร่างประมวลกฎหมายในสมัยรัชการที่ 5 จะได้มีการนำเอาแนวคิดว่าด้วยการขายฝากตามอย่างตะวันตกเข้ามาใช้ แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับการขายฝากในฐานะสัญญาที่จะก่อให้เกิดการสร้างหลักประกันในการชำระหนี้เงินกู้ยืมนั้นยังคงมีอยู่ ลักษณะเช่นนี้ในหลายครั้งก่อให้เกิดปัญหา โดยเฉพาะการกำหนดราคาสินไถ่ที่สูงกว่าราคาขายเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการคิดรวมเอาดอกเบี้ยเงินกู้เข้าไป ด้วยการป้ายเบี่ยงไม่รับชำระหนี้ของผู้ซื้อฝาก โดยมุ่งหวังที่จะเอากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขาย โดยเฉพาะที่ดินเข้ามาเป็นสิทธิขาดของตัวเอง ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยการขายฝากในช่วงปี พ.ศ. 2541 ปัญหาดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่

ในส่วนหนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่า สิ่งที่ทำให้เกิดปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสังคมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัญญาขายฝาก นั่นคือความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากที่ผิดเพี้ยนไป โดยโยงเอาสัญญาขายฝากไปผูกไว้กับการกู้หนี้ยืมสิน ซึ่งเป็นผลพวงมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์กฎหมายในประเทศไทยแทบทั้งสิ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัญญาขายฝาก ซึ่งควรจะมีความเป็นเพียงสัญญาซื้อขายแบบมีเงื่อนไขบังคับหลังนั้นมีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไป ทำให้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเอาเปรียบผู้ที่มีสถานะทางสังคมด้อยกว่าได้ การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากเสียใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งสามารถนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหากการเอาเปรียบที่เกิดขึ้นจากสัญญาขายฝากได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบลักษณะของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ในประเทศไทยและต่างประเทศ รวมถึงศึกษาปัญหาเกี่ยวกับสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ภายในประเทศไทย
2. เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหากการเอาเปรียบผู้ที่มีสถานะทางสังคมด้อยกว่าได้ การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากเสียใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งสามารถนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหากการเอาเปรียบที่เกิดขึ้นจากสัญญาขายฝากได้ต่อไป

วิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กฎหมายขายฝากที่ดิน” ฉบับนี้เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการวิจัยโดยค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก จากนั้นนำเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสร้างโครงสร้างทางกฎหมายเพื่อที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงการปรับปรุงและแก้ไขกฎหมายในแต่ละโครงสร้างต่อไป โดยตัวอย่างของเอกสารที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ เช่น กฎหมายระเบียบข้อบังคับและประกาศของทางราชการ บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสาร

ทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารสัมมนาของกรมที่ดินที่เกี่ยวข้องกับการขายฝาก

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ของสัญญากู้ยืมเงินกับสัญญาขายฝากในประเทศไทย

เดิมในสมัยอยุธยา นั้น สัญญาขายฝากเป็นหนึ่งในวิธีการกู้ยืมเงินที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยจะเป็นการขายฝากทาสเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการขายฝากทาสนั้นเกิดขึ้นได้เมื่อมีการกู้ยืมเงินกันขึ้น และลูกหนี้ประสงค์ที่จะหลุดพ้นจากภาระผูกพันที่ตนมีต่อเจ้าหนี้ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นการใช้แรงงาน ลูกหนี้จึงได้นำคนในครอบครัวของตน (โดยส่วนมากแล้วเป็นทาส) มามอบไว้ให้กับเจ้าหนี้ **เป็นจ่านำ** เพื่อประกันการชำระหนี้ โดยเมื่อดำเนินการเช่นนี้แล้ว ลูกหนี้จะไม่ต้องรับใช้การงานใด ๆ ต่อเจ้าหนี้ต่อไป รวมถึงไม่จำเป็นต้องชำระดอกเบี้ยใด ๆ อันเกิดแต่การกู้ยืมเงินให้กับเจ้าหนี้อีกด้วย เนื่องจากถือว่าเจ้าหนี้ได้ใช้แรงงานอันเกิดจากทาสคนดังกล่าวแทนดอกเบี้ยนั้นแล้ว (Lingart, 1983, pp. 192 - 196)

ลักษณะของการจ่านำในสมัยโบราณนั้น เป็นหนึ่งในวิธีที่แสดงให้เห็นว่าการกู้หนี้ยืมสินระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้นั้นเกิดขึ้นแล้วอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการนำเอาคนมาเป็นทรัพย์สินสำหรับจ่านำนั้นทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า มีบุคคลในครอบครัวของลูกหนี้ปรากฏอยู่ ณ เรือนของเจ้าหนี้ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถปฏิเสธความคงอยู่ของหนี้ได้ประการหนึ่ง และจำเป็นที่จะต้องดำเนินการไถ่ถอนบุคคลในครอบครัวของตนกลับมาจากการครอบครองของเจ้าหนี้ภายในกำหนดระยะเวลาที่กำหนด มิเช่นนั้นบุคคลที่ถูกนำไปจ่านำนั้นจะตกเป็นสิทธิขาดของเจ้าหนี้ ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งฝ่ายเจ้าหนี้และลูกหนี้ จึงเป็นวิธีการที่นิยมมาก ณ ห้วงเวลานั้น (Hemmarachata, 2015, p. 34)

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ความนิยมในการกู้หนี้ยืมสินโดยอาศัยหลักฐานเป็นกรรมธรรม์ (ทำเป็นหนังสือ) ซึ่งเป็นวิธีการที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดหนี้ได้อย่างชัดเจน

เช่นเดียวกับการจำนำตัวบุคคลได้รับความนิยมนิยมเพิ่มมากขึ้น การจำนำบุคคลเพื่อเป็นประกันหนี้จึงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการจำนำบุคคลเพื่อเป็นการประกันหนี้ไม่มีความจำเป็นอีกแล้วภายใต้เหตุผลความคงอยู่ของกรรมธรรม์ แต่เพื่อคงไว้ซึ่งหลักประกันในการชำระหนี้ของลูกหนี้ จึงได้มีการนำเอาสิ่งที่เรียกว่าสัญญาขายฝากทาส ซึ่งมีลักษณะเป็นสัญญาซื้อขายมาใช้บังคับ ลักษณะของสัญญาขายฝากทาสนั้นเป็นเหมือนกับสัญญาจำนำแต่เดิม โดยการที่ลูกหนี้ทำสัญญาซื้อขายทาสกับเจ้าหนี้เพื่อเป็นหลักประกันในการกู้หนี้ยืมสินกัน โดยเจ้าหนี้ตกลงที่จะให้ลูกหนี้ได้ถอนทาสที่ตนนำมาขายในเวลาใดก็ได้ แต่ในขณะเดียวกัน ลูกหนี้ก็ต้องให้การประกันในกรรมธรรม์ซื้อขายกับเจ้าหนี้ว่า ตนจะดำเนินการชดใช้เงินให้กับเจ้าหนี้หากปรากฏว่าทาสที่ขายฝากไว้ได้ถึงแก่ความตายลงหรือหนีไปก่อนที่จะมีการผ่อนชำระเงินค่าไถ่ครบถ้วน เช่นนี้เองทำให้เห็นว่าสัญญาขายฝากทาสนั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากสัญญาจำนำ กล่าวคือ ลูกหนี้มีสิทธิไถ่ตัวทาสของตนคืนในเวลาใดก็ได้ ขณะเดียวกันเจ้าหนี้ก็ได้รับหลักประกันว่าจะได้รับการชดใช้หากทาสนั้นตายลงหรือเสียชีวิตไป ลักษณะเช่นนี้ทำให้สัญญาขายฝากได้รับความนิยมนิยมมากกว่าสัญญากู้เงินโดยมีทาสเป็นหลักประกันผ่านการจำนำ ซึ่งในแง่หนึ่งสามารถมองได้ว่าสัญญาขายฝากนั้นเป็นหนึ่งในวิธีการหลบเลี่ยงการจำนำนั่นเอง (Hemmarachata, 2015, pp. 35 - 38)

จากข้อมูลข้างต้น ย่อมเห็นได้ว่าสัญญาขายฝากและสัญญากู้ยืมเงินโดยอาศัยการจำนำนั้นมีแหล่งที่มาจากฐานความคิดเดียวกัน นั่นคือความต้องการใช้เงินของลูกหนี้ และความต้องการหลักประกันอันแน่นอนของเจ้าหนี้ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อมีการโอนสิทธิขาดในหลักประกันมาให้กับเจ้าหนี้ก่อนที่จะมีการผัดนัดชำระหนี้ นอกจากนี้ สัญญาทั้งสองลักษณะคือสัญญากู้ยืมและสัญญาขายฝากนั้น ยังเป็นสัญญาเพียงสองประเภทในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่จะต้องดำเนินการจัดทำหนังสือกรรมธรรม์ ลักษณะเช่นนี้ยิ่งทำให้เห็นว่าสัญญาทั้งสองนั้นแทบจะมีความเหมือนกันอย่างแยกไม่ออก (Kaewsir, 2004, p. 12)

ลักษณะของสัญญาขายฝากจากเดิมที่เป็นการขายฝากทาส ถูกพัฒนาขึ้นเป็นลำดับจนกลายเป็นการขายฝากที่ดินในฐานะทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง ภายหลังจากที่มีการเลิกทาสในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 และมูลค่าของที่ดินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการค้าขายกับต่างประเทศ โดยในสมัยนี้เองที่ได้มีการออกประกาศจำหน่ายและขายฝากที่ดินขึ้นในปีชลา ๑.ศ. 1228 และปีเถาะ ๑.ศ. 1229 โดยประกาศทั้งสองฉบับมีลักษณะที่เป็นการรวมเอาสัญญาจำหน่ายและขายฝากเข้าด้วยกัน โดยนำเอาการถือครองโฉนดที่ดิน (โฉนดตราแดง) มาใช้ในการแบ่งแยกประเภทของสัญญา กล่าวคือ หากโฉนดยังอยู่ในความครอบครองของลูกหนี้ สัญญาที่ทำขึ้นก็เป็นสัญญาขายฝาก แต่หากโฉนดตกอยู่ในความครอบครองของเจ้าหนี้ สัญญาที่ทำขึ้นก็เป็นสัญญาขายขาด ทั้งนี้ การนำเอาลักษณะการถือครองโฉนดมาแบ่งแยกสัญญานั้นก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อพื้นฐานของสัญญาขายฝากนั้นเกิดจากความต้องการในการใช้เงินของลูกหนี้ ทำให้จำเป็นที่จะต้องยอมรับเงื่อนไขใด ๆ ที่เจ้าหนี้ยกกำหนด ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวเกินความไปถึงการส่งมอบโฉนดให้เจ้าหนี้ถือครองไว้ด้วย โดยต่อมาภายหลัง เจ้าหนี้ยิ่งจะปฏิเสธว่าไม่เคยได้ทำสัญญาขายฝากกับลูกหนี้ คงทำเพียงสัญญาขายขาดเท่านั้น โดยเอาโฉนดที่อยู่กับตนเป็นหลักฐานอันก่อให้เกิดการฟ้องร้องขึ้นเป็นจำนวนมาก (Kaewsir, 2004, pp. 15 - 16)

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงได้มีการแก้ไขกฎหมายเสียใหม่ โดยประการหนึ่งคือการแยกสัญญาจำหน่ายออกจากสัญญาขายฝาก โดยกำหนดให้สัญญาจำหน่ายนั้นเป็นการสร้างหลักประกันในการชำระหนี้ในลักษณะที่ที่ดินยังคงอยู่ในความครอบครองของผู้ที่เป็นเจ้าของ โดยสัญญาจำหน่ายลักษณะนี้ต่อมาได้พัฒนามาเป็นสัญญาจำนองตามกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่สัญญาขายฝากนั้น ตั้งแต่ ร.ศ. 115 จนถึง ร.ศ. 120 ได้มีการกำหนดให้สัญญาขายฝากที่ดินเป็นสัญญาที่จะต้องส่งมอบที่ดินให้กับผู้ซื้อฝาก และมีการแก้ไขให้สัญญาขายฝากที่ดินจำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนตลอดจนสลักหลังการขายฝากนั้นไว้หลังโฉนด (Kaewsir, 2004, pp. 15 - 16)

หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญญาขายฝากนั้น มีลักษณะเช่นนี้ไปจนกระทั่งมีการยกร่างและจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในปี พ.ศ. 2472 โดยนำเอาหลักกฎหมายทั้งหมดที่มีว่าด้วยการขายฝากมารวมไว้ในบรรพ 3 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ภายใต้การปรับเอาแนวความคิดจากประเทศต่าง ๆ ทั้งฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น และอิตาลีเข้ามาไว้ด้วยกัน (Phromcham, 2015, p. 20) ซึ่งหากพิจารณาเนื้อความที่ใช้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงปัจจุบันแล้ว จะเห็นว่ามีความพยายามอธิบายสัญญาขายฝากไปในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของสัญญาซื้อขายมากกว่าที่จะเอามาอธิบายในฐานะประเภทหนึ่งของสัญญากู้ยืมเงินดังเช่นในสมัยก่อน แต่เพื่อความคิดที่ตกทอดมาตามประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสัญญาขายฝากก็ยังคงอยู่ ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งสามารถพิจารณาบัญชีข้อเท็จจริงที่ผู้เขียนได้รวบรวมไว้ในส่วนถัดไป

ลักษณะและวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากภายใต้บทกฎหมายต่างประเทศ

ในการศึกษาวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากภายใต้บทบัญญัติกฎหมายของต่างประเทศนั้น ผู้เขียนจะขอเสนอด้วยบทกฎหมายว่าด้วยการขายฝาก ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการขายฝากในประเทศเยอรมัน ญี่ปุ่น และฝรั่งเศสเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นสามประเทศที่ถูกใช้เป็นแม่แบบในการยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ประเทศเยอรมัน

ระบบกฎหมายของประเทศเยอรมันนั้นเป็นหนึ่งในแม่แบบของกฎหมายที่ถูกนำมาใช้ในการยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทย โดยประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน (Bürgerliches Gesetzbuch: BGB) ได้บัญญัติหลักเกณฑ์ว่าด้วยการขายฝากไว้ในมาตรา 456 - 463 ดังจะมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะของสัญญา มาตรา 456 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ได้วางหลักการจัดทำสัญญาขายฝากไว้ว่า สัญญาขายฝากเป็นสัญญาซื้อขายชนิดหนึ่งซึ่ง

ผู้ขายขอสงวนสิทธิในการซื้อทรัพย์สินที่ตนขายไปคืนภายในระยะเวลาตามที่ตกลงกันกับผู้ซื้อ หรือภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด โดยผู้ขายที่มีความประสงค์จะซื้อคืนต้องทำการแสดงเจตนาขอซื้อคืนภายในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ไม่มีการกำหนดรูปแบบใด ๆ สำหรับการแสดงเจตนาเพื่อขอซื้อทรัพย์สินนั้นคืน (Repurchase : Wiederkaufs) (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896) โดยสัญญาขายฝากสามารถทำได้ทั้งสำหรับการขายฝากอสังหาริมทรัพย์ และสังหาริมทรัพย์ อย่างไรก็ตาม การทำสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์นั้นมิชอบกำหนดเพิ่มเติมในการที่จะต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อหน้าผู้ที่มีอำนาจในการรับรองเอกสาร (Public Notary) เสียก่อน จึงจะสามารถใช้บังคับได้ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 311 ของประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน

สิทธิระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย โดยทั่วไปแล้ว ข้อสงวนในการซื้อขายสินทรัพย์ใด ๆ คืนจากกัน ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันนั้นเป็นบุคคลสิทธิ คือเป็นสิทธิเฉพาะตัวของคู่สัญญาที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ไม่ได้ติดติดไปกับทรัพย์สินในกรณีที่มีการขายทรัพย์สินนั้นต่อไปยังผู้ซื้อรายอื่น (Schuster, 1907, p. 226) เว้นแต่เป็นกรณีการขายฝากที่ดินซึ่งมีการจดทะเบียนไว้อย่างถูกต้องครบถ้วนตามกฎหมาย ซึ่งผู้รับซื้อฝากที่ดินจะไม่สามารถขายที่ดินดังกล่าวไปยังบุคคลอื่นได้ตลอดช่วงกำหนดระยะเวลาแห่งการไถ่ถอน ทั้งนี้ สิทธิดังกล่าวอาจโอนไปยังทายาทได้ตามหลักกฎหมายมรดก (Kaewsir, 2004, p. 40)

หน้าที่ของผู้ซื้อที่มีต่อผู้ขาย ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันนั้น กำหนดให้ผู้รับซื้อทรัพย์สินนั้นมีหน้าที่บางประการต่อผู้ขายที่ประสงค์จะซื้อทรัพย์สินของตนคืน โดยหน้าที่หลักที่ผู้ซื้อที่มีต่อผู้ขายนั้น นั่นคือการส่งมอบทรัพย์สินตามสภาพที่พร้อมสมบูรณ์โดยไม่มีการเสื่อมสภาพใด ๆ หรือหากทรัพย์สินมีการเสื่อมสภาพหรือเสียหาย ผู้ซื้อทรัพย์สินนั้นจะต้องรับผิดชอบต่อผู้ขายทรัพย์สินด้วย ทั้งนี้ลักษณะเช่นนี้หมายรวมไปถึงหน้าที่ในการส่งมอบทรัพย์สินคืนแก่ผู้ขายโดยปราศจากภาวะติดพันใด ๆ จากบุคคลที่สาม นั้นหมายความว่าหากผู้ซื้อได้ทำการขายทรัพย์สินให้กับบุคคลอื่นไปแล้ว จำเป็นที่จะต้องดำเนินการใด ๆ ที่จำเป็นเพื่อระงับสิทธิของบุคคลดังกล่าว เพื่อส่งคืน

ทรัพย์สินให้กับผู้ซื้อซึ่งขอใช้สิทธิซื้อทรัพย์สินของตนคืนด้วย (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896)

การใช้สิทธิในการซื้อคืนของผู้ขาย ในการใช้สิทธิซื้อคืนของผู้ขายนั้น ประมวลกฎหมายเยอรมันได้วางหลักไว้ว่า หากไม่มีการกำหนดเวลาในการซื้อคืนที่ชัดเจนแน่นอนแล้ว การขอใช้สิทธิในการซื้อคืนอสังหาริมทรัพย์จะต้องทำภายในเวลาสามสิบปีนับแต่วันที่มีการตั้งข้อสงวน ในขณะที่หากเป็นสังหาริมทรัพย์ระยะเวลาดังกล่าวจะลดลงเหลือสามปี โดยหากมีการกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนแล้วก็ให้ถือเอาระยะเวลานั้นเป็นระยะเวลาตามที่กฎหมายกำหนด ตราบเท่าที่ระยะเวลาที่กำหนดใหม่นั้นไม่สูงเกินกว่าระยะเวลาสูงสุดตามกฎหมาย (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896)

สำหรับราคาทรัพย์สินที่จะต้องชำระหากผู้ขายต้องการซื้อทรัพย์สินของตนคืนนั้น เป็นสิทธิของผู้ซื้อและผู้ขายที่จะตกลงการตามหลักเสรีภาพของการแสดงเจตนา อย่างไรก็ตาม หากราคาที่กำหนดนั้นมีลักษณะที่สูงเกินไปจนไม่สามารถชำระได้ หรือเกิดเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้มูลค่าที่ต้องชำระนั้นสูงเกินกว่าที่ควรจะเป็นเช่นวิกฤติของค่าเงิน ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมันกำหนดให้มีการนำเอาหลัก “การตกไปของมูลฐานแห่งนิติกรรม (Wegfall der geschäftsgrundlage)”² มาใช้บังคับ ซึ่งหลักการดังกล่าวกำหนดให้มูลค่าที่เกิดขึ้นหากสูงจนไม่สามารถชำระได้แล้ว ก็อาจถูกกำหนดให้เป็นโมฆะหรือปรับลดลงได้ตามความเหมาะสม (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896) ทั้งนี้ ราคาที่กำหนดไว้ตั้งแต่แรกนั้นอาจลดลงได้ หากปรากฏว่าสภาพทรัพย์สิน ณ วันที่มีการรับซื้อคืนนั้นเสื่อมลงโดยเหตุใด ๆ ก็ตาม ซึ่งผู้ซื้อไม่สามารถเรียกร้องให้ผู้ขายเพิ่ม

² หลักการดังกล่าวปรากฏอยู่ในมาตรา 313 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ซึ่งกำหนดไว้ว่าหากภาวะการณ์แวดล้อมซึ่งเป็นมูลเหตุของสัญญาหรือสาระสำคัญของอันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งข้อสัญญาได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังการที่สัญญาได้ทำขึ้นแล้ว เช่น ความผันผวนอย่างหนักของค่าเงิน ตลอดจนสภาวะสงครามต่าง ๆ ซึ่งทำให้มูลหนี้ที่ต้องชำระตามสัญญามีมูลค่าสูงขึ้น จนถึงขั้นที่อาจทำให้การปฏิบัติตามสัญญาไม่อาจกระทำลงหรือยากที่จะสามารถกระทำลงได้ คู่สัญญาสามารถที่จะปฏิบัติตามสัญญาต่อไปได้ตามข้อกำหนดเดิมในสัญญา โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ ผู้ที่สนใจสามารถค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมได้จากงานเขียนของ นริศฯ ละม้ายอินทร์ เรื่อง “ปัญหาการแบ่งแยกสัญญาทางปกครองออกจากสัญญาทางแพ่ง: ศึกษากรณีสัญญาจ้างบุคลากรของรัฐในประเทศไทย”

ราคาการซื้อคืนเพราะเหตุดังกล่าวได้ รวมทั้งผู้ขายยังสามารถพิจารณาได้อีกด้วยว่า ณ หนึ่งเวลาดังกล่าวจะทำการซื้อทรัพย์สินนั้นคืนอีกหรือไม่ (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896)

หากพิจารณาจากภาพรวมของสัญญาขายฝากในประเทศเยอรมัน จะเห็นได้ว่า ไม่มีลักษณะของความเป็นสัญญาค้ำประกันการกู้เงินอยู่ภายใต้สัญญาขายฝากเลย สัญญาขายฝากคงมีลักษณะเป็นเพียงสัญญาซื้อขายประเภทหนึ่งที่ผู้ขายสามารถส่งวนสิทธิในการซื้อคืนค่าคืนได้เท่านั้น ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนจากกรณีที่ผู้ซื้อมีหน้าที่ ๆ จะต้องรักษาทรัพย์สินให้มีสภาพเดิมตลอดระยะเวลาที่ผู้ขายมีสิทธิเสนอขอซื้อคืน และในขณะเดียวกันผู้ขายก็สามารถเลือกที่จะใช้สิทธิไม่ซื้อคืนได้ หากปรากฏว่ามูลค่าทรัพย์สิน ณ หนึ่งเวลาที่ตนมีความประสงค์ขอจะซื้อทรัพย์สินนั้นคืนมีน้อยเกินกว่าราคาที่กำหนด ดังนั้น จะเห็นได้ว่าข้อผูกมัดตามสัญญาขายฝากนั้น มีลักษณะที่เป็นเสรีภาพในการแสดงเจตนามากกว่าที่จะเป็นเงื่อนไขบังคับให้ต้องไถ่ถอนทรัพย์สินคืนอันเนื่องมาจากนำเอาทรัพย์สินมาวางเป็นประกันการชำระหนี้ไว้

2. ประเทศญี่ปุ่น

สัญญาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสัญญาขายฝากของประเทศไทยในประเทศญี่ปุ่น คือสัญญาซื้อคืน (Redemption) ซึ่งถูกจัดวางไว้เป็นหมวดย่อยภายใต้หมวดหลักว่า ด้วยสัญญาซื้อขาย ตั้งแต่มาตรา 579 – 585 โดยมีรายละเอียดของสัญญา ดังนี้

ลักษณะของสัญญา ในส่วนที่ว่าด้วยการซื้อคืนนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่นกำหนดให้เป็นส่วนของข้อสัญญาพิเศษ (Special Agreement) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งในมาตรา 579 แห่งประมวลกฎหมายดังกล่าวได้กำหนดให้ผู้ซื้อ**อสังหาริมทรัพย์** อาจทำการยกเลิกสัญญาซื้อขายที่สร้างขึ้นได้หากตนได้รับชำระราคาอสังหาริมทรัพย์ที่ตนซื้อไป รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นใดในการดำเนินการซื้อขายดังกล่าวจากผู้ขาย ทั้งนี้หากไม่มีการตกลงเป็นอย่างอื่นให้ถือว่าดอกผลอันเกิดจากการใช้สอยทรัพย์สินในระหว่างที่ทรัพย์สินตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ซื้อนั้นหักกลบลบออกจากดอกเบี้ยสำหรับราคาที่จะต้อง

ได้คืน ทั้งนี้ ข้อตกลงพิเศษว่าด้วยการซื้อคืนนั้นจะต้องกระทำขึ้นในขณะเดียวกันที่ได้มีการทำสัญญาซื้อขาย (Japan Civilcode, 1896)

สิทธิระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย (Japan Civilcode, 1896) สัญญาว่าด้วยการซื้อคืนนั้น โดยทั่วไปแล้วถือว่าเป็นบุคคลสิทธิประเภทหนึ่ง คือเป็นข้อตกลงพิเศษระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเท่านั้น ไม่อาจใช้ยันกับบุคคลภายนอกได้ อย่างไรก็ตามบทบัญญัติมาตรา 581 (1) กำหนดให้หากมีการจดทะเบียนสัญญาว่าด้วยการซื้อคืนพร้อมกับที่มีการจดทะเบียนซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ ให้สัญญาว่าด้วยการซื้อคืนดังกล่าวสามารถใช้ยันกับบุคคลภายนอกได้ด้วย ทั้งนี้ สิทธิในการยันกับบุคคลภายนอกนั้นรวมไปถึงการใช้สิทธิในการซื้อคืนเพื่อยันกับบุคคลผู้เช่าอสังหาริมทรัพย์ดังกล่าวอยู่ด้วย โดยผู้ที่เช่าอสังหาริมทรัพย์อยู่จะสามารถอ้างสิทธิในการเช่าของตนเพื่อยันกับผู้ขายได้ภายในระยะเวลาเพียงหนึ่งปีเท่านั้น และสิทธิดังกล่าวจะไม่สามารถใช้ยันกับผู้ขายได้หากการเช่าใช้อสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นไปโดยจงใจเพื่อก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ขาย ทั้งนี้ ตามที่กำหนดในมาตรา 581 (2)

หน้าที่ของผู้ซื้อที่มีต่อผู้ขาย แม้โดยบทบัญญัติทั้งหมดของส่วนที่ว่าด้วยสัญญาซื้อคืนนั้นจะไม่ได้บัญญัติถึงหน้าที่ของผู้ซื้อที่มีต่อผู้ขายไว้แต่ประการใด แต่หากพิจารณาจากบทบัญญัติมาตรา 583 (2) ที่กำหนดให้ผู้ขายจะต้องชำระค่าใช้จ่ายใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินการเพื่อบำรุงรักษาอสังหาริมทรัพย์ของผู้ซื้อแล้ว อาจจะสามารถตีความได้ว่า ในระหว่างที่อสังหาริมทรัพย์ดังกล่าวตกอยู่ภายใต้ภาระผูกพันในเรื่องสัญญาซื้อคืนนั้น ผู้ซื้อจะมีหน้าที่ ๆ จะต้องดูแลรักษาอสังหาริมทรัพย์นั้นตามความเหมาะสม และสามารถดำเนินการเรียกเก็บเอาค่าใช้จ่ายดังกล่าวจากผู้ซื้อคืนได้ อย่างไรก็ตาม หากผู้ซื้อได้รับดอกผลใด ๆ อันเกิดจากอสังหาริมทรัพย์ที่ตนถือครองแล้ว ให้ถือว่าค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการบำรุงรักษาอสังหาริมทรัพย์ดังกล่าวตามปกติธรรมดาเป็นภาระของผู้ซื้อที่จะต้องรับผิดชอบ (Japan Civilcode, 1896)

การใช้สิทธิซื้อคืนของผู้ขาย (Japan Civilcode, 1896) ตามประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่นนั้น การทำสัญญาพิเศษเพื่อขอซื้อคืนอสังหาริมทรัพย์ตามสัญญาซื้อขายนั้นสามารถทำได้ โดยจะต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการขอซื้อคืนซึ่งระยะเวลาดังกล่าวสามารถกำหนดเป็นเวลาเท่าใดก็ได้แต่จะต้องไม่เกิน 10 ปี นับจากวันที่ทำสัญญาซื้อขาย โดยหากไม่มีการตกลงเวลาที่ชัดเจนแน่นอนแล้ว ให้ถือว่ามีการกำหนดระยะเวลาในการขอซื้อคืนไม่เกิน 5 ปี

ในการใช้สิทธิขอซื้อคืนนั้น กฎหมายให้ถือว่าการใช้สิทธิดังกล่าวดำเนินการไปโดยลุล่วงสมบูรณ์เมื่อผู้ซื้อได้ดำเนินการชำระเงินตามที่ผู้ขายได้จ่ายไปทั้งในส่วนที่เป็นเงินค่าอสังหาริมทรัพย์นั้น และเงินค่าใช้จ่ายอื่นใดที่จะเป็นสำหรับการทำสัญญาซื้อขายครบถ้วนแล้วเท่านั้น นอกจากนี้ หากการกระทำใด ๆ ของผู้ซื้อในระหว่างที่ครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้น ทำให้ราคาหรือมูลค่าของอสังหาริมทรัพย์นั้นเพิ่มขึ้น ค่าใช้จ่ายที่จะต้องชำระเพื่อเป็นการซื้ออสังหาริมทรัพย์คืนให้หมายความรวมถึงมูลค่าที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่าสัญญาที่มีลักษณะเช่นเดียวกับการขายฝากในประเทศญี่ปุ่นนั้น ไม่ปรากฏความเกี่ยวข้องใด ๆ กับการสร้างหลักประกันแห่งหนึ่งเลย รวมถึงยังมีการกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการซื้อคืนที่ค่อนข้างละเอียด ทำให้สามารถอนุมานได้ว่า สัญญาซื้อคืนของญี่ปุ่นนั้นวางอยู่บนพื้นฐานของสัญญาซื้อขายโดยแท้ แต่การกำหนดเงื่อนไขแห่งการซื้อคืนนั้นเป็นเพียงการตั้งเงื่อนไขเพิ่มเติมสำหรับการยกเลิกสัญญา (Right to recession) เมื่อผู้ขายมีความประสงค์ที่จะได้ทรัพย์สินของตนคืนเท่านั้น

3. ประเทศฝรั่งเศส

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส (French Civil Code) ได้ทำการบัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสัญญาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการขายฝากของประเทศไทยไว้ในมาตรา 1658 - 1673 ในชื่อสัญญาในการซื้อคืน (Right to Redemption) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะของสัญญา ลักษณะของสัญญาซื้อคือนตามประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสนั้นถูกบัญญัติไว้ในมาตรา 1658 - 1659 โดยภายใต้บทบัญญัติมาตรา 1658 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งนั้น ได้กำหนดให้สัญญาซื้อขายที่ได้ทำขึ้นระหว่างบุคคลนั้นอาจถูกยกเลิกได้ โดยการขอใช้สิทธิในการซื้อในราคาที่ย่อมเยาที่สุด (French Civil Code, 2017)

มาตรา 1659 นั้น สิทธิในการซื้อคือนจัดเป็นสัญญาชนิดหนึ่งที่มีเมื่อมีสัญญาซื้อขายเกิดขึ้นแล้ว ผู้ขายขอสงวนสิทธิในการที่ตนจะซื้อของที่ตนขายไปคือน โดยการขอใช้ราคาตามที่ผู้ซื้อได้ซื้อไป และค่าใช้จ่ายอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 1673 (French Civil Code, 2017)

สิทธิระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย โดยทั่วไปแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสไม่ได้กำหนดสิทธิระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายไว้เป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม สิทธิที่น่าสนใจประการหนึ่งคือสิทธิของผู้ขายที่ได้ขอสงวนสิทธิในการซื้อคือนไว้ โดยความในมาตรา 1664 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้กำหนดให้ผู้ขายสามารถใช้สิทธิในการขอซื้อคือนตามที่ได้สงวนไว้ต่อผู้ซื้อได้ แม้ว่าผู้ซื้อจะได้ขายสินค้าที่ตนได้รับซื้อไปแล้วก็ตาม โดยผู้ขายที่ได้สงวนสิทธิไว้แล้วสามารถใช้สิทธิในการซื้อคือนของตนต่อผู้ซื้อภายใต้สัญญาซื้อขายทอดอื่น ๆ ต่อไปก็ทอดก็ได้ แม้ว่าจะไม่ได้มีการกำหนดหรือระบุถึงสิทธิในการซื้อคือนไว้ในสัญญาซื้อขายครั้งหลังก็ตาม (French Civil Code, 2017)

ทั้งนี้ โดยทั่วไปแล้วสิทธิในลักษณะนี้สามารถใช้ได้กับทั้งสัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์และสัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ อย่างไรก็ตาม เฉพาะกรณีของสัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์นั้นที่หากการซื้อขายครั้งอื่น ๆ เกิดขึ้นโดยที่ผู้ซื้อรายใหม่ไม่ทราบถึงข้อสงวนสิทธิในการซื้อคือนดังกล่าว ผู้ซื้อรายใหม่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายต่อสิทธิในการขอซื้อทรัพย์สินคือนของผู้ขายรายแรก

การใช้สิทธิซื้อคือนของผู้ขาย ภายใต้บทบัญญัติมาตรา 1660 และ 1661 กำหนดให้ระยะเวลาในการขอใช้สิทธิในการซื้อคือนซึ่งทรัพย์สินนั้นเป็นเสรีภาพของคู่สัญญาในการที่จะตกลงกัน อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาในการใช้สิทธิดังกล่าวจะต้องไม่

เกินห้าปี หากมีการกำหนดระยะเวลาในการใช้สิทธิที่เกินกว่านั้น ให้ลดระยะเวลาลงเหลือห้าปี โดยที่กำหนดระยะเวลาดังกล่าวถือว่าเป็นสาระสำคัญแห่งสัญญา ศาลไม่มีอำนาจที่จะแก้ไขระยะเวลาที่ได้กำหนดลงแล้ว และหากผู้ขายไม่ได้ดำเนินการขอใช้สิทธิในการซื้อคืนภายในระยะเวลาที่กำหนด กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นจะต้องตกเป็นของผู้ซื้ออย่างเด็ดขาด (French Civil Code, 2017)

ในส่วนของการชำระราคาค่าซื้อคืนซึ่งทรัพย์สินตามสัญญานั้น ดังที่กล่าวไปแล้วว่านอกจากราคาที่จะต้องจ่ายเพื่อซื้อคืนทรัพย์สินนั้นจะเป็นราคาตามที่ได้มีการซื้อขายกันโดยแท้ ดังที่กำหนดในมาตรา 1659 แล้ว ยังต้องชำระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 1673 อีกด้วย โดยค่าใช้จ่ายที่จะต้องชำระได้แก่ ค่าฤชาธรรมเนียมที่ผู้ซื้อต้องจ่ายอันเนื่องมาจากการทำสัญญาซื้อขาย ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมและรักษาทรัพย์สินนั้นตามราคาที่เป็น และค่าใช้จ่ายอื่นใดรวมถึงค่ามูลค่าที่เพิ่มขึ้นแห่งทรัพย์สินนั้นหากเกิดขึ้นจากการกระทำของผู้ซื้อทรัพย์สินนั้นไป (French Civil Code, 2017)

ทั้งนี้ เนื่องจากบทบัญญัติมาตรา 1658 กำหนดให้ราคาค่าซื้อคืนนั้นจะต้องถูกกำหนดไว้เป็นจำนวนที่น้อยที่สุดหรือถูกที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้น การทำสัญญาซื้อคืนภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสจึงไม่สามารถมีการตกลงกันให้ชำระราคาสูงเกินความจำเป็นในลักษณะของการรวมเอาดอกเบี้ยต่าง ๆ เข้าไปในสัญญาได้ เนื่องจากกฎหมายไม่ได้บัญญัติให้ผู้ขายที่ต้องการจะซื้อทรัพย์สินของตนคืนจำเป็นต้องชำระดอกเบี้ยให้กับผู้ซื้อด้วย ดังนั้น หากมีการเรียกร้องราคาการขายคืนที่สูงเกินไปอันมีลักษณะของการรวมดอกเบี้ยเข้าไปด้วยแล้ว จำนวนเงินดังกล่าวอาจถูกเพิกถอนหรือปรับลดลงได้ตามกฎหมาย (French Civil Code, 2017)

เมื่อพิจารณาจากหลักเกณฑ์ทางกฎหมายทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่าลักษณะของสัญญาซื้อคืนตามประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสนั้นไม่ปรากฏความสัมพันธ์ใด ๆ ที่จะทำให้สามารถเชื่อมโยงไปยังสัญญาที่ผู้ซื้อเงินได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติต่าง ๆ ที่กำหนดอัตราค่าใช้จ่ายในการซื้อคืนไว้อย่างชัดเจน ถึงขั้นที่อาจเรียกได้ว่า

ปฏิเสธการคิดดอกเบี้ยโดยอาศัยสัญญาซื้อคั้นเป็นฐาน ย่อมทำให้เห็นว่าภายใต้ บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสนั้น สัญญาซื้อคั้นมีลักษณะเป็นสัญญา พิเศษอย่างหนึ่งภายใต้ลักษณะของสัญญาซื้อขายเท่านั้น

โดยสรุปแล้ว ประเทศที่เป็นต้นแบบในการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยนั้น ไม่มีประเทศใดเลยที่ผูกเอาสัญญาขายฝากหรือสัญญารับซื้อคั้นไว้ กับสัญญากู้ หรือมีการนำเอาสัญญาขายฝากไปใช้ในลักษณะของหลักประกัน การชำระหนี้เงินกู้ ทั้งนี้ แทบทุกประเทศกำหนดให้สัญญาขายฝากมีลักษณะเป็น สัญญาซื้อขายโดยแท้ซึ่งมีการกำหนดเงื่อนไขพิเศษเอาไว้เท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจ นั้นคือ แทบทุกประเทศต่างกำหนดหลักเกณฑ์ในการคำนวณเงินที่ใช้ในการไถ่ถอนหรือ ซื้อทรัพย์สินคืนไว้อย่างละเอียด ในแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเพื่อเป็นการป้องกันมิให้ มีการเรียกให้ชำระราคาไถ่ถอนหรือซื้อคืนทรัพย์สินสูงเกินไปหรือมีการคำนวณเอา ดอกเบี้ยเข้าไปเป็นราคาไถ่ถอนทรัพย์สินด้วยนั่นเอง

ลักษณะของกฎหมายว่าด้วยสัญญาขายฝากของประเทศไทยและต่างประเทศ และปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้สัญญาขายฝาก

ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า สัญญาขายฝากในประเทศไทยนั้นมีเบื้องหลังและ เหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่ผูกพันกับสัญญากู้ยืมเงินอย่างแยกกันไม่ออก พัฒนาการ ของสัญญาขายฝากค่อย ๆ พัฒนาจากการส่งมอบทรัพย์สินเพื่อยืนยันว่าได้มีการกู้ยืม ยืมสินกันเกิดขึ้นแล้ว จนกลายมาเป็นการทำสัญญาประกันการชำระเงินโดย โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้กู้ไปยังผู้ให้กู้ โดยใช้คำว่า การทำสัญญาขายฝากแทนที่ จะกล่าวว่ามี การทำสัญญากู้ยืมเงินกัน ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจน ภายใต้อำนาจแห่งกฎหมาย และก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาเป็นจำนวนมาก โดยในหัวข้อนี้จะเป็นการกล่าวถึงลักษณะของสัญญาขายฝากตามที่มีการใช้บังคับกัน อยู่ในประเทศไทย จากนั้นจะเป็นการเปรียบเทียบลักษณะดังกล่าวกับสัญญาขายฝาก

ในประเทศต่าง ๆ ตามที่นำเสนอไปแล้วข้างต้น และในท้ายที่สุดจะเป็นการนำเสนอปัญหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นขายสัญญาขายฝากในประเทศไทย

1. ลักษณะของกฎหมายว่าด้วยสัญญาขายฝากของประเทศไทย

สัญญาขายฝากตามที่บัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยนั้น ถูกบังคับใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2472 เมื่อครั้งมีการยกร่างและประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้นมาเป็นครั้งแรก โดยตลอดระยะเวลาที่มีการนำเอาบทบัญญัติว่าด้วยการขายฝากมาประกาศใช้ มีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นปัญหาเกี่ยวกับการเรียกอัตราค่าไถ่ถอนทรัพย์สินที่ขายในราคาที่สูง อันเป็นการดำเนินการเพื่อหลีกเลี่ยงความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ไปจนถึงการปฏิเสธไม่รับการไถ่ถอนจากผู้ขายฝาก เพื่อให้ระยะเวลาขายฝากต้องถอยร่นออกไปจนหมดระยะเวลา อันจะทำให้ผู้ซื้อฝากได้รับไปซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ซื้อฝากไว้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ทรัพย์สินนั้นเป็นที่ดินซึ่งมีมูลค่าเพิ่มขึ้นแทบจะตลอดระยะเวลา และผู้ขายฝากจำเป็นต้องนำมาขายฝากไว้ เนื่องจากมีความต้องการใช้เงิน และการขายฝากจะทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินได้เร็วกว่าการจำนอง เนื่องจากผู้ซื้อฝากได้รับหลักประกันการขายฝากเป็นที่ดินหรือทรัพย์สินอื่นเรียบร้อยแล้ว ณ เวลาที่สัญญาเกิดขึ้น จึงทำให้มีความมั่นใจในการส่งมอบเงินของตนให้กับผู้ขายฝากไป

ปัญหาว่าด้วยสัญญาขายฝากนั้นเป็นปัญหาที่เรื้อรังมากกว่า 80 ปี (Kaewsir, 2004, p. 20) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 ได้มีการแก้ไขความในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยสัญญาขายฝากภายใต้เหตุผลความจำเป็นตามที่ปรากฏทนายพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541 ดังนี้

“เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ในเรื่องขายฝากมีบทบัญญัติยังไม่เหมาะสม เป็นเหตุให้มีการเอาเปรียบผู้ขายฝากโดย การกำหนดสินไถ่ที่สูงเกินควร เพื่อหลีกเลี่ยงกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา รวมทั้งในกรณีที่

ถึงกำหนดเวลาได้ผู้ซื้อฝากมักจะหลีกเลี่ยงไม่ยอมให้มีการไถ่ จนเป็นเหตุให้ผู้ขายฝากต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินไปโดยไม่ชอบธรรม นอกจากนี้ เห็นควรปรับปรุงระยะเวลาในการใช้สิทธิไถ่ในสัญญาขายฝากให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”

เหตุผลดังกล่าวเป็นหนึ่งในสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า แม้กระทั่ง ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน สัญญาขายฝากในประเทศไทยยังไม่สามารถแยกออกจากสัญญากู้ยืมเงินได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เองก็ได้ตอกย้ำเรื่องดังกล่าวโดยยอมรับ และบัญญัติเอาหลักการว่าด้วยการกู้ยืมเงินไปบัญญัติไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัญญาขายฝากอย่างชัดแจ้งและเปิดเผย โดยใน มาตรา 494 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติไว้ว่า

“สินไถ่นั้น ถ้าไม่ได้กำหนดคืนไว้ว่าเท่าใดไซ้รทำนให้ไถ่ตามราคาที่ยขายฝาก ถ้าปรากฏในเวลาไถ่ว่าสินไถ่หรือราคาขายฝากที่กำหนดไว้สูงกว่าราคาขายฝากที่แท้จริงเกินอัตราร้อยละสิบห้าต่อปี ให้ไถ่ได้ตามราคาขายฝากที่แท้จริงรวมประโยชน์ตอบแทนร้อยละสิบห้าต่อปี”

บทบัญญัติมาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสัญญาขายฝากและสัญญากู้ยืมเงินอย่างชัดเจน กล่าวคือ การกำหนดอัตราราคาขายฝากไว้ที่ร้อยละ 15 ต่อปี เป็นการกำหนดโดยอาศัยอัตราเดียวกับอัตราดอกเบี้ยสูงสุดที่สามารถเรียกได้ตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การกำหนดอัตราราคาขายฝากสูงสุดไว้ที่ไม่เกินร้อยละสิบห้าของราคาขายแท้จริงนั้น เป็นการทำกฎหมายยอมรับว่าสัญญาขายฝากก่อให้เกิดดอกเบี้ยที่ผู้ขายฝากจะต้องชำระให้แก่ผู้ซื้อฝากในลักษณะเดียวกันกับสัญญากู้ยืมเงิน

นอกจากนี้หากพิจารณาควบคู่ไปกับการกำหนดให้ผู้ขายฝากสามารถไปวางทรัพย์สินของตน ณ สำนักงานวางทรัพย์สินเพื่อเป็นการไถ่คืนทรัพย์สินได้ ในกรณีที่ผู้ซื้อฝากไม่ยอมรับเงินจำนวนที่ไถ่ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 492 แล้ว จะเห็นว่าบทบัญญัติ

ดังกล่าวถูกแก้ไขในปี พ.ศ. 2541 โดยแต่เดิมนั้นการวางทรัพย์สิน สำนักงานวางทรัพย์สินถูกสงวนไว้ให้กับการชำระหนี้อันเกิดจากสัญญากู้ยืมเงินเท่านั้น แต่เนื่องจากปัญหาที่ผู้ซื้อฝากหวังที่จะได้ที่ดินอันเป็นประกันเงินกู้มาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนโดยเด็ดขาด จึงทำการปฏิเสธการชำระค่าไถ่ทรัพย์สินของผู้ซื้อฝากเพื่อทำให้กำหนดเวลาแห่งการขายฝากล่วงเลยไป อันจะส่งผลให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นตกอยู่แก่ผู้ซื้อฝากโดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมากในการขายฝากที่ดิน (Kaewsir, 2004, p. 18 - 19) นอกจากนี้ในหลายกรณีผู้ซื้อฝากมักจะเอาที่ดินดังกล่าว ไปขายต่อในอัตราที่สูงกว่าที่ตนซื้อมา ทำให้ผู้ขายฝากไม่สามารถดำเนินการไถ่ถอนที่ดินตามที่ตนได้ขายฝากไว้ได้ ดังนั้นจึงได้มีการแก้ไขความในมาตราดังกล่าว โดยการนำเอาบทบัญญัติในเรื่องการชำระหนี้มาใช้กับการขายฝาก

ลักษณะของกฎหมายขายฝากในประเทศไทยนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสัญญาขายฝากเป็นสัญญาที่ถูกใช้แทนสัญญาจำนำหรือสัญญาจำนอง โดยเป็นสัญญาที่ทำขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการเงินของผู้ขายฝาก ในขณะที่ผู้ซื้อฝากเองก็ได้รับหลักประกันในการกู้ยืมเงินที่มั่นคงกว่าสัญญาจำนำหรือจำนอง เนื่องจากกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ได้มาจากสัญญาขายฝากนั้นย่อมโอนไปยังผู้ซื้อฝากทันที ทั้งนี้ หากพิจารณาจากปัญหาจำนวนมากที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในสัญญาขายฝากที่ดิน ที่ผู้ซื้อฝากไม่ยอมรับการไถ่ถอนจนต้องมีการแก้ไขข้อกำหนดนั้น ย่อมเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่าที่ดินอันเป็นหลักประกันการกู้ยืมเงินนั้นมีมูลค่าสูงกว่าจำนวนเงินที่ได้จ่ายไปเป็นค่าซื้อฝาก สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ของสัญญาขายฝากและสัญญากู้ยืมเงินอันก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคมเป็นจำนวนมากดังที่จะกล่าวต่อไป

2. ลักษณะของสัญญาขายฝากในต่างประเทศ

ในกรณีกฎหมายต่างประเทศ จากการศึกษาข้อกำหนดทั้งสามประเทศที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่น่าพิจารณา นั่นคือทั้งสามประเทศได้กำหนดชื่อสำหรับสัญญาที่มีลักษณะคล้ายกับสัญญาขายฝากของ

ประเทศไทยไว้ในชื่อ “สัญญาซื้อคืน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสัญญาในลักษณะนี้เป็นสัญญาซื้อขายอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีเงื่อนไขพิเศษ ไม่ใช่สัญญาที่มีความเกี่ยวข้องกับสัญญากู้ยืมเงินแต่ประการใด

ข้อเท็จจริงที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง นั่นคือการปฏิเสธความสามารถในการเรียกดอกเบี้ยของผู้ซื้อในการตั้งราคาเพื่อให้ผู้ขายมาซื้อทรัพย์สินของตนคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ตัวบทกฎหมายของประเทศเยอรมัน ที่กำหนดให้สัญญาซื้อคืนที่มีการกำหนดราคาที่สูงเกินควรในลักษณะที่เป็นการเรียกดอกเบี้ยรวมเข้ามาด้วย จนทำให้ผู้ขายไม่สามารถซื้อทรัพย์สินของตนคืนได้จะต้องตกอยู่ภายใต้หลัก Wegfall der geschäftsgrundlage ซึ่งศาลสามารถกำหนดให้ราคาดังกล่าวสิ้นผลไป และกำหนดราคาใหม่ตามความเหมาะสมได้ โดยลักษณะของกฎหมายในประเทศเยอรมันเช่นนี้ สอดคล้องกับหลักกฎหมายภายใต้ประมวลกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส ที่กำหนดให้การเรียกอัตราราคาสำหรับการซื้อคืนนั้นจะต้องเป็นอัตราที่ต่ำที่สุด และไม่สามารถเรียกราคาซื้อคืนในลักษณะที่รวมเอาดอกเบี้ยเข้าไปด้วยได้

โดยสำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น แม้จะมีการกล่าวถึงดอกเบี้ยไว้ แต่เป็นการกำหนดให้ผู้ซื้อสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินที่ซื้อไว้ได้ในฐานะดอกเบี้ยเท่านั้น ไม่ได้มีการกล่าวถึงดอกเบี้ยในลักษณะเดียวกับสัญญากู้ยืมเงินแต่อย่างใด นอกจากนี้ ภายใต้บทกฎหมายของทั้งสามประเทศนั้น ยังกำหนดให้ผู้ขายสามารถเลือกได้ในตอนท้ายว่าตนประสงค์จะซื้อทรัพย์สินของตนคืนหรือไม่ หากไม่มีความประสงค์ที่จะซื้อทรัพย์สินของตนคืนและระยะเวลาในการซื้อคืนตามข้อตกลงพิเศษได้ล่วงพ้นไปแล้ว กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นย่อมตกเป็นของผู้ซื้อตลอดไป

ข้อกำหนดทางกฎหมายตามที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของสัญญาซื้อคืนในต่างประเทศว่าสัญญาดังกล่าวเป็นเพียงสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขพิเศษประเภทหนึ่งเท่านั้น ไม่มีความเชื่อมโยงกับสัญญากู้ยืมเงินแต่อย่างใด ซึ่งลักษณะเช่นนี้แตกต่างจากสัญญาขายฝากในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ได้ยกตัวอย่างให้เห็นไปแล้วว่าบทกฎหมายว่าด้วยสัญญาขายฝากตามประมวล

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยนั้นมีการนำเอาความที่ว่าด้วยการกู้ยืมเงินมา ผูกไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัญญาขายฝาก ทำให้นอกจากสภาพแห่งความเข้าใจ ทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้สัญญาขายฝากถูกมองว่าเป็นสัญญากู้ยืมเงินรูปแบบหนึ่ง แล้ว ข้อกำหนดในทางกฎหมายเองก็ได้ตอกย้ำให้เห็นถึงสถานะความเป็นสัญญา กู้ยืมเงินด้วยอีกทางหนึ่ง โดยความเข้าใจดังกล่าวไม่สามารถขจัดออกไปจากความ รับรู้ของสังคมและกฎหมายได้ แม้เราจะนำเอารูปแบบการวางโครงสร้างทาง กฎหมายตามแนวทางของต่างประเทศมาใช้แล้วก็ตาม โดยลักษณะเช่นนี้ทำให้ สัญญาขายฝาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขายฝากที่ดินนั้นก่อให้เกิดปัญหาเป็นจำนวน มาก ดังที่จะได้ยกตัวอย่างไว้ในส่วนถัดไป

ทั้งนี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้สัญญาขายฝากในทางปฏิบัตินั้น สัญญา ขายฝากก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาอันเกิดจากการขายฝากที่ดินที่มีมาอย่างยาวนานตลอดระยะเวลาการ ประชากาใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทั้งนี้ เนื่องมาจากสัญญาขายฝากเป็น ช่องทางในการหาเงินมาใช้ได้อย่างง่ายที่สุดสำหรับผู้มีความต้องการใช้เงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีที่ดินในครอบครองแล้ว การขายฝากที่ดินเพื่อเป็นหลักประกันในการ กู้หนี้ยืมสินย่อมทำได้โดยง่ายกว่าการจำนอง เพราะผู้ซื้อฝากซึ่งมีอีกฐานะหนึ่งเป็นผู้ให้ กู้จะได้รับหลักประกันในหนี้เงินกู้ที่แน่นอนคือการโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งที่ดินที่ได้รับ มาเมื่อวางอยู่บนฐานคิดของการกู้เงินและการสร้างหลักประกันแล้ว ย่อมมีมูลค่า มากกว่าตัวเงินที่ต้องเสียไป

ปัญหาในทางข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นภายใต้สัญญาขายฝาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัญญาขายฝากที่ดินนั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ ของผู้ที่ต้องขายฝากเพราะความเดือดร้อนเรื่องเงิน ดังจะมีตัวอย่างที่น่าสนใจ ต่อไปนี้

1) กรณีประชาชนกว่า 500 ราย ถูกหลอกให้ขายฝากโฉนด

กรณีนี้ เกิดขึ้นในพื้นที่ของจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งประชาชน กว่า 500 ราย ถูกนายหน้าหลอกกว่าจะทำการใช้หนี้หรือให้เงินเพื่อไปใช้จ่ายตามความ

ต้องการ โดยการนำโฉนดมาค้าประกันไว้ด้วยวิธีการขายฝาก พร้อมชำระดอกเบี้ยในอัตราต่ำ (Korat Daily, 2018)

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเมื่อประชาชนประสงค์จะมาไถ่ถอนที่ดินตามที่ได้ออกขายฝากไว้ ปรากฏว่าผู้ซื้อฝากในทอดแรกได้ดำเนินการขายที่ดินดังกล่าวไปให้กับผู้ซื้อรายอื่นแล้วโดยมีราคาที่สูงขึ้นกว่าเดิมถึงห้าเท่า เช่น จากที่ขายฝากกันโดยมีราคาอยู่ที่ 100,000 บาท ที่ดินที่ตนขายฝากกลับถูกขายต่อไปในราคาสูงกว่า 500,000 บาท ซึ่งทำให้ราษฎรที่ขายฝากไม่สามารถชำระหนี้ดังกล่าวได้ ทำให้ที่ดินของตนถูกยึดและปราศจากที่ดินทำกินรวมถึงปราศจากที่ดินที่ใช้ในการอยู่อาศัย

2) กรณีประชาชนถูกหลอกขายฝากที่ดิน ณ จังหวัดสระบุรี

เป็นกรณีที่ประชาชนชาวจังหวัดสระบุรี จำนวน 8 ราย ได้เข้าร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ ณ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ว่าถูกนายทุนคนหนึ่งหลอกให้ขายฝากที่ดินเพื่อเป็นหลักประกันการกู้เงิน แต่เมื่อไปขอไถ่ถอนกลับบ่ายเบี่ยงไม่ยอมให้ไถ่ถอน โดยอ้างว่าได้ดำเนินการขายที่ดินดังกล่าวให้ผู้อื่นไปแล้ว โดยข้อเท็จจริงพบว่าเหตุการณ์เช่นนี้มักจะเกิดขึ้นโดยการที่นายทุนจะไปหาผู้ที่มีความต้องการใช้เงิน ซึ่งมีที่ดินในตำแหน่งที่มีทำเลดี ติดถนนใหญ่ แล้วจะปล่อยให้ กู้เงินในอัตราที่ต่ำกว่ามูลค่าที่ดิน โดยให้เอาที่ดินมาขายฝากไว้เป็นหลักประกัน จากนั้นจะเอาที่ดินนั้นไปขายต่อในราคาสูง ซึ่งจัดว่าเป็นกลโกงโดยอาศัยช่องว่างทางกฎหมายรูปแบบหนึ่ง (Manager Online, 2018)

3) กรณีการหลอกขายฝากที่ดินมูลค่ากว่า 10 ล้านบาท ณ จังหวัดบุรีรัมย์

กรณีดังกล่าว (RS Public Company Limited, 2017) เกิดจากการที่ชาวบ้าน 6 ราย ได้เข้าร้องเรียนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดบุรีรัมย์ว่าตนถูกนายทุนหลอกให้ทำการขายฝากที่ดินเพื่อนำเงินที่ได้ไปลงทุนในธุรกิจ โดยได้ทำการขายฝากที่ดินไปกว่า 19 ไร่ มูลค่ารวมกันกว่า 10 ล้านบาท นอกจากนี้ ภายหลังจากได้มีการทำสัญญาขายฝากเสร็จสิ้น นายทุนที่เข้าบ้านเข้าทำสัญญาขายฝากที่ดินของตนไปให้ได้ดำเนินการแจ้งให้ชาวบ้านออกจากที่ดินที่ตนทำกินและอยู่อาศัย เนื่องจากอ้างว่ากรรมสิทธิ์ได้โอน

ไปเป็นของตนแล้ว รวมถึงได้ดำเนินการเอาป้ายประกาศขายมาปิดไว้ ณ บริเวณที่ดินที่มีการขายฝาก ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการขาดที่ดินทำกินและการไร้ซึ่งที่อยู่อาศัย

ทั้งนี้ ปัญหาที่เกิดจากสัญญาขายฝากแทบทั้งหมดในสังคมนั้น เกิดขึ้นจากสัญญาขายฝากที่ดินเนื่องจากเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าของราคาที่ได้ขายฝากไป และโดยมากแล้วผู้ซื้อฝากมีความต้องการกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินตกเป็นของตนอย่างเด็ดขาด รวมถึงดำเนินการใด ๆ เท่าที่จะทำได้เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากที่ดินนั้นมากกว่ามูลค่าที่ตนต้องจ่ายไป

สัญญาขายฝากนั้น ในทางความเป็นจริงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเอาเปรียบผู้มีรายได้น้อย หรือผู้ที่ต้องการใช้จ่ายเงินอย่างรีบด่วนโดยไม่สามารถเข้าทำสัญญากู้ยืมเงินโดยอาศัยการจำนองได้อย่างทั่วถึง จึงต้องหันมาพึ่งผู้รับซื้อฝากซึ่งมักจะให้เงินได้ง่ายและเร็วกว่าผู้ให้กู้ประเภทอื่น ตลอดจนอาจถูกหลอกโดยกลุ่มมิจฉาชีพที่ใช้สัญญาขายฝากและความเดือดร้อนของประชาชนเป็นเครื่องมือในการหากิน ซึ่งทั้งหมดนี้ในแง่หนึ่งล้วนเป็นผลจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบกฎหมายไทยที่ผูกเอาการขายฝากเข้ากับการกู้ยืมเงินอย่างแยกไม่ออก จนในที่สุดแล้วการขายฝากแทนที่จะถูกใช้ในฐานะสัญญาซื้อขายประเภทหนึ่งที่อนุญาตให้ผู้ขายสามารถซื้อทรัพย์สินของตนกลับคืนมาได้ด้วยเหตุผลบางประการ กลับถูกใช้ในฐานะสัญญาที่ก่อให้เกิดหลักประกันในการชำระหนี้ อันสถาปนาสิทธิที่มั่นคงกว่าสัญญาอุปกรณใด ๆ ที่มีต่อหลักประกันอันเป็นทรัพย์สิน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญญาขายฝากที่ดินที่มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการหากินและก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในสังคม

บทสรุป

จากข้อมูลที่น่าเสนอมานี้แล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าสัญญาขายฝากในประเทศไทยนั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ระหว่างสัญญาขายฝากและสัญญากู้ยืมเงิน ในลักษณะที่สัญญาขายฝากแต่เดิมนั้นจัดเป็นสัญญาที่ถูกใช้เพื่อสร้างหลักประกันในการกู้ยืมเงิน และต่อมาสัญญาดังกล่าวถูกแปรรูปไปใช้ในฐานะเครื่องมือในการกู้ยืมเงินรูปแบบใหม่ ซึ่งทำให้ผู้ได้รับหลักประกันที่มั่นคงผ่านการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

ตั้งแต่มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในปี พ.ศ. 2472 โดยการนำเอารูปแบบของสัญญาขายฝากจากประเทศต่าง ๆ ทั้งเยอรมัน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่นมาใช้ เพื่อหวังจะเปลี่ยนแปลงให้สัญญาขายฝากนั้นมีลักษณะที่คล้ายกับสัญญาขายฝากในต่างประเทศ คือเป็นเรื่องของการซื้อขายโดยแท้และไม่ปรากฏความเชื่อมโยงใด ๆ กับสัญญาการกู้ยืมเงิน ดังเช่นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่นตั้งที่อธิบายไว้ในตอนต้น ที่กำหนดเงินค่าซื้อคืนทรัพย์สินที่ผู้ขายจะต้องจ่ายให้แก่ผู้ซื้อไว้อย่างละเอียด รวมถึงปฏิเสธการรวมเอาดอกเบี้ยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต้องจ่ายในการซื้อทรัพย์สินที่ขายไว้คืน แต่สัญญาขายฝากในประเทศไทยก็ยังคงไม่อาจหนีพ้นผลกระทบทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการส่งต่อภาพจำที่ว่า สัญญาขายฝากเป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้ต้องการเงินสามารถได้เงินมาได้อย่างรวดเร็ว

ลักษณะของความเป็นสัญญากู้ยืมเงินในสัญญาขายฝากนั้นยิ่งปรากฏอย่างชัดเจน เมื่อปัญหาในการบังคับใช้สัญญาขายฝากทางข้อเท็จจริงโดยเฉพาะการขายฝากที่ดินนั้นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ผู้ซื้อฝากที่มักซื้อที่ดินมาในราคาที่ไม่ต่ำกว่าความเป็นจริงนั้นมักจะกำหนดอัตราค่าไถ่คืนที่สูง ในลักษณะที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียกเก็บดอกเบี้ยเกินอัตรา รวมทั้งทำการฉ้อโกงต่าง ๆ เนื่องจากตนได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินมาแล้ว เช่นการพยายามบ่ายเบี่ยงไม่รับไถ่ทรัพย์สินเพื่อให้ที่ดินตกเป็นของตนโดยสมบูรณ์หรือการนำที่ดินจากการขายฝากไปขายต่อในราคาสูงจนผู้ซื้อฝากไม่สามารถไถ่ถอนได้ ซึ่งผู้บัญญัติกฎหมายเลือกที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการแปลงข้อความเกี่ยวกับการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา และการกำหนดให้สามารถวางทรัพย์สิน สำนักงานวาง

ทรัพย์ได้ลงไปในระยะเวลากฎหมายในส่วนที่ว่าด้วยการขายฝาก อันเป็นการต่อยอดความ
 ความเป็นสัญญากู้ยืมเงินในทางข้อเท็จจริง มากกว่าที่จะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ทับถม
 มาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในข้อกฎหมาย

นอกจากนี้ ปัญหาของสัญญาขายฝากยังปรากฏในรูปของปัญหาสังคมมากมาย
 ดังตัวอย่างข่าวที่ยกมาข้างต้น เนื่องจากผู้ซื้อฝาก (ผู้ให้กู้) มักจะให้เงินกู้แก่ผู้ขายฝาก
 (ผู้กู้) ได้ง่ายกว่าหากเป็นการทำสัญญาขายฝากโดยโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินมายัง
 ผู้ซื้อฝาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ที่เดือดร้อนด้านการเงินตกเป็นเหยื่อของผู้ที่ต้องการ
 หลอกหลวงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการรับซื้อที่ดินมาในราคาถูก และขายต่อไปใน
 ราคาสูง ซึ่งทำให้ผู้ขายฝากไม่สามารถไถ่ถอนที่ดินของตนคืนได้ อันก่อให้เกิดปัญหา
 อื่น ๆ ตามมา ทั้งปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินไปจนถึงปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และ
 ปัญหาสังคมอื่น ๆ อีกมากมาย

แน่นอนว่าปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นมานี้ อาจกล่าวได้โดยหลักแล้วเกิดจากความ
 เข้าใจผิดในวัตถุประสงค์ของสัญญาขายฝากอันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงทาง
 ประวัติศาสตร์ และการส่งต่อข้อเท็จจริงดังกล่าวทั้งในทางปฏิบัติและในทางของ
 การบัญญัติกฎหมายที่ยอมรับโดยปริยายว่าสัญญาขายฝากนั้นคือสัญญากู้ยืมเงิน
 รูปแบบหนึ่ง

ภายใต้ปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นนี้ เราอาจกล่าวได้ว่าสัญญาขายฝากนั้นมีลักษณะที่ไม่
 เหมาะสมกับสังคมไทย เนื่องมาจากความเข้าใจวัตถุประสงค์ที่คลาดเคลื่อน และความ
 เข้าใจดังกล่าวยังส่งผลให้การบัญญัติกฎหมายคลาดเคลื่อนเข้าไปอีก ทั้งนี้ ภายใต้
 ปัญหาสังคมและความไม่ยุติธรรมอันเกิดจากสัญญาขายฝากในลักษณะนี้ ผู้เขียนเห็น
 ว่าควรดำเนินการเพื่อยกเลิกสัญญาขายฝากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขายฝากที่ดิน
ภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เสีย เนื่องมาจากที่ดิน
 เป็นทรัพย์สินที่มีราคาแพงกว่าการคำนวณเป็นตัวเงินได้ ทั้งคุณค่าในฐานะเครื่องมือ
 ทำกินและคุณค่าในฐานะที่อยู่อาศัย การที่ผู้ถือครองที่ดินจำนวนมากถูกหลอกหลวงให้
 ทำสัญญาขายฝากบนพื้นฐานของการเอาความเดือดร้อนของผู้อื่นมาใช้เพื่อหา

ประโยชน์แก่ตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อการคงอยู่ของตัวบทกฎหมายเองก่อให้เกิดการกระทำอันมีลักษณะเป็นการฉ้อโกงดังกล่าวด้วยแล้ว การยกเลิกตัวบทกฎหมายนั้นย่อมถือเป็นสิ่งที่ควรกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาแล้วว่า แม้กระทั่งการนำเอาโครงสร้างทางกฎหมายของประเทศที่สัญญาขายฝากมีลักษณะเป็นสัญญาซื้อขายโดยแท้มาใช้แล้วก็ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เกิดปัญหาได้

ข้อเสนอข้างต้นเป็นข้อเสนอที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุด ในการที่จะกำจัดปัญหาและความเข้าใจผิดต่าง ๆ ว่าด้วยสัญญาขายฝากออกไปจากระบบกฎหมายและออกไปจากสังคม แน่หนอนว่าการจะยกเลิกสัญญาขายฝากและแก้ไขความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนานนั้นไม่ใช่สิ่งที่สามารถทำได้โดยง่าย

References

- Hemarajata, C. (2015) *Research report on the correcting the injustice of sale of refemption law (การแก้ไขความไม่เป็นธรรมในกฎหมายขายฝาก: รายงานการวิจัย)*, Bangkok: National Research Committee. (in Thai)
- Schuster, E. J. (1907) *The principles of German civil law*, England: The Clarendon Press.
- Korat Daily. (n.d.) *People cheating by sale with redemption contract (ราษฎรเดือดร้อนหนักไร้ที่อยู่ เหตุถูกหลอกขายฝากโฉนด)*, Available: <http://www.koratdaily.com/blog.php?id=3345> [15 February 2018] (in Thai)
- Manager Online. (n.d) *The problem of sale with redemption in Sarabury province (ร้องตำรวจ นายทุนสระบุรีหลอกขายฝากที่ดินวังสุบที่ ทำยสุดไม่ยอมให้ไถ่ถอน)*, Available: <https://mgronline.com/crime/detail/9600000090536> [15 February 2018] (in Thai)

- Kaewsiri, N. (2004) *The legal issues concerning with the immovable sale with the right of redemption in accordance with the civil and commercial code* (ปัญหาข้อกฎหมายของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์), Master's thesis of Law, Faculty of Law Thammasart University, Bangkok Thailand. (in Thai)
- Lingat, R. (1983) *Thai legal history book II* (ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2), Bangkok: Thaiwatanapanid. (in Thai)
- RS Public Company Limited. (n.d.) *Buriam police and soldier are to check the area where the farmer was deceived to bring the deed to the sale* (ตำรวจ-ทหาร จ.บุรีรัมย์ ลงพื้นที่ตรวจสอบชาวนาถูกหลอกนำโฉนดไปขาย ฝาก), Available: https://www.thaich8.com/news_detail/41784/ [15 Febuary 2018] (in Thai)
- Phromcham, W. (2015) *The legal issues concerning sale with of redemption: A comparative study of the Kingdom of Thailand and Lao People's Democratic Republic* (ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการขายฝาก: ศึกษาเปรียบเทียบราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว), Master's thesis of Law, School of Law, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand. (in Thai)

การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในพื้นที่ท่องเที่ยวชาติพันธุ์และ
เมืองชายแดน: กรณีศึกษาผู้ประกอบการสตรี
ในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน*

Contesting of Women's Knowledge Space in Ethnic Tourist Space
and Border Town: A Case Study of Female Entrepreneurs in
Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province

ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ¹

Paiboon Hengsuwan

Received Jan 3, 2019

Revised Feb 21, 2019

Accepted Mar 7, 2019

บทคัดย่อ

งานศึกษาการต่อสู้/ต่อรองของผู้หญิงในพื้นที่ชายแดน ซึ่งเป็นชายขอบรัฐชาติและ
พรมแดนชาติพันธุ์ ยังมีอย่างจำกัด ตลอดจนความสำคัญในการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของ
ผู้หญิงในบริบทของการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายแดน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ
คือ (1) เพื่อศึกษาบริบทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัด
แม่ฮ่องสอน (2) เพื่อศึกษาบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยว
โฮมสเตย์ และ (3) เพื่อศึกษารูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในพื้นที่
ท่องเที่ยวโฮมสเตย์ โดยเลือกหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัด
แม่ฮ่องสอน เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้งานวิจัยต้องการนำเสนอพื้นที่ความรู้ใหม่ที่
ท้าทายกับมายาคติหรือความเชื่อเดิมที่ว่า การท่องเที่ยวคือการนำเอาสมบัติส่วนรวม

¹ Department of Women's Studies, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University,

มาใช้หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยจะมองเสียใหม่ว่าผู้ประกอบการที่
สร้างสรรค์นั้น ไม่ได้เอาของส่วนรวมมาใช้ส่วนตัวอย่างเดียว แต่จะใส่มิติใหม่ ๆ เช่น
จิตวิญญาณ อารมณ์และความรู้สึกเข้าไป เพื่อสร้างสรรค์ความหมายของพื้นที่ชุมชน
ร่วมใหม่ ให้เป็นสินค้าในการท่องเที่ยวที่มีมูลค่าและคุณค่า

คำสำคัญ: พื้นที่ความรู้ / ผู้ประกอบการสตรี / การท่องเที่ยว / พื้นที่ท่องเที่ยว /
เมืองชายแดน

Abstract

Researches on women's struggle and negotiation in the borderlands, which are nation-state border and ethnic boundary, are limited, as well as importance in contesting of women's Knowledge space in the context of tourism in the borderlands. This research has 3 objectives; to study the context of homestay tourism of Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province, to study Lahu women's roles in homestay tourism space, and to study patterns of Lahu women's Knowledge space contestation in homestay tourism space. The study chooses one community in Pang Ma Pha District, Mae Hong Son Province, as a case study. The research suggests a new knowledge space which challenges the myth or old belief in which tourism is appropriation of existing common property for individual benefit. The new way of looking is that entrepreneurship is not just to be seen as appropriating common property for one's own benefit, but new dimensions are added in, such as spiritual, and emotional and feeling, in order to create a new meaning of communal space as economic and cultural values.

Keywords: Knowledge Space / Female Entrepreneurs / Tourism / Tourism Space /
Border Town

บทนำ

กรณีพื้นที่ท้องที่เขตชาติพันธุ์ชายแดนภาคเหนือ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน สะท้อนนัยยะของความเป็นชายขอบสองประการ คือ เป็นทั้งพื้นที่ชายขอบของสังคม ซึ่งหมายถึงชายขอบรัฐชาติและพรมแดนชาติพันธุ์ และในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ชายขอบของความรู้ ซึ่งด้วยงานศึกษาของผู้หญิงในการต่อสู้/ต่อรองมืออยู่จำกัด ด้วยเหตุนี้ การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อม ถือได้ว่าเป็นประเด็นพื้นที่ชายขอบ (Marginal Issues) ของทั้งความรู้และชายขอบของสังคมในเวลาเดียวกัน ซึ่งผู้คนมักไม่ให้ความสำคัญ

โดยทั่วไปเรามักจะปล่อยให้การท้องที่เขื่อนเอาทรัพยากรส่วนรวม (Common Property) ไม่ว่าจะป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือวัฒนธรรมไปใช้ส่วนตัว โดยเฉพาะการท้องที่เขื่อนกระแสน้ำลึก ซึ่งมีกรไปเอาของส่วนรวมมาเป็นของส่วนตัว อาจจะเป็นที่ดินสาธารณะ และสายน้ำต่าง ๆ นั่นคือ กระบวนการที่กลุ่มนายทุนขนาดใหญ่ทำการขูดที่ดิน (Land Grabbling) ของท้องที่นั้น ขณะที่การขยายพื้นที่ป่านุรักษ์ก็นำไปสู่การขูดที่ป่า (Green Grabbling) โดยรัฐเช่นกัน ที่กล่าวมานี้เป็นพื้นที่ความรู้ที่มาจากฐานของเสรีนิยมใหม่ ที่มักจะเชื่อว่านายทุนที่เป็นผู้ประกอบการมีทุนและความคิดสร้างสรรค์ หรือความสามารถในตัวเอง แล้วจึงนำเอาของส่วนรวมมาใช้เพื่อหาประโยชน์ได้ แต่ที่จริงแล้วผู้ประกอบการอาจจะใช้เงินกับอำนาจ (ซึ่งการสร้างสรรค้อาจจะมีไม่มากก็ได้) เข้าไปยึดเอาของส่วนรวมเอามาเป็นของส่วนตัว ไม่ว่าจะด้วยการซื้อหรือด้วยอิทธิพลก็ตาม

ในบริบทของการเมืองสิ่งแวดล้อมกับการท้องที่เขื่อนวิศวกรรมนั้น ผู้หญิงชาติพันธุ์ได้ลุกขึ้นมาแสดงบทบาทและนำเสนอตัวตนในการต่อสู้/ต่อรองผ่านการจัดการการท้องที่เขื่อน ด้วยพื้นฐานทักษะและความรู้เฉพาะที่มีการเชื่อมโยงและสานเครือข่าย ทั้งในเชิงชาติพันธุ์และในด้านอาชีพภายในชุมชนและข้ามพื้นที่ ดังนั้นพื้นที่ความรู้ที่เสนอในบทความนี้ จะชี้ให้เห็นว่า การเป็นผู้ประกอบการของสตรีชาติพันธุ์ไม่ใช่เป็นการหยิบฉวยเอาของส่วนรวมมาหาประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว

แต่ยังประกอบการแบบทางเลือกในฐานะที่เป็นปัจเจก หรือรายย่อย ๆ ที่สามารถสร้างสรรคความหมายของพื้นที่ส่วนรวมใหม่ ๆ และแสวงหาประโยชน์ที่สามารถแบ่งปันกันได้แทน อีกทั้งงานวิจัยยังมีสมมุติฐานต่อไปอีกว่า ผู้ประกอบการแบบทางเลือกดังกล่าว มักจะเป็นผู้หญิงส่วนใหญ่ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ทั้งนี้ผู้หญิงมีลักษณะที่เป็นองค์ประกอบทั้งชีวภาพและทางสังคม ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้มีอะไรในความเป็นเพศหรือในสิ่งที่เป็นทางสังคม ที่ทำให้เขาสถาปนาสมบัติส่วนรวมใหม่ ในแง่ประเด็นของการช่วงชิงมาสร้างความหมายใหม่ให้ทรัพยากรส่วนรวม ที่ให้ประโยชน์ส่วนตัวและสามารถแบ่งปันกันได้

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาบริบทของการท่องเที่ยวที่ชาวชาติพันธุ์ชายแดน และบทบาทของผู้หญิงชาติพันธุ์ในการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในการควบคุมและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ทางเพศภาวะและบทบาทเพศว่ามีการปรับเปลี่ยนไปหรือไม่ สถานภาพทางเพศของผู้หญิงและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นอย่างไร ระดับอำนาจการต่อรองของผู้หญิงมีมากน้อยเพียงใด พวกเขาเสนอตัวตนเช่นใดให้ได้รับการยอมรับจากคนในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งผู้หญิงมีศักยภาพมากน้อยแค่ไหนในการต่อสู้เพื่อปกป้องไม่ให้ถูกรัฐแย่งยึดที่ป่าหรือนายทุนสุขที่ดิน และการต่อสู้ประสพผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยวโฮมสเตย์
3. เพื่อศึกษารูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวโฮมสเตย์

วรรณกรรมปริทัศน์

งานวิจัยนี้ทบทวนงานศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในสามประเด็นหลัก คือ เพศภาวะกับผู้ประกอบการ การช่วงชิงพื้นที่ความรู้และการต่อรองของผู้หญิง และการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือที่ป่า (State Territorialization) และการอุปถัมภ์ที่ดิน

เพศภาวะกับผู้ประกอบการ

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและงานของผู้ประกอบการสตรีส่วนใหญ่มักจะอยู่ในสายบริหารธุรกิจ ซึ่งเน้นในด้านการจัดการองค์กรของผู้ประกอบการหญิงที่เป็นเจ้าของกิจการทางธุรกิจในฐานะปัจเจกบุคคลเสียมาก งานด้านนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มศึกษากิจการริเริ่มกิจการ (Startup) ที่แพร่หลายในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา งานศึกษากลุ่มนี้ ด้านหนึ่งได้ให้ภาพว่ากลุ่มผู้หญิง (ทั้งผิวขาวและผิวดำ) ที่เติบโตขึ้นมาแล้วกลายเป็นผู้ก่อตั้ง เป็นเจ้าของธุรกิจ ควบคุมและดูแลกิจการด้วยประสบการณ์และทักษะประจำตัว ที่สะสมจากการทำงานในอดีต พร้อม ๆ กับการเปิดพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในระบบการทำงานที่เปลี่ยนจากรูปแบบตามจารีตที่มีหัวหน้ากำกับเป็นลำดับชั้น ไปสู่การจัดการจากล่างขึ้นบน และการทำงานก็ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมงานและทำงานเป็นที่มากขึ้น (Fried, 1989, pp. 18-19)

งานศึกษาที่น่าสนใจในกลุ่มย่อยนี้ เน้นวาทกรรมผู้ประกอบการ ซึ่งมองว่าการประกอบการในฐานะที่เป็นวาทกรรม (Bruni et al., 2004) ซึ่งงานศึกษาใช้แนวคิดการปกครองชีวญาณ (Governmentality) ของ Michel Foucault งานศึกษานี้ก็ตั้งคำถามกับวาทกรรมผู้ประกอบการ ซึ่งมีประโยชน์ในแง่ที่ว่าเราจะทำความเข้าใจผู้หญิงในฐานะที่เป็นองค์ประธาน (Subject) อย่างไรก็ตาม แนวการศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาเกี่ยวกับผู้ประกอบการที่ผ่านมาทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นการผลิตซ้ำวาทกรรมความเป็นชายแบบครอบงำเชิงอุดมการณ์ (Hegemonic Masculinity) และทำให้มองภาพขององค์กรผู้หญิงเป็น “คนอื่น” (The Other) ทั้งนี้ผู้หญิงจะถูกคาดหวังจากสังคมภายใต้บรรทัดฐานแบบชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงต้องทำทนายมากที่

จะสร้างดุลยภาพระหว่างงานกับชีวิตครอบครัว เพราะว่าพื้นที่ในชีวิตคือพื้นที่ในครอบครัว ภาระหน้าที่หลักก็คือการดูแลครอบครัว

งานศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งจะเน้นที่ยุทธศาสตร์ของผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการซึ่งต้องสร้างดุลยภาพระหว่างงานกับชีวิต (Gundry & Welsch, 2001) โดยใช้มโนทัศน์ความทะเยอทะยาน (Ambition) มาช่วยในการศึกษา ซึ่งพบว่ายุทธศาสตร์ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง เช่น การวางแผนในเชิงยุทธศาสตร์ว่าเป็นอย่างไร ความเข้มแข็งของผู้หญิงเป็นอย่างไร เครือข่ายของผู้หญิงเป็นอย่างไร และผู้หญิงมีความมุ่งมั่นแค่ไหน ในการที่จะประกอบธุรกิจให้ประสบความสำเร็จบนพื้นฐานความมุ่งมั่นมาปรารถนา (Desire) ของตนเอง

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในการสร้างพลังการอธิบายพื้นที่ความรู้ของผู้ประกอบการสตรี อย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก งานศึกษาเกี่ยวกับการริเริ่มกิจการจากประสบการณ์ของฝั่งตะวันตก ซึ่งมักจะมีเรื่องของอคติทางวัฒนธรรม (Cultural Bias) ผสมปนเปอยู่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากในหลายกรณี รวมทั้งบริบทของสังคมไทยเองนั้น ผู้ที่ริเริ่มประกอบการก่อนมักจะเป็นผู้หญิง เช่น กิจการร้านเสริมสวย หรือแม่ค้า เป็นต้น เพราะฉะนั้น การศึกษาผู้ประกอบการจึงต้องระมัดระวัง และเพื่อที่จะทำความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ความรู้และผู้ประกอบการสตรี จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งเรารู้่น้อยเกี่ยวกับผู้หญิง และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทางมานุษยวิทยาถึงสถานภาพของผู้หญิง ไม่ใช่เพียงแค่สำรวจบทบาทเพศเท่านั้น (Muecke, 1984; Rosaldo, 1980)

ประการที่สอง งานศึกษาเหล่านี้ยังติดอยู่ในเฉพาะประเด็นทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ทั้งนี้เนื่องจากว่าผู้เขียนงานมีแนวโน้มที่จะมองผู้ประกอบการในมิติทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งเราเองต้องระมัดระวัง เพราะยังขาดมิติอื่น ๆ โดยเฉพาะมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้คนในฐานะที่เป็นผู้กระทำ (Agency) ที่มีความเหลื่อมซ้อนทับสลักกันไปมาของเพศภาวะ ชาติพันธุ์ ชนชั้น อายุ วัย และอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นภาพแบบเดี่ยว (Stereotype) อย่างที่ถูกนำเสนอ เช่น ผู้หญิงโลกที่สามด้อยอำนาจ

กว่าและถูกกดทับจากผู้ชาย หรือตกอยู่ใต้การครอบงำของอำนาจระบบชายเป็นใหญ่ในสังคม ทำให้กลายเป็นผู้ไร้เสียง (Mohanty, 1991; Spivak, 1988)

ในการเชื่อมโยงเพศภาวะกับผู้ประกอบการ ซึ่งต้องมีทั้งทักษะและการต้อนรับขับสู้ หรือการรับรองผู้มาเยือน (Hospitality) นั้น ให้ความสำคัญกับมิติเพศภาวะและชนชั้น โดยเฉพาะแรงงานสตรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทำไมผู้หญิงจึงออกมาแสดงบทบาทอย่างกระตือรือร้น (Active) (Cook, 1998; Gray, 1990; Mills, 1999; Phongpaichit, 1982; Pearson & Kusakabe, 2013; Santasombat, 1992) ยิ่งไปกว่านั้น ผู้หญิงเป็นประเด็นชายขอบที่มักถูกจัดวางให้ไม่สำคัญ แต่เมื่อผู้หญิงเข้ามาทำ เข้ามาร่วม เข้ามาร่วมอย่างเรื่องการท่องเที่ยว ก็กลับกลายเป็นประเด็นสำคัญขึ้นมา เพราะเกี่ยวข้องกับการให้บริการ ต้อนรับขับสู้ผู้มาเยือน ซึ่งเป็นพื้นที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นเพศ ฉะนั้นงานวิจัยจะชี้ให้เห็นว่าเป็นการช่วงชิงพื้นที่ความรู้อะไร หรือช่วงชิงตรงไหน เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้ที่เข้ามาจัดการจะต้องอาศัยความรู้และทักษะบางอย่างในฐานะของการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งบุคคลนั้นต้องมีความตื่นตัว มีความสามารถในการจัดการ และเอาใจใส่ต่อผู้มาเยือน บางส่วนมองว่าผู้ประกอบการก็ทำ ๆ กันไป แต่ความจริงแล้วความตื่นตัวมีนัย คือ ประการแรก ต้องเข้าถึงความรู้ใหม่ ๆ ได้ ประการที่สอง ความสามารถในการจัดการได้ เพราะถ้าเป็นผู้ประกอบการ แต่ไม่มีความสามารถในการจัดการ กิจการก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ อีกทั้งผู้คนมักจะดูถูกว่าต้องไปเรียนบริหารธุรกิจ (Business School) ถึงจะเป็นผู้ประกอบการได้ แต่สิ่งเหล่านี้สังคมก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจว่า ผู้ประกอบการที่เกิดจากการสร้างตัวเองมาอย่างไร งานวิจัยนี้จะเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้รู้ว่าคุณรู้ในการจัดการก่อตัวขึ้นมาได้อย่างไร? เป็นการต่อสู้ความรู้ของสองระดับซ้อนกัน นั่นคือ ความรู้ในการจัดการ และความรู้ในมิติของเพศภาวะ

การช่วงชิงพื้นที่ความรู้และการต่อรองของผู้หญิง

งานศึกษาประเด็นผู้หญิงเน้นที่ผู้หญิงต่อสู้ในประเด็นเพศภาวะ โดยจะตั้งประเด็นคำถามในพื้นที่ความรู้ ซึ่งโดยปกติเรามักจะเข้าใจไปว่าประเด็นเพศภาวะเป็นประเด็นที่

สามารถเห็นได้ง่ายและชัดเจน เพราะเป็นเรื่องของเพศสรีระระหว่างผู้ชาย-ผู้หญิง แต่ความจริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น บางครั้งก็อาจจะมองไม่เห็น โดยความเข้าใจปกติในสังคมไทย ผู้หญิงมักถูกผูกติดให้อยู่ในบ้านเรือน ภายใต้บริบทของการครอบงำของอำนาจผู้ชาย ผู้หญิงต้องแบกรับภาระหน้าที่หลักประจำในเรื่องงานบ้าน ดังนั้นบ้านจึงเป็นอาณาบริเวณที่จำกัดความเป็นผู้หญิง และแสดงถึงตัวตนของผู้หญิงด้วย (Hirai, 2002, as cited in Pakkrasa, 2009, p. 13) แต่ว่าผู้หญิงทำไมถึงออกมาแสดงอย่างกระตือรือร้น ผู้หญิงต้องต่อสู้กับเรื่องอะไรบางอย่าง และทำให้เห็นประเด็นเพศภาวะได้ หรือแม้กระทั่งทำให้ผู้หญิงต้องออกมาแบกรับภาระของการทำธุรกิจต่าง ๆ ดังนั้นก็จะมีประเด็นที่เป็นจุดเปลี่ยน เช่น งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงชาติพันธุ์ลี้ซู่ที่ผ่านมานานหลายทศวรรษแล้ว (Hutheesing, 1990) ซึ่งพบว่าการทำที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทสำคัญมีจุดเปลี่ยนก็คือเกษตรกรรมเริ่มล้มเหลว อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบการเกษตร ซึ่งหมายความว่าการผลิตทางการเกษตร อันเป็นพื้นที่ของผู้ชายนั้นไปไม่รอด แต่พอเป็นเรื่องของการทำหัตถกรรม ซึ่งผู้หญิงครอบครองพื้นที่อยู่ เนื่องจากขณะนั้นเสื้อผ้าชาวเขาขายดี แล้วผู้หญิงก็มีรายได้เพิ่มขึ้น ความรู้สึกที่ว่าเป็นพื้นที่ของผู้หญิง เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนฐานทางเศรษฐกิจของครอบครัว เมื่อผู้หญิงมีบทบาทมาก กลายเป็นว่าผู้หญิงเป็นผู้หาเงินหลักให้กับครอบครัว ทำให้บรรดาผู้ชายมีปัญหา มาก กลายเป็นวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในแง่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ (Gender Power Relations)

ทั้งนี้ผู้หญิงในประเทศไทยไม่ได้ยึดติดอยู่กับบ้านมานานมาก เมื่อผู้หญิงออกจากบ้านแล้วเข้าไปอยู่ในภาคเศรษฐกิจพวกเธอก็หันเหชีวิตเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ เพื่อหางานทำ ในฐานะแรงงานในหลายรูปแบบงาน ทั้งพนักงานขายตามห้างและร้านค้า พนักงานขายตรง แม่ค้า แม่บ้าน สาวโรงงาน พนักงานบริการ (Sex Worker) หมอนวด (Gray, 1990; Muecke, 1984; Phongpaichit, 1982; Simpkins, 1997-1998; Smutkupt & Kitiarsa, 2000; Santasombat, 1992) ซึ่งต่างล้วนใช้ความสามารถจากประสบการณ์และความรู้ที่สั่งสมมาในชีวิตในการต่อรองมากมาย เช่น ผู้หญิงชาติพันธุ์ในพื้นที่การ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชายแดน ซึ่งชุมชนประสบปัญหาเรื่องความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติดมาก่อน รวมทั้งปัญหาการพัฒนาจากรัฐ เช่น ไทใหญ่ ลีซู ลาหู่ เขตอำเภอปางมะผ้า มีเครือข่ายภายในพื้นที่และต่างอำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของตน และสั่งสมความรู้ด้านการประกอบการ ความรู้ด้านสิทธิต่าง ๆ มีความสามารถในการประสานกับกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ

ขณะเดียวกันก็มีประสบการณ์จากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในการปกป้องท้องถิ่น ซึ่งก็เป็นความรู้ที่มาผสมกันระหว่างความรู้ทางการและความรู้ในชีวิตประจำวันจากประสบการณ์ตรง ซึ่งมีนัยยะของความรู้เฉพาะในสถานการณ์ (Situated Knowledge) และความรู้เหล่านี้ทำให้เขารู้ว่าตนเองเป็นใคร (Knowing Self) รัก หวงแหน และภาคภูมิใจในตัวตน และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเอง รวมทั้งมีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนความรู้ และสร้างเครือข่ายคนในกลุ่มที่หลากหลาย ทั้งในเชิงชาติพันธุ์ อายุ เพศภาวะ อย่างไรก็ตามความรู้เฉพาะในสถานการณ์นี้หมายความว่าผสมผสานความรู้เท่านั้น แต่พื้นที่ความรู้มีนัยยะทั้งการผสมและการต่อสู้ขัดแย้งกันของความรู้ ซึ่งเฉพาะความร่วมมือหรือบูรณาการความรู้อย่างเดียวไม่ได้ กรณีนี้ต้องต่อสู้สองชั้น คือ ต่อสู้ความรู้ในการจัดการ และต่อสู้ความรู้ในมิติของเพศภาวะด้วย

ในแง่ของกลยุทธ์การต่อรองของผู้หญิง เช่น สาวโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน แม้ว่าพวกเธอจะเปลี่ยนบทบาทไปเป็นสาวโรงงาน แต่ด้วยอุดมการณ์เหย้าเรือนที่ถูกปลูกฝังมาให้งานบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่งต้องแบกรับภาระทั้งทำงานบ้านและงานโรงงานไปพร้อม ๆ กัน (Hirai, 2002) อย่างไรก็ตาม พวกเธอไม่ได้สยบยอมแบบสิ้นไร้ไม้ตอก แต่กลับดิ้นรนต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ปลดปล่อยจากการครอบงำทางเพศดังกล่าว หญิงสาวเหล่านี้สร้างพื้นที่ของเธอผ่านงานพิธีกรรม เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นกลยุทธ์ของการต่อสู้ ซึ่งงานเลี้ยงภาคกลางคืนกลายเป็นพื้นที่ของผู้หญิงที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกรอบต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองทำให้ผู้หญิงยอมทุ่มทุนที่จะจ่ายเงินเป็นจำนวนมากเพื่อจัดงานขึ้นบ้านใหม่ เพราะงานพิธีกรรมเป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนและเปิดสู่อิสระภาพ โดยผ่านการปรับเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรม

เพื่อให้บรรลุความสำเร็จส่วนบุคคล และนำเสนอภาพลักษณ์ของตนเอง (Hirai, 2002, as cited in Pakkrasa, 2009, p. 13)

ส่วนสาวโรงงานอีसान Mills (1999) ชี้ให้เห็นว่า เรื่องเพศภาวะมีผลอย่างมากต่อการที่ผู้หญิงสามารถที่จะทำงานในโรงงานได้ สามารถจะสะสมเงินทุน และเรียนรู้ฝึกหัดทักษะใหม่ ๆ ที่จะเป็นช่องทางการประกอบอาชีพหรือทำธุรกิจส่วนตัว เช่น ร้านเสริมสวย ร้านอาหาร รวมทั้งการปรับเปลี่ยนการบริโภค ซึ่งช่วยในการสร้างทักษะทางสังคมวัฒนธรรมให้ผู้หญิงสูงมาก เพราะจะมีการสร้างเครือข่าย ซึ่งพวกเขาได้ค้นพบชีวิตสมัยใหม่ที่ให้อิสระภาพแก่ตนเองในแง่ที่ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจด้านเพศวิถี และชีวิตทางเศรษฐกิจที่ตนเองนั้นหลุดออกจากบริบทของการควบคุมของจารีตประเพณี และใช้ความทันสมัยต่อรองกับกรอบอุดมการณ์เหย้าเรือนที่สังคมและครอบครัวคาดหวังให้พวกเขาปฏิบัติตนเป็นลูกสาวที่ดี (Dutiful Daughters) (Cook, 1998) หรือในกรณีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คนหนุ่มสาวต่อรองทั้งกับรัฐ ต่อรองกับคนชุมชนและครอบครัวด้วยเช่นกัน (Payaksak, 2012)

การสถาปนาอำนาจรัฐเหนือที่ป่าและการอุปถัมภ์ดิน

ในกระบวนการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือทรัพยากร ซึ่งรัฐพยายามที่จะควบคุมประชาชนและการกระทำนั้น ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก การประกาศให้ที่ดินที่ไม่มีกรรมครอบครองถือเป็นที่ดินของรัฐ ซึ่งกรมป่าไม้ในอดีตมีบทบาทหลักในการอ้างความเป็นเจ้าของที่ดินที่ไม่มีกรรมครอบครอง ขั้นที่สอง การกำหนดเขตป่าสงวนและป่าไม้ถาวร โดยการตรากฎหมายเกี่ยวกับการสงวนและอนุรักษ์ป่าไม้ และมีการลากอาณาเขตโดยรอบพื้นที่ทางกายภาพ เพื่อยุติการเข้ายึดครองที่ดินหรือการกีดกันชาวนาออกไปจากพื้นที่นั้น ๆ และขั้นที่สาม การสถาปนาอำนาจเหนือดินแดนเชิงบทบาทหน้าที่ โดยอาศัยตัวชี้วัดทางวิทยาศาสตร์ เช่น การจัดจำแนกการใช้ที่ดิน การจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ การกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งกลายมาเป็นพื้นฐานในการอนุญาตให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้เฉพาะบางอย่างเท่านั้น ส่งผลให้การควบคุมและการจัดการทรัพยากรของรัฐ

ปิดกั้นมิให้คนท้องถิ่นเข้าถึงทรัพยากร (Vandergeest, 1996) อาจกล่าวได้ว่านี่คือการอนุรักษ์ที่มองไม่เห็นหัวของคนท้องถิ่น (Laungaramsri, 2005; Ganjanapan, 2008) อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้นายทุนเข้าไปแปลงทรัพยากรในพื้นที่เฉพาะนั้น ๆ ให้กลายเป็นสินค้าที่เอื้อให้เกิดการสะสมทุนโดยนายทุนหรือบรรษัทอย่างกว้างขวางอีกด้วย (Hall et al., 2011; Nevins & Peluso, 2008)

ทำนองเดียวกัน การอุปที่ที่ดินก็เป็นรูปแบบของกระแสวงจรรวมของการสะสมทุน (Accumulation) ด้วยการปิดล้อม (Enclosure) และการแย่งยึดที่ดิน (Dispossession) ในสังคมชาวนา โดยนายทุนขนาดใหญ่ที่เป็นส่วนหนึ่งของบรรษัท (ข้ามชาติ) ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งตอบสนองกลไกตลาดทุนนิยมใหม่เพื่อควบคุมที่ดิน (Peluso & Lund, 2011; White et al., 2012) ในรูปแบบของการบุ่มขืนมาของพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย ปาล์มน้ำมัน และยางพารา (Dao, 2015; Hall, 2011; Kenney-Lazar, 2012; Li, 2017) รูปแบบของเขื่อนพลังงานไฟฟ้า (Dao, 2015; Hall et al., 2011) รูปแบบการขุดเจาะน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ (Watts, 2004) และรูปแบบการประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Levien, 2012) และเขตป่าอนุรักษ์ (Laungaramsri, 2000) เป็นต้น ดังนั้นในระยะหลัง-สังคมชาวนา (Post-peasantry Society) การพัฒนาการท่องเที่ยวกระแสหลักก็ก่อให้เกิดการชว่งชิงแข่งขันแย่งยึดที่ดินในรูปแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน ซึ่งก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับกระบวนการเปลี่ยนรูปจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสภาพกึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri-urbanization) ทั้งนี้ที่ดินถูกปรับเปลี่ยนการใช้ไปเป็นอย่างอื่น ๆ ที่ไม่ใช่การเกษตร ซึ่งชาวนาสูญเสียอำนาจการควบคุมที่ดิน หรือเป็นการก่อรูปหลัง-เกษตรกรรม (Post-agrarian Formation) ซึ่งที่ดินก็ถูกเปลี่ยนมือไป กระบวนการดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นหน่ออ่อนของกระบวนการแย่งยึดที่ดิน ในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อมา (Hall et al., 2011, pp. 118-141; Peluso & Lund, 2011; Schoenberger et al., 2017)

ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยนี้เน้นระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล กล่าวคือ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้หญิงจำนวน 10 คน ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งส่วนมากประกอบธุรกิจ เช่น ที่พัก ร้านอาหาร แม่ค้า บางส่วนเป็นผู้นำชุมชน และเกษตรกรที่ไม่ได้ทำโฮมสเตย์ และยังสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ชายเพิ่มเติมจำนวน 2 คน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งการสัมภาษณ์แต่ละคนจะใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง นอกจากนั้นยังสนทนากับชาวบ้านทั่วไปในชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง สำหรับในบทความนี้อ้างอิงผู้ให้ข้อมูลชาวลาหู่ในชุมชนบ้านไผ่งาม² อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 4 คน (ผู้หญิง 3 คน และผู้ชาย 1 คน) ส่วนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เมื่อมีโอกาสนักวิจัยก็เข้าร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนดำเนินงาน เช่น พักในบ้านของผู้เข้าร่วมการวิจัยในรูปแบบบ้านพักโฮมสเตย์ การจำหน่ายสินค้าให้นักท่องเที่ยว การเข้าร่วมประชุมเตรียมงาน เป็นต้น นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ทำการทบทวนเอกสารงานศึกษาในเชิงทฤษฎีและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากต่างประเทศ เพื่อยกระดับข้อมูลภาคสนามสู่การถกเถียงเชิงนามธรรม

การวิจัยในช่วง 12 เดือนแรก (1 พฤศจิกายน 2560-31 ตุลาคม 2561) มีขั้นตอนการเก็บข้อมูลคือ ในช่วง 2-3 เดือนแรก ผู้วิจัยทำการสำรวจพื้นที่ เลือกกลุ่มและตัวอย่าง ขณะเดียวกันก็ทบทวนแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง และเขียนโครงร่างการวิจัย ซึ่งรวมระยะเวลาราว 4 เดือน (ธันวาคม 2560-มีนาคม 2561) ต่อจากนั้นนำเสนอโครงร่างวิจัยต่อคณะวิจัยของโครงการ “การสร้างพื้นที่ความรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่กำลังก่อตัวขึ้นใหม่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่” (ระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี) เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ต่อมา

² ชื่อหมู่บ้านและผู้ให้ข้อมูล เป็นนามสมมติ

ในช่วง 6 เดือนหลัง ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ และเขียนรายงานในรูปแบบบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารหรือหนังสือต่อไป

พื้นที่วิจัย

งานวิจัยนี้เลือกศึกษาชุมชนชาวลานูเฒ่า หมู่บ้านไผ่งาม ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบยังชีพในพื้นที่ป่าบนที่สูงด้วยการทำไร่แบบย่ำยที่ (ปลูกข้าว ผัก ข้าวโพด พืชผักต่าง ๆ) และเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู และไก่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา บ้านไผ่งามตั้งหมู่บ้านถาวรอยู่บนสันเขา ชาวบ้านไม่โยกย้ายถิ่นฐานแล้ว ราชการขึ้นทะเบียนให้เป็นหมู่บ้านทางการเมื่อปี พ.ศ. 2532 หมู่บ้านอยู่ห่างจากเมืองแม่ฮ่องสอนและอำเภอปางมะผ้าเป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ประชากรเกือบทั้งหมดในชุมชนเป็นชาวลานู ในปี พ.ศ. 2560 มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 256 คน หรือ 53 ครัวเรือน ในหมู่บ้านมีครอบครัวใหญ่เพียง 1 ครอบครัว

ในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชายแดน ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ปัญหาเรื่องความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติดมาก่อน รวมทั้งปัญหาการพัฒนาที่นำโดยรัฐทั้งในรูปแบบโครงการพัฒนาบนที่สูง เช่น โครงการไทย-เยอรมัน ซึ่งเป็นความร่วมมือกับรัฐบาลสาธารณรัฐเยอรมัน ดำเนินโครงการในการปลูกพืชทดแทนฝิ่น เปลี่ยนการทำไร่แบบย่ำยถิ่นให้มาทำเกษตรถาวร ตั้งชุมชนเป็นหลักแหล่ง ไม่อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน จัดทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ฯลฯ ส่วนการท่องเที่ยวก็เปิดชุมชนสู่โลกกว้าง ด้านหนึ่งชักนำวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามารวดเร็วมากขึ้น อีกด้านหนึ่งก็เชื่อมคนในชุมชนกับโลกาภิวัตน์ของทุนนิยม ซึ่งขยายโลกทัศน์ของผู้หญิงชาติพันธุ์ ผู้หญิงลานูกลุ่มนี้พยายามที่ใช้การท่องเที่ยวเพื่อที่จะโปรโมทตัวเอง ชุมชนนี้กลายเป็นจุดหมายหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะไปเยือน ในช่วงแรก ๆ ของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Homestay) ผู้ชายจะมีบทบาทหลักในการจัดการ แต่ตอนหลังมีปัญหา เช่น ความไม่ชัดเจนด้านการเงิน การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ปัจจุบันผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในการที่จะจัดการร่วมกับผู้ชายด้วย

ผลการศึกษา

การชวงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวชาติพันธุ์และเมืองชายแดน อำเภอปางมะผ้า มีบริบทการท่องเที่ยวซึ่งส่งผลกระทบต่อบาทและการชวงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวไฮมสเตอร์ย์ กล่าวคือ

บริบทการท่องเที่ยวปางมะผ้า

ปางมะผ้าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ยังไม่มีผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามามีบทบาทหลัก และการท่องเที่ยวยังไม่มีการพัฒนาที่ซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงอยู่ในสถานการณ์ของการเตรียมรับมือ และการที่จะไม่ยอมให้คนภายนอกเข้ามาคุมอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีบทบาทนำและครอบงำตลาดการท่องเที่ยว เช่น ชุมชนบ้านไผ่งามซึ่งถ้าสามารถเตรียมตัวได้ดีก็จะไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งและผลกระทบแบบเดียวกับเมืองปาย (Preecha a-non, 2008; Pakkrasa, 2009) อย่างไรก็ตาม ชาวลาหู่บ้านไผ่งามก็ตกอยู่ในสถานการณ์ของความไม่มั่นคงทางสิทธิ ทั้งนี้เนื่องจากเงื่อนไขของกระแสการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 3 กระแสหลัก คือ

กระแสแรก การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรกรรม จากการพัฒนาที่นำโดยรัฐ เพื่อตอบสนองของตลาดท่ามกลางการดูแลปัญหาชนกลุ่มน้อยของรัฐบาล³ ทั้งปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ จากอดีตในรอบกว่า 6 ทศวรรษ จวบจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลไทยและ

³ ปัญหาชาวเขาเกิดจากผลของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-ชาติสมัยใหม่และประชาชนในเขตชายขอบ เนื่องมาจากการเปลี่ยนแนวคิดเรื่องชายแดน มากกว่าจะเกิดจากการมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ก่อนการสถาปนารัฐ-ชาติสมัยใหม่ชาติพันธุ์บนที่สูงบางกลุ่มในอดีต เช่น กะเหรี่ยง เคยมีบทบาทสำคัญในการปกป้องอาณาเขตสยาม ซึ่งไม่เคยถูกมองว่าเป็นคนอื่นหรือเป็นปัญหามาก่อน (Laungaramsri, 2000)

สาธารณรัฐเยอรมันเข้ามาดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่สูงต่อเนื่องเป็นเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2526-2541) เพื่อขจัดการปลูกฝิ่นและส่งเสริมพืชเศรษฐกิจและอาชีพทดแทน ชาวบ้านจึงหันมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพื่อขาย และพึ่งพาดตลาดทุนนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงถูกดูถูกเหยียดหยามจากคนภายนอก ซึ่งพวกเขาต้องจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้แจ่มชัด เมื่อเจ้าหน้าที่โครงการไทย-เยอรมัน เข้ามาจัดอบรมความรู้ให้แก่ผู้หญิง แล้วบอกว่า “พวกผู้หญิงชี้หา พุดภาษาไทยไม่ได้” เพราะผู้หญิงไม่กล้าตอบคำถามเมื่อถูกเจ้าหน้าที่ซักถาม แต่ปัจจุบันไม่ได้เป็นอย่างนั้นแล้ว (สัมภาษณ์ พี่นะมี, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

กระแสที่สอง การรวมศูนย์อำนาจรัฐเพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนลาหู่บ้านไผ่งามและใกล้เคียงขาดความมั่นคงทางสิทธิ เพราะในปี พ.ศ. 2543 ถูกทางราชการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสันปันแดน ซ้อนทับพื้นที่ชุมชน ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารได้ “จับตาดูอยู่” ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านในชุมชนดำเนินการอยู่นั้นจะเป็นไปเช่นไร ยังอยู่ในการควบคุมหรือไม่ ถ้ามีคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจก็คิดว่าเจ้าหน้าที่จะเข้ามาจัดการเอง

กระแสที่สาม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว เป็นผลจากความล้มเหลวของอาชีพภาคเกษตรกรรม (Jatuworapuek, 2005) ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวที่รัฐไม่มีนโยบายที่ชัดเจน และธุรกิจการท่องเที่ยวชาวเขาก็ถูกผูกขาดโดยบริษัทเอกชน⁴ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเองก็หยิบฉวยโอกาสที่ตลาดการท่องเที่ยวที่เปิดให้ทำการประดิษฐ์สินค้าทางวัฒนธรรม เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ให้ครอบครัวและชุมชนขณะเดียวกัน เมื่อการเดินทางและติดต่อกับภายนอกของคนในชุมชนง่ายขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงได้ออกไปจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาติพันธุ์ในเมืองท่องเที่ยว ทั้งหมดนี้

⁴ บริษัททัวร์ป่าเล็ก ๆ พานักท่องเที่ยวไปชมชนชาติพันธุ์แบบพักค้างคืนและไม่พักค้าง (One Day Trip) เพื่อหาความเป็นของแท้ของชาวเขา (Cohen, 1996)

ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงบทบาทชายหญิงและวิถีชีวิตของคนบนพื้นที่สูง ผู้หญิงออกนอกบ้านมาค้าขายและติดต่อกับผู้คนภายนอกมากขึ้น ซึ่งสะท้อนบทบาทสำคัญในการหาเลี้ยงครอบครัวร่วมกับผู้ชาย (Hutheesing, 1990)

การท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม เปิดตัวขึ้นในปี พ.ศ. 2545 ในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยได้รับการแนะนำจากโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tour Project: REST)⁵ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พีเลี้ยง” ให้การสนับสนุนและผลักดันให้ชาวบ้านทำการท่องเที่ยวในรูปแบบบ้านพักโฮมสเตย์ ในระยะเริ่มต้น ชาวบ้านทั้งหมด 30 ครอบครัว ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวไผ่งาม ซึ่งมีอยู่กลุ่มเดียว ซึ่งผู้ขายมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ และเป็นกรรมการกลุ่ม อีกทั้งยังมีโอกาสไปเข้ารับการอบรม หรือไปดูงานนอกสถานที่ ส่วนผู้หญิงก็มีหน้าที่ทำอาหารเพื่อให้แขกรับประทาน แต่ขณะนั้นการท่องเที่ยวไม่ได้สร้างแรงจูงใจมากนัก ชาวบ้านหลายรายเริ่มพากันถอนตัว เหลือเพียงบางรายที่ยังเป็นสมาชิกอยู่เท่านั้น เพราะหมู่บ้านยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว จึงทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวไม่มากนักที่เข้ามาท่องเที่ยว

⁵ ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวที่รัฐบาลส่งเสริม ฝ่ายวิจัยท้องถิ่นของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ดำเนินโครงการวิจัย โดยทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม (Project for Recovery of Life and Culture: PRLC) และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) จากความรู้และประสบการณ์ดังกล่าว จึงเกิดสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) ขึ้นในปี พ.ศ. 2549 เพื่อสนับสนุนชุมชนต่าง ๆ ให้พัฒนาและส่งเสริมโครงการท่องเที่ยวขนาดเล็กอย่างยั่งยืน ซึ่งเหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมและธรรมชาติของท้องถิ่น (Potjana & Richards, 2009) พื้นที่ในอำเภอปางมะผ้าก็เป็นพื้นที่เป้าหมายหลักของการวิจัย และพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งปัจจุบันได้ดำเนินธุรกิจ โดยจัดตั้งเป็นบริษัทมหาชนอีกด้วย และจัดส่งนักท่องเที่ยวผ่านบริษัททัวร์เมืองไต หรือบริษัททัวร์ที่ศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจับคู่ให้กับชุมชน เช่น บริษัท EXO Travel

ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 หมู่บ้านไผ่งามได้ผ่านมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย และดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2558 การท่องเที่ยวบ้านไผ่งามเริ่มมีชื่อเสียงโด่งดังขึ้น เมื่อมีการเผยแพร่พื้นที่ผ่านโซเชียลมีเดีย ทั้งในเฟซบุ๊ก วารสารท่องเที่ยว ทวี และมีการภาพยนตร์ไทยเข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านไผ่งาม ได้โพสต์บนเฟซบุ๊ก และจากการโพสต์บอกต่อกันบนเฟซบุ๊กของนักท่องเที่ยวที่มาพักโฮมสเตย์และผู้ที่มาเที่ยวชมธรรมชาติในหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวบ้านไผ่งามเพื่อต้องการชมทะเลหมอกที่สวยงามยามเช้า ตามที่ได้มีการโพสต์บนเฟซบุ๊ก โซเชียลมีเดียมีผลอย่างมากในการดึงให้นักท่องเที่ยวหลังไหลเข้ามาในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น (สัมภาษณ์, อ้ายจะโพ, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

ในปี พ.ศ. 2559 กลุ่มผู้หญิงจัดบ้านพักโฮมสเตย์จำนวน 13 หลัง และเพิ่มขึ้นเป็น 17 หลังในช่วงปลายปี พ.ศ. 2560⁶ เมื่อการท่องเที่ยวขยายตัวมากขึ้น จากเดิมที่การบริหารจัดการอยู่ในการควบคุมของผู้ชายฝ่ายเดียว ผู้หญิงได้เริ่มเข้ามามีบทบาทตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2559⁷ เรื่อยมา เช่น ประสานงานกับไกด์และบ้านพักโฮมสเตย์ จัดบันทึกจำนวนนักท่องเที่ยว เคลียร์เงินให้กับเจ้าของโฮมสเตย์หลังจากที่นักท่องเที่ยวออกจากบ้านพัก⁸ จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของกลุ่ม เป็นต้น (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 11 กุมภาพันธ์ 2561)

⁶ นอกจากนั้น ยังมีคนเปิดบ้านพักบริการให้กับนักท่องเที่ยวเป็นธุรกิจส่วนตัวอีก 4 ราย โดยไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มท่องเที่ยวไผ่งาม และไม่ได้นำเงินเข้ากองทุนท่องเที่ยวอีกด้วย

⁷ ปัจจุบันนี้กลุ่มท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม มีคณะกรรมการทั้งสิ้น 14 คน สมาชิกเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิง โดยแบ่งเป็นผู้ชาย 2 คน ประธานและรองประธานโฮมสเตย์ อีก 12 คน เป็นผู้หญิง กลุ่มท่องเที่ยวมีสมาชิกทั้งสิ้น 34 หลังคาเรือน ทำบ้านพักบ้าง เป็นไกด์บ้าง มีครอบครัวที่ทำบ้านพักโฮมสเตย์ จำนวน 17 หลัง

⁸ โดยภาพรวม ในปี พ.ศ. 2558 มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในช่วงเดือนตุลาคม-มกราคม ประมาณ 2,000 คน รวบรวมละ 80 เข้ามาพักในหมู่บ้าน และนักท่องเที่ยวที่มาพักร้อยละ 80 เป็นคนไทย และอีกร้อยละ 20 เป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่วนในปี พ.ศ. 2559 มีนักท่องเที่ยวมาพักราว 4,200 คน สร้างรายได้ให้ชุมชนจำนวน 1.3 ล้านบาท และรายได้จากการขายของที่ระลึกและร้านค้าในหมู่บ้านอีกประมาณ 300,000 บาท (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 26 กุมภาพันธ์ 2560)

การท่องเที่ยวโฮมสเตย์กับการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่

ชาวบ้านเห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้มีรายได้มากขึ้น เป็นประเด็นที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในแง่บทบาทผู้หญิงลาหู่ในการจัดการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ผู้หญิงลาหู่ได้เพิ่มคุณค่าการท่องเที่ยวด้วยการใส่จิตวิญญาณเข้าไป เพื่อสร้างมูลค่าของการท่องเที่ยว ซึ่งเชื่อมโยงกับการรักษาสภาพแวดล้อม ระบบการผลิต สุขภาพ และการรับรองผู้มาเยือน (Hospitality) เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีความสุขกับการอยู่ในภูมิทัศน์ของระบบนิเวศที่ดีที่ได้ให้คุณค่า ซึ่งเมื่อนักท่องเที่ยวกลับบ้านไปแล้ว จะได้ไม่มองว่าชาวเขาตัดไม้ทำลายป่าเหมือนเดิม เมื่อมองในมุมแบบปัจเจกชนที่มีศีลธรรม (Moral Individualism) คือการใช้ความใกล้ชิด (Intimacy) ในการสานความสัมพันธ์ ลดความเสี่ยงในการสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ท่องเที่ยว และสร้างมูลค่าในการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งจะพบการบริการแบบบุคคลต่อบุคคล (Person to Person) ซึ่งไม่ใช่แค่ไปนอนในตามโรงแรมแล้วก็ไปเที่ยวอีกที่หนึ่งต่อ หรือเที่ยวฉาบฉวยในแบบไม่มีจุดหมาย (Sightseeing) แต่การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ต้องการมากกว่า โดยจะมีความเข้มข้นของความสัมพันธ์มากกว่า เนื่องจากที่เกี่ยวกับที่พักเป็นที่เดียวกัน ซึ่งเป็นความรู้สึกอีกแบบหนึ่ง นักท่องเที่ยวจะไม่ถูกเหมินเฉย อาจกล่าวได้ว่าทุกวันนี้ นักท่องเที่ยวต้องการการท่องเที่ยวที่มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งสามารถหาได้ในการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

ดังนั้น การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์จึงเป็นพื้นที่เชิงซ้อน ที่ช่วยทำให้เข้าใจถึงมิติใหม่ ๆ ในการจัดการทรัพยากร ในแง่ที่เป็นการเสริมอำนาจ (Empowerment) และบทบาทของผู้หญิงให้สามารถเปิดพื้นที่ให้เข้าถึงการจัดการทรัพยากรได้มากขึ้น ทั้งนี้ที่ผ่านมามีผู้ชายมักจะถูกเลือกให้เข้าไปร่วมในการจัดการแบบทางการ ที่อาศัยการออกกฎหมายกำกับ แต่การจัดการที่ไม่เป็นทางการจะอยู่ในระดับพื้นที่ ซึ่งผู้หญิงจะเป็นส่วนสำคัญอย่างมาก เพราะการจัดการที่ไม่เป็นทางการ มีทั้งความละเอียดอ่อนและลักษณะเชิงซ้อน ซึ่งต้องอาศัยจิตวิญญาณในแง่คุณค่าที่ผู้หญิงลาหู่ให้ความสำคัญ เพื่อที่จะยึดโยงอยู่ด้วยกัน อีกทั้งอัตลักษณ์ในความพยายามที่จะแสดงตัวในพื้นที่

ท่องเที่ยว ที่ไม่ต้องการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass) แต่อยากจะท่องเที่ยวแบบทางเลือก สุขภาพ-ชาติพันธุ์-ธรรมชาติ ซึ่งผู้หญิงลาหู่ใช้สถานภาพความเป็นผู้หญิงสถานความร่วมมือนั้น ความเป็นผู้หญิงลาหู่เป็นตัวประสานเชื่อมจิตวิญญาณให้ผูกพันกัน เป็นเสมือนพันธะทางใจ (Spiritual Obligation) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เพราะฉะนั้น การท่องเที่ยวโฮมสเตย์ทำให้ความเป็นผู้หญิงหรือตัวตนของผู้หญิง เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการจัดการทรัพยากร เพราะการท่องเที่ยวที่ขึ้นตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศตามธรรมชาติ

ส่วนในการช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงลาหู่ในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านไม่งาม พบว่ามีการต่อสู้/ต่อรองใน 3 ระดับ คือ ระดับแรก การต่อรองระหว่างผู้หญิงกับสมาชิก (ผู้ชาย) ในครอบครัว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะภายในครอบครัว แม้ว่าท่องเที่ยวจะทำให้การแบกรับภาระของผู้หญิงมีมากขึ้น (Triple Burdens) ทั้งงานด้านผลิตซ้ำ (งานบ้าน, งานเลี้ยงเด็ก) งานด้านการผลิต (งานเกษตร, โฮมสเตย์) และงานพัฒนาของชุมชน เพราะพวกเขาจะบ่นว่าไม่ค่อยมีเวลาให้กับครอบครัว เมื่อผู้หญิงที่เป็นแกนนำเหล่านี้มีบทบาทหลักในการจัดการการท่องเที่ยว เช่น ฟีนะมี ซึ่งต้องอยู่ดูแลต้อนรับแขกที่บ้าน ขณะที่สามีก็จะออกไปทำสวนทำไร่ ซึ่งมีลักษณะของการแบ่งงานกันทำตามเพศ (Sexual Division of Labor) แต่ก็ยังไม่แยกเด็ดขาดออกจากกัน⁹ ครั้งหนึ่ง ฟีนะมี เหนื่อยจากงานที่ทำและอยากจะอยู่บ้านดูแลคณณะนักวิจัยที่เข้ามาสำรวจข้อมูล ฟีนะมี กล่าวว่า “ไม่ออกไป ซี้ก็เลยไปทำเกษตร” อยากจะอยู่ดูแลและพูดคุยกับนักวิจัย อย่งไรก็ตาม สามีบอกว่า “ต้องไปช่วยกัน ซี้ก็เลยไม่ได้” แล้วสุดท้ายการต่อรองระหว่าง ฟีนะมี กับสามี จบลงด้วยการที่ ฟีนะมี ซ้อนท้ายรถมอเตอร์ไซด์ไปสวนกับสามี (สำรวจ, 31 พฤศจิกายน 2560)

⁹ เช่น งานเลี้ยงหมู ฟีนะมี อธิบายว่า “ใครก็ได้คะ เจ้าของบ้าน ถ้าผัวว่างก็ผัวไป เมียว่างก็เมียไป ลูกว่างก็ลูกไป ช่วงนี้ลูกสาวไปให้อาหารหมู ช่วงก่อนที่ไป สามีก็ไป ใครก็ได้ในครอบครัวที่ว่างไปไม่ได้เป็นหน้าที่ของหญิงหรือชายโดยเฉพาะ” (สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2561)

ในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในครอบครัว ยังมีอีกกรณีหนึ่งคือ พี่พลอย ซึ่งแต่งงานกับคนไทใหญ่ มีลูกสาวด้วยกันหนึ่งคน สามีอาศัยและทำงานอยู่ในเมืองแม่ฮ่องสอน ส่วนพี่พลอยอยู่ในหมู่บ้าน เปิดร้านขายของที่ระลึกในหมู่บ้านให้นักท่องเที่ยวมาได้ 3 ปี เพื่อเป็นรายได้เสริม ใจจริงแล้ว พี่พลอย อยากเป็นพัฒนากร เพราะเรียนพัฒนาชุมชนมา แต่เมื่อแต่งงานและมีลูก ความหวังก็ต้องพับไว้ก่อน อีกทั้งสามีก้ออยากจะมีลูกเพิ่มอีก แม้ว่าจะไม่ต้องการ แต่พี่พลอยก็ต้องตามใจสามี โดยไม่กินยาคุมกำเนิด (สัมภาษณ์, พี่พลอย, 1 ธันวาคม 2560)

อีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสร้างอำนาจต่อรองกับคนในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น เมื่อผู้หญิงเป็นคนที่สามารถหารายได้จากการท่องเที่ยวได้ ทำให้ผู้หญิงมีตัวตนในครอบครัว ซึ่งไม่ใช่จะรอให้ผู้ชายหาเงินเพียงฝ่ายเดียว พี่นะมีก็พยายามต่อรองกับสามีผ่านการท่องเที่ยวด้วย เช่น สามีของพี่นะมี นอกจากจะต้องทำงานด้านการเกษตรและเลี้ยงสัตว์แล้ว ยังต้องช่วยทำงานเกี่ยวกับโฮมสเตย์อีกด้วย โดยมีบทบาทในการสร้างบ้าน ปรับปรุงห้องน้ำเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และสาธิตการเล่นแคนและทำแคนให้นักท่องเที่ยวชม ดังนั้น ความสามารถในการจัดการและการรับรู้ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นอันหนึ่งที่เป็นความรู้ที่จัดการได้และต้องใส่ใจการท่องเที่ยว ทำให้พี่นะมีได้มีโอกาสใช้ความสามารถในพื้นที่ท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ข่าวลือว่ามีรายได้หลักจากอาชีพเกษตรกรที่เป็นของผู้ชายเสียมากกว่า

ระดับที่สอง การต่อรองของผู้หญิงภายในชุมชน ซึ่งการปรับเปลี่ยนระดับอำนาจการต่อรองของผู้หญิงในอาณาบริเวณชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับของผู้ชายและของชุมชน ที่ให้ผู้หญิงมาเป็นตัวหลักในการจัดการโฮมสเตย์ และรวมทั้งกิจกรรมของชุมชนด้วย เพื่อให้อาศัยอยู่ในพื้นที่และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ผู้หญิงเป็นตัวตั้งตัวตีที่มีบทบาทหลักในการเตรียมงานต้อนรับคณะจากประเทศ

พม่าจำนวน 100 คน ที่จะมาดูงานการจัดการท่องเที่ยว ในวันที่ 28 กรกฎาคม 2561¹⁰ (สำรวจ, 26 กรกฎาคม 2561)

ปัญหาการแย่งน้ำเป็นเรื่องสำคัญในหมู่บ้านไฝงาม¹¹ เพราะน้ำบางครั้งขาดแคลน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ราวเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนสันเขา ชาวบ้านต้องต่อท่อน้ำมาจากแหล่งต้นน้ำหรือตาน้ำจากพื้นที่ของหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งห่างออกไป 3 กิโลเมตร โดยทำการต่อท่อน้ำมาใช้แยกเป็น 4 สาย คือ สำหรับบ้านหย่อมบน (15 หลังคาเรือน) จำนวน 2 สาย และบ้านด้านล่างจำนวน 1 สาย สำหรับโรงเรียนและค้ายาหออีกแห่งละ 1 สาย และในการบริหารจัดการ ชาวบ้านออกกฎโดยการเปิด-ปิดน้ำสลับสองฝั่ง แต่ก็ยังมีการละเมิดกฎด้วยเช่นกัน ทั้งนี้การท่องเที่ยวขยายตัว มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มขึ้น ปัญหาปริมาณน้ำไม่พอใช้ก็จะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้ (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 23 กรกฎาคม 2561)

นอกจากนั้น การท่องเที่ยวก็ยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างครัวเรือนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพราะไม่ใช่ทุกครัวเรือนจะได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งบางครัวเรือนที่ได้ประโยชน์มีรายได้เพิ่มขึ้น เช่น ครอบครัว พี่นะมี แต่บางครัวเรือนกลับขาดโอกาสไม่ได้รับประโยชน์

¹⁰ ส่วนราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยปลัดจังหวัดและปลัดอำเภอ ประสานแจ้งชุมชนให้เตรียมการต้อนรับคณะดูงานจากประเทศพม่า แต่เมื่อถึงวันงานจริง ในเช้าวันที่ 28 กรกฎาคม 2561 ปลัดจังหวัดได้แจ้งยกเลิกกำหนดการดูงานของคณะดังกล่าว เนื่องจากคณะดูงานต้องรีบเดินทางกลับประเทศภายในวันนั้น เพราะมีปัญหาติดขัดเรื่องการผ่านด่านชายแดน ปลัดจังหวัดกล่าวขอโทษชาวบ้านที่ต้องเตรียมงาน โดยไม่มีการมอบเงินค่าใช้จ่ายในการเตรียมงานของชุมชน

¹¹ อีกรณีหนึ่งของความขัดแย้งเรื่องน้ำคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2559 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านไฝงามคนเก่า ได้สร้างบ้านในพื้นที่ของหมู่บ้าน เพื่อที่จะทำบ้านพักให้บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งได้ต่อท่อใช้น้ำประปาของหมู่บ้านเข้ามาใช้ แต่ชาวบ้านโดยการนำของกลุ่มผู้หญิงไม่เห็นด้วย ที่คนนอกจะมาใช้น้ำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของบ้านพักท่องเที่ยว ชาวบ้านในชุมชนได้ประชุมและให้ดำเนินการตัดท่อที่ต่อจากบ้านของผู้อำนวยการโรงเรียนออก

จากการท่องเที่ยวหรือตกขบวน เช่น ครอบครัวพินะมุ ซึ่งสามีเคยเป็นประธานกลุ่มท่องเที่ยวคนแรก แต่อ่านหนังสือไม่ออก ปรากฏว่าปัจจุบันต้องออกไปทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนลูกชายคนโตประสบอุบัติเหตุมอเตอร์ไซด์เสียชีวิตในช่วงฉลองสงท้ายปีเก่า 2560 และลูกชายคนเล็กอยู่ในช่วงวัยเรียนหนังสือ พินะมุจึงมีภาระหนักที่ต้องรับผิดชอบดูแล พินะมุ มีรายได้หลักจากการเกษตรเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้านก็ตั้งอยู่ในหอย่อมบนพื้นที่จะค่อนข้างสูง ซึ่งประสบปัญหาเรื่องน้ำ และไม่ได้ทำโฮมสเตย์ พินะมุบ่นว่าสามีไม่สร้างห้องน้ำให้ (สัมภาษณ์, พินะมุ, 31 พฤศจิกายน 2560) เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าในชุมชนมีการช่วงชิงกันอยู่เช่นกัน ทั้งนี้การเข้ามาในระบบธุรกิจที่เป็นผู้ประกอบการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ จะต้องมีความรู้บางอย่างในเรื่องการจัดการ ซึ่งครอบครัวของพินะมุในกรณีที่ต้องหนีไปทำงานที่อื่น สะท้อนให้เห็นว่าความสามารถในการจัดการอาจจะมีความปัญหา ทำให้ถูกคนอื่นมาช่วงชิงโอกาสไปเสีย เพราะฉะนั้น แม้แต่ภายในกันเองก็พบว่ามีความสามารถในการปรับตัวแตกต่างกัน

ส่วนการปรับตัวที่ดีในระดับชุมชน เพื่อสนองต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบ้านพักโฮมสเตย์ เช่น การจัดการคอกหมูรวม ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ รวมทั้งชุมชนแห่งอื่น ๆ ได้พัฒนาขึ้นมา (Santasombat et al., 2003, p. 281) จากเดิมที่ต่างคนต่างเลี้ยงปล่อยภายในหมู่บ้าน แล้วต้องมาช่วยกันคิดว่าจะนำหมูไปเลี้ยงรวมกันนอกหมู่บ้าน และต้องหาพื้นที่เลี้ยงร่วมกัน ชุมชนได้ตกลงกันว่าจะนำหมูไปเลี้ยงรวมกันในพื้นที่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเดิม ซึ่งห่างจากหมู่บ้านออกไป โดยใช้ระยะเวลาเดินเท้าประมาณ 1 ชั่วโมง ซึ่งกลิ่นขี้หมูไม่สามารถส่งมาถึงชุมชนได้ ทั้งนี้ชาวบ้านได้ผ่านประสบการณ์เรียนรู้ในการจัดการด้านสุขอนามัยด้วยการรักษาความสะอาด และดูแลสภาพแวดล้อมภายในชุมชน ซึ่งเป็นมิติกายภาพที่ซ้อนไปในการท่องเที่ยวด้วย

ในอดีตชาวบ้านเลี้ยงหมูในหมู่บ้าน โดยต่างคนต่างเลี้ยงของแต่ละครัวเรือน ซึ่งแต่ละบ้านก็จะเลี้ยงปล่อยไว้ใต้ถุนบ้านโดยไม่ได้ขังคอก โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงรวมกันในแปลงรวมที่ไม่ได้ทำขังไว้

นอกหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา ดังนั้นจากการที่ต่างคนต่างจัดการเอง การเลี้ยงหมูแบบไม่ขังกรงก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นการจัดการร่วมกันของชุมชนอีกระดับหนึ่ง ซึ่งแต่ละครอบครัวเลี้ยงหมูรวมกัน ปัจจุบันชาวบ้านมาเลี้ยงหมูรวมประมาณ 30 ครอบครัว ซึ่งแบ่งเป็นคอกหมูด้านบนกว่า 20 ครอบครัว และคอกหมูด้านล่าง 6-7 ครอบครัว บางส่วนเลี้ยงกระจายในพื้นที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ซึ่งห่างออกไปราว 200 เมตร เพราะเป็นภาระที่เจ้าของจะต้องเดินเข้าไปให้อาหารหมูทุกวัน วันละครั้ง ชาวบ้านเลี้ยงหมูรวมกัน อย่างน้อยครอบครัวละ 10 ตัว บางครอบครัวเลี้ยง 20-30 ตัว ซึ่งถ้าครอบครัวใหญ่ มีสมาชิกหลายคนช่วยกันเลี้ยง อาจจะมีมากถึง 100 ตัว ในมิติวัฒนธรรม หมูมีส่วนสำคัญในชีวิตของชาวลาหู่บ้านไผ่งาม ซึ่งในแต่ละปีชาวบ้านในหมู่บ้านไผ่งามใช้หมูประกอบพิธีกรรมทั้งเล็กและใหญ่ไม่น้อยกว่า 1,000 ตัว เช่น งานพิธีปีใหม่ เลี้ยงผี ทำบุญ สะเดาะเคราะห์ เมื่อเกิดเหตุการณ์ผิดปกติต่าง ๆ เช่น กวางเดินเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลางร้าย (สัมภาษณ์, พี่นะมี, 23 กรกฎาคม 2561)

การเลี้ยงหมูรวมเป็นเรื่องของสุขอนามัยของชุมชน ซึ่งในช่วงที่ยังเลี้ยงหมูปล่อยในหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวที่มาพักในหมู่บ้านมักจะบ่นว่าเหม็นกลิ่นขี้หมู อีกทั้งยังเป็นการรักษาสภาพแวดล้อม ลดการใช้ไม้ทำรั้วในไร่และสวนลง ในแต่ละปีจะมีการจัดการร่วมกัน ซึ่งถ้ามีปัญหา ชาวบ้านจะปรึกษาหารือกัน ในอดีตเมื่อฤดูเพาะปลูก ชาวบ้านก็ชวนกันไปเอาไม้มาทำคอกล้อมรั้วเพื่อไม่ให้สัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเข้าไปในไร่และสวนของเพื่อนบ้าน แต่ปัจจุบันไม่สามารถทำรั้วในไร่แบบเดิมได้อีกแล้ว เนื่องจากป่าไม้ห้ามไม่ให้ชาวบ้านตัดไม้ ชาวบ้านก็ได้เปลี่ยนมาทำรั้วคอกหมูรวมแทน

การที่ผู้หญิงลาหู่บ้านไผ่งาม สามารถลุกขึ้นมาจัดการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์ได้ในระดับนี้ เพราะมีฐานที่มาของการต่อสู้ ซึ่งสะสมประสบการณ์ความรู้มายาวนาน ตั้งแต่สมัยที่มีโครงการพัฒนาไทย-เยอรมัน และการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นที่ร่วมงานกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว และนักวิชาการ ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงให้แก่ชาวบ้าน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จัดการฝึกอบรมไกด์ท้องถิ่น การจัดการมาตรฐานโฮมสเตย์ การปฐมพยาบาลนักท่องเที่ยวเบื้องต้น อีกทั้งยังพาชาวบ้านไปดูงาน และจะมี

การประชุมร่วมกันประมาณเดือนละครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเครือข่าย การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) อีกด้วย ปัจจุบันเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญในการเอื้อให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว และมีความมั่นใจในการที่จะนำเสนอวิถีชีวิตให้กับคนข้างนอกมากขึ้น

ระดับที่สาม การต่อรองกับรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมอุทยานแห่งชาติและสัตว์ป่า เนื่องจากชุมชนอยู่ในเขตป่า ซึ่งพื้นที่หมู่บ้านถูกทับซ้อนด้วยเขตป่าอนุรักษ์ อีกทั้งทหาร ฝ่ายความมั่นคงก็จับตาดูอยู่ ดังนั้นชาวบ้านจะทำการอย่างไรให้สามารถอาศัยอยู่ได้โดยไม่ถูกอพยพโยกย้าย ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็เป็นเงื่อนไขที่ช่วยในการสร้างความชอบธรรมให้สามารถอยู่กับป่าได้ ในกรณีของปางมะผ้า ประเด็นหลักของการช่วงชิง การท่องเที่ยวคือ การที่ชาวลาหู่ชุมชนบ้านไผ่งามจะต่อสู้เพื่อให้สามารถอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้โดยชอบธรรม หรือไม่ถูกอพยพออก และการมีสิทธิในการร่วมกันจัดการทรัพยากร เนื่องจากปัจจุบันรัฐรวบอำนาจการจัดการไว้ฝ่ายเดียว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่ไปเที่ยวบ้านไผ่งาม ไม่ได้ไปชมแต่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวลาหู่เท่านั้น แต่ยังมีจุดเด่นที่ชาวลาหู่อาศัยอยู่ในภูมิทัศน์ทางระบบนิเวศ (Natural and Cultural Landscape) ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น มีทะเลหมอกให้นักท่องเที่ยวชมยามเช้า ป่าเขียวขจี สลับกับไร่ของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้จำกัดการเที่ยวชมของนักท่องเที่ยวเพียงจุดใดจุดหนึ่งจุดเดียวเท่านั้น ชาวบ้านได้วางจุดนำเสนอวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน โดยพานักท่องเที่ยวเดินดูวิถีชีวิตผ่านแปลงไร่ ก็จะอธิบายว่าไม่ใช่ไร่เลื่อนลอย แต่เป็นไร่หมุนเวียน ผ่านคอกหมูรวมของหมู่บ้าน ก็จะบอกว่าตนช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อม และคำนึงถึงสุขอนามัย ซึ่งนอกจากจะทำให้สุขลักษณะของคนในหมู่บ้านแล้ว ยังแก้ไขครหาว่าขึ้นหมูส่งผลกระทบต่อปลาในถ้ำแม่ละนาอีกด้วย รวมทั้งการเข้าชมถ้ำผีแมน ที่มีโรงผีแมนเรียงรายอยู่ภายในถ้ำ ชมสถานีนางจักรสานและเครื่องดนตรี (แคน) และการเต้นจ๊ะคี ที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวลาหู่ที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิม

อภิปรายผล

การก่อตัวของผู้ประกอบการสตรีเชิงสังคม (Social Female Entrepreneurs)

จากการศึกษาจะเห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้ประกอบการสตรีมีสำนึกทางสังคม มิใช่มีลักษณะที่เป็นปัจเจกชนนิยมบริสุทธิ (Individualism) ที่เห็นแต่เพียงประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว กล่าวคือ เป็นปัจเจกชนที่มีสำนึกทางสังคมคล้ายกับ Moral Individualism ที่ผู้ชายมีสำนึกหรือคุณธรรม (Durkheim, 1951) แต่ผู้หญิงเองก็มีสำนึกและคุณธรรมได้เฉกเช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Cristi (2012) ที่มองว่าสิทธิและความเป็นธรรมทางสังคมมีความเป็นเพศ ซึ่งสังคมประกอบสร้างขึ้น (Gendered Construction of Social Justice and Rights) มีใช้สิ่งที่ดีารงอยู่กับผู้ชายมาก่อนแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้หญิงเองที่ออกมาแสดงบทบาทในสถานการณ์ที่รัฐเข้ามาจัดการทรัพยากร โดยแสดงบทบาทการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งมีลักษณะเชิงสังคม (Social Entrepreneurs)

การศึกษาผู้ประกอบการสตรีในพื้นที่ท่องเที่ยวที่กำลังดิ้นรนต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ความรู้กัน เป็นประเด็นที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เปล่งเสียง เพื่อให้สังคมเข้าใจในความหมายใหม่ ๆ ที่พยายามจะสร้างสรรค์กันขึ้น ซึ่งมีใช่แค่เพียงเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยว หรือคาดหวังแต่เรื่องเงินเพียงอย่างเดียว เพราะสิ่งที่ผู้หญิงคาดหวังคือการจะสร้างความหมายใหม่ในการต่อสู้กับมายาคติเสรีนิยมใหม่ ที่มักเชื่อในความเป็นปัจเจกชน ซึ่งในกรณีนี้คือเชื่อว่านายทุนที่เป็นผู้ประกอบการมีทุนและมีความคิดสร้างสรรค์ ที่รัฐอนุญาตให้นำทรัพยากรร่วมของส่วนรวมมาใช้แสวงหากำไร ซึ่งเป็นการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจชาติ โดยปรากฏเป็นรูปธรรมของการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ หรือการท่องเที่ยวกระแสหลัก

ดังนั้น ข้อเสนอใหม่ของความหมายของผู้ประกอบการที่ผู้หญิงสร้างมีนัยที่ไม่ใช่ปัจเจกชนบริสุทธิ หรือปัจเจกชนที่มีความสามารถถนัดเหลือ เพราะประเด็นที่ผู้หญิงต่อสู้เป็นเรื่องที่เหนือไปกว่าความเป็นปัจเจก โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร แม้ว่าจะเชื่อมั่นในความเป็นปัจเจกของตนเองก็ตาม เพราะฉะนั้น

ผู้ประกอบการสตรีในฐานะปัจเจกชน จะมีความสามารถก็ต่อเมื่อมีความห่วงใยต่อสังคม ในแง่ที่สร้างความหมายใหม่ให้กับสมบัติส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรหรือวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนความหมายของความเป็นส่วนรวม เช่น ความหมายของการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรม จิตวิญญาณและสุขภาพ รวมทั้งสภาพแวดล้อม ซึ่งมีทั้งคุณค่าและมูลค่า เพราะฉะนั้นผู้ประกอบการหน้าใหม่ ๆ ซึ่งก็รวมทั้งผู้หญิงด้วย เป็นผู้สร้างรายได้ที่มาจากการท่องเที่ยว ซึ่งเศรษฐกิจไทยสามารถที่จะเติบโตด้วย มิใช่มีเฉพาะผู้ประกอบการที่เป็นนักธุรกิจที่ยึดโยงกับกลไกโครงสร้างของรัฐที่ช่วยเหลืออยู่ฝ่ายเดียว

ความซับซ้อนของพื้นที่ความรู้และเพศภาวะ

พื้นที่ความรู้ในงานศึกษานี้ ไม่ใช่มีนัยของการเป็นพื้นที่เชิงกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ของปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมซ้อนกัน 3 พื้นที่ คือ พื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างเพศหรือเพศภาวะ พื้นที่การท่องเที่ยวหรือการจัดการธุรกิจ และพื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งพิจารณาความเป็นผู้กระทำการของผู้หญิง (Female's Agency) ในบริบทของการท่องเที่ยวเมืองชายแดนปางมะผ้า ทั้งนี้การเป็นผู้กระทำการของผู้หญิงซึ่งแสวงหากิจกรรมทางการค้า (Working in the Tourist Town and Community) มักจะมองเห็นเป็นภาพแบบคู่ตรงข้าม กล่าวคือ ภาพของผู้หญิงที่ติดพื้นที่ เพราะมีเครือข่ายญาติและเพื่อนบ้านให้การสนับสนุน ขณะที่ผู้ชายจะข้ามพื้นที่ เพราะเป็นคนมีความสามารถ มีคาถาอาคม ความขลัง ฯลฯ เมื่อตลาดแรงงานที่เมืองชายแดนเปิดเป็นภาคบริการการท่องเที่ยว ผู้หญิงก็กลายเป็นแรงงานสำคัญ ซึ่งต่างจากสังคมเกษตรกรรมที่ผู้ชายค่อนข้างจะมีอำนาจครอบงำ เมื่อพื้นที่ท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากก็เอื้อให้กับผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้ตื่นตัว (Active Actors) จากการที่มีประสบการณ์ในด้านงานบริการ จึงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทโดดเด่นเข้ามาช่วงชิงทรัพยากรในพื้นที่ท่องเที่ยว

ด้านหนึ่ง การจัดการการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ในพื้นที่ท่องเที่ยวเมืองชายแดนที่เอากเอาใจตลาด ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้กับนายทุนภายนอก (ดังเช่น เมืองปายเป็นตัวอย่าง) ยังไม่เข้ามาครอบงำทิศทางการท่องเที่ยวบ้านไผ่งาม แต่ขณะที่รัฐอีกด้านหนึ่งต้องการ

ควบคุมบังคับการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ป่ามะพร้าวเอาไว้ในมือ ซึ่งจะต้องกีดกันชุมชนบนที่สูงออกไปจากทรัพยากรที่เคยใช้ประโยชน์มาก่อน ทั้งนี้การจัดการภายใต้คู่ตรงข้ามระหว่างตลาดกับรัฐบาลแบบสองขั้วนี้ พื้นที่ท่องเที่ยวก็เอื้อให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้น และออกมาเสนอการจัดการพื้นที่ในความหมายใหม่ ๆ ที่ไม่ใช่ทั้งแบบตลาดขนาดใหญ่ (Mass Market) หรือการจัดการป่าแบบรวมศูนย์ของรัฐ โดยเชื่อมโยงมิติอัตลักษณ์ สิทธิ และจิตวิญญาณ ในแง่ที่ว่าผู้หญิงจะสร้างตัวตนใหม่ โดยเสนอว่าการท่องเที่ยวไม่จำเป็นจะต้องเป็นการท่องเที่ยวขนาดใหญ่เสมอไป เพราะผู้หญิงและคนท้องถิ่นจะสูญเสียบทบาท และอำนาจก็จะมีไม่มาก ผู้หญิงได้เสนอการท่องเที่ยวแบบทางเลือกอื่น ๆ ดังนั้น ความเป็นผู้หญิงจึงไม่ใช่เรื่องเพศหญิงทางชีวภาพ แต่เป็นความสามารถในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือมีตัวตนในพื้นที่การจัดการทรัพยากร

ผู้หญิงเป็นแกนหลักในการจัดการโฮมสเตย์ของชุมชนบ้านไผ่งาม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ท่องเที่ยวที่ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการนั้น ไม่ได้มีลักษณะของการประกอบการเชิงปัจเจกแบบตัวใครตัวมัน แต่จะเป็นการประกอบการในเชิงเพศภาวะ ที่มีการนำเสนอความเป็นหญิง ในแง่ที่ว่าโฮมสเตย์คือบ้าน ซึ่งนักท่องเที่ยวต้องการความเอื้ออาทร มิตรภาพ ความอ่อนโยน และการเอาใจใส่ ซึ่งเป็นวิถีคิดแบบของความเป็นผู้หญิงในการจัดการ อีกทั้งในมิติเศรษฐกิจ การที่ผู้หญิงสร้างความร่วมมือและสายสัมพันธ์บนพื้นฐานเพศจะช่วยลดความเสี่ยง จากการที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งความเป็นหญิงรองรับด้วยมิติการต่อรองทางเศรษฐกิจ

โดยทั่วไปเรามักเข้าใจว่า การให้ความหมายกับเพศจะยึดติดอยู่กับพื้นที่บ้าน (Domestic) และพื้นที่สาธารณะ (Public) แต่เพศทางสังคม ซึ่งความเป็นเพศหญิงคือการต่อสู้เพื่อก้าวข้ามจากการถูกกีดกัน หรือความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการในทุกพื้นที่ร่วมกัน ดังนั้น ผู้หญิงสร้างความเป็นผู้หญิงในการจัดการทรัพยากร และสภาพแวดล้อม ที่ไม่ใช่หยุดอยู่ที่ครัว ในการทำอาหาร หรือแค่ความเป็นแม่ ดังนั้น

พื้นที่ท่องเที่ยวปางมะผ้า ผู้หญิงสร้างความเป็นเพศหญิง ไม่ได้ผ่านแค่เพียงบทบาทเดิมของผู้หญิงเท่านั้น แต่คือผู้ที่สามารถจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวได้ มีความสามารถที่จะสถาปนาความเชื่อมโยง และความเป็นเครือข่ายในการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการสร้างความหมายใหม่ ที่ไม่ใช่ความหมายเดิมที่เป็นสาธารณะ-ปัจเจก หรือพื้นที่บ้าน-พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นเพียงพื้นที่เศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจากผู้หญิงต่อสู้ในเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีพ โดยเพศภาวะเกี่ยวข้องกับมิติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นการเข้าถึงทรัพยากร (Access) ดังนั้น ผู้หญิงสร้างความหมายใหม่ของความเป็นผู้หญิง ที่เรียกร่องการมีส่วนร่วมในการจัดการ เช่น การจัดการเลี้ยงหมูรวม ที่เอื้อให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการความสะดวกสามารถมาอยู่ร่วมกับเจ้าของบ้านได้ เป็นต้น

บทสรุป

การศึกษาค้นพบประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก บริบทการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ชายแดนปางมะผ้า ซึ่งผ่านกระแสการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 3 กระแสหลัก ได้แก่ กระแสแรก ในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรกรรม จากการพัฒนาที่นำโดยรัฐ ท่ามกลางที่รัฐบาลจัดการปัญหาชนกลุ่มน้อย ปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ เช่น โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่สูง ส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ และอาชีพทดแทนการปลูกฝิ่น

กระแสที่สอง การรวมศูนย์อำนาจรัฐเพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อควบคุมป่าบนพื้นที่สูง ที่มีชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ ทำให้ชุมชนลาหู่บ้านไผ่งามและใกล้เคียงขาดความมั่นคงทางสิทธิ กระบวนการนี้คือรูปแบบหนึ่งของการฮุบที่ป่า (Green Grabbing) ด้านหนึ่งปฏิบัติการของรัฐก็เป็นตัวเร่งใหม่กระพือความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรที่กำลัง

เกิดขึ้นให้ขยายวงออกไปมากขึ้น เพราะนอกเหนือจากความขัดแย้งกับรัฐในเรื่องการใช้ป่าจะใช้อย่างไร หรือชุมชนจะอยู่ในเขตป่าได้ไหม หรือชุมชนจะถูกอพยพหรือไม่ แล้วในระดับชุมชนเองก็มีความขัดแย้งใหม่ ๆ ตามมา เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปมาก ซึ่งก็เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำกันด้วย ทั้งบริบทของปางมะผ้ามีลักษณะที่เรียกว่าชายแดนทรัพยากร (Resource Frontier) ซึ่งรัฐสถาปนาและขยายอำนาจครอบคลุมชุมชนชาติพันธุ์บนที่สูง ทั้งนี้ในการแย่งชิงที่ดินป่าไม้นี้ยังไม่มี ความชัดเจนว่าจะลงเอยอย่างไร ซึ่งกลุ่มคนท้องถิ่นได้รวมตัวกันโดยมีกลุ่มผู้หญิงเป็นแกนนำพยายามที่จะต่อสู้ เพื่อปกป้องท้องถิ่นจากการสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการป่า

กระแสที่สาม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลจากความล้มเหลวของกระแสการเปลี่ยนแปลงก่อนหน้านี้ เพราะทำให้ชุมชนชาติพันธุ์กลายเป็นผู้ถูกท่องเที่ยว แต่ชาวบ้านเองก็ปรับตัวและแสวงหาช่องทางและโอกาสในตลาดการท่องเที่ยว เช่น หยิบใช้วัฒนธรรมประดิษฐ์เพื่อผลิตสินค้าชาติพันธุ์จำหน่ายจำหน่ายในเมืองท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทชายหญิงและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูงอย่างมาก ส่วนชุมชนบ้านไผ่งาม ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในรูปแบบโฮมสเตย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา การท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับการสนับสนุนจาก “พีเลียง” โดยเฉพาะโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ และสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัจจุบันหมู่บ้านไผ่งามมีชื่อเสียง เมื่อสื่อออนไลน์เผยแพร่ข้อมูลการท่องเที่ยวออกไปอย่างกว้างขวาง ผู้หญิงรวมกลุ่มกันจัดการบ้านพักโฮมสเตย์จากเดิมที่การบริหารจัดการเคยอยู่ในการควบคุมของผู้ชายมาก่อน

ประการที่สอง บทบาทผู้หญิงในฐานะผู้ประกอบการการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ปางมะผ้าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ยังไม่มีผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามา มีบทบาทหลัก และการท่องเที่ยวยังไม่มีการพัฒนาที่ซับซ้อนมาก เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงอยู่ในสถานการณ์ของการเตรียมรับมือ และการที่จะไม่ยอมให้คนภายนอกเข้ามา

กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีบทบาทนำและครอบงำตลาดการท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านไผ่งาม พบว่าผู้หญิงลาหู่จะมีบทบาทหลักในการจัดการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการกลุ่มสมาชิกที่ร่วมกันทำโฮมสเตย์ ประสานงานกับไกด์ชาวบ้าน จัดการกระจายนักท่องเที่ยวที่เข้าพักให้แก่บ้านพักอย่างเป็นธรรม บริหารการเงินให้โปร่งใส ด้วยการบันทึกจำนวนนักท่องเที่ยว จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย อีกทั้งดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในบ้านของตนอย่างดี

ผู้หญิงลาหู่ได้เพิ่มคุณค่าการท่องเที่ยวด้วยการผสมผสานมิติจิตวิญญาณในการสร้างมูลค่าของการท่องเที่ยว โดยเชื่อมโยงทั้งการรักษาสุขภาพแวดล้อม ระบบการผลิตสุขภาพ และการรับรองผู้มาเยือน ด้วยการใช้ความใกล้ชิด (Intimacy) ในการสร้างความสัมพันธ์ ลดความเสี่ยงในการสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ท่องเที่ยว และสร้างมูลค่าในการท่องเที่ยวของชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้นอกจากรายได้ทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมุ่งหวังเพื่อที่จะเปลี่ยนภาพลักษณ์ชาวเขาใหม่ที่ไม่ใช่ผู้ทำลายป่าอีกด้วย

ในแง่ปัจเจกชนที่มีศีลธรรม (Moral Individualism) ผู้ประกอบการสตรีมีความเป็นปัจเจกที่มีความยุติ (Female's Moral Individualism) ซึ่งต่อสู้เรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพราะโดนกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร กลายเป็นผู้หญิงไร้เสียง ซึ่งในสถานการณ์ที่รัฐเข้ามาควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในปางมะผ้า ขณะที่ยุทธศาสตร์ขนาดใหญ่ยังไม่เข้าไปยึดกุมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิง ในการสถาปนาความเป็นผู้หญิงที่มีความเอื้ออาทร และความอ่อนโยน ในพื้นที่โฮมสเตย์ และสร้างความร่วมมือและสายสัมพันธ์บนพื้นฐานเพศที่มีลักษณะร่วมกัน (Collective) ในการช่วยลดความเสี่ยงด้านเศรษฐกิจ ในมิติของการมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวได้

ประการที่สาม รูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ความรัฐของผู้หญิงลาหู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ชาวบ้านเห็นว่าการท่องเที่ยวทำให้มีรายได้มากขึ้น เป็นประเด็นที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการช่วงชิงทรัพยากรและการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า การที่ผู้หญิงต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ

การท่องเที่ยว เพราะต้องการใช้การท่องเที่ยวเข้าไปจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในชีวิตร ผู้หญิงปฏิบัติการในการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่หลายเรื่อง ผู้หญิงเสนอการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่เปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงเป็นผู้กระทำการ มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ การจัดการโฮมสเตย์ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องของระบบนิเวศ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเข้ามาเที่ยวชมธรรมชาติและวิถีชีวิตชาติพันธุ์ ดังนั้น ผู้หญิงลาหู่สถาปนาวีธีการจัดการใหม่อีกแบบหนึ่ง บนหลักการของการจัดการร่วม (Co-management) ที่มีเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ผู้หญิงมีอำนาจและไม่ถูกกีดกัน เช่น การเลี้ยงหมูรวม เพื่อให้เหมาะสมกับโฮมสเตย์ อีกทั้งการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่มีเอ็นจีโอและผู้ประกอบการท่องเที่ยว เป็นข้อต่อเชื่อมระหว่างสมาชิกชุมชนเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อให้สามารถอยู่ในพื้นที่ป่าได้อย่างชอบธรรมและมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร

ในบริบทของการขยายตัวการท่องเที่ยวในพื้นที่ชายแดน ผู้หญิงพยายามสร้างการต่อสู้เพื่อให้ได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อม เนื่องจากการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา ผู้หญิงมักจะถูกกีดกันออกไป โดยให้เป็นพื้นที่ของผู้ชายในการควบคุมดูแลจัดการ เพราะฉะนั้นความเป็นผู้หญิงจึงต่อสู้เพื่อให้ตัวเองได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ใช่ถูกกีดกัน ซึ่งความเป็นเพศหรือเพศภาวะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกายภาพ แต่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ชายหญิงที่เดิมเป็นการกีดกัน ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องต่อสู้เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ใหม่ที่จะทำให้ตนเองไม่ถูกกีดกันจากการจัดการ กรณีชุมชนบ้านไผ่งาม ผู้หญิงกำลังให้ความหมายใหม่กับพื้นที่ชุมชน (Communal Space) ว่าคือความมั่นคงการดำรงชีพที่จะอยู่บนดอย เนื่องจากพื้นที่นี้มีความเสี่ยงหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ชายแดน มีหน่วยทหารประจำการคอยตรวจตราสอดส่อง และยังเป็นพื้นที่ในเขตป่าอนุรักษ์ ที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้และอุทยานฯ คอยติดตามและเฝ้าระวังอยู่ด้วย ทั้งนี้ถ้าผู้หญิงไม่ทำอะไรเลย ปล่อยให้สถานการณ์เป็นไปโดยตัวเอง ธุรกิจการท่องเที่ยวอื่นก็จะมาช่วงชิงไป ดังนั้นผู้หญิงจึงพยายามจะรักษาความมั่นคงในการดำรงชีพ

(Livelihood Security) โดยดำเนินโครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับการจัดการสิ่งแวดล้อม

ในบทความนี้ ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมเนื้อหาของงานเขียนต่าง ๆ ในวรรณกรรมปริทัศน์ อาจจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจติดตามงานวิชาการของศาสตร์ทางด้านสตรี ผู้ประกอบการบ้างไม่มากก็น้อย ส่วนในแง่ของนโยบายนั้น สมควรที่จะสนับสนุนให้เกิดกลุ่มสตรีผู้ประกอบการ ซึ่งสามารถที่จะช่วยให้มีศักยภาพในการต่อสู้กับกระแสหลักของการท่องเที่ยว อีกทั้งความเข้มแข็งของชุมชนชาติพันธุ์บนที่สูง ในการรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย และแสวงหาช่องทางในการบรรเทาความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตามในแง่ระเบียบวิธีการวิจัย สำหรับนักวิจัยที่สนใจที่จะผลิตงานประเภทนี้ ควรเพิ่มเติมหรือประยุกต์วิธีการทางด้านมานุษยวิทยาอื่น ๆ เช่น การวิเคราะห์วาทกรรม เรื่องเล่า (Narrative) และประวัติชีวิต (Life History) ของผู้หญิงผู้ประกอบการ ว่าจะสามารถใช้การกับบริบทสังคมไทยได้หรือไม่ได้อย่างไร

References

- Bruni, A., et al. (2004) Entrepreneur-mentality, gender and the study of women entrepreneurs, *Journal of Organizational Change Management*, vol. 17, no. 3, pp. 256-268.
- Cohen, E. (1996) *Thai tourism: Hill tribes, islands and open-ended prostitution*, Bangkok: White Lotus.
- Cook, N. (1998) 'Dutiful daughters, estranged sisters: Women in Thailand', in K. Sen & M. Stivens (eds.), *Gender and power in Affluent Asia*, pp. 250-290, London, England: Routledge.

- Cristi, M. (2012) Durkheim on moral individualism, social justice and rights: A gendered construction of rights, *Canadian Journal & Sociology*, vol. 37, no. 4, pp. 409-438.
- Dao, N. (2015) Rubber plantations in the northwest: Rethinking the concept of land grabs in Vietnam, *Journal of Peasant Studies*, vol. 42, no. 2, pp. 347-369.
- Durkheim, É. (1951) *Suicide: A study in sociology* (trans. A. John), New York: Free Press.
- Fried, L. I. (1989) A new breed of entrepreneur-women, *Management Review*, vol. 78, no. 12, pp. 18-25.
- Ganjanapan, A. (2008) *Multiplicity of community forestry as knowledge space in the northern Thai highlands*, Kyoto: Afrasian Centre for Peace and Development Studies, Ryukoku University.
- Gray, J. (1990) *The road to the city: Young women and transition in Northern Thailand*, Doctoral dissertation, Macquarie University, Australia.
- Gundry, L. K., & Welsch, H. P. (2001) The ambitious entrepreneur: High growth strategies of women-owned enterprises, *Journal of Business Venturing*, vol. 16, pp. 453-470.
- Hall, D. (2011) Land grabs, land control, and Southeast Asian crop booms, *Journal of Peasant Studies*, vol. 38, no. 4, pp. 837-857.
- Hall, D., et al. (2011) *Power of exclusion: Land dilemmas in Southeast Asia*, Singapore: National University of Singapore.

- Hirai, K. (2002) 'Exhibition of power: Factory women's use of the housewarming ceremony in a Northern Thai village', in S. Tanabe & C. F. Keyes (eds.), *Cultural crisis and social memory: Modernity and identity in Thailand and Laos*, pp. 185-201, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Hutheesing, O. K. (1990) *Emerging sexual inequality among the Lisu of northern Thailand: The waning of dog and elephant repute*, Leiden: E. J. Brill.
- Jatuworapruet, T. (2005) *Border, identity and commodification: Cultural politics of ethnic groups in the context of tourism* (พรมแดน อัตลักษณ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า: การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว), Bangkok: Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Kenney-Lazar, M. (2012) Plantation rubber, land grabbing and social-property transformation in southern Laos, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 1017-1037.
- Laungaramsri, P. (2000) The ambiguity of 'watershed: The politics of people and conservation in northern Thailand, *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, vol. 15, no. 1, pp. 52-75.
- Laungaramsri, P. (2005) 'On the politics of nature conservation in Thailand', in V. Dheeraprasart et al. (eds.), *After the logging ban: Politics of forest management in Thailand*, pp. 48-66, Bangkok, Thailand: Foundation for Ecological Recovery.
- Levien, M. (2012) The land question: Special economic zones and the political economy of dispossession in India. *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 933-969.

- Li, T. M. (2017) Intergenerational displacement in Indonesia's oil palm plantation zone, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 44, no. 6, pp. 1158-1176.
- Mills, M. B. (1999) *Thai women in global labour force: Consuming desires, contested selves*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Mohanty, C. T. (1991) 'Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses', in C. T. Mohanty, A. Russo & L. Torres (eds.), *Third world women and the politics of feminism*, pp. 196-219, Bloomington: Indiana UP.
- Muecke, M. (1984) Make money, not babies: Changing stays makers of northern Thai women, *Asian Survey*, vol. 24, no. 4, pp. 459-470.
- Nevins, J., & Peluso, N. L. (2008) 'Introduction: Commoditization in Southeast Asia', in J. Nevins & N. L. Peluso (eds.), *Taking Southeast Asia to market: Commodities, nature, and people in the neoliberal age*, pp. 1-24, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Pakkrasa, S. (2009) *Adaptative strategies of villagers to be a part of tourist space: A case study of Mae Yen village, Mae Hi Sub-district, Pai District, Mae Hong Son Province* (ยุทธศาสตร์การปรับตัวของชาวบ้านเพื่อการดำรงตนอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยว: กรณีศึกษาหมู่บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน), Master's thesis, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand. (in Thai)
- Payaksak, K. (2012) *Cultural politics of the youth in new social movements: A case study of youth leaders in Northern Farmer Network (NFN.)* (การเมืองวัฒนธรรมของคนหนุ่มสาวในการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่: กรณีศึกษากลุ่มผู้นำหนุ่มสาวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ), Master's thesis, Chiang Mai University, Thailand. (in Thai)

- Pearson, R., & Kusakabe, K. (2013) *Thailand's hidden workforce: Burmese migrant women factory workers*, Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books.
- Peluso, N. L., & Lund, C. (2011) New frontiers of land control: Introduction, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 38, no. 4, pp. 667-681.
- Phongpaichit, P. (1982) *From peasant girls to Bangkok masseuses*, Geneva, Switzerland: International Labour Office.
- Potjana, S., & Richards, P. (2009) *Local insight: Thai community based tourism*, Bangkok, Thailand: The Tourism Authority of Thailand.
- Preecha a-non, S. (2008) *The Pai community process towards the development discourse and the self-determination through the rights-based approach (ชุมชนป่ากับกระบวนการสร้าง วาทกรรมการพัฒนาและการกำหนดชะตากรรมของตนเองในแนวทางสิทธิชุมชน)*, Bangkok, Thailand: Commission of National Human Rights. (in Thai)
- Rosaldo, M. Z. (1980) The use and abuse of anthropology: Reflections on feminism and cross-cultural understanding, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 5, no. 3, pp. 389-417.
- Santasombat, Y. (1991) *Women sale body: Community and sex trade in Thai society (แม่หญิงศิขายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย)*, Bangkok, Thailand: Local Development Institute. (in Thai)
- Santasombat, Y., et al. (2003) *Eco-tourism: Cultural diversity and resource management (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร)*, Chiang Mai, Thailand: BIRD, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. (in Thai)

Schoenberger, L., et al. (2017) What happened when the land grab came to southeast Asia?, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 44, no. 4, pp. 697-725.

Simpkins, D. (1997-1998) *Rethinking the sex industry: Thailand's sex workers, the state, and changing cultures of consumption*, Available: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?cc=mfsfront;c=mfs;c=mfsfront;idno=ark5583.0012.005;rgn=main;view=text;xc=1;g=mfsg> [15 February 2018]

Smutkupt, S., & Kitiarsa, P. (2000) *Japan, land of heaven or hell? of human rights and Thai sex workers in Japan (นรกแดนปลาติบหรือสวรรค์แดนอาทิตย์อุทัย: ทศนะว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงไทยในญี่ปุ่น)*, Nakorn Ratchasima, Thailand: Institute of Social Technology, Suranaree University of Technology. (in Thai)

Spivak, G. C. (1988) 'Can the subaltern speak?', in C. Nelson & L. Grossberg (eds.), *Marxism and the interpretation of culture*, pp. 271-313, Illinois: University of Illinois Press.

Vandergeest, P. (1996) Mapping nature: Territorialization of forest rights in Thailand, *Society and Natural Resources*, vol. 9, pp. 159-175.

Watts, M. (2004) Resource curse? governmentality, oil and power in the Niger delta, Nigeria, *Geopolitics*, vol. 9, no. 1, pp. 50-80.

White, B., et al. (2012) The new enclosures: Critical perspectives on corporate land deals, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 39, no. 3-4, pp. 619-647.

มาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหานี้ออกระบบ:
ศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา
และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
Legal Measures to Resolve the Loan Shark Problems:
A Comparative Study between Thailand, Republic of
the Union of Myanmar and Lao People's Democratic Republic

กฤษฎา เอี่ยมละมัย¹

Krisda Eiamlamai

Received Aug 8, 2018

Revised Mar 8, 2019

Accepted Mar 21, 2019

บทคัดย่อ

รัฐบาลไทยมีความพยายามกว่าสิบปี ในการแก้ไขปัญหานี้ออกระบบโดยออกมาตรการต่าง ๆ เช่น โครงการลงทะเบียนหนี้ออกระบบ สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์ (Pico Finance) เป็นต้น แต่ยังไม่สามารถขจัดปัญหานี้ออกระบบออกจากสังคมไทยได้ เพราะหนี้ออกระบบมีการวิวัฒนาการตัวเองหรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอย่างซับซ้อน โดยมีการดำเนินการแอบแฝงหรือทำสัญญาอื่นอำพรางเป็นการหาประโยชน์เกินควร เช่น ธุรกิจจำนำทะเบียนรถ ธุรกิจจัดสรรวันพักผ่อน จากการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสารและระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมายเปรียบเทียบ พบว่าปัญหานี้ออกระบบของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีรูปแบบของการทำสัญญาเกิดหนี้ออกระบบ มักจะมีความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์กับธุรกิจที่ผิดกฎหมาย เช่น การพนัน การลักลอบเข้าเมือง โดยปัญหานี้ออกระบบยังไม่ได้

¹ Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chiang Mai

พัฒนาหรือมีความซับซ้อนเท่ากับในประเทศไทย นอกจากนี้กฎหมายแพ่งยังไม่มีบทบัญญัติกำหนดอัตราดอกเบี้ยของสินไถ่ในสัญญาขายฝาก จากการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบในประเทศไทยที่มีอย่างต่อเนื่อง พบว่าการแก้ไขกฎหมายแพ่ง การบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง รวมทั้งการออกมาตรการควบคุมทางเศรษฐกิจส่งผลให้ลดหนี้นอกระบบลงได้ หากสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประสบปัญหาเกี่ยวกับหนี้นอกระบบในอนาคต อาจใช้มาตรการแก้ไขหนี้นอกระบบของประเทศไทย โดยมีวิธีการ ได้แก่ การแก้ไขกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยสัญญาขายฝาก ตรากฎหมายเกี่ยวกับการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา การตั้งหน่วยงานเฉพาะดำเนินการปราบปรามเจ้าหนี้นอกระบบโดยเจ้าหน้าที่อย่างจริงจังเพื่อควบคุมธุรกิจหนี้นอกระบบที่ดำเนินการแอบแฝง หรืออำพรางซึ่งเป็นการหาประโยชน์แก่ลูกหนี้เกินควร

คำสำคัญ: หนี้นอกระบบ / เงินกู้นอกระบบ / ดอกเบี้ยเกินอัตรา

Abstract

Thai governments have tried for over a decade to resolve informal debt by measures such as the registered informal debt, Pico finance credit Program, and so on, but still cannot eliminate the loan sharks issued or debt reduction from the Society of Thailand. Because the informal debt was evolution itself or changed in complex formats such as the pawn car registration business, time sharing. According to a study by documentary research and comparative legal research methodology. It found that informal debt issues of Republic of the Union of Myanmar and the Lao People's Democratic Republic have caused format of contract debts would also often be associated or correlated with the illegal business such as gambling, illegal immigration. The debt problem has not

developed or sophisticated as in Thailand. Besides, civil law still does not have the interest rates provisions of the Redeemer in the consignment contract. From a solution system in the country in debt that Thailand has continuously. It found that revised Civil Law and enforcement very seriously, including the economic control measures, the result possibly reduced unconventional debt. If the Republic of the Union of Myanmar and the Lao People's Democratic Republic has a problem with informal debt in the future may take measures to resolve the external debt of the country, there are ways to include amending the Civil and Commercial concerning contracts. Enact legislation of usury law to ban excessive interest rates, establish the specialized agencies carried out by official to conquering loan sharks seriously for the regulated business operations, covert or hidden exploits the debtor unduly.

Keywords: Informal debt / Loan shark / Usury

บทนำ

ปัญหาหนี้นอกระบบเป็นปัญหาที่เป็นรากหยั่งลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน (Jindawat, 2015, p. 6; Siripraiwan, 2017) ซึ่งยังไม่มีระบบการแก้ปัญหาก็ได้ผลและเป็นรูปธรรม แม้ว่ารัฐบาลจะออกมาตรการบางอย่าง เช่น ให้ธนาคารพาณิชย์ออกโครงการสินเชื่อรายย่อยให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยและเกษตรกรเพื่อช่วยแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้นอกระบบได้อย่างแท้จริง หรือทำให้นี้นอกระบบลดน้อยลงเพราะหนี้นอกระบบมีการพัฒนาตัวเอง หรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอย่างซับซ้อน เช่น การทำสัญญาอำพรางเงินกู้ แคร่ลูกโซ่ การระดมทุน หรือการใช้เงินในการทำธุรกิจที่ไม่อยู่ภายใต้ระบบการควบคุมกำกับดูแลของทางราชการ ในประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบที่ชัดเจน นอกจากนี้การใช้มาตรการทาง

กฎหมายอย่างเดียวคือพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราซึ่งไม่สามารถที่จะควบคุมธุรกิจดังกล่าวได้

สำหรับสถานการณ์หนี้ของระบบของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมานั้น มีอัตราความยากจนที่ร้อยละ 37.5 สูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วจากการที่รัฐบาลทหารเมียนมาส่งออกก๊าซธรรมชาติให้ต่างชาติและปรับปรุงกฎหมายการลงทุนของต่างชาติ (F. I. L.) โดยผ่อนปรนกฎระเบียบเพื่อเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติ (AECplus, 2000, p. 78) ซึ่งสวนทางกับการเจริญเติบโตของภาคการเกษตรที่มีอัตราร้อยละ 36.4 เท่านั้น (World Bank, 2014, p. 7) ขณะที่การประกอบอาชีพของประชาชนเมียนมาส่วนใหญ่เป็นแรงงานในภาคเกษตรยังต้องพึ่งพาธุรกิจในท้องถิ่น รวมถึงการหาอาหารและของใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ประชาชนเมียนมายังต้องใช้บริการเจ้าหนี้ในระบบ มีรายงานจากกองทุนพัฒนาเงินทุนแห่งสหประชาชาติ (The United Nations Capital Development Fund: UNCDF) ระบุว่าประชากรหญิงของสหภาพเมียนมาถูกบีบบังคับให้ใช้บริการเจ้าหนี้ในระบบเพื่อนำมาใช้จ่ายในครัวเรือนและกรณีฉุกเฉิน เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงการกู้ยืมในระบบได้ (Dalberg Global Development Advisors, 2017, p. 7) ซึ่งการกู้ยืมจากสถาบันการเงินรวมถึงสินเชื่อรายย่อยที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างชาติยังต้องการหลักประกันในการกู้ยืมทำให้ประชากรเมียนมาที่มีรายได้ต่ำ (39,000 จีดีพี หรือ 821.54 บาทต่อเดือน) หนีไปพึ่งพาการกู้ยืมนอกระบบ (Kaino, 2005, p. 12) และรัฐบาลเมียนมายังไม่ตระหนักถึงปัญหาหนี้ของระบบในระยะยาวเท่าใดนัก

สำหรับสถานการณ์หนี้ของระบบของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้น แม้ว่าผลิตภัณฑ์รวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) จะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่หนี้ต่อ GDP ของ สปป.ลาว นั้นสูงถึง 65.9% ซึ่งเกินเกณฑ์มาตรฐานของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ที่กำหนดไว้ว่าหนี้ต่อ GDP ไม่ควรเกิน 40% จากการกู้เงินมาก่อสร้างโครงการขนาดยักษ์อย่างเขื่อนน้ำโขงหรือโครงการสำคัญอย่างรถไฟความเร็วสูงที่เชื่อมจากประเทศจีนตามโครงการ One Belt

One Road (Jaiwat, 2018) ทำให้รัฐบาล สปป.ลาว เป็นหนี้ต่างประเทศมากและมีงบประมาณขาดดุลแต่ประชาชนกลับมีรายได้น้อยซึ่งสร้างช่องว่างอย่างมากระหว่างเงินสะสมและการลงทุน (Kyophilavong et al., 2013, p. 4) ทำให้เกิดภาวะถดถอยของภาคการผลิตในประเทศ (Dutch Disease) ทำให้ประชาชนที่มีรายได้น้อยต้องหันไปพึ่งการกู้เงินจากเจ้าหนี้ในระบบเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

จะเห็นได้ว่าทั้งสามประเทศที่กล่าวข้างต้นยังประสบปัญหาเกี่ยวกับหนี้ในระบบบทความนี้จึงมุ่งศึกษารูปแบบปัญหาหนี้ระบบของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว รวมถึงเปรียบเทียบหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับสัญญาบางเรื่องระหว่างสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กับประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์กิจกรรมของเจ้าหนี้ที่บีบบังคับหรือเอาเปรียบลูกหนี้ ซึ่งอาจถือเป็นหนี้ระบบอย่างหนึ่งได้อินอนาคตและเสนอตัวอย่างการแก้ไขปัญหานี้ในระบบของประเทศไทยสำหรับเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหนี้ระบบต่อสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว

นอกจากนี้ผู้เขียนกำหนดกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากข้อมูลทุติยภูมิที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัยวารสาร บทความทางวิชาการต่าง ๆ สถิติ และสืบค้นข้อมูลจากระบบอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานเผยแพร่ที่เกี่ยวข้องกับหนี้ระบบ เมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการแล้วผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมายเปรียบเทียบ (Methodology of Comparative Legal Research) ของ Gutteridge (1949, p. 5) และ Saleilles (1900, p. 29) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบระบบกฎหมาย วิธีคิดทางกฎหมาย การตีความ รวมถึงบริบทอื่นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเพื่อนำมาพัฒนากฎหมายภายในและการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดหน้าที่นิยม (Functional Approach) ของ Zweigert and Kötz (1998) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่นิยมใช้ในทางกฎหมายเปรียบเทียบเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายต่างประเทศ บรรทัดฐานทางสังคมโดยเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน (Praesumptio Similitudinis) และสิ่งที่ต่างกัน (Tertium Comparationis) เพื่อหาวิธีการแก้ปัญหานี้ทางปฏิบัติและการแก้ปัญหาคัดกันทางผลประโยชน์

งานวิจัยเกี่ยวกับหนี้นอกระบบในประเทศไทย

ในช่วงสี่ถึงห้าปีที่ผ่านมานี้มีงานศึกษาวิจัยโดย Jamneanphol (2014, p. 144) แห่งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจซึ่งแบ่งกลุ่มประชากรที่เป็นหนี้ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่งเป็นหนี้ในระบบ กลุ่มที่สองเป็นหนี้นอกระบบ และกลุ่มที่สามเป็นหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบ พบว่าร้อยละ 51.5 เป็นลูกหนี้ที่มีหนี้นอกระบบอย่างเดียว และลูกหนี้เป็นหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบ ร้อยละ 48.4 บ่งชี้ว่าปัญหาหนี้นอกระบบมีความสัมพันธ์กับหนี้ในระบบ มิได้แยกขาดจากกัน งานศึกษายังแบ่งประเภทหนี้นอกระบบเป็น 2 ประเภท คือ หนี้นอกระบบระยะสั้น หรือรายวัน และหนี้นอกระบบระยะยาว (รายเดือนหรือรายปี) พบว่าร้อยละ 66.3 เป็นหนี้ระยะสั้น ระยะเวลาชำระเงินภายใน 1 ปี โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 20-150 ต่อรอบกำหนดชำระหนี้ ซึ่งสูงกว่าหนี้ระยะยาวที่คิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อรอบกำหนดชำระหนี้ และแหล่งเงินกู้นอกระบบมักจะอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ของลูกหนี้เอง ได้แก่ ญาติ คนรู้จัก เพื่อน และเพื่อนร่วมงานของลูกหนี้ร้อยละ 53.9 เช่น การกู้ยืมเงินจากคนรู้จักมีการคิดดอกเบี้ยตั้งแต่ร้อยละ 0.2-60 ต่อเดือน ขณะที่การกู้ยืมเงินจากนายทุนในพื้นที่มีการคิดดอกเบี้ยตั้งแต่ร้อยละ 0.2-30 ต่อเดือน ซึ่งมากกว่าอัตราดอกเบี้ยที่กฎหมายกำหนดคือร้อยละ 15 ต่อปี ขณะที่งานศึกษาของ Meechart et al. (2013) พบว่าลูกหนี้นอกระบบถูกเจ้าหนี้อับปางบังคับให้ทำสัญญากู้เงินที่ทำให้ลูกหนี้เสียเปรียบ เช่น ให้ลูกหนี้ลงนามในกระดาษเปล่าแล้วเจ้าหนี้ไปกรอกข้อความเองในภายหลัง หรือเจ้าหนี้แก้ไขจำนวนเงินในสัญญาสูงกว่าเงินที่ได้รับไปจริง ทำสัญญายอมให้เจ้าหนี้หักดอกเบี้ยล่วงหน้า การทำสัญญาเงินกู้ย้อนหลัง ให้ลูกหนี้ทำสัญญาประนีประนอมยอมความล่วงหน้า ซึ่งทำให้เจ้าหนี้สามารถบังคับคดีได้โดยไม่ต้องฟ้องคดีต่อศาล เป็นต้น

จากการค้นคว้าสามารถแบ่งงานวิจัยเกี่ยวกับหนี้นอกระบบในประเทศไทย ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545-2560 ได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. งานวิจัยศึกษาสาเหตุในการเกิดหนี้นอกระบบ งานวิจัยกลุ่มนี้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ลูกหนี้ก่อหนี้นอกระบบ ปัจจัยของตัวลูกหนี้ พฤติกรรมการก่อหนี้

สาเหตุในการผัดนัด บัญชีของตัวเจ้าหน้าที่ แหล่งเงินกู้โดยใช้สถิติช่วยในการวิเคราะห์ คือ โครงการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ เรื่องสภาพปัญหาและผลกระทบจากปัญหานี้นอก ระบบและการเข้าถึงความเป็นธรรม (Jamneanphol, 2014) พบว่าบัญชีที่ทำให้เกิด นี้นอกระบบมี 2 ประการ คือ ประชาชนขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและ เจ้าหน้าที่อัยฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่าเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้ โครงการ ศึกษาบัญชีที่มีผลต่อการเกิดนี้นอกระบบของประชาชนในอำเภอเมืองชุมพร จังหวัด ชุมพร (Amorrachayawichan, 2017, p. 62) พบว่าสาเหตุการเกิดนี้นอกระบบส่วนใหญ่ เกิดจากรายได้ไม่เพียงพอ โดยกู้เงินมาเพื่อใช้จ่ายทางธุรกิจและใช้จ่ายประจำวัน โครงการศึกษาทัศนคติที่มีต่อนี้นอกระบบในรูปแบบสินเชื่อส่วนบุคคลของประชาชน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (Pohsri et al., 2016, p. 59) พบว่าประชาชนที่เป็นหนี้ มีทัศนคติต่อนี้นอกระบบว่าเป็นเงินกู้นอกระบบสะดวก รวดเร็วและง่ายกว่าสถาบัน การเงิน

2. งานวิจัยหาแนวทางการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ เช่น การวิเคราะห์ ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของประชาชนตามนโยบายขจัดความ ยากจนในพื้นที่อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่าการดำเนินการแก้ไขนี้นอกระบบ ตามนโยบายขจัดความยากจนของรัฐบาลประสบความสำเร็จแต่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับ การประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐ (Upunno, 2007) การใช้หลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ กรณีศึกษาผู้ประกอบการเครื่องปั้นดินเผา ด้านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ คือ (1) อุฏฐานสัมปทา คือ ขยันหา (2) อารักขสัมปทา คือ รู้จักเก็บ (3) กัลยาณมิตตตา คือ คบคนดี (4) สมชีวิตา คือ มีชีวิตพอเพียง (Sutapom, 2013) การศึกษาการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ กรณีศึกษาจังหวัดชัยนาท พบว่ากลุ่มที่มีรายได้ มั่นคงจะมีแนวโน้มของการมีหนี้สินนอกระบบน้อยกว่ากลุ่มที่มีรายได้ไม่มั่นคง (Thanypoj, 2011) การศึกษานี้นอกระบบ: ปมปัญหาและแนวทางแก้ไขภายใต้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เสนอแบบจำลองการแก้ปัญหานี้นอกระบบ (Informal

Debt Life Model: IDL-Model) โดยมีหลักการที่จะทำให้การมีหนี้สินนอกระบบให้กลายเป็นหนี้ในระบบ และมาตรการป้องกันโดยมีหลักการที่จะไม่ทำให้เกิดหนี้ (Buddhawongsa et al., 2016) การนำแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการดำเนินชีวิตของลูกหนี้ การเสนอแก้ไขกฎหมายที่ใช้กำกับดูแล การประกอบธุรกิจหนี้นอกระบบเป็นการเฉพาะ เช่น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค เป็นต้น

3. งานวิจัยศึกษาผลกระทบของหนี้นอกระบบ งานวิจัยศึกษาถึงทัศนคติต่อหนี้นอกระบบ ทัศนคติต่อลูกหนี้นอกระบบ และทัศนคติต่อเจ้าหนี้นอกระบบ และศึกษาความแตกต่างของทัศนคติจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและข้อมูลการเป็นหนี้นอกระบบ (Pohsri et al., 2016) พบว่าประชาชนที่ไม่เคยเป็นหนี้อาจจะมองว่าไม่มีความจำเป็นกู้เงินเพราะมีรายได้มั่นคงเพียงพอ ขณะกลุ่มที่มีหนี้มีทัศนคติที่ดีต่อหนี้นอกระบบเพราะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ผลกระทบการกู้เงินนอกระบบเพื่อนำไปลงทุนประกอบอาชีพ เป็นต้น งานวิจัยศึกษามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภค: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ใช้บริการเงินกู้นอกระบบ (Porpol, 2015) พบว่าหนี้นอกระบบมีผลกระทบต่อประชาชนทั่วไปทำให้เกิดการติดตามทวงหนี้โดยเกิดความเดือดร้อนรำคาญ ผลกระทบต่อการประกอบธุรกิจการเงินในระบบ ผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจการเงินของประเทศ ผลกระทบต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของรัฐ ทำให้รัฐต้องใช้งบประมาณ บุคลากร และหน่วยงานเพื่อดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด

จากงานวิจัยทั้งสามประเภทที่กล่าวมานี้ยังต้องการงานวิจัยศึกษาเชิงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบอื่นที่ก่อให้เกิดหนี้นอกระบบ เช่น รูปแบบสัญญาอำพราง สัญญากู้เงินที่คิดดอกเบี้ยเกินอัตรา สัญญาที่เจ้าหนี้บีบบังคับให้ลูกหนี้ทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรม การจำหน่ายทองคำอำพรางการกู้เงินดอกเบี้ยสูง การจำหน่ายเบียร์รถยนต์ แอร์ลูกโซ่ การนำปัจจัยในการผลิตแลกับผลิตผลทางการเกษตรที่เอารัดเอาเปรียบลูกหนี้ เป็นต้น รวมไปถึงความไม่เป็นธรรมของสถาบันการเงินในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ของลูกหนี้ อันส่งผลกระทบต่อเนื่องทำให้หนี้ในระบบพัฒนากลายเป็น

หนี้นอกระบบ และการเข้าไม่ถึงสิทธิในกระบวนการยุติธรรมเพราะเจ้าหน้าที่สถาบันการเงินมักจะมัวอำนาจเหนือกว่าลูกหนี้ โดยสัญญาที่ลูกหนี้ทำไว้ล่วงหน้าทำให้เวลาฟ้องคดีต่อศาล ลูกหนี้จะไม่มีทางชนะคดีได้เลย บทความจึงมุ่งเสนอแนวคิดในการตีความหนี้นอกระบบใหม่โดยจัดรูปแบบการทำสัญญาหรือกรณีบางอย่างซึ่งเจ้าหน้าที่เออาร์ดเอเปรียบลูกหนี้ให้ถือเป็นหนี้นอกระบบ โดยเปรียบเทียบกับสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ซึ่งรูปแบบของการทำสัญญาเกิดหนี้นอกระบบยังไม่ได้พัฒนาหรือมีความซับซ้อนเท่ากับในประเทศไทย แต่การแก้ไขหนี้นอกระบบของประเทศดังกล่าวนั้นกลับมีความน่าสนใจซึ่งอาจนำมาใช้กับประเทศไทย และในขณะเดียวกันอาจถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบของประเทศไทยนำไปใช้กับสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ได้

สำหรับสถานการณ์หนี้นอกระบบในประเทศไทย จากงานวิจัยของศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก ธนาคารออมสิน (Center for Economic Business and Grassroots Economy Research, 2015, p. 1) ระบุว่าหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างผู้มีรายได้น้อยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยในปี พ.ศ. 2558 มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวน 160,854.28 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 14.01 จากปี พ.ศ. 2556 ที่มีจำนวน 141,089.23 บาท

นอกจากนี้คณะรัฐมนตรียังมีมติเห็นชอบ² หลักการเรื่องการบริหารงานเพื่อการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน และจัดทำแผนพัฒนาระบบการเงินภาคประชาชน พ.ศ. 2560-2564 เพื่อให้มีแผนปฏิบัติการรองรับและมีผู้รับผิดชอบชัดเจน (Cabinet Resolution 388/2016 on Administrative for Informal Debt Integrational and Sustainable) โดยมอบหมายให้กระทรวงการคลังดำเนินการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงสินเชื่อในระบบให้กับลูกหนี้นอกระบบ เช่น โครงการสินเชื่อพีโก

² มติคณะรัฐมนตรี ที่ 388/2559 ตามหนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ นร. 0505/ว.344 เรื่อง ขอสั่งการของนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน 2559

ไฟแนนซ์ (Open Measures for Informal Debt, 2017) การจัดตั้ง “หน่วยแก้หนี้นอกระบบ” (Business Unit) ภายในธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร การแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย เช่น การประกาศและบังคับใช้พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 เพื่อให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยยกเลิกกฎหมายที่ใช้บังคับในปี พ.ศ. 2475 เนื่องจากใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้ว ไม่เอื้ออำนวยและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ตารางที่ 1 ลำดับเหตุการณ์การแก้ไขปัญหานี้ออกระบบของรัฐบาล

ปี พ.ศ.	โครงการ	สถานะ	หลักเกณฑ์ / วิธีการปล่อยกู้
2544	ธนาคารประชาชน ³ ดำเนินการโดยธนาคารออมสิน	ดำเนินการอยู่	ให้เงินทุนหรือเงินหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ หรือเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและชำระหนี้อื่น ๆ โดยธนาคารจะให้กู้ได้ตามความจำเป็นและความสามารถในการชำระคืนไม่เกินรายละ 200,000 บาท
2546	ศูนย์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้เอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ⁴	เลิกดำเนินการแล้ว	มีวัตถุประสงค์ไว้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนบนพื้นฐานของความสมดุลและความพอประมาณอย่างมีเหตุมีผลภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2547	โครงการลงทะเบียนหนี้ออกระบบ ⁵ ดำเนินการโดยกระทรวงมหาดไทย	เลิกดำเนินการแล้ว	เปิดให้ประชาชนที่มีปัญหานี้ยื่นมาลงทะเบียนกับกระทรวงมหาดไทย โดยในระยะแรกเป็นการจัดทำฐานข้อมูลและการเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหานี้สินนอกระบบและหนี้ในระบบธนาคารของรัฐ 5 แห่ง

³ มติคณะรัฐมนตรีที่ 6056/2544 ลว. 19 มิถุนายน 2544

⁴ มติคณะรัฐมนตรีที่ 271/2547 ลว. 19 พฤศจิกายน 2546

⁵ มติคณะรัฐมนตรี ลว. 17 กุมภาพันธ์ 2547 เรื่อง การแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ (ครั้งที่ 12)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	โครงการ	สถานะ	หลักเกณฑ์ / วิธีการปล่อยกู้
2550	โครงการปราบปรามผู้ประกอบการธุรกิจสินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับที่ไม่ได้รับอนุญาต ⁶ ดำเนินการร่วมกันระหว่างธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติและกรมสรรพากร	ยังดำเนินการอยู่	ธนาคารแห่งประเทศไทยจัดทำโครงการปราบปรามผู้ประกอบการธุรกิจสินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้ การกำกับที่ไม่ได้รับอนุญาต โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะปราบปรามธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับหนี้ออกระบบและผิดกฎหมาย อันเกิดจากการปล่อยสินเชื่อบุคคลโดยไม่มีใบอนุญาต
2552	โครงการลงทะเบียนหนี้ออกระบบ ⁷ ดำเนินการโดยกระทรวงการคลัง	เลิกดำเนินการแล้ว	กระทรวงการคลังมอบให้ธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นหน่วยรับลงทะเบียน
2553	โครงการธนาคารชุมชน ดำเนินการโดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ	ยังดำเนินการอยู่	จัดตั้งธนาคารชุมชนแห่งแรกในประเทศไทย ชื่อ ธนาคารชุมชนศรีฐาน ที่จังหวัดเลย โดยปล่อยกู้ไม่เกิน 50,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน นำร่องโครงการ 3 ปี ตั้งวงเงินสินเชื่อไว้ที่ 6,000 ล้านบาท

⁶ ประกาศกระทรวงการคลัง เรื่อง กิจการที่ต้องขออนุญาตตามข้อ 5 แห่งประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 58 (เรื่อง สินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับ) ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2548

⁷ การแถลงนโยบายต่อรัฐสภา โดยรัฐบาล นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2551 เกี่ยวกับด้านสวัสดิการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จะต้องแก้ไขปัญหาความยากจน และการปรับโครงสร้างหนี้ภาคประชาชน เพื่อนำไปสู่การลดหนี้ หรือยืดเวลาชำระหนี้ หรือลดอัตราดอกเบี้ย หรือพักชำระดอกเบี้ย

⁸ จัดตั้งตามยุทธศาสตร์และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเศรษฐกิจ เพื่อให้ประเทศมีความมั่นคง โดยมีองค์การการเงินระดับฐานราก (Microfinance Institutions: MFI) ที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	โครงการ	สถานะ	หลักเกณฑ์ / วิธีการปล่อยกู้
2553	โครงการบัตรลดหนี้ วินัยดีมีเงิน ⁹ ดำเนินการโดยกระทรวงการคลัง รับผิดชอบร่วมกับกระทรวงมหาดไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร ธนาคารออมสิน ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาด กลาง และขนาดย่อมแห่งประเทศไทย ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย ธนาคารกรุงไทย และธนาคาร อาคารสงเคราะห์	เลิกดำเนินการแล้ว	ให้ประชาชนที่มีหนี้ในระบบไม่เกิน 200,000 บาท มาลงทะเบียนเข้าโครงการ ตั้งแต่วันที่ 1-30 ธันวาคม 2552 เพื่อเข้าสู่ กระบวนการแปลงหนี้ในระบบกลับเข้าสู่ ระบบธนาคาร ดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน หากลูกหนี้จ่ายผ่อนชำระเงินกู้รายเดือนตรง ตามกำหนด เป็นระยะเวลา 1 ปี ธนาคารจะ มีวงเงินสำรองฉุกเฉินให้ในเดือนที่ 13
2553	ศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้และ ประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม (ศนธ.ยธ.) ¹⁰ ดำเนินการโดย กระทรวงยุติธรรม	ดำเนินการอยู่	จัดตั้งโดยกระทรวงยุติธรรม เพื่อเข้ามา จัดการปัญหานี้นอกระบบ โดยทำหน้าที่ รับแจ้งเรื่องร้องเรียนให้คำปรึกษาด้าน กฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้สืบภาคประชาชน ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมประสานงานใน การส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในสังกัด กระทรวงยุติธรรมและหน่วยอื่น เช่น สถาบันการเงิน ศูนย์ดำรงธรรม
2553	โครงการคลังในบ้าน ¹¹ ดำเนินการ โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร	ดำเนินการอยู่	ให้สินเชื่อแบบไฮลเชลแกงค์การเงิน ชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์ ธนาคารชุมชน เพื่อให้สถาบันเหล่านั้นนำไป ปล่อยกู้ต่อแก่สมาชิก พร้อมกำหนดเงื่อนไข การกู้ที่เหมาะสม

⁹ จัดตั้งโดย นายภรณ์ จาติกวณิช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง โดยมีมติคณะรัฐมนตรี ที่ 1904/2554 ลว. 31 มกราคม 2554

¹⁰ จัดตั้งตามคำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ 382/2553 ลว. 3 ธันวาคม 2553 อาศัยอำนาจตามความ
ในมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขโดย
พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545

¹¹ เป็นการต่อยอดกองทุนหมู่บ้านตามมติคณะรัฐมนตรี ที่ 23545/2553 ลว. 17 ธันวาคม 2553

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	โครงการ	สถานะ	หลักเกณฑ์ / วิธีการปล่อยกู้
2558	สินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ ¹² ดำเนินการโดยกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทย	ดำเนินการอยู่	สนับสนุนการเข้าถึงแหล่งเงินทุนให้กับผู้ประกอบการรายย่อยที่ไม่มีทรัพย์สินหรือทรัพย์สินเป็นหลักประกัน สามารถกู้กับบริษัทเอกชน 9 ราย ที่ได้รับอนุญาตลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังให้กู้รายละ 10,000-20,000 บาท กำหนดอัตราดอกเบี้ย+ค่าปรับ+ค่าดำเนินการ ไม่เกิน 36 เปอร์เซ็นต์ต่อปี
2559	สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์ ^{13,14} ดำเนินการโดยสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) หน่วยงานภายในกระทรวงการคลัง	ดำเนินการอยู่	ให้กู้ยืมเงินทั้งที่มีหรือไม่มีทรัพย์สินเป็นหลักประกัน วงเงินไม่เกิน 50,000 บาทต่อราย คิดดอกเบี้ยที่แท้จริง (Effective Rate) ไม่เกินร้อยละ 36 ต่อปี
2560	โครงการสินเชื่อรายย่อยเพื่อใช้จ่ายฉุกเฉิน ¹⁵ ดำเนินการโดยธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร	ดำเนินการอยู่	ให้ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ปล่อยกู้ โดยต้องไม่เป็นการ Refinance หนึ่งในระบบวงเงินให้สินเชื่อไม่เกิน 50,000 บาทต่อราย ระยะเวลาการให้กู้ยืมไม่เกิน 5 ปี อัตราดอกเบี้ยคงที่ (Flat Rate) ไม่เกินร้อยละ 0.85 ต่อเดือน

¹² ดำเนินการตามนโยบายรัฐบาลแถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2557 เพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำของสังคมโดยจัดให้มีระบบการกู้ยืมที่เป็นธรรมและมติดคณะรัฐมนตรีวันที่ 9 ธันวาคม 2557

¹³ สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์ต่างจากสินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ 4 ประการ โดยสินเชื่อพิโกไฟแนนซ์ประการแรกเป็นสินเชื่อเนกประสงค์ แต่สินเชื่อนาโนไฟแนนซ์เป็นสินเชื่อเพื่อประกอบอาชีพ ประการที่สองสินเชื่อพิโกไฟแนนซ์มีวงเงินกู้ ไม่เกิน 50,000 บาท แต่สินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ มีวงเงินกู้ ไม่เกิน 100,000 บาท ประการที่สาม สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์ จะมีหลักประกันหรือไม่มีหลักประกันก็ได้ แต่สินเชื่อนาโนไฟแนนซ์จะไม่มีหลักประกันการกู้ ประการที่สี่ สินเชื่อพิโกไฟแนนซ์จะให้บริการแก่ผู้กู้ที่มีทะเบียนบ้าน หรือภูมิลำเนาในจังหวัดที่สำนักงานตั้งอยู่ ส่วนสินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ ไม่จำกัดพื้นที่ในการให้บริการ (Bureau of Financial Inclusion Policy and Development, 2018)

¹⁴ มติคณะรัฐมนตรี ที่ 15989/2559 ลว. 30 สิงหาคม 2559

¹⁵ มติคณะรัฐมนตรี ที่ 3366/2560 ลว. 20 กุมภาพันธ์ 2560

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	โครงการ	สถานะ	หลักเกณฑ์ / วิธีการปล่อยกู้
2561	โครงการ “แก้ไขหนี้ในระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืนภายใต้แนวคิด “จัดหนี้ในระบบเป็นศูนย์”	ดำเนินการอยู่	ตั้งคณะกรรมการใกล้เคียงประนอมหนี้ทุกจังหวัด จัดให้มีจุดให้คำปรึกษาหนี้ในระบบโดยธนาคารออมสินและ ธ.ก.ส. ทุกสาขาทั่วประเทศให้เจ้าหน้าที่สำรวจ กวดขันจับกุมเจ้าหนี้นอกระบบและ ผู้ติดตามทวงถามหนี้โดยวิธีกมิต กฎหมายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ที่มา Phongpirodom and Chonlavorn (2015, pp. 5-6)

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทย ได้มีความพยายามกว่าสิบปี แต่ยังไม่สามารถขจัดปัญหาหนี้ในระบบออกจากสังคมไทยได้ เนื่องจากการไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของลูกหนี้ (Academic Bureau, 2015, p. 17) ขาดความต่อเนื่องของนโยบาย ขาดการบูรณาการ รวมถึงการจัดการลูกหนี้นอกระบบโดยใช้รูปแบบเดียวกัน (Jamneanphol, 2014, p. 48) ในทางต่างประเทศนั้นมีการคิดค้นเครื่องมือในการแก้ไขหนี้ในระบบ โดยมีรูปแบบหลากหลาย เช่น รัฐออนแทรีโอ ประเทศแคนาดา มีการบังคับให้บริษัทที่ให้อุปยืมเงิน รวมถึงตัวแทนต้องลงทะเบียนเพื่อยืนยันตัวเองภายใต้กฎหมาย Collection and Debt Settlement Services Act 2016 (Hoyes, 2015) ในประเทศออสเตรเลียมีการทำข้อตกลงกับเจ้าหนี้ผ่านทางตัวแทน ซึ่งอาจเป็นทั้งเจ้าหน้าที่รัฐหรือบริษัทเอกชน (Credit Counsellors) ช่วยให้ลูกหนี้ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง รวมถึงเบี้ยปรับกรณีผิดนัด (Australian Financial Security Authority [AFSA], 2017) โดยกลุ่มประเทศทางอเมริกาหรือยุโรปมีงานศึกษาเกี่ยวกับหนี้นอกระบบพอสมควร หากแต่เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศกลุ่มอาเซียนกลับพบว่า มีงานศึกษาเกี่ยวกับหนี้นอกระบบน้อยมาก เท่าที่ศึกษาพบเพียงสองประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ มีการจัดตั้งคณะกรรมการของรัฐบาล เรียกว่า “Securities and Exchange Commission (SEC)” โดยออกมาตรการให้เจ้าหนี้นอกระบบมาขึ้นทะเบียนภายใต้กฎหมาย Lending Company Regulation Act ภายในกำหนด มิฉะนั้นจะถูกดำเนินคดีอาญา (Gonzales, 2017) สาธารณรัฐสิงคโปร์มีการ

ออกกฎหมาย Moneylenders Act 2009 เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และควบคุมการให้กู้ยืมเงินธุรกิจการให้สินเชื่อ ตลอดจนกำหนดให้การให้กู้ยืมนั้นนอกระบบเป็นคดีอาชญากรรมที่ต้องถูกดำเนินคดีโดยคณะกรรมการพิเศษ (Katanyatanont et al., 2011) จะเห็นได้ว่าในกลุ่มประเทศเหล่านี้มีการจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบกำกับดูแลและออกกฎหมายเพื่อควบคุมธุรกิจการให้สินเชื่อ แต่ในประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบที่ชัดเจน นอกจากนี้กฎหมายที่มีอยู่มีเพียงพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ซึ่งยังไม่เพียงพอที่จะควบคุมธุรกิจดังกล่าวได้

ผลการศึกษา

ในส่วนต่อจากนี้จะขอแบ่งการนำเสนอเป็น 7 ส่วน ดังนี้ (1) การนิยาม “หนี้นอกระบบ” (2) จำแนกปัญหาหนี้นอกระบบ 3 ช่วง โดยหลักเกณฑ์ที่มีกฎหมายควบคุม (3) รูปแบบของหนี้นอกระบบในสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว (4) เปรียบเทียบหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับข้อสัญญาเพื่อเรียกดอกเบี้ยและค่าเสียหายตามหลักกฎหมายระหว่างสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กับประเทศไทย (5) เปรียบเทียบหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับการทำสัญญาอื่นอำพรางสัญญากู้เงินระหว่างสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กับประเทศไทย (6) ประเด็นวิเคราะห์กิจกรรมของเจ้าหนี้ที่บีบบังคับหรือเอาัดเอาเปรียบลูกหนี้ ซึ่งควรถือเป็นหนี้นอกระบบหรือไม่ และ (7) มาตรการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบต่อสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว

1. การนิยาม “หนี้นอกระบบ”

การให้ความหมายของหนี้นอกระบบ มีความสำคัญเนื่องจากหากคำนี้ถึงบ่อเกิดแห่งหนี้ หนี้ย่อมเกิดจากนิติเหตุ นิติกรรม และบทบัญญัติแห่งกฎหมาย นอกจากนี้ในสังคมที่มีความแตกต่างกัน เช่น สังคมที่มีที่มาจากสังคมนิยม สังคมที่มีที่มาจากรัฐบาลทหารอาจตีความหนี้นอกระบบแตกต่างกัน อีกทั้งหลักทางศาสนามีการให้ความเชื่อที่มีความเชื่อมโยงกับการกู้ยืมที่มีการคิดดอกเบี้ยเกินสมควร ศาสนาคริสต์มองว่าเป็นเรื่องบาป ขณะที่ศาสนาอิสลามมองว่าเป็นอาชญากรรม (Olechnowicz, 2011)

นอกจากนี้ในแถบยุโรปให้นิยามหนี้นอกระบบ หมายถึง สินเชื่อนอกระบบ 2 รูปแบบ คือ สินเชื่อนอกระบบเชิงพาณิชย์ (Informal Commercial Lender) ซึ่งเป็นสินเชื่อจากพ่อค้าเงินกู้ นายจ้าง ผู้ค้าของส่ง เจ้าของที่ดิน และสินเชื่อนอกระบบที่ไม่ได้เป็นเชิงพาณิชย์ (Informal Uncommercial Lender) ซึ่งเป็นสินเชื่อที่ไม่ได้คาดหวังกำไรจากดอกเบี้ย ผู้ที่ให้กู้ยืมมักจะมีสายสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับผู้ยืม กล่าวคือ มักจะเป็นเพื่อน ครอบครัว เพื่อนบ้าน ซึ่งมักจะให้กู้ยืมในยามฉุกเฉินเท่านั้น (Robinson, 2001, as cited in Meechart et al., 2013)

สำหรับคำนิยามของหนี้นอกระบบในประเทศไทย สหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก โดยหนี้นอกระบบในประเทศไทยจะหมายถึงการกู้ยืมเงินหรือกระทำการใด ๆ ที่เป็นการอำพรางการกู้ยืมเงินที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา สำหรับหนี้นอกระบบในสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว หมายถึงการกู้ยืมเงินที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ไม่รวมถึงการกระทำอื่นด้วย ซึ่งดอกเบี้ยที่ผิดกฎหมายของสหภาพเมียนมา คือ ดอกเบี้ยเกินร้อยละ 12 ต่อปี สำหรับหนี้มีประกัน และไม่เกินร้อยละ 18 ต่อปีสำหรับหนี้ไม่มีหลักประกัน สำหรับ สปป.ลาว ดอกเบี้ยที่ผิดกฎหมายเกินร้อยละ 3 ต่อปี

จากเหตุผลข้างต้นผู้เขียนจึงขอเสนอคำนิยามของ “หนี้นอกระบบ” ว่าหมายถึงแหล่งการเงินที่เกิดขึ้นตามความจำเป็นและสภาพแวดล้อม ไม่มีระเบียบกฎหมาย ไม่มีการติดตามและควบคุมจากทางราชการ การให้กู้ยืมหรือการทำนิติกรรมอื่นใดที่มีลักษณะที่ได้รับความนิยมมากเกินส่วนอัตราสมควรหรือกระทำในลักษณะของการดำเนินการที่แอบแฝงหรืออำพรางในธุรกิจ หรือกระทำด้วยวิธีการอื่นใดที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

2. การจำแนกปัญหาหนี้นอกระบบเป็น 3 ช่วง โดยหลักเกณฑ์มีกฎหมายควบคุม

จากการศึกษารูปแบบปัญหาของหนี้นอกระบบของประเทศไทย สหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว หากนำเอาหลักเกณฑ์การที่มีกฎหมายควบคุมมาเป็นเกณฑ์ จะสามารถกล่าวได้ว่าการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของกลุ่มสามประเทศนี้ได้ 3 ประเภท คือ

- (1) หนี้นอกระบบไม่มีกฎหมายควบคุม
- (2) หนี้นอกระบบที่มีกฎหมายควบคุม และ
- (3) หนี้นอกระบบที่มีกฎหมายควบคุมสัญญาอื่นที่เกี่ยวข้องกับหนี้นอกระบบ

2.1 หนี้นอกระบบไม่มีกฎหมายควบคุม

เป็นช่วงที่รัฐบาลของประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงยังไม่ได้ตรากฎหมายเพื่อกำหนดให้หนี้นอกระบบเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ช่วงเวลาที่เริ่มมีกฎหมายควบคุมดอกเบี้ยในประวัติศาสตร์มนุษย์คือสมัยโรมันในยุคกฎหมายสิบสองโต๊ะ¹⁶ (Vincent, 2014, p. 13) ก่อนหน้านั้นการที่เจ้าหนี้ทำสัญญากู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ยอัตราสูงจึงกระทำได้และไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งสหภาพเมียนมาก่อนปี ค.ศ. 1945 มีเพียงกฎหมายแพ่งว่าด้วยสัญญา การทำสัญญากู้ยืมเงินจึงถือเป็นเรื่องเสรีภาพในการทำสัญญาของคู่สัญญาและลูกหนี้สมัครใจจ่ายดอกเบี้ย ยังไม่มีกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา จึงถือว่าปัญหาหนี้นอกระบบของสหภาพเมียนมาในช่วงแรกอยู่ในประเภทนี้

2.2 หนี้นอกระบบที่มีกฎหมายควบคุม

เป็นช่วงที่มีการรับแนวคิดเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในยุโรปแพร่หลายเข้ามาในเอเชียโดยเจ้าหนี้มักมีสถานะหรือบทบาททางสังคมเหนือกว่าลูกหนี้ การที่เจ้าหนี้ทำสัญญากู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ยในอัตราสูงจึงเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองลูกหนี้โดยกำหนดให้หนี้นอกระบบเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย กฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยอัตราสูงจึงถูกตราขึ้นมา เช่น ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา สหภาพเมียนมามีกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมเงิน (Burma Money Lenders Act 1945) กำหนดให้การทำสัญญากู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ยได้ไม่เกินร้อยละ 12 ต่อปีสำหรับหนี้มีประกัน ไม่เกินร้อยละ 18 ต่อปี สำหรับหนี้ไม่มีหลักประกัน สปป.ลาว มีกฎหมายว่า

¹⁶ กฎหมายสิบสองโต๊ะมีข้อความระบุถึง อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ไม่เกินร้อยละ 8^{1/3} และหากฝ่าฝืนจะโดนค่าปรับถึง 4 เท่า

ด้วยข้อผูกพันในสัญญา ซึ่งกฎหมายของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ถือว่าปัญหาหนี้นอกระบบอยู่ในประเภทที่สองนี้

2.3 หนี้นอกระบบที่มีกฎหมายควบคุมสัญญาอื่นที่เกี่ยวข้องกับหนี้นอกระบบ

เป็นช่วงที่หนี้นอกระบบเริ่มมีการพัฒนาให้ซับซ้อนมากขึ้น การขยายตัวของธุรกิจธนาคารในยุโรปได้สร้างเทคนิคที่เรียกว่า “depositum confessatum” โดยเป็นเทคนิคที่อำพรางการฝากเงินกู้และการคิดดอกเบี้ยที่เกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด (Sava, 2012) ทำให้กฎหมายที่มีอยู่ไม่สามารถคุ้มครองการทำสัญญาอื่นที่เป็นการอำพรางการกู้เงินที่คิดดอกเบี้ยเกินอัตราได้เพราะกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราใช้บังคับเฉพาะการทำสัญญากู้ยืมเงินเท่านั้น ดังนั้นหากเจ้าหนี้ทำสัญญาขายฝากโดยคิดดอกเบี้ยอัตราสูงจึงไม่ผิดกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ในบางประเทศรัฐได้แก้ไขกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยอัตราสูงในสัญญาขายฝาก เช่น ประเทศไทย การทำสัญญาขายฝากจะกำหนดสินไถ่ที่คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละ 15 ต่อปีไม่ได้ ปัญหาหนี้นอกระบบของประเทศไทยจึงจัดอยู่ในประเภทที่สามนี้

3. รูปแบบของหนี้นอกระบบของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว

3.1 รูปแบบของหนี้นอกระบบในสหภาพเมียนมา

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบของหนี้นอกระบบของสหภาพเมียนมา มี 4 รูปแบบ ได้แก่ หนี้นอกระบบที่เกี่ยวข้องกับสินค้าด้านการเกษตร หนี้นอกระบบเกี่ยวข้องกับสินค้าที่เป็นปลูศสัตว์ หนี้นอกระบบเกี่ยวข้องกับขบวนการลักลอบเข้าเมือง และหนี้นอกระบบเกี่ยวข้องกับการโอนเงินผ่านองค์กรที่ผิดกฎหมาย

1) สินค้าด้านการเกษตรในสหภาพเมียนมามีความเกี่ยวข้องกับโรงงานอุตสาหกรรม พบว่าโรงงานใหญ่ ๆ มีลูกจ้างถึง 7,000 คน และมีการจ้างงานกว่า 200,000 คนในฤดูกาลเก็บเกี่ยว (Duffos et al., 2013, p. 5) จากการสำรวจหมู่บ้านประมาณ 4,000 ครัวเรือน โดย The Livelihoods and Food Security Trust Fund (LIFT) พบว่ามีเพียงร้อยละ 16 เท่านั้นที่กู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้ในระบบ (The Livelihoods and

Food Security Trust Fund [LIFT], 2012) ชาวนาจะเช่าที่นาได้สูงสุดประมาณ 25 ไร่ เพื่อทำการเพาะปลูกโดยกู้ยืมเงินจากเจ้าหนั้นในระบบซึ่งเรียกเก็บดอกเบี้ย 10-20% ต่อเดือน บางรายสูงถึงร้อยละ 30 ต่อเดือน (Duflos et al., 2013, p. 8)

2) การกู้ยืมสินค้าที่เป็นปศุสัตว์ เช่น เป็ด การเลี้ยงเป็ดเป็นที่นิยมสำหรับเกษตรกรชาวเมียนมา อาหารที่ทำจากไข่เป็ดคือแกงไข่เป็ด หรือ “be u hin” (Proximity Designs, 2014) ในภาษาพม่า เกษตรกรชาวเมียนมาจะกู้ยืมเป็ดเอามาเลี้ยงเพื่อเก็บไข่ขาย หรือยืมเงินจากเจ้าหนั้นเงินกู้ในท้องถิ่นเพื่อนำมาซื้อเป็ดไปเลี้ยงเก็บไข่ขายโดยต้องจ่ายดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 10 ต่อเดือน (Macintyre, 2016) เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรพวกนี้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองจึงไม่สามารถกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน ซึ่งการกู้ยืมเงินตามปกติจำเป็นต้องมีหลักประกัน เช่น ที่ดิน เป็นต้น

3) การกู้ยืมเงินจากเจ้าหนั้นในระบบในท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้เป็นค่าจ้างให้ขบวนการลักลอบเข้าเมืองช่วยเหลือให้ข้ามพรมแดนโดยผิดกฎหมาย การกู้ยืมเงินประเภทนี้นิยมจ่ายเป็นเงินสด เครื่องประดับมีค่า รวมถึงการกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน (Thu, 2015, p. 92) เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการย้ายถิ่นฐาน เข้ามาทำงานในประเทศเพื่อนบ้านที่ติดกับสหภาพเมียนมา เช่น ประเทศไทย มีราคาสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนจ่ายเงินให้ขบวนการลักลอบเข้าเมืองดังกล่าวซึ่งถึงแม้มีราคาสูงแต่ก็ยังถูกกว่า

4) การโอนเงินผ่านองค์กรที่ผิดกฎหมายในสหภาพเมียนมา ประชาชนท้องถิ่นนิยมใช้บริการโอนเงินข้ามประเทศผ่านระบบที่เรียกว่า “Hundi” (Aung, 2011, p. 67) โดยมีค่าธรรมเนียมการโอนประมาณร้อยละ 10-20 (Duflos et al., 2013, p. 32) ซึ่งอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราดังกล่าวไม่ต่างจากอัตราแลกเปลี่ยนในตลาดมืดมากนัก หลายครั้งที่แรงงานข้ามชาติชาวเมียนมา จะใช้บริการของตัวเองแทน “Hundi” เพื่อส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวที่อยู่ในสหภาพเมียนมา (Aung, 2011, p. 67) เช่น แรงงานพม่าในประเทศไทยจะติดต่อตัวแทน “Hundi” ที่มักเป็นร้านขายสินค้า หรือร้านขนส่งของในประเทศไทยเพื่อส่งเงินบาทกลับมายังสหภาพเมียนมา หลังจากนั้นตัวแทน “Hundi”

ในสหภาพเมียนมาจะส่งเงินเข้าให้ครอบครัวของแรงงานชาวเมียนมา ซึ่งบางครั้งพบว่าไม่มีการโอนเงินให้ครอบครัวของแรงงานชาวเมียนมา

การแก้ปัญหาหนี้ในระบบของสหภาพเมียนมา

รัฐบาลแห่งสหภาพเมียนมา ได้ก่อตั้งธนาคารพัฒนาการเกษตรแห่งเมียนมา (The Myanmar Agricultural Development Bank: MADB) ขึ้นในปี ค.ศ. 1953 โดยตรากฎหมายรองรับในปี ค.ศ. 1990 มีวัตถุประสงค์สนับสนุนการพัฒนาการเกษตร ปศุสัตว์ และสถานประกอบการเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ห่างไกล ในปี ค.ศ. 1993 ธนาคารปล่อยเงินกู้ให้ชาวนากว่า 2 ล้านคน โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อปี (The Ministry of Agriculture and Irrigation of Myanmar, 2001) โดยเน้นผู้กู้รายย่อย เพื่อแก้ปัญหาการเข้าไม่ถึงแหล่งทุนของประชากรเมียนมาที่มีรายได้ต่ำ แต่ปรากฏว่าการดำเนินงานไม่ได้แก้ปัญหาหนี้ในระบบในสหภาพเมียนมามากนักเนื่องจากนโยบายของธนาคารกำหนดให้ชาวนาสวมทึ่มที่นาเพื่อทำการเพาะปลูกได้ไม่เกิน 10 เอเคอร์ ในทางปฏิบัติหากชาวนารายใดต้องการยืมที่นาเพิ่มขึ้นจะต้องเสียเงินสินบนให้แก่เจ้าหน้าที่ธนาคาร สำหรับชาวนาที่ไม่สามารถกู้ยืมเงินหรือที่นาได้ทันฤดูกาลเพาะปลูกก็ต้องหันไปใช้บริการของเจ้าหน้าที่นอกระบบ (Lynn, 2018) นอกจากนี้หากชาวนามีความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องใช้เงิน เช่น เจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล หรือต้องซ่อมแซมบ้านเพราะโดนมรสุม ก็ต้องกู้ยืมเงินจากเจ้าหน้าที่นอกระบบเพื่อนำมาใช้จ่ายก่อน แล้วหากได้เงินกู้จากธนาคารก็ต้องนำมาใช้คืนเจ้าหน้าที่นอกระบบ (Artingstoll, 2017) การดำเนินการโครงการดังกล่าวจึงไม่ได้ผล

3.2 รูปแบบปัญหาหนี้ในระบบใน สปป.ลาว

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบปัญหาของหนี้ในระบบของ สปป.ลาว มี 3 รูปแบบ ได้แก่ หนี้ในระบบที่เกี่ยวข้องกับด้านสินค้าเกษตร หนี้ในระบบที่เกี่ยวข้องกับที่ดินในการเพาะปลูก และหนี้ในระบบเกี่ยวข้องกับการขายฝากโดยมักจะมี ความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์กับธุรกิจที่ผิดกฎหมาย ในส่วนต่อไปนี้จะอธิบายถึงรูปแบบแต่ละปัญหาของหนี้ในระบบใน สปป.ลาว

1) เจ้าหนี้ที่เป็นนายทุนด้านสินค้าเกษตร พบในจังหวัดส่วนใหญ่ของสปป.ลาว เช่น สะหวันเขต ลาวเทียน เจ้าหนี้พวกนี้จะให้ลูกหนี้ที่เป็นเกษตรกรยืมสินค้าเกษตร เช่น เมล็ดข้าว หรือแพะ แล้วเรียกเก็บดอกเบี้ยเป็นผลิตผลด้านการเกษตรที่ลูกหนี้เพาะปลูก เรียกว่า “เจ้าหนี้ข้าวนอกระบบ” (Rice Loan Shark) (The Land Information Working Group [LIWG], 2011) โดยมีระยะเวลากู้ยืมสั้น ๆ เช่น ประมาณเดือน มิถุนายนถึงพฤศจิกายน ซึ่งเป็นฤดูเพาะปลูก การกู้ยืมจำพวกนี้พบว่าการเรียกเก็บดอกเบี้ยสูงถึง 100%

2) การเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ในการเพาะปลูกจากข้าวเป็นกล้วย เนื่องจากการปลูกข้าวให้ผลผลิตต่ำและมีแหล่งน้ำไม่เพียงพอแก่การเพาะปลูกข้าว ในชุมชนชนบทของ สปป.ลาว ชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ต้องเช่าที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมามีการหลั่งไหลของนายทุนชาวจีนเข้ามาใน สปป.ลาว นายทุนจีนได้จ้างชาวบ้านชาวลาวทำการเพาะปลูกกล้วยเนื่องจากที่ดินของ สปป.ลาว มีแร่ธาตุสูงและในช่วงดังกล่าวเป็นฤดูแล้งในประเทศจีน เมื่อการเพาะปลูกกล้วยให้ผลตอบแทนมากกว่า ชาวบ้านลาวบางกลุ่มจึงไปกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้นอกระบบในท้องถิ่นเพื่อนำมาลงทุนปลูกกล้วยแทนข้าว (Friis, 2015, p. 5)

3) ลูกหนี้ที่ทำสัญญาขายฝากใน สปป.ลาว ต้องชำระสินไถ่ให้กับเจ้าหนี้ผู้ซื้อฝากราคาสูงเนื่องจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขายฝากใน สปป.ลาว คือ กฎหมายว่าด้วยข้อผูกพันในสัญญาและนอกสัญญา พ.ศ. 2554 ไม่ได้ระบุอัตราดอกเบี้ยของสินไถ่ต้องไม่เกินร้อยละ 15 ดังเช่นในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 499 ของประเทศไทย ผู้ซื้อฝากจึงใช้ช่องว่างของกฎหมายรับซื้อฝากในราคาที่สูงกว่าราคาของทรัพย์สินที่ซื้อขายในท้องตลาด และกำหนดราคาสินไถ่ในราคาที่สูงกว่าราคาที่ขายฝาก (Pommach & Wongwattanapikul, 2016, p. 132) ซึ่งหากคำนวณราคาสินไถ่ยอมเกินร้อยละ 15 ถือเป็นหนี้นอกระบบประเภทหนึ่ง ส่งผลให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระสินไถ่ในระยะเวลาขายฝาก และทรัพย์สินที่ขายฝากจะกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าหนี้ผู้ซื้อฝาก

4) การเป็นหนี้้นอกระบบใน สปป.ลาว มักจะมีความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์กับธุรกิจที่ผิดกฎหมาย จากรายงานของ Geetanjali Mukherjee พบว่าสถานประกอบการที่ไม่ได้จดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีแนวโน้มที่จะใช้แหล่งเงินทุนจากนายทุนนอกระบบ (Mukherjee, 2013, p. 177) เช่น การตัดไม้เถื่อนซึ่งแพร่กระจายทั่วทั้ง สปป.ลาว และเวียดนาม มุ่งานศึกษาของสหประชาชาติพบว่ารายได้ร้อยละ 90 ของประชากรฐานะยากจนใน สปป.ลาว มาจากสินค้าทำจากไม้ป่า (Tong, 2009) นอกจากนี้ประชากรที่มีรายได้ต่ำมีแนวโน้มที่จะเข้ามาเป็นแรงงานผิดกฎหมายในประเทศไทย และแรงงานจำพวกนี้นิยมใช้บริษัทจัดหางานที่ไม่ได้จดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมายของ สปป.ลาว เหตุผลเนื่องจากหากใช้บริษัทจัดหางานที่ถูกต้องตามกฎหมายจะต้องจ่ายค่าธรรมเนียมสูงกว่า¹⁷ และส่วนหนึ่งจะกู้ยืมเงินจากบริษัทหางานนั้นเองเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทย (Phouxay et al., 2008, pp. 35-36)

การแก้ปัญหาหนี้้นอกระบบของ สปป.ลาว

รัฐบาล สปป.ลาว เป็นหนี้จากแหล่งทุนต่างประเทศค่อนข้างสูง เนื่องจากขาดแคลนแหล่งเงินกู้ในประเทศ จากสาเหตุที่คนลาวมีการออมต่ำ และรายได้ของรัฐบาล สปป.ลาว มาจากการขายทรัพยากรธรรมชาติ 2 แหล่งหลัก คือ ไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ (เขื่อน) และเหมืองแร่ (Paijtrochana, 2017) ระบบเงินกู้เริ่มจากการรวมกลุ่มของแม่บ้านกลุ่มละไม่เกิน 30 คน เรียกว่า “Lin Huey” หรือ “Lin Ngeun” โดยแต่ละคนในกลุ่มต้องจ่ายเงินคนละ 1,000 กีบ ให้หัวหน้ากลุ่ม มีทั้งรายวัน รายสัปดาห์ และรายเดือน ครั้งหนึ่งในแต่ละรอบ สมาชิกจะได้รับจำนวนเงินทั้งหมดของกลุ่มโดยจะต้องจ่ายค่าใช้จ่ายเงิน

¹⁷ จากรายงานของ Phouxay et al. (2008) ILO project, Migrant recruitment from the Lao PDR to Thailand พบว่าแรงงานลาวที่เข้าเมืองมาทำงานในประเทศไทยต้องจ่ายค่าธรรมเนียมในการดำเนินการให้กับบริษัทจัดหางานที่ถูกต้องตามกฎหมายใน สปป.ลาว เป็นเงิน 15,000-20,000 บาท ขณะที่แรงงานลาวที่ใช้บริการของบริษัทจัดหางานที่ผิดกฎหมายใน สปป.ลาว ส่วนใหญ่จะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมหรือมีบางกลุ่มที่เสียค่าธรรมเนียม 2,500-5,000 บาท

คนละ 200 กีบต่อวงรอบ และทำเช่นนี้ไปจนครบสมาชิกทั้งหมดของกลุ่ม (Paijitrochana, 2017) การกู้เงินดังกล่าวมีอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อปี

มาตรการแก้ไขปัญหานี้ในกรอบของ สปป.ลาว มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านโดยความคิดริเริ่มขององค์การแรงงานระหว่างประเทศอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ในโครงการต่อต้านการค้าหญิงและเด็ก (the International Labour Organization's Mekong Sub regional Project to Combat Trafficking in Children and Women: ILO-TICW) โดยการปล่อยเงินกู้ประมาณ 1,000-2,500 ดอลลาร์สหรัฐ คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ผ่านกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมประจำจังหวัด มีการทำสัญญากับหมู่บ้านปีต่อปีและกำหนดคุณสมบัติผู้ยื่นกู้ต้องมีอายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ ไม่พิจารณาวัตถุประสงค์ในการกู้ยืม แต่หมู่บ้านจะมีเงินทุนสำรองในการให้หมู่บ้านละ 1,000,000 กีบ หรือประมาณ 95 ดอลลาร์สหรัฐ (International Labour Organization, 2007) โดยทั่วไปแล้วผู้กู้ยืมจะใช้หลักทรัพย์ที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันเป็นหลักประกัน เช่น ของใช้ภายในบ้าน รถจักรยานยนต์ ปศุสัตว์ รถเข็น เป็นต้น และไม่มีแนวคิดเบี้ยปรับกรณีคืนเงินล่าช้า (International Labour Organization, 2007)

ตารางที่ 2 มาตรการแก้ไขปัญหานี้ในกรอบระหว่างประเทศไทย สหภาพเมียนมา และ สปป.ลาว

ปี ค.ศ.	มาตรการของ ประเทศไทย	ปี ค.ศ.	มาตรการของ เมียนมา	ปี ค.ศ.	มาตรการของ สปป.ลาว
1998	ตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541 แก้ไขเรื่อง สัญญาเช่าฝาก	1997	ก่อตั้งสถาบันการเงินชุมชนรายย่อย (Microfinance) โดยได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNPD)	2001	มาตรการลดความยากจน โดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาประเทศและคำสั่งของนายกรัฐมนตรี หมายเลข 10 (IMF report, 2008)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ปี ค.ศ.	มาตรการของประเทศไทย	ปี ค.ศ.	มาตรการของเมียนมา	ปี ค.ศ.	มาตรการของสปป.ลาว
2001	จัดตั้งธนาคารประชาชน			2003	จัดตั้งธนาคารหมู่บ้านโดยได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐบาลผ่านกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด (International Labour Organization, 2003)
2004 2007	โครงการลงทะเบียนหนี้นอกระบบ โครงการปราบปรามผู้ประกอบการธุรกิจสินเชื่อส่วนบุคคลภายใต้การกำกับที่ไม่ได้รับอนุญาต	2005	ปิดศาลิโนกว่า 80 แห่งที่กระจายอยู่ตามพรมแดนระหว่างเมียนมาและจีนเนื่องจากศาลิโนเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดเจ้าหนี้นอกระบบ (Federico Varese, 2011)	2006	รัฐบาลจะเฝ้าสังเกตธนาคารของรัฐ (SOCBs) และออกระเบียบข้อบังคับเพื่อกำกับดูแลการแลกเปลี่ยนเงินตรา หนี้นอกระบบ (IMF report, 2008)
2009 2010	โครงการลงทะเบียนหนี้นอกระบบครั้งที่ 2 โครงการอาสาสมัครที่ปรึกษาทางการเงินครัวเรือน (หมอหนี้)	2011	ออกกฎหมาย Microfinance Law 2011 กำหนดเพดานดอกเบี้ยเงินกู้ไม่เกิน ร้อยละ 2.5 ต่อเดือน (ร้อยละ 30 ต่อปี) และดอกเบี้ยเงินฝากไม่เกิน ร้อยละ 1.25 ต่อเดือน (Jamneanphol, 2014) - จัดตั้งสหพันธ์การจ่ายเงินเมียนมา (MPU) โดยธนาคารกลางเพื่อกำกับดูแลระบบการจ่ายเงิน (Galucci & Scanlon, 2014)		

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ปี ค.ศ.	มาตรการของ ประเทศไทย	ปี ค.ศ.	มาตรการของ เมียนมา	ปี ค.ศ.	มาตรการของ สปป.ลาว
		2012	จัดตั้งการให้บริการกู้ยืม เงินทางมือถือ (Mobile Money Service) เพื่อ แข่งขันกับเจ้าหนี้นอก ระบบ (Galucci & Scanlon, 2014)		
2014 2015 2016	จัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้ และประชาชนที่ไม่ได้รับ ความเป็นธรรม (ศนธ.ยธ.) สินเชื่อนาโนไฟแนนซ์ สินเชื่อพีเอฟไฟแนนซ์	2014	การออก SME Development Law of 2015 ให้สินเชื่อโดยใช้ หลักเกณฑ์เดียวกับสินเชื่อ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับ การจ่ายดอกเบี้ยเป็นราย ไตรมาสและการชำระคืน เงินต้นเต็มรูปแบบของที่ สิ้นสุดระยะเวลาโดยทั่วไป 1-3 ปี (Oxford Business Group, 2018)	2016	แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมครั้งที่ 8 ระยะ 5 ปี (2016-2020) เน้นให้การ สนับสนุน Microfinance เช่น โครงการที่เกิดจากการ รวมกลุ่มในชุมชนที่มีความ เข้มแข็งไม่ต้องลงทะเบียน กับ BOL จนกว่าจะมี สมาชิกครบ (Mekong Institute, 2017)
2017	โครงการสินเชื่อรายย่อย เพื่อใช้จ่ายฉุกเฉิน		การจัดตั้งเครดิตบูโรเพื่อ เป็นศูนย์ข้อมูลระหว่าง เจ้าหนี้และลูกหนี้ (Galucci & Scanlon, 2014)		

4. เปรียบเทียบหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับข้อสัญญาเพื่อเรียกดอกเบี้ยและค่าเสียหายตามหลักกฎหมายของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กับประเทศไทย

สปป.ลาว มีกฎหมายว่าด้วยข้อผูกพันในสัญญา มาตรา 46 กำหนดห้ามมิให้คู่สัญญาตกลงกำหนดอัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 3 ต่อปี¹⁸ หากฝ่าฝืน มีผลให้ดอกเบี้ยตกเป็นโมฆะ แต่สำหรับธนาคารสามารถกำหนดอัตราดอกเบี้ยถึงร้อยละ 28 ต่อปี ซึ่งหากมีการผิดสัญญา ศาลสามารถบวกอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 เพิ่มจากอัตราดังกล่าว รวมเป็นร้อยละ 31 ต่อปีได้ (Chanthavong, 2009, pp. 89-90) เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดอัตราดอกเบี้ยผิดนัดไว้ไม่เกินร้อยละ 7.5 ต่อปี ส่วนกำหนดอัตราดอกเบี้ยการกู้ยืม กำหนดไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี ตามมาตรา 654 หากฝ่าฝืนมีผลให้ดอกเบี้ยตกเป็นโมฆะเช่นเดียวกัน ธนาคารสามารถกำหนดอัตราดอกเบี้ยถึงร้อยละ 28 ต่อปี ได้ตามประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย แต่หากมีการผิดสัญญา ศาลไม่สามารถบวกอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 7.5 เพิ่มจากอัตราดังกล่าวได้

ส่วนสหภาพเมียนมา มีกฎหมายว่าด้วยสัญญา (Myanmar Law of Contract 1872) มาตรา 74 กำหนดให้คู่สัญญาที่กล่าวอ้างว่าอีกฝ่ายหนึ่งผิดสัญญามีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายได้ หากมีการระบุจำนวนค่าเสียหาย หากมีการผิดสัญญาไว้ในสัญญาไม่ว่าค่าเสียหายจริงจะถึงจำนวนดังกล่าวหรือไม่ก็ตาม ตรงนี้เองทำให้การกำหนดค่าเสียหายในสหภาพเมียนมา สามารถคิดดอกเบี้ยผิดนัดได้ถึงร้อยละ 75 ต่อปี (Briggs & Burrows, 2017, pp. 201, 299) นับจากวันที่มีการผิดสัญญา หากค่าเสียหายจริงรวมกับดอกเบี้ยผิดนัดไม่เกินจำนวนที่ระบุไว้ในสัญญา หากเปรียบเทียบกับ

¹⁸ The Contract Law, Lao People's Democratic Republic Peace Independence Democracy Unity Prosperity 1990 Chapter 3 Article 46. Loan Contracts When borrowing money from [persons] other than banks, computation of interest can exceed [the interest charged on] bank [loans], but by no more than three percent annually.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย มาตรา 222 และมาตรา 224 กำหนดให้การเรียกเอาค่าเสียหายนั้น ย่อมได้แก่เรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายเช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้ซึ่งเป็นผลธรรมดาหรือผลโดยตรงจากการไม่ชำระหนี้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2147/2551) เช่น ค่าติดตามทวงถามให้ชำระหนี้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6288/2548) โดยดอกเบี้ยผิดนัดต้องไม่เกินร้อยละ 7.5 ต่อปี แม้คู่สัญญาจะกำหนดค่าเสียหายไว้ในสัญญา ศาลไทยมองว่าเป็นค่าปรับ ซึ่งหากสูงเกินส่วนศาลสามารถลดลงได้ตามสมควร (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1888/2551) ตามมาตรา 383

5. เปรียบเทียบหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับการทำสัญญาอื่น¹⁹ อำพรางสัญญากู้เงินระหว่างสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กับประเทศไทย

เมื่อสองสามปีที่ผ่านมานี้มีกรณีที่เจ้าหน้าที่ธนาคารระบบทำสัญญาที่เอารัดเอาเปรียบลูกหนี้เกินสมควร เช่น ทำสัญญาอำพรางสัญญากู้เงินที่คิดดอกเบี้ยเกินอัตรา สัญญาที่เจ้าหน้าที่บีบบังคับให้ลูกหนี้ทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรม การจำนำทองคำอำพราง การกู้เงินดอกเบี้ยสูง การจำนำทะเบียนรถยนต์ แอร์ลูกโซ่ การนำปัจจัยในการผลิตแลกกับผลิตผลทางการเกษตรที่เอารัดเอาเปรียบลูกหนี้ โดยในส่วนต่อไปนี้จะกล่าวถึงการทำสัญญาบางเรื่องเพื่ออำพรางการกู้เงินในประเทศกลุ่มอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว กล่าวคือ

5.1 สัญญาขายฝาก

ตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย การทำสัญญาอื่นอำพรางสัญญากู้เงินคือการที่เจ้าหน้าที่และลูกหนี้ตั้งใจผูกพันตนตามสัญญากู้ยืมเงินแต่ทำสัญญาประเภทอื่นมาอำพรางสัญญากู้เงินโดยไม่ต้องการผูกพันตนตามสัญญาที่ทำอำพราง

¹⁹ สัญญาอื่น หมายถึง การทำสัญญาประเภทอื่นซึ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ให้กู้ในทำนองเดียวกับสัญญากู้เงินเพื่อหลีกเลี่ยงการบังคับใช้ตามกฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา

ขึ้น กฎหมายจึงกำหนดให้ผลของนิติกรรมอำพรางตกเป็นอันใช้บังคับไม่ได้และให้ไปบังคับตามนิติกรรมที่ถูกอำพรางนั้น (ป.พ.พ.มาตรา 155 วรรค 2) เช่น ทำสัญญาขายฝากที่ดินอำพรางสัญญากู้ยืมเงิน ต้องบังคับตามสัญญากู้ยืมเงิน ดังนั้นหากคู่สัญญาทำสัญญาขายฝากโดยกำหนดสินไถ่สูงเกินกว่าต้นเงินกู้ สัญญาขายฝากที่ดินย่อมตกเป็นโมฆะ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4686/2552) ประเทศไทยกำหนดเพดานขั้นสูงของดอกเบี้ยสินไถ่ไว้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 499

สำหรับ สปป.ลาว มีกฎหมายว่าด้วยข้อผูกพันในสัญญาและนอกสัญญา กำหนดระยะเวลาได้คืนไม่เกิน 3 ปี โดยสันนิษฐานว่าใช้กับทรัพย์สินทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์ ตามมาตรา 43 และมาตรา 44 ไม่ได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยของสินไถ่เอาไว้ เพียงแต่กำหนดไว้คร่าว ๆ ว่าดอกเบี้ย ขึ้นอยู่กับจำนวนค้างชำระ จึงเป็นช่องทางให้เจ้าหน้าที่สามารถกำหนดอัตราดอกเบี้ยของสินไถ่ในอัตราสูงได้ กรณี สปป.ลาว หากต้องการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบจะต้องแก้ไขกฎหมายมาตราดังกล่าวในอนาคต

กรณีสหภาพเมียนมา สัญญาขายฝากไม่มีบทบัญญัติกำหนดอัตราดอกเบี้ยในเรื่องสินไถ่ มีเพียงกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมโดยคิดดอกเบี้ยสูง (The Usurious Loan Act 1918) ซึ่งเป็นบทบัญญัติใช้บังคับกับการพิจารณาคดีในศาลโดยศาลมีอำนาจพิจารณาสัญญากู้ยืมเงินที่คิดดอกเบี้ยสูง ให้เป็นสัญญาที่ไม่เป็นธรรมได้ กรณีสหภาพเมียนมา จึงต้องตรากฎหมายเฉพาะกำหนดเพดานดอกเบี้ยกู้ยืมโดยนำมาใช้บังคับกับการกู้ยืมเงินระหว่างเอกชน

5.2 สัญญาจำนำสินค้าหรือพืชผลทางการเกษตร

ประเทศไทยมีการตรากฎหมายคือ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 เพื่อรองรับการนำทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น สินค้าคงคลัง วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตสินค้าหรือทรัพย์สินทางปัญญามาใช้เป็นประกันการชำระหนี้ ในลักษณะที่ไม่ต้องส่งมอบการครอบครองแก่เจ้าหน้าที่ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการ

ประกอบธุรกิจ แต่ยังมีการประกอบธุรกิจรับจำนำทะเบียนรถ โดยเอาทะเบียนรถวางเป็นหลักทรัพย์สินค้ำประกันการเบิกเงินสดซึ่งคิดดอกเบี้ย 25-50% บางรายกำหนดดอกเบี้ยในสัญญาเงินกู้แค่ 1.75-2% โดยมีการหลบเลี่ยงไปเรียกเก็บค่าธรรมเนียม ใช้เงินกู้หรือค่าธรรมเนียมอื่น ๆ แทน ซึ่งหากคิดรวมกันจะสูงกว่า 25-50% หากลูกหนี้ไม่สามารถผ่อนชำระค้างงวดได้ตามกำหนดก็จะยึดหลักทรัพย์สินค้ำประกันเหล่านี้เพื่อนำมาขายทอดตลาด (Exposes Scam Businesses on Car Licenses Pledging, 2017) กรณีร้านขายทองคำลักลอบรับจำนำทองคำโดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 3-5 บาทต่อเดือน (Porpol, 2015, p. 31) ซึ่งขัดต่อพระราชบัญญัติโรงรับจำนำซึ่งกำหนดให้ธุรกิจที่ประกอบกรรับจำนำจะต้องได้รับใบอนุญาตก่อน

สปป.ลาว มีพระราชกำหนดว่าด้วยธุรกิจรับจำนำ ปี ค.ศ. 2016 (Decree On Pawn Businesses No. 248) มาตรา 16 กำหนดให้ธุรกิจรับจำนำสามารถเรียกดอกเบี้ยจากผู้จำนำได้ไม่เกินร้อยละ 5 จากราคาต้นเงินกู้ทั้งหมดและธุรกิจโรงรับจำนำนี้เป็นธุรกิจสงวนไว้เฉพาะพลเมืองลาว (Thai Business Information Center in LAO, 2017) การเปิดโรงรับจำนำจะต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงกำกับดูแลธนาคารแห่งลาว (Bank Supervision Department) เสียก่อนโดยกระทรวงมีหน้าที่ควบคุมการกระทำที่เป็นการค้ากำไรเกินควรจากลูกหนี้ เช่น เรียกดอกเบี้ยเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด รับจำนำชนิดที่ดิน หรือขายของจำนำโดยไม่ได้ประกาศหรือก่อนกำหนด (Hogenhout, 2011, pp. 26, 46) เป็นต้น จากข้อมูลของธนาคารแห่งชาติลาว (Bank of the Lao P.D.R., 2016) ระบุว่ามิโรงรับจำนำที่ได้รับอนุญาตเพียง 28 แห่งเท่านั้น ซึ่งประชาชนที่มีรายได้น้อยนิยมใช้บริการกู้ยืมเงินด่วนโดยมักจะเป็นหนี้ในระบบแบบแฝง

กรณีสหภาพเมียนมา มีการนำของมีค่าไปจำนำไปร้านรับจำนำเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมสำหรับประชาชนที่มีรายได้น้อยและต้องการเงินสดแบบเร่งด่วน ทั้งนี้ในเมืองย่างกุ้ง สหภาพเมียนมามีโรงรับจำนำที่ถูกกฎหมายกว่า 250 ร้าน ทั้งหมดได้รับใบอนุญาตประกอบการจากคณะกรรมการพัฒนาเมืองย่างกุ้ง โรงรับจำนำพวกนี้ นอกจากจะรับจำนำทองคำหรืออัญมณีแล้ว ยังรับจำนำเสื้อผ้าด้วยโดยจะคิดดอกเบี้ย

ร้อยละ 10 ต่อเดือน สำหรับเสื้อผ้าและร้อยละ 3 ต่อเดือนสำหรับทองคำ หรืออัญมณี และมีระยะเวลาไถ่คืนสั้น ๆ เพียง 4 เดือน สำหรับเสื้อผ้าใหม่สามารถจำหน่ายได้เงินกู้ตั้งแต่ 1,000 ถึงมากกว่า 4,000 กีบ (Soe, 2016)

6. ประเด็นวิเคราะห์กิจกรรมของเจ้าหนี้ที่บีบบังคับหรือเอาัดเอาเปรียบลูกหนี้ ซึ่งควรถือเป็นหนี้นอกระบบหรือไม่

ในปี พ.ศ. 2561 สำหรับประเทศไทย มีธุรกิจที่พบบนขึ้นใหม่ เมื่อพิจารณาแล้วมีลักษณะที่เป็นการเอาัดเอาเปรียบผู้บริโภค เช่น ธุรกิจจัดสรรวันพักผ่อน (Time Sharing) โดยจ่ายค่าสมัครสมาชิกค่าบำรุงรายปีแก่บริษัทและให้สมาชิกของบริษัทมีสิทธิไปท่องเที่ยวหรือพักผ่อนในโรงแรมต่าง ๆ โดยโฆษณาว่าจะจ่ายผลตอบแทนในอัตราที่สูงและจะจ่ายผลประโยชน์ตอบแทนร้อยละ 20-45 ให้กับสมาชิกที่สามารถชักชวนบุคคลอื่นให้เข้ามาสมัครเป็นสมาชิกใหม่ซึ่งการกระทำเหล่านี้ล้วนเป็นแชร์ลูกโซ่ที่ผิดกฎหมายยกเว้นคือ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดการกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2527 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เกี่ยวกับความรับผิดในทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล พ.ศ. 2560

สำหรับธุรกิจให้เช่าเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น ไมโครเวฟในหอพัก ซึ่งคิดค่าเช่าเป็นรายวันหรือรายเดือน เหล่านี้หอพักมักคิดค่าใช้บริการในอัตราสูงกว่าการเช่าในอัตราทั่วไปโดยมักจะอ้างว่าเป็นค่าธรรมเนียมในการซ่อมบำรุง หรือค่าจัดการอื่น ๆ เมื่อคำนวณเป็นดอกเบี้ยแล้วมักมีอัตราสูงกว่าดอกเบี้ยที่กฎหมายกำหนดไว้

กรณีธุรกิจเช่าแบบมีเงื่อนไขซื้อทรัพย์สิน (Rent-to-Own) ธุรกิจนี้เป็นธุรกิจรูปแบบใหม่ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายในประเทศกลุ่มยุโรป เช่น อังกฤษ (Lacko et al., 2000) โดยกลุ่มลูกค้าที่มีรายได้น้อยหรือมีประวัติไม่ดีทางการเงิน โดยสัญญาประเภทนี้ผู้เช่าจะทำสัญญาเช่าทรัพย์สินที่จับต้องได้ เช่น บ้าน หรือเครื่องใช้ไฟฟ้าในระยะสั้น ๆ เช่น รายเดือน ซึ่งมีเงื่อนไขกับผู้ใช้เช่าว่าผู้เช่าสามารถซื้อทรัพย์สินที่เช่าในเวลาใดในระหว่างสัญญาได้ รวมทั้งสามารถยกเลิกสัญญาในเวลาใดก็ได้โดยการคืน

ทรัพย์สิน (O'Donnell & Walbaum, 2009) ซึ่งอัตราค่าเช่า rent-to-own จะสูงกว่าอัตราค่าเช่าทั่วไป

จากธุรกิจที่เกิดขึ้นใหม่ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าสำหรับประเทศไทยยังไม่มีความคุ้มครองที่เพียงพอ ซึ่งแม้จะมีการเสนอแก้ไขพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราโดยเพิ่มข้อความว่า “การสมคบกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยปกปิดวิธีดำเนินการหรือกระทำในลักษณะของการดำเนินการที่แอบแฝงหรืออำพรางในธุรกิจ หรือกระทำด้วยวิธีการอื่นใดที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 4 ปี หรือปรับไม่เกิน 400,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับและกำหนดให้ความผิดดังกล่าวเป็นความผิดมูลฐานตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน” (Thailand Usury Act Draft, National Legislative Assembly 2018)

แต่ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 กลับใช้ข้อความว่า “บุคคลใดก็ตามที่ทำให้บุคคลอื่นกู้ยืมเงินหรือกระทำการใด ๆ ที่เป็นการอำพรางการกู้ยืมเงินโดยมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

2.4 เรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้

2.5 กำหนดข้อความอันเป็นเท็จในเรื่องจำนวนเงินกู้หรือเรื่องอื่น ๆ ไว้ในหลักฐานการกู้ยืมเงินหรือตราสารที่เปลี่ยนมือได้เพื่อปิดบังการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนดหรือ

2.6 กำหนดจะเอาหรือรับเอาซึ่งประโยชน์อย่างอื่นนอกจากดอกเบี้ยไม่ว่าจะเป็นเงินหรือสิ่งของหรือโดยวิธีการใด ๆ จนเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ที่ได้รับนั้นมากเกินไปส่วนอัตราสมควรตามเงื่อนไขการกู้ยืมเงิน

บุคคลที่กระทำตามลักษณะข้างต้นมีความผิดฐานเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือปรับไม่เกิน 200,000 บาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”

จะเห็นได้ว่าข้อความในชั้นเสนอร่างของคณะกรรมการกฤษฎีกานั้นมีความครอบคลุมกว่ามาก ซึ่งกฎหมายที่ออกมาใหม่นั้นใช้บังคับเฉพาะการกระทำอำพรางการกู้ยืมเงิน

อย่างเดี่ยว โดยธุรกิจที่เกิดขึ้นใหม่นั้นมีรูปแบบซับซ้อนอาจจะไม่เข้าลักษณะกู้ยืมเงินเท่า นั้น ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอให้ตีความ “หนี้ในระบบ” ใหม่ โดยควรรวมการกระทำต่าง ๆ ของเจ้าหนี้หรือธุรกิจที่ดำเนินการแอบแฝงหรืออำพรางเป็นการหาประโยชน์เกินควรให้ถือเป็นหนี้ในระบบ เช่น ธุรกิจให้เช่าเครื่องใช้ไฟฟ้า ธุรกิจเช่าแบบมีเงื่อนไขซื้อทรัพย์สิน (Rent-to-Own) ธุรกิจการกู้เงินด่วน (Payday Loan) ธุรกิจผ่อนซื้อทรัพย์สินล่วงหน้า (Layaway Plans) (Brenden, 1999, p. 328) ธุรกิจหอพัก หรือ อพาร์ทเมนต์ที่มีการให้เช่าห้องพักรายวันแอบแฝงเป็นโรงแรม ธุรกิจจัดสรรวันพักผ่อน (Time Sharing) เป็นต้น

7. ตัวอย่างการใช้มาตรการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของประเทศไทยเพื่อเป็นทางเลือกต่อสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว

จากการศึกษาพบว่าปัญหาหนี้ในระบบของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว มีความคล้ายคลึงกับปัญหาหนี้ในระบบในประเทศไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสังคม เช่น การเรียกเก็บดอกเบี้ยที่สูงเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด การเลียงไปทำสัญญาประเภทอื่น เช่น สัญญาขายฝาก อำพรางสัญญาเงินกู้ และจากประสบการณ์แก้ไขปัญหาหนี้ในระบบในประเทศไทยที่มีอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นจึงอาจถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของประเทศไทยเพื่อนำไปใช้กับสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ได้ ยกตัวอย่างเช่น

7.1 การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของลูกหนี้ในระบบ

ที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการตรากฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวหลายฉบับ แต่กระจัดกระจายอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานปราบปรามการฟอกเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย ศูนย์ดำรงธรรมประจำจังหวัด เป็นต้น การแก้ไขปัญหาจึงมีลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ได้แก้ปัญหาในภาพรวมซึ่งหนี้ในระบบในปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบที่ซับซ้อน การแก้ไขปัญหาให้ได้ผลจึงควรแก้ไขในองค์รวมและบูรณาการกฎหมายรวมถึงมาตรการทางเศรษฐกิจร่วมกัน ในส่วนนี้ รัฐเมียนมาและ สปป.ลาว ควรจัดตั้งหน่วยงานพิเศษขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหา

หนึ่งนอกระบบโดยเฉพาะ โดยให้หน่วยงานช่วยจัดหาทนายความเพื่อช่วยแก้ต่างให้กับลูกหนี้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม เช่น ช่วยเจรจาต่อรองกับเจ้าหนี้ ช่วยไกล่เกลี่ย หรือช่วยประนอมหนี้ ตลอดจนตกลงเรื่องระยะเวลาชำระหนี้ (Meechart et al., 2013, p. 24) โดยอาจให้หน่วยงานอื่นของรัฐ เช่น สำนักงานยุติธรรมเป็นหน่วยงานประสานงานกับสภาทนายความเพื่อจัดหาทนายความที่มีความรู้ในการช่วยเหลือ

7.2 การแก้ไขกฎหมายป้องกันเจ้าหนี้นอกระบบดำเนินกิจกรรมอำพรางที่เป็นการเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้

ทางเลือกสำหรับ สปป.ลาว อาจใช้การแก้ไขกฎหมายว่าด้วยข้อผูกพันในสัญญาและนอกสัญญา มาตรา 43 และมาตรา 44 โดยอาจกำหนดเพดานของอัตราดอกเบี้ยของสินเชื่อรวมผลประโยชน์ตอบแทนแล้วไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี

ทางเลือกสำหรับสหภาพเมียนมา อาจแก้ไขกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยสัญญาขายฝากโดยกำหนดอัตราดอกเบี้ยในเรื่องสินเชื่อ อาจใช้ดอกเบี้ยสินเชื่อไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี หรืออาจขยายขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายว่าด้วยการกู้ยืม โดยคิดดอกเบี้ยสูง (The Usurious Loan Act 1918) ที่ใช้ในการพิจารณาของศาลให้นำมาใช้กับการทำสัญญากู้ยืมเงินของประชาชนทั่วไปด้วย นอกจากนี้ทั้งสองประเทศอาจต้องตรากฎหมายเกี่ยวกับการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราเกี่ยวกับหนึ่งนอกระบบ สำหรับควบคุมธุรกิจที่ดำเนินการแอบแฝงหรืออำพรางเป็นการหาประโยชน์แก่ลูกหนี้เกินควร

7.3 การดำเนินการปราบปรามเจ้าหนี้นอกระบบโดยเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง

กรณีสหภาพเมียนมา มีรายงานการศึกษาพบว่าแม้การกู้ยืมเงินนอกระบบจะเป็นสิ่งผิดกฎหมายแต่ศาลรัฐเมียนมายังใช้บทลงโทษในสถานเบาแก่ผู้กระทำผิด (Fernández, 2014, p. 20) ทำให้เจ้าหนี้นอกระบบไม่เกรงกลัวกฎหมายเท่าที่ควร ดังนั้นจากบทเรียนของประเทศไทยพบว่าการออกมาตรการในการปราบปรามเจ้าหนี้นอกระบบอย่างจริงจัง เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจมีการจับกุมปราบปรามเจ้าหนี้นอกระบบซึ่งมักเป็นผู้มีอิทธิพลตามพื้นที่เป้าหมายต่าง ๆ โดยมีการประสานงานกับสำนักงาน DSI เป็นต้น

นอกจากนี้เมื่อการฟ้องคดี ศาลจะลงโทษเจ้าหน้าที่นอกระบบโดยไม่มี การรอกการลงโทษ (คำพิพากษาฎีกาที่ 4955/2560)²⁰

7.4 การร่วมกันจัดตั้งแหล่งทุนหรือกองทุนของชุมชนภายใต้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง

จากงานวิจัยของ Buddhawongsa et al. (2016) มีการเสนอระบบ IDL-Model สร้างรูปแบบการดำเนินชีวิตสำหรับภาคชุมชน โดยการร่วมกันจัดตั้งแหล่งทุนหรือกองทุนของชุมชนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนด้านการเงินยามฉุกเฉิน หรือจัดให้มีสวัสดิการในการดำรงชีพ ส่งเสริมการทำงานและการรวมกลุ่มอาชีพเดียวกันเพื่อเพิ่มความสามารถในการต่อรอง (pp. 16-17) ซึ่งเป็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกับธนาคารหมู่บ้านใน สปป. ลาว และสหภาพเมียนมา แต่มีการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เสริมสร้างและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ชีวิตของลูกหนี้โดยการสร้างรายได้ของคนในชุมชนพร้อมหลักการป้องกันไม่ให้เกิดหนี้ในระบบในระยะยาวโดยมีการผสมผสานร่วมกันระหว่างภาคประชาชน ภาคชุมชนและรัฐบาล ทำให้ลดค่าใช้จ่ายรายเดือนและเกิดเงินออมเพิ่มขึ้น โดย IDL-Model อาจจะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว ได้

²⁰ จำเลยประกอบกิจการในการหาเงินทุนในทางการค้าปกติ แล้วนำออกให้ผู้อื่นกู้เงินแบบนอกระบบ และให้บุคคลทั่วไปในเขตพื้นที่ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 60 ต่อเดือน หรือร้อยละ 720 ต่อปี และร้อยละ 25 ต่อเดือน หรือร้อยละ 300 ต่อปี เกินกว่าอัตราดอกเบี้ยที่กฎหมายกำหนดไว้ ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี เป็นจำนวนเงินสูงกว่าที่กฎหมายกำหนดอย่างมาก ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้บนความเดือดร้อนของผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายและไร้จิตสำนึกต่อศีลธรรมอันดี พฤติการณ์แห่งคดีเป็นเรื่องร้ายแรง แม้จำเลยไม่เคยต้องโทษจำคุกมาก่อน หรือมีภาระต้องอุปการะบุคคลในครอบครัว หรือมีเหตุอื่น ๆ ตามที่จำเลยฎีกา ก็เป็นเหตุส่วนตัว ไม่เป็นเหตุผลเพียงพอที่จะรับฟังเพื่อรอกการลงโทษจำคุกให้แก่จำเลย

สรุป

แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของรัฐบาลไทยมีมาตรการที่ใกล้เคียงกับแนวนโยบายแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของสหภาพเมียนมาและ สปป.ลาว เช่น โครงการธนาคารชุมชน โครงการคลังในบ้านของไทยมีรูปแบบให้สินเชื่อแก่กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์ ธนาคารชุมชน เพื่อให้สถาบันเหล่านี้นำไปปล่อยกู้ต่อแก่สมาชิกสำหรับ สปป.ลาว มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน (Village Bank) โดยองค์การของรัฐทำสัญญากับหมู่บ้านซึ่งคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ แต่อย่างไรก็ตามการใช้มาตรการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอจะใช้แก้ปัญหาหนี้ในระบบได้ทั้งหมด ต้องใช้มาตรการด้านอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น ให้ความรู้ สร้างวินัยให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อย จัดหาแหล่งทุนที่เหมาะสมให้กับลูกหนี้ การทำให้หนี้ในระบบกลายเป็นหนี้ในระบบ รวมถึงการดำเนินการปราบปรามเจ้าหนี้ในระบบโดยเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง เป็นต้น

References

- Academic Bureau. (2015) Informal debt: Nano finance (หนี้ในระบบ: นานาไฟแนนซ์), Academic Focus, *The Secretariat of the House of Representatives*, vol. 3, p. 17. (in Thai)
- AECplus. (2000) *Introduction to the AEC. Episode 3: Myanmar* (รู้จักกับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ตอนที่ 3: ประเทศพม่า), Available: <http://www.askkbank.com/WhatsHot/Documents/Myanmar.pdf> [28 November 2018] (in Thai)

Amorrachayawichan, U. (2017) Factors that influence debt outside the public system in Municipal Chumphon (ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดหนี้นอกระบบของประชาชนในอำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร), *Research and Development Journal, Suan Sunandha Rajabhat University*, vol. 1, no. 9, pp. 62-73. (in Thai)

Artिंगstoll, C. (2017) *Microfinance and the ultra-poor in Myanmar*, Available: <http://mizzima.com/news-opinion/microfinance-and-ultra-poor-myanmar> [28 November 2018]

Aung, W. S. (2011) *Informal trade and underground economy in Myanmar: Costs and benefits*, Bangkok: Research Institute on contemporary Southeast Asia (IRASEC).

Australian Financial Security Authority (A.F.S.A.). (2017) *What is a debt agreement?*, Canberra: Australian Financial Security Authority Home Page, Available: <https://www.afsa.gov.au/insolvency/i-cant-pay-my-debts/what-debt-agreement> [7 March 2018]

Bank of the Lao P.D.R. (2016) *Quarterly report Q4/2016*, p.4, Available: https://www.bol.gov.la/together_use/Montary%20Statistics%20Report%20Q4.2016.pdf [1 September 2018]

Brenden, M. (1999) "Payday Lenders" face regulation, *Atlanta Business Chronicle*, vol. 34, no. 20, p. 328.

Briggs, A., & Burrows, A. (2017) *The law of contract in Myanmar*, Hampshire: Ashford Colour Press.

- Buddhawongsa, P., et al. (2016) Informal debt: Problems and policy implication under sufficiency economy (หนี้นอกระบบ: ปัญหาและแนวทางแก้ไขภายใต้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง), *Journal of Economics Chiang Mai University*, vol. 20, no. 1, pp. 1-22. (in Thai)
- Center for Economic Business and Grassroots Economy Research. (2015) *The debt situation of low-income households of Thailand Report Study* (รายงานผลการศึกษากภาวะหนี้สินของครัวเรือนผู้มีรายได้น้อยของประเทศไทย), Available: https://www.gsb.or.th/getattachment/02057763-0a51-447e-821c-0bc04247c6e6/GR_report_debt2_detail.aspx [20 May 2018] (in Thai)
- Chanthavong, P. (2009) *The Lao PDR. law of contract in comparison with Thai laws of juristic act and contract* (กฎหมายว่าด้วยข้อผูกพันในสัญญาของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวศึกษาเปรียบเทียบกับหลักกฎหมายลักษณะนิติกรรมสัญญาของไทย), Master's thesis, Thammasat University. (in Thai)
- Dalberg Global Development Advisors. (2017) *Power women and girls financial inclusion country assessment: Myanmar*, New York: Dalberg Global Development Advisors.
- Duflos, E., et al. (2013) *Microfinance in Myanmar sector assessment*, Washington, DC: IFC Advisory Services in East Asia and the Pacific.
- Exposes scam businesses on car licenses pledging.* (2017) Bangkokbiznews, Available: <http://www.bangkokbiznews.com> [12 March 2018]
- Fernández, M. (2014) *Capacity-building for rule of law promotion in Myanmar*, Available: <https://www.myjusticemyanmar.org> [10 November 2018]

- Friis, C. (2015) *Small-scale land acquisitions, large-scale implications: The case of Chinese banana investments in Northern Laos*, Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Galucci, M., & Scanlon, J. (2014) *Afford two, eat one: Financial inclusion in rural Myanmar*, Myanmar: Proximity Designs.
- Gonzales, I. (2017) *Informal lenders seek SEC licenses*, Available: <http://www.philstar.com/business/2017/03/01/1676652/informal-lenders-look-for-sec-licenses> [10 May 2018]
- Gutteridge, H. C. (1949) *Comparative law: An introduction to the comparative method of legal study & research*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogehout, T. H. (2011) *The rural and microfinance sector of the Lao People's Democratic Republic*, Manila: Asian Development Bank, Southeast Asia Department.
- Hoyes, D. (2015) *Take a buyer beware approach to ontario's new debt settlement laws*, Available: http://www.huffingtonpost.ca/douglas-hoyes/ontario-debt-settlement_b_7510008.html [10 May 2018]
- International Labour Organization. (2007) *Meeting the challenge proven practices for human trafficking prevention in the Greater Mekong Subregion LAO PDR*, International Labour Organization Sub-region, Lao PDR: International Labour Organization.
- International Monetary Fund. (2008) *Lao PDR: Second poverty reduction strategy paper*, Washington, DC: International Monetary Fund.

- Jamneanphol, S. (2014) *Informal debt and social justice* (หนี้นอกระบบกับความ เป็นธรรมทางสังคม), Bangkok: Office of The Permanent Secretary of Justice. (in Thai)
- Jaiwat, W. (2018) *Laos experiencing debt to GDP was higher than expected, while the GDP in the country grew* (ลาวประสบปัญหาหนี้ต่อ GDP สูงกว่า คาดขณะที่ GDP ในประเทศโตต่อเนื่อง), Bangkok: Brand Inside. (in Thai)
- Jindawat, K. (2015) *The informal debt problems and solutions by the Government* (ปัญหาหนี้นอกระบบและแนวทางการแก้ไขโดยภาครัฐ), Bangkok: Thailand Parliament. (in Thai)
- Kaino, T. (2005) Rural credit markets in Myanmar: A study of formal and non-formal lenders, *Asian Journal of Agriculture and Development*, vol. 3, no. 1 & 2, pp. 1-15.
- Katanyatanont, T., et al. (2011) *Guidelines for using legal measures to supervise and resolve informal debt* (แนวทางการใช้มาตรการทางกฎหมายในการกำกับดูแลและแก้ไขปัญหาเจ้าหนี้นอกระบบ), Bangkok: Fiscal Policy Office, Available: <http://www.fpo.go.th/eresearch/Project/Law/9120.aspx> [5 June 2018] (in Thai)
- Kyophilavong, P., et al. (2013) *Resource booms, growth and poverty in Laos: What can we learn from other countries and policy simulations?*, Laos: Partnership for Economic Policy (PEP), Faculty of Economics and Business Management, National University of Laos.
- Lacko, J. M., et al. (2011) *Survey of rent-to-own customers*, Washington, DC: Federal Trade Commission.

- Lynn, K. Y. (2018) *Unwieldy loan limit causing complications for nation's farmers*, Available: <https://frontiermyanmar.net/en/unwieldy-loan-limit-causing-complications-for-nations-farmers> [28 November 2018]
- Macintyre, J. (2016) *Hatching hope: Ducks and microfinance in Myanmar*, Available: <http://www.pactworld.org/blog/hatching-hope-ducks-and-microfinance-myanmar> [20 March 2018]
- Meechart, V., et al. (2013) *The project studies the development of judicial administration policy in order to solve the problem of informal debt (โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้ในระบบ)*, Bangkok: Ministry of Justice. (in Thai)
- Mekong Institute. (2017) *Focus group discussion on financial role for sustainable development in ASEAN*, Available: http://www.mekonginstitute.org/uploads/tx_ffpublication/FPRI_Report.pdf [20 March 2018]
- Mukherjee, G. (2013) *Lao PDR, business and human rights in ASEAN: A baseline study*, Available: https://www.menschenrechte.uzh.ch/dam/jcr:00000000-3175-0061-0000-000078a6b3ac/Business_and_Human_Rights_in_ASEAN_Baseline_Study_ebook.pdf [25 November 2018]
- O'Donnell, J., & Walbaum, M. (2009) *Consumers turn to rent-to-own stores in rickety economy*, Available: <https://abcnews.go.com/Business/story?id=8055832&page=1> [23 May 2018]
- Olechnowicz, C. A. (2011) History of usury: The transition of usury through ancient greece, the rise of christianity and islam, and the expansion of long-distance trade and capitalism, *Gettysburg Economic Review*, vol. 5, Article 7.

- Paijitrochana, P. (2017) *Laos finance crisis (วิกฤตการเงินลาว)*, Available: <http://investopedia8.blogspot.com/2013/10/09-2556.html> [14 January 2018] (in Thai)
- Phongpirodom, P., & Chonlavorn, P. (2015) *Nano finances, solution of informal debt? (นาโนไฟแนนซ์ทางออกของหนี้นอกระบบ?)*, Bangkok: SCB Economic Intelligence Center. (in Thai)
- Phouxay, K., et al. (2008) *A study of formal and informal recruitment practices of Lao workers migrating to Thailand*, Bangkok: ILO Project, Migrant Recruitment from the Lao PDR to Thailand.
- Pohsri, S., et al. (2016) Attitudes toward informal debt in term of personal loans of residents in Hat Yai, Songkhla province (ทัศนคติที่มีต่อหนี้นอกระบบในรูปสินเชื่อส่วนบุคคลของประชาชนอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา), *Journal of Management Sciences*, vol. 33, no. 1, pp. 159-185. (in Thai)
- Pommach, V., & Wongwattanapikul, C. (2016) The fundamental of legal issues concerning sale with of redemption: A comparative study of the kingdom of Thailand and Lao People's Democratic Republic (ปัญหาพื้นฐานของกฎหมายเกี่ยวกับการขายฝาก: ศึกษาเปรียบเทียบราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว), *MFU Connexion: Journal of Humanities and Social Sciences*, vol. 5, no. 2, pp. 111-135. (in Thai)
- Porpol, Y. (2015) *Legal measures for consumer protection: A case study of customers of loan sharks (มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภค: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ใช้บริการเงินกู้นอกระบบ)*, Master's thesis, Bangkok: Pridi Banomyong Faculty of Laws, Dhurakij Pundit University. (in Thai)

Proximity Designs. (2014) *In the incubator: A new financial inclusion product*, Available: <http://proximitydesigns.squarespace.com/almost-live-from-proximity/2014/12/17/in-the-incubator-a-new-financial-inclusion-product.html> [20 March 2018]

Robinson, S. M. (2001) *The microfinance revolution: Sustainable finance for the poor*, Washington, DC: World Bank.

Saleilles, R. (1900) *Congrès international de droit comparée*, Rapport préliminaire présenté à la commission d'organisation sur l'utilité, le but et le programme du Congrès", Bulletin de la Société de Législation comparée, p. 29.

Sava, G. (2012) *The ethics of usury and its impact on the modern banking system*, Available: <http://mises.ro/978/the-ethics-of-usury-and-its-impact-on-the-modern-banking-system> [26 May 2018]

Siripraiwan, P. (2017) *Solving the informal debt ... tough job for Thai government* (แก้หนี้นอกระบบ . . . งานข้างรัฐบาลลุงตุ๋), Bangkok: Efinancethai, Available: https://www.efinancethai.com/EditorialNews/EditorialNewsMain.aspx?file_name=eWdMZTIXakZMa2iYVWJYcUICNmVhQT09 [13 November 2018]

Soe, H. K. (2016) *Fast cash for the poor*, Available: <https://frontiermyanmar.net/en/fast-cash-the-poor> [23 April 2018]

Sutaporn, P. (2013) *Bhuddism application for problem solving on illegal debt: In case study of Dankwien pottery traders Chok Chai district Nakorn Ratchasima* (การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบ: กรณีศึกษาผู้ประกอบการเครื่องปั้นดินเผาตำบลเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา), Bangkok: National Research Committee Office. (in Thai)

- Thai Business Information Center in LAO. (2017) *Reserved business for the Lao citizens* (ธุรกิจสงวนสำหรับพลเมืองลาว), Available: <http://www.thaibizlao.com/lao/business-tips/detail.php?id=21067> [23 May 2018] (in Thai)
- Thanyapoj, T. (2011) *Informal debt management: Chai Nat case* (การแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบ กรณีศึกษาจังหวัดชัยนาท), Bangkok, Thailand National Defense Institute. (in Thai)
- The Land Information Working Group (LIWG). (2011) *JVC helps farmers in Laos raise rice yields*, Available: <http://www.laolandinfo.org/2011/12/21/jvc-helps-farmers-in-laos-raise-rice-yields/> [20 July 2017]
- The Livelihoods and Food Security Trust Fund (LIFT). (2012) *LIFT baseline survey report 2012*, Yangon: LIFT.
- The Ministry of Agriculture and Irrigation of Myanmar. (2001) *The Myanmar Agricultural Development Bank*, Available: <https://myanmargeneva.org> [28 November 2018]
- Thu, K. K. S. (2015) *Myth and reality in irregular migration from Myanmar*, Wellington, New Zealand: Victoria University of Wellington.
- Tong, P. S. (2009) *Lao People's Democratic Republic forestry outlook study*, Bangkok: Food and Agriculture Organization of the United Nations Regional Office for Asia and the Pacific.
- Upunno, U. (2007) *An analysis of the success in solving people's none institute loan according to the poverty elimination policy in Baan Ti District, Lamphun Province* (การวิเคราะห์ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบของประชาชนตามนโยบายขจัดความยากจนในพื้นที่อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน), Master's thesis, Chiang Mai University. (in Thai)

Varese, F. (2011) *Mafias on the move: How organized crime conquers new territories*, New Jersey: Princeton University Press.

Vincent, J. (2014) *Historical, religious and scholastic prohibition of usury: The common origins of western and islamic financial practices*, New Jersey: Seton Hall University.

World Bank. (2014) *Myanmar ending poverty and boosting shared prosperity in a time of transition: A systematic country diagnostic*, Washington, DC: World Bank.

Zweigert, K., & Kötz, H. (1998) *Introduction to comparative Law*, 3rd edition, Oxford: Clarendon Press.

ความล้มเหลวในการกำกับตนเองและความเชื่อมโยง กับความเชื่อเชิงชดเชย

Self-regulation Failure and Its Relations with Compensatory Beliefs

สิทธิชัย ทองวร¹

Sittichai Thongworn

Received Feb 15, 2019

Revised Apr 11, 2019

Accepted Apr 25, 2019

บทคัดย่อ

ความล้มเหลวในการกำกับตนเองให้บรรลุเป้าหมายเป็นประเด็นสำคัญทางจิตวิทยาที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุคคลในหลายมิติ บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนแนวคิดความล้มเหลวในการกำกับตนเอง และนำเสนอแนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการให้เหตุผลของบุคคล นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อเชิงชดเชยและความล้มเหลวในการกำกับตนเอง การทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาโดยการสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลออนไลน์ โดยกำหนดช่วงเวลาในการสืบค้นข้อมูลระหว่างปี ค.ศ. 1990-2017 และเลือกเฉพาะบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารที่เป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ และสามารถสืบค้นได้เฉพาะฉบับเต็ม (full text) การทำความเข้าใจการกำกับตนเองผ่านมุมมองความเชื่อเชิงชดเชยจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการประเมินและตัดสินใจโดยใช้เหตุผลของบุคคลในการแสดงพฤติกรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งหากนำความเข้าใจในกระบวนการเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมพฤติกรรม หรือการทำจิตบำบัด

¹ School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand,

บางประเภท อาจช่วยลดความล้มเหลวในการกำกับตนเอง รวมทั้งช่วยพัฒนาการให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ความล้มเหลวในการกำกับตนเอง / ความเชื่อเชิงชดเชย / ความเชื่อทางสุขภาพเชิงชดเชย

Abstract

Failure to control and regulate behaviors is an important issue in psychology that affects people's behavior in various dimensions. This academic article aims to review concept of self-regulation failure and propose the compensatory beliefs, as one of the reasoning processes. In addition, this paper also analyzes the association between self-regulation failure and compensatory beliefs. Online databases had been analyzed by specifying the period of publication in 1990 to 2017 and selected only the full text of articles that have been published in accepted academic journals. The conceptualization of self-regulation failure through compensatory belief model provides useful information about individual's cognitive reasoning processes and evaluations which related to health behaviors. An understanding of these processes can be applied to promote healthy behaviors or certain psychotherapeutic interventions which may improve therapeutic process.

Keywords: Self-regulation failure / Compensatory beliefs / Compensatory health beliefs

บทนำ

รูปแบบการใช้ชีวิตที่ไม่เหมาะสม เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มแอลกอฮอล์ พฤติกรรม การบริโภคที่ไม่เหมาะสม การขาดการออกกำลังกาย หรือการพักผ่อนไม่เพียงพอ เป็นต้น ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญของการเจ็บป่วยและการเสียชีวิตของบุคคล (Mokdad et al., 2004) แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะทราบดีว่าพฤติกรรมใดบ้างที่อาจส่งผลเสียต่อสุขภาพ และพยายามที่จะควบคุมพฤติกรรมเหล่านั้นเพื่อให้ตัวเองมีสุขภาพดีขึ้น แต่จากการศึกษากลับพบว่าความพยายามเหล่านี้ยังไม่ได้ผลมากนัก (Pinel et al., 2000) มีการศึกษาพบว่า ผู้ที่ตั้งใจจะลดน้ำหนักมักจะกลับมามีน้ำหนักตัวเพิ่มขึ้นเท่ากับ น้ำหนักก่อนหน้าที่จะลดภายในระยะเวลา 5 ปี และมีน้ำหนักตัวเพิ่มมากขึ้นกว่าก่อนหน้าที่จะลดในอีก 5 ปี หลังจากนั้น เช่นเดียวกับพฤติกรรมการออกกำลังกาย ซึ่งมีการศึกษาพบว่า ผู้ที่เริ่มต้นออกกำลังกายมักล้มเลิกการออกกำลังกายภายในช่วง 6 เดือนแรก (National Task Force on the Prevention and Treatment of Obesity, 1993) อาจกล่าวได้ว่า คนส่วนใหญ่สามารถควบคุมตนเองไม่ให้แสดงพฤติกรรมที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพได้ในระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไป พวกเขากลับมีแนวโน้มที่จะยอมจำนนต่อสิ่งล่อใจต่าง ๆ เนื่องจากพลังในการควบคุมตนเองลดลง (Baumeister et al., 2006) แนวคิดเกี่ยวกับการกำกับหรือควบคุมตนเอง และปัจจัยที่เป็นตัวขัดขวางไม่ให้บุคคลแสดงพฤติกรรมจนบรรลุเป้าหมายจึงกลายเป็นหัวข้อหนึ่งที่นักวิชาการด้านสุขภาพให้ความสนใจศึกษาตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา

วัตถุประสงค์

บทความทบทวนวรรณกรรมนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอแนวคิดความล้มเหลว ในการกำกับตนเอง และความเชื่อเชิงชดเชย รวมทั้งวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่าง ความล้มเหลวในการกำกับตนเองกับความเชื่อเชิงชดเชย ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพฤติกรรมสุขภาพของบุคคลในมุมมองที่หลากหลาย และช่วยให้เกิดความเข้าใจ ต่อการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมของบุคคลได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีการศึกษา

การทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาโดยการสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลออนไลน์ (Google Scholar) โดยใช้คำสำคัญ คือ compensatory health belief, compensatory belief และ self-regulation failure โดยกำหนดช่วงเวลาในการสืบค้นข้อมูลระหว่างปี ค.ศ. 1990-2017 และเลือกเฉพาะบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารที่เป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ และสามารถสืบค้นได้เฉพาะฉบับเต็ม จากการสืบค้นข้อมูลพบว่า มีบทความที่เกี่ยวข้อง จำนวน 22 บทความ แบ่งออกเป็นบทความเกี่ยวกับความเชื่อเชิงชดเชย จำนวน 15 บทความ และบทความเกี่ยวกับความล้มเหลวในการกำกับตนเอง จำนวน 7 บทความ ทั้งนี้บทความเกี่ยวกับความเชื่อเชิงชดเชยที่สืบค้นได้นั้นเป็นนิพนธ์ต้นฉบับทั้งหมด ประกอบด้วยบทความเกี่ยวกับอิทธิพลของความเชื่อเชิงชดเชยต่อพฤติกรรมสุขภาพ จำนวน 9 บทความ และบทความเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องมือเพื่อประเมินความเชื่อเชิงชดเชย จำนวน 5 บทความ ในส่วนของบทความเกี่ยวกับการกำกับตนเองนั้น แบ่งออกเป็นนิพนธ์ต้นฉบับ จำนวน 2 บทความ และบทความฟื้นฟูวิชาการ จำนวน 5 บทความ (บางบทความไม่ได้อ้างอิงในบทความนี้ เนื่องจากเกินขอบเขตของเนื้อหาที่ต้องการทบทวน) (ตารางที่ 1) ทั้งนี้ในบทความนี้จะนำเสนอเนื้อหาตามลำดับ คือ แนวคิดความล้มเหลวในการกำกับตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเชิงชดเชย ความเชื่อเชิงชดเชยกับพฤติกรรมสุขภาพ และความเชื่อมโยงระหว่างความล้มเหลวในการกำกับตนเองและความเชื่อเชิงชดเชย

แนวคิดเกี่ยวกับความล้มเหลวในการกำกับตนเอง (Concept of Self-regulation Failure)

การกำกับตนเอง (self-regulation) เป็นกระบวนการที่สำคัญของบุคคลในการพยายามควบคุมความคิด (thoughts) ความรู้สึก (feelings) แรงกระตุ้น (impulses) ความปรารถนา (appetites) และการกระทำบางประการ (task performance) เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่บุคคลกำหนดไว้ บางครั้งอาจใช้รวมกันกับคำว่าควบคุมตนเอง

(self-control) (Zimmerman, 1989) โดยในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่า “การกำกับตนเอง” และ “การควบคุมตนเอง” ในความหมายเดียวกัน

ตารางที่ 1 รายชื่อบทความที่ได้จากการสืบค้นและใช้เป็นบทความในการทบทวนวรรณกรรม

ลำดับ	ปีที่พิมพ์	รายชื่อบทความ
		Self-regulation
1	1996	Self-regulation failure: An overview
2	1996	Self-regulation failure: Past, present and future
3	2000	Self-regulatory failure: A resource-depletion approach
4	2007	The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure
5	2011	Cognitive neuroscience of self-regulation failure
6	2015	Self-regulation and self-regulation failure
7	2016	Procrastination, self-regulation failure, academic life satisfaction, and affective well-being: underregulation or misregulation form
		Compensatory Health Beliefs, Compensatory Beliefs
8*	2004	Compensatory health beliefs: scale development and psychometric properties
9	2006	The eternal quest for optimal balance between maximizing pleasure and minimizing harm: The compensatory health beliefs model
10	2006	The role of compensatory beliefs and self-efficacy on treatment adherence in adolescents with type 1 diabetes
11	2008	Food temptations spontaneously elicit compensatory beliefs in dieters

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับ	ปีที่พิมพ์	รายชื่อบทความ
		Compensatory Health Beliefs, Compensatory Beliefs
12	2009	Compensatory beliefs about glucose testing are associated with low adherence to treatment and poor metabolic control in adolescents with type 1 diabetes
13*	2009	The compensatory health beliefs scale: psychometric properties of a cross-culturally adapted scale for use in The Netherlands
14	2010	Temptations elicit compensatory intentions
15	2011	Compensatory beliefs and intentions contribute to the prediction of caloric intake in dieter
16	2011	Smoking-specific compensatory health beliefs and the readiness to stop smoking in adolescents
17	2012	Motivation and goal attainment. The role of compensatory beliefs.
18	2012	Smoking is ok as long as I eat healthily: Compensatory health beliefs and their role for intentions and smoking within the health action process approach
19*	2012	Testing compensatory health beliefs in a UK population
20*	2013	A further look into compensatory health beliefs: A think aloud study
21*	2013	Testing the compensatory health belief scale: The role of cognitive factors and their relationship to health outcomes
22	2014	Are diet-specific compensatory health beliefs predictive of dieting intentions and behavior?

หมายเหตุ. * ไม่ได้ใช้อ้างอิงในบทความนี้ เนื่องจากไม่ได้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการศึกษา

มนุษย์มีขอบเขตของการกำกับตนเองกว้างกว่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า กระบวนการทางวิวัฒนาการได้คัดสรรลักษณะบางประการที่ช่วยทำให้มนุษย์

สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Baumeister et al., 2006) อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่พบว่าบุคคลไม่สามารถควบคุมตนเองให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ ความล้มเหลวในการกำกับตนเองมีความสัมพันธ์กับปัญหาสำคัญหลายประการ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชนและสังคม ไปจนถึงปัญหาระดับชาติ อาทิ การเจ็บป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจ การตั้งครมที่ไม่พึงประสงค์ การมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ การติดสารเสพติด การติดเกมและการพนัน การก่ออาชญากรรม เป็นต้น (Kirschenbaum, 1987) อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องยากที่จะระบุว่าตัวแปรใดส่งผลให้บุคคลไม่สามารถควบคุมตนเองจนบรรลุเป้าหมายได้ เนื่องจากการกำกับตนเองเป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อนและมีมิติที่เกี่ยวข้องของหลายแง่มุม เช่น มิติเกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมาย ความคาดหวังและแรงจูงใจ การวางแผน การสังเกตพฤติกรรมของตน หรือการประเมินพฤติกรรม เป็นต้น (Heatherton & Baumeister, 1996) จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความล้มเหลวในการกำกับตนเองจำนวนมาก ในบทความนี้ ผู้เขียนนำเสนอมุมมองในการทำความเข้าใจความล้มเหลวในการกำกับตนเองผ่านมุมมองชีวจิตสังคม (biopsychosocial perspective) อันประกอบด้วย มุมมองทางชีววิทยา มุมมองทางสังคมและวัฒนธรรม และมุมมองทางจิตวิทยา ทั้งนี้เนื่องจากการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางพฤติกรรมสุขภาพของมนุษย์นั้น ไม่อาจใช้มุมมองใดมุมมองหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นได้อย่างสมบูรณ์ หากแต่จำเป็นต้องบูรณาการมุมมองและแนวคิดที่หลากหลายเพื่อความเข้าใจที่ครอบคลุมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

มุมมองทางชีววิทยา (Biological Perspectives)

ความล้มเหลวในการกำกับตนเองในมุมมองทางชีววิทยานั้น มุ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการจิตสรีรวิทยา (psychophysiology) และประสาทวิทยาการรู้คิด (cognitive neuroscience) จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ความล้มเหลวในการกำกับตนเองเกี่ยวข้องกับความไม่สมดุลและการทำงานที่ผิดปกติของสมองส่วนต่าง ๆ ได้แก่ เปลือกสมองส่วนหน้า (prefrontal cortex) ซึ่งรับผิดชอบเกี่ยวกับการวางแผน

การตัดสินใจ การใช้เหตุผล รวมทั้งการควบคุมพฤติกรรมตนเองในสังคม และสมองบริเวณที่เกี่ยวข้องกับวงจรความสุขในสมอง (brain reward circuit) (Heatherton & Lopez, 2015)

นอกจากนี้ Heatherton and Wagner (2011) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า ความล้มเหลวในการกำกับตนเองอาจเกิดจากความไม่สมดุลของสมองส่วนหน้าและสมองส่วนซับคอร์ติคอลล (prefrontal-subcortical) กล่าวคือ เมื่อบุคคลเผชิญกับสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้เกิดความต้องการ สิ่งเร้าเหล่านี้จะกระตุ้นสมองบริเวณซับคอร์ติคอลล (subcortical) ให้ทำงานเพิ่มขึ้น และเมื่อประกอบกับการทำงานของสมองส่วนหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากพลังในการควบคุมตนเองลดลง หรือเกิดจากการใช้ยา แอลกอฮอล์ สารเสพติด หรือสมองส่วนนี้ถูกทำลาย จะส่งผลให้การควบคุมตนเองเป็นไปได้ยากมากยิ่งขึ้น

การติดสารเสพติดเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความล้มเหลวในการควบคุมกำกับตนเองของบุคคล มีการศึกษาพบว่า ระบบเมโสลิมบิก โดปามีน (mesolimbic dopamine system) เป็นส่วนของสมองที่เกี่ยวข้องกับการกระตุ้นให้ผู้เสพติดต้องการใช้สารนั้นซ้ำหรือใช้อย่างต่อเนื่อง (reinforcing property) ทำให้ผู้เสพติดมีความสุขและความพึงพอใจอย่างมาก และนำไปสู่การติดสารเสพติดในที่สุด (Chitasombat, 1998) นอกจากนี้ การศึกษาในกลุ่มผู้ติดเกมก็ให้ผลไปในทางเดียว โดยพบว่า การเล่นเกมทำให้มีการหลั่งสารสื่อประสาทชื่อโดปามีน (dopamine) ที่สมองส่วนสไตราตัม (striatum) รวมทั้งสมองส่วนนิวเคลียส แอคคัมเบนซ์ (nucleus accumbens) ซึ่งส่งผลให้เกิดความอยากและความต้องการสิ่งเร้าที่เพิ่มมากขึ้น (Charoenwanit, 2014)

บุคลิกภาพผิดปกติแบบไซโคพาท (psychopath) เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของบุคคลที่ไม่สามารถควบคุมเองได้ ผู้ที่มีบุคลิกภาพแบบไซโคพาทมีลักษณะสำคัญ คือ ขาดความสามารถในการเข้าใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่รู้สึกผิดเมื่อได้ทำสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งมีความหุนหันพลันแล่น และมีความสามารถในการควบคุมตนเองต่ำ (Hoppenbrouwers & Bulten, 2016) มีการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีบุคลิกภาพผิดปกติแบบ

ไซโคพาทมก็มีความผิดปกติของสมองส่วนต่าง ๆ ในระบบพาราลิมบิก (the paralimbic system) เช่น ออร์บิทัล ฟรอนทัล คอร์เท็กซ์ (orbital frontal cortex) ซึ่งควบคุมการตัดสินใจ สมองส่วนซิงกูเลตด้านหน้าและด้านหลัง (anterior and posterior cingulate) รับผิดชอบในการประมวลผลข้อมูลแล้วส่งต่อไปยังสมองส่วนอื่น และสมองส่วนอะมิกดาลา (amygdala) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความทรงจำด้านอารมณ์ และการตอบสนองต่ออารมณ์ก้าวร้าวและความกลัว เป็นต้น (Kiehl, 2006)

มุมมองทางสังคมและวัฒนธรรม (Sociocultural Perspectives)

แนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ต่อกัน นัยหนึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างระบบสัญลักษณ์และกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ในกลุ่มและสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน และในขณะเดียวกันระบบสัญลักษณ์และความหมายเหล่านี้ก็มีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) จนเกิดการหลอมหลวมเอาแนวคิดและคุณค่าเหล่านั้นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบุคคล (internalization) ด้วยเช่นกัน (Trommsdorff, 2009)

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของวัฒนธรรมในบริบทของการกำกับตนเองเสนอว่าวัฒนธรรมที่แตกต่างกันส่งผลต่อความสามารถในการกำกับตนเองต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาการควบคุมอารมณ์ของผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับความเป็นอิสระของบุคคล (independent cultural model of agency) เช่น วัฒนธรรมตะวันตก กับวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการพึ่งพาอาศัยกัน (interdependent cultural model of agency) ซึ่งพบได้ในประเทศแถบเอเชีย พบว่า คนในประเทศฝั่งเอเชียให้คุณค่ากับการแสดงออกทางอารมณ์ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคม (socially engaged emotion) เช่น ความกตัญญู (gratefulness) ความเห็นอกเห็นใจ (empathy) และความละอายใจ (shame) มากกว่าประเทศฝั่งตะวันตก รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ที่อาจส่งผลเสียต่อความเป็นหนึ่ง

เดียวกันของคนในกลุ่มมากกว่าผู้คนในประเทศฝั่งตะวันตก (Kitayama, 2000) การศึกษาการควบคุมอารมณ์เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่น่าอึดอัดของเด็ก ๆ ในประเทศอินเดีย ญี่ปุ่น และเยอรมนี ก็ให้ผลเช่นเดียวกัน โดยพบว่า เด็ก ๆ ในประเทศเยอรมนีมีแนวโน้มที่จะแสดงอารมณ์โกรธและหงุดหงิดเพื่อเรียกร้องความต้องการของตนเองมากกว่ากลุ่มเด็ก ๆ จากอินเดียและญี่ปุ่น ในทางกลับกัน เด็ก ๆ จากอินเดียและญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะพยายามระงับการแสดงออกทางอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธและอารมณ์หงุดหงิด ซึ่งอาจส่งผลต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากกว่ากลุ่มเด็ก ๆ ในเยอรมนี (Trommsdorff, 2006, as cited in Trommsdorff, 2009)

โรคอ้วน เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความล้มเหลวในการกำกับตนเองของบุคคล แนวคิดสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดโรคอ้วน (obesogenic environment) เป็นแนวคิดที่ช่วยอธิบายความล้มเหลวในการกำกับตนเองจนทำให้กลายเป็นโรคอ้วนได้อย่างน่าสนใจ แนวคิดดังกล่าวเสนอว่า ปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเกิดโรคอ้วน สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนให้การบริโภคอาหารที่มีพลังงานสูงทำได้ง่ายขึ้น ยกตัวอย่างเช่น มีการอำนวยความสะดวกในการซื้อมากขึ้น เช่น การขยายสาขาของร้านสะดวกซื้อเพิ่มมากขึ้น การมีบริการจัดส่งอาหารถึงที่พักอาศัย ราคาสินค้าที่ถูกลงเมื่อซื้อขนาดใหญ่ขึ้นหรือซื้อในปริมาณมากขึ้น การใช้กลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อดึงดูดให้เกิดความต้องการบริโภคมากขึ้น เช่น โปรโมชัน ลด 20 เปอร์เซ็นต์ในวันพุธ / ซื้อ 1 แถม 1 / หรือ มา 3 จ่ายแค่ 2 เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ให้มีความน่าสนใจและเพิ่มช่องทางที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ในขณะที่การบริโภคอาหารที่มีประโยชน์และการมีกิจกรรมทางกายกลับทำได้ยากขึ้น เช่น ราคาผักและผลไม้สูงขึ้น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การออกแบบอาคาร สถานที่ และสิ่งก่อสร้าง การออกแบบเมืองระบบคมนาคมขนส่งที่ไม่เอื้อต่อการมีกิจกรรมทางกาย เป็นต้น (Thamarangsi, 2012) จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดภาวะ

โรคอ้วนนั้นมีความหลากหลาย ซับซ้อน และเชื่อมโยงในหลายมิติ ทั้งมิติด้านวัฒนธรรม การบริโภค มิติด้านเศรษฐศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คน รวมทั้งยังมีมิติด้านสิ่งแวดล้อม การเมือง และมิติทางกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

นอกจากความล้มเหลวในการกำกับตนเองจะส่งผลต่อสุขภาพ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสำเร็จในการทำงานแล้ว ยังส่งผลต่อการละเมิดกฎหมาย การติดสารเสพติด และการก่ออาชญากรรมของบุคคลด้วย มุมมองเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อการก่ออาชญากรรมนั้น ส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็นผลมาจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะความยากจน (poverty) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาสำคัญอื่น ๆ ได้แก่ ความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ เช่น การจัดสรรที่อยู่ ที่ทำกิน โอกาสทางการศึกษา การได้รับรัฐสวัสดิการ การถูกกีดกันในการทำงาน การถูกกดขี่ และเอารัดเอาเปรียบ ทั้งหมดนี้อาจทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกอึดอัด คับข้องใจ ความรู้สึกแปลกแยก ไม่เป็นธรรม จนนำไปสู่ภาวะความตึงเครียด กตสัน และท้ายที่สุดอาจนำไปสู่การละเมิดกฎหมายทั้งทางสังคม และก่อคดีอาชญากรรมได้ (Supreyasunthorn, 2008; Dockcha-em, 2009; Raksri, 2010)

มุมมองทางจิตวิทยา (Psychological Perspectives)

นักจิตวิทยาพยายามศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความล้มเหลวในการกำกับตนเองมาอย่างต่อเนื่อง จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก และโดยมากมุ่งเน้นที่กระบวนการภายในของบุคคล เช่น อารมณ์ความรู้สึก (emotions) และกระบวนการทางความคิด (cognitive processes) เป็นต้น

ในส่วนของอิทธิพลของอารมณ์ที่มีต่อความล้มเหลวในการกำกับตนเองนั้น มีการศึกษาพบว่า บุคคลที่เคยผ่านเหตุการณ์เลวร้ายหรือมีการรับรู้ตนเองในด้านลบ เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่สะท้อนอารมณ์ พวกเขาจะพยายามหนีจากความรู้สึกเหล่านี้โดยพุ่งเป้าไปที่สิ่งเร้าอื่นที่อาจช่วยลดความรู้สึกเชิงลบในขณะนั้นโดยไม่สนใจผลลัพธ์ที่จะตามมาในระยะยาว ได้แก่ อาหาร การใช้ยาและสารเสพติด การซื้อของ

หรือการมีเพศสัมพันธ์ (Heatheron & Wagner, 2011) นอกจากนี้ยังพบว่า ในช่วงที่บุคคลมีอารมณ์รุนแรงจะส่งผลให้การควบคุมตนเองล้มเหลว เนื่องจากพวกเขาจะมุ่งจดจ่ออยู่ที่อารมณ์ในขณะนั้นมากกว่าผลที่จะตามมา อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาพบว่า ความรู้สึกผิดอาจช่วยให้บุคคลมีการกำกับตนเองได้ดีขึ้น กล่าวคือ เมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกผิด พวกเขามีแนวโน้มที่จะคำนึงถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวมากขึ้น (Baumeister & Heatheron, 1996)

เกี่ยวกับกระบวนการทางความคิดนั้น มีการศึกษาพบว่า การให้ความใส่ใจต่อสถานการณ์ (attention) เป็นกระบวนการทางความคิดที่สำคัญมากในการกำกับตนเอง เนื่องจากการให้ความใส่ใจเป็นกระบวนการแรกในการประมวลผลข้อมูลของมนุษย์ ทั้งนี้ Baumeister and Heatheron (1996) เสนอว่า บุคคลจะไม่สามารถควบคุมตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากไม่ได้ให้ความใส่ใจกับสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นในขณะนั้นหรือผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ยกตัวอย่างเช่น หากบุคคลไม่ได้ใส่ใจว่าตนเองกำลังจะทำพฤติกรรมบางอย่างที่อาจส่งผลเสียในอนาคต เมื่อปล่อยให้ตนเองทำตามใจไปเรื่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัย การจะควบคุมตนเองให้หยุดทำพฤติกรรมเหล่านั้นจะกลายเป็นเรื่องยากมากขึ้น ดังนั้นการกำกับตนเองที่มีประสิทธิภาพจึงควรเริ่มต้นในระยะแรกของการแสดงพฤติกรรม หากรอจนกระทั่งสิ่งนั้นเกิดการหลอมรวมจนกลายเป็นพฤติกรรมที่เคยชิน (inertia) จะยิ่งควบคุมตนเองยากขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการป้องกันไว้ก่อนตั้งแต่เริ่มต้น ย่อมดีกว่าการควบคุมหรือแก้ไขทีหลัง

การไม่สามารถมองข้ามสิ่งล่อใจในขณะนั้น แล้วมุ่งให้ความสนใจสำคัญกับผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (transcendence) ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความล้มเหลวในการกำกับตนเอง หากบุคคลสามารถเปลี่ยนความสนใจต่อสิ่งล่อใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไปให้ความสนใจสำคัญกับผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว พวกเขาจะสามารถควบคุมตนเองได้ดีขึ้น แนวคิดดังกล่าวใกล้เคียงกับแนวคิดการอดทนรอคอย (delayed gratification) ซึ่งเสนอว่าบุคคลที่มีการอดทนรอคอยสูง คือผู้ที่สามารถต่อสู้กับความต้องการสิ่งเร้าในขณะนั้น และสามารถอดทนรอคอยเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีกว่าในอนาคต

มีแนวโน้มที่จะสามารถควบคุมตนเองได้ดีกว่าผู้ที่มีการอดทนรอคอยต่ำ (Baumeister & Heatherton, 1996)

การผัดวันประกันพรุ่ง (procrastination) ถือเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความล้มเหลวในการกำกับตนเองที่เกิดจากความบกพร่องของการให้กำลังใจต่อสถานการณ์ กล่าวคือ บุคคลเลือกที่จะใส่ใจและแสดงพฤติกรรมที่ตนปรารถนาและรู้สึกสบายใจในระยะสั้นก่อน โดยเลื่อนกิจกรรมหรือสิ่งที่จำเป็นต้องทำไว้ทีหลัง แต่ในที่สุดก็จะพบว่าตนเองไม่สามารถจัดการสิ่งเหล่านั้นได้ทันเวลา ทำให้เกิดความเครียดหรือวิตกกังวลมากขึ้น (Steel, 2007) มีการศึกษาพบว่า การผัดวันประกันพรุ่งมีความสัมพันธ์ทางลบกับความสุขในการเรียน ความเครียด ความวิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า รวมทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษา (Balkis & Duru, 2016)

นอกจากนี้ยังมีนักจิตวิทยาากลุ่มหนึ่งเสนอว่า พลังในการกำกับตนเองของบุคคลนั้นมีจำกัด อย่างไรก็ตามพลังดังกล่าวสามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลาผ่านการพัฒนาตนเองและฝึกฝน (Baumeister et al., 1998) ทั้งนี้ได้มีการศึกษาเพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าว โดยกำหนดสถานการณ์ให้กลุ่มตัวอย่างต้องใช้พลังในการควบคุมตนเองก่อนในขั้นต้น โดยการห้ามรับประทานอาหารที่วางอยู่ตรงหน้า จากนั้นจึงสร้างสถานการณ์ใหม่เพื่อสังเกตความสามารถในการกำกับตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัยอีกครั้ง ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องควบคุมตนเองในขั้นแรก มีแนวโน้มที่จะไม่สามารถควบคุมตนเองได้ในสถานการณ์ต่อมา เนื่องจากพวกเขาได้ใช้พลังในการกำกับตนเองไปแล้วส่วนหนึ่งในขั้นแรก จึงไม่มีพลังมากพอในการกำกับตนเองในสถานการณ์ต่อมา (Vohs & Heatherton, 2000)

ไม่เพียงเท่านั้น Baumeister and Heatherton (1996) ได้จำแนกความล้มเหลวในการกำกับตนเองออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ คือ การกำกับตนเองได้ต่ำ (underregulation) และการกำกับตนเองไม่เหมาะสม (misregulation)

การกำกับตนเองได้ต่ำ หมายถึง การที่บุคคลไม่สามารถควบคุมให้ตนเองแสดงพฤติกรรมตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ หรือไม่มีความเข้มแข็งพอในการควบคุมตนเอง

เพื่อเอาชนะความคิด ความรู้สึก หรือแรงกระตุ้นต่าง ๆ การปล่อยให้สิ่งล่อใจเกิดการหลอมนวมจนกลายเป็นพฤติกรรมที่เคยชิน การไม่สามารถมองข้ามสิ่งล่อใจในขณะนั้น โดยให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต การไม่สามารถอดทนรอคอย และการผัดวันประกันพรุ่ง เหล่านี้เป็นตัวอย่างของการกำกับตนเองได้ต่ำ (Baumeister & Heatherton, 1996)

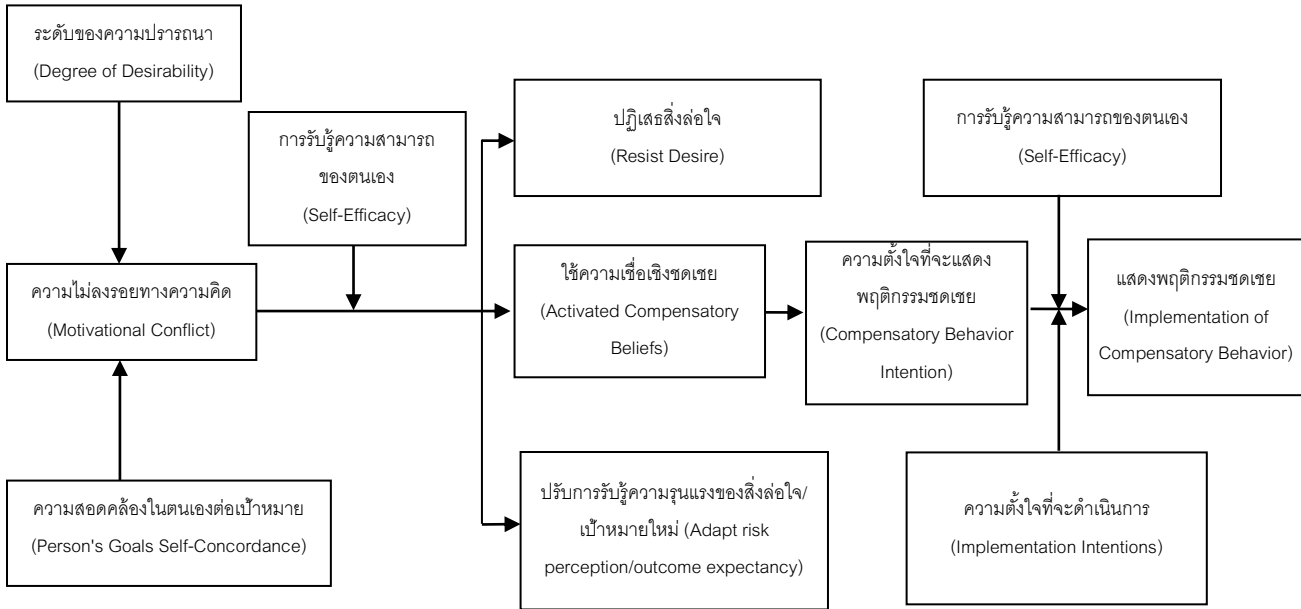
ส่วนการกำกับตนเองไม่เหมาะสมนั้น หมายถึง การที่บุคคลได้พยายามที่จะควบคุมตนเองแล้ว แต่ผลลัพธ์จากความพยายามนั้นไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ การกำกับตนเองไม่เหมาะสม เกิดขึ้นได้จากการขาดความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ ซึ่งอาจเป็นการรับรู้ตนเองที่ไม่ถูกต้องหรือรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นบิดเบือนไป ทำให้เป้าหมายที่กำหนดไว้ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ไม่สอดคล้องกับความสามารถของบุคคล ปัจจัยประการต่อมาอาจเกิดจากความพยายามควบคุมสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ควบคุมได้ยาก หรือไม่สามารถควบคุมได้โดยตรง เช่น การพยายามควบคุมเหตุการณ์ภายนอก หรือการควบคุมบุคคลอื่น เป็นต้น และปัจจัยประการสุดท้ายอาจเกิดจากการพยายามควบคุมสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับข้อกับปัญหา หรือไม่ใช่สาระสำคัญของปัญหา เช่น การมุ่งเน้นควบคุมอารมณ์มากเกินไป ส่งผลให้การกำกับตนเองไม่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น (Baumeister & Heatherton, 1996)

นอกจากแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอไปแล้วนี้ ยังมีนักจิตวิทยาอีกกลุ่มหนึ่งที่สนใจศึกษากระบวนการทางความคิดเชิงเหตุผลของบุคคลที่เชื่อว่ามีส่วนทำให้บุคคลไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งเองกำหนดไว้ได้ กระบวนการทางความคิดที่วุ่นนี้เรียกว่า “ความเชื่อเชิงชดเชย (compensatory beliefs)” ในลำดับต่อไปจะขอเสนอแนวคิดดังกล่าวโดยสังเขป ก่อนที่จะวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อเชิงชดเชยกับความล้มเหลวในการกำกับตนเองตามลำดับ

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเชิงชดเชย (Concept of Compensatory Beliefs)

ความเชื่อเชิงชดเชย เป็นกระบวนการทางความคิดเชิงเหตุผลของบุคคล (reasoned cognitive process) เพื่อตอบสนองกับความไม่ลงรอยระหว่างความปรารถนาในสิ่งล่อใจและเป้าหมายที่บุคคลกำหนด โดยบุคคลเชื่อว่าสามารถชดเชยพฤติกรรมที่อาจส่งผลเสียต่อสุขภาพได้ด้วยการแสดงพฤติกรรมอื่น (Rabiau et al., 2006) ยกตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลซึ่งมีเป้าหมายที่จะลดน้ำหนักต้องเผชิญกับสิ่งล่อใจ เช่น อาหารที่ตนชื่นชอบแต่มีปริมาณแป้งและไขมันสูง บุคคลเหล่านี้จะใช้เหตุผลทางความคิดในเชิงชดเชย โดยให้เหตุผลกับตนเองว่าสามารถรับประทานอาหารเหล่านั้นได้ โดยจะแสดงพฤติกรรมอื่นทดแทน เช่น ออกกำลังกายเพิ่มขึ้น หรืองดอาหารในมื้อถัดไป เป็นต้น

Rabiau et al. (2006) เสนอว่า เมื่อบุคคลกำหนดเป้าหมายไว้ แต่เป้าหมายนั้นขัดกับสิ่งเร้าที่พวกเขาต้องการ จะส่งผลให้เกิดเป็นความคับข้องใจภายในบุคคล พวกเขาจะมีวิธีลดความรู้สึกคับข้องใจที่เกิดขึ้นนี้ 3 วิธี คือ (1) ปฏิเสธสิ่งล่อใจ (resist desire) (2) ปรับการรับรู้ความรุนแรงของสิ่งล่อใจหรือปรับเป้าหมายใหม่ (adapt risk perception/outcome expectancy) เป็นการประเมินว่าสิ่งล่อใจนั้นอาจไม่ส่งผลเสีย อาจมีผลเสียเพียงเล็กน้อย หรืออาจปรับลดเป้าหมายที่ตั้งไว้ใหม่ และ (3) ใช้ความเชื่อเชิงชดเชย (activated compensatory beliefs) เป็นการให้เหตุผลในการทำตามสิ่งล่อใจ โดยวางแผนที่จะชดเชยเป็นพฤติกรรมใหม่ ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถชดเชยและช่วยทำให้สุขภาพดีขึ้นได้ในโอกาสต่อไป (รูปที่ 1)

Source Rabiou et al. (2006)

รูปที่ 1 แบบจำลองความเชื่อเชิงชดเชย

จากรูปที่ 1 จะเห็นว่าความไม่ลงรอยทางความคิด (motivational conflict) ของบุคคลเกิดจากความปรารถนาที่จะทำตามสิ่งล่อใจ (degree of desirability of tempting behavior) และความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมาย (person's goals self-concordance) ยกตัวอย่างเช่น บุคคลอาจมีเป้าหมายที่จะลดน้ำหนักให้ได้ 5 กิโลกรัมภายใน 1 เดือน แต่เมื่อเผชิญกับสิ่งล่อใจที่น่าปรารถนา อาจทำให้บุคคลเกิดเป็นความอึดอัดคับข้องใจ เกิดการต่อสู้กันระหว่างความต้องการสิ่งล่อใจนั้นกับเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้ เมื่อบุคคลเกิดความไม่ลงรอยทางความคิดดังกล่าว บุคคลจะมีวิธีการลดความรู้สึกคับข้องใจ 3 กลวิธี ตามที่กล่าวไปแล้ว Rabiau et al. (2006) เชื่อว่า บุคคลจะปฏิเสธสิ่งล่อใจได้หากสิ่งล่อใจนั้นไม่น่าปรารถนามากนัก แต่หากสิ่งล่อใจนั้นน่าปรารถนามาก บุคคลมีแนวโน้มที่จะปรับการรับรู้ความรุนแรงของสิ่งล่อใจ ปรับเป้าหมายใหม่ หรือใช้ความเชื่อเชิงชดเชยมากกว่า สมมติฐานดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Thongworn and Sirisuk (2018) ที่พบว่า ความปรารถนาในสิ่งล่อใจมีอิทธิพลทางลบต่อการการปฏิเสธสิ่งล่อใจ และมีอิทธิพลทางบวกต่อการปรับเปลี่ยนการรับรู้ระดับความเสี่ยงหรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นเมื่อแสดงพฤติกรรมตามที่ปรารถนา หรือประเมินความคาดหวังต่อผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นใหม่อีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ไม่พบว่าความปรารถนาในสิ่งล่อใจมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลวิธีลดความขัดแย้งของแรงจูงใจของบุคคลด้วยการใช้ความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพเชิงชดเชยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$)

ในส่วนของความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายซึ่งมีแนวคิดที่ว่า บุคคลจะบรรลุเป้าหมายได้ หากเป้าหมายนั้นมีความสอดคล้องกับตัวตนของบุคคล แต่ถ้าหากเป้าหมายนั้นไม่สอดคล้องกับตัวตนของบุคคล พวกเขามีแนวโน้มจะใช้วิธีการอื่น ๆ เพื่อลดความคับข้องใจ (Sheldon & Houser-Marko, 2001) โดยแบ่งความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายออกเป็น 3 แบบ คือ (1) ความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายแบบหวังรางวัลหรือเลี่ยงการถูกลงโทษ (วางเป้าหมายเพราะต้องการรางวัลหรือหลีกเลี่ยงจากการถูกลงโทษ) (2) ความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายแบบลดความรู้สึกผิดหรือ

เพิ่มคุณค่าให้ตนเอง (วางเป้าหมายโดยมุ่งเน้นการเพิ่มคุณค่าหรือความสามารถให้กับตนเอง หรือลดความรู้สึกผิดเกี่ยวกับตนเอง) และ (3) ความสอดคล้องในตนเองแบบเห็นคุณค่าของเป้าหมาย (วางเป้าหมายโดยยอมรับคุณค่าและความสำคัญของเป้าหมายอย่างสมบูรณ์) ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนามาจากทฤษฎีการตัดสินใจด้วยตนเอง (self-determination) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาแรงจูงใจภายในตัวบุคคลเพื่อนำไปสู่การพัฒนาด้านบุคลิกภาพและการกำกับพฤติกรรมของตนเอง รวมทั้งยังเสนอว่าบุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายของตนเองได้ หากพวกเขาได้กำหนดเป้าหมายของตนเองอย่างอิสระ (Deci & Ryan, 2000) ทั้งนี้มีการศึกษาพบว่าผู้ที่มีความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายแบบเห็นคุณค่าในระดับสูงมีแนวโน้มที่จะปฏิเสธสิ่งล่อใจได้มากกว่าผู้ที่มีความสอดคล้องในตนเองต่อเป้าหมายแบบเห็นคุณค่าในระดับต่ำ (Thongworn & Sirisuk, 2018)

Rabiau et al. (2006) ยังตั้งสมมติฐานเพิ่มว่า การรับรู้ความสามารถของตนเอง (self-efficacy) ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวคิดของ Bandura (1977) น่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อวิธีการที่บุคคลใช้เพื่อลดความรู้สึกคับข้องใจ โดยพวกเขาตั้งสมมติฐานว่าหากสิ่งล่อใจไม่น่าพึงพอใจมากนัก ประกอบกับบุคคลรับรู้ว่าคุณเองสามารถแสดงพฤติกรรมนั้นได้ พวกเขาจะยอมปฏิเสธสิ่งล่อใจนั้น แต่ถ้าความปรารถนาสูงเกินกว่าที่บุคคลจะต้านทานได้ เขาจะไม่ใช้ความเชื่อเชิงชดเชย เนื่องจากพวกเขาจะประเมินว่าความปรารถนานั้นมีความเข้มมากพอที่จะใช้เป็นเหตุผลในการแสดงพฤติกรรม ดังนั้นความเชื่อเชิงชดเชยมีแนวโน้มจะถูกใช้เมื่อบุคคลมีความปรารถนาสิ่งล่อใจในระดับปานกลาง สมมติฐานดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่า นักศึกษาที่รับรู้ว่าคุณเองสามารถควบคุมน้ำหนักได้ดี มีแนวโน้มที่จะปฏิเสธสิ่งล่อใจมากขึ้น หรืออาจใช้การประเมินเป้าหมายในการควบคุมน้ำหนักหรือปรับระดับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นหลังจากทำตามสิ่งล่อใจนั้นใหม่น้อยลง อย่างไรก็ตาม การรับรู้ความสามารถของตนเองไม่มีอิทธิพลต่อการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยในการศึกษานี้ (Thongworn & Sirisuk, 2018)

เมื่อบุคคลเลือกใช้ความเชื่อเชิงชดเชย ขั้นต่อไปจะต้องมีแผนที่จะแสดงพฤติกรรมชดเชย หรือมีความตั้งใจที่จะดำเนินการ (implementation intentions) ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การลงรายละเอียดของการวางแผนว่าจะแสดงพฤติกรรมตามที่ตั้งใจไว้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้นอย่างไร เมื่อไร และที่ใด (Gollwitzer, 1999) ความตั้งใจที่จะดำเนินการต้องอาศัยการรับรู้ความสามารถของตนเอง เพื่อจินตนาการวิธีการที่สามารถเป็นไปได้ หากปราศจากการวางแผนดำเนินการ บุคคลย่อมมองไม่เห็นแนวทางที่จะกระทำการใด ๆ และอาจนำไปสู่ความล้มเหลวในการแสดงพฤติกรรมชดเชยได้ (Gollwitzer & Brandstatter, 1997)

หลังจากกำหนดแผนที่จะแสดงพฤติกรรมชดเชย บุคคลอาจจะแสดงพฤติกรรมชดเชยและดำเนินการจนสำเร็จตามแผนที่วางไว้ แต่บ่อยครั้งพบว่า บุคคลไม่สามารถแสดงพฤติกรรมชดเชยได้ตามที่วางแผนไว้ ซึ่งจะส่งผลให้ยังคงมีความรู้สึกคับข้องใจอยู่ ความรู้สึกนี้จะยังคงอยู่ต่อไปจนกระทั่ง (1) มีการประเมินความสามารถของตนเองที่จะแสดงพฤติกรรมชดเชยอีกครั้ง แล้วดำเนินการจนสำเร็จ (2) แสวงหาวิธีการบรรเทาความรู้สึกคับข้องใจด้วยวิธีการอื่น โดยการปรับการรับรู้ความรุนแรงของสิ่งล่อใจ หรือปรับเป้าหมายใหม่ และ (3) ความขัดแย้งนั้นจะค่อย ๆ จางหายไปพร้อมกับเวลา (Rabiau et al., 2006)

อย่างไรก็ตาม การแสดงพฤติกรรมชดเชยตามแผนที่วางไว้อาจทดแทนผลกระทบทางลบต่อสุขภาพได้เพียงบางส่วนแต่อาจไม่ใช่ทั้งหมด เช่น บางคนเชื่อว่าสามารถรับประทานอาหารที่มีแป้งและไขมันในปริมาณสูงได้ ถ้างดอาหารในมื้อถัดไป ซึ่งการงดอาหารในมื้อถัดไป อาจไม่ช่วยลดผลเสียทั้งหมดจากการรับประทานอาหารที่มีแป้งและไขมันในปริมาณสูงในมื้อก่อนหน้าได้ นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่าบุคคลมักไม่สามารถปฏิบัติตามแผนที่ตนเองวางไว้ได้ และเมื่อเวลาผ่านไปความรู้สึกขัดแย้งและคับข้องใจที่มีก็จะค่อย ๆ ลดลง จนในที่สุดความต้องการที่จะแสดงพฤติกรรมชดเชยก็จะลดลงตามไปด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ความเชื่อเชิงชดเชยมีความสัมพันธ์กับผลกระทบเชิงลบของสุขภาพของบุคคลอยู่ตลอดเวลา (Rabiau et al., 2006)

ความเชื่อเชิงชดเชยและพฤติกรรมสุขภาพ (Compensatory Beliefs and Health Behaviors)

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยมีความสัมพันธ์กับผลกระทบเชิงลบกับพฤติกรรมสุขภาพของบุคคล ในลำดับต่อไปจึงขอนำเสนอผลการศึกษาที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว โดยเริ่มจากการศึกษาของ Kronick and Knäuper (2010) ที่ศึกษาความเชื่อเชิงชดเชยในนักศึกษาซึ่งกำลังอยู่ในช่วงของการลดน้ำหนัก โดยพบว่า นักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีแนวโน้มที่จะใช้ความเชื่อเชิงชดเชย และการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมตามใจตัวเอง ซึ่งในที่นี้คือการรับประทานอาหารที่มีแคลอรีสูงเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ให้ผลไปในทิศทางเดียวกัน คือ พบว่าความเชื่อเชิงชดเชยและความตั้งใจเชิงชดเชยจะเป็นตัวกำหนดให้บุคคลแสดงพฤติกรรมตามสิ่งล่อใจซึ่งอาจส่งผลเสียต่อการควบคุมน้ำหนัก ทำให้บุคคลไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามแผนที่ตั้งไว้เพื่อบรรลุเป้าหมายได้ และไม่ประสบความสำเร็จในการลดน้ำหนัก (Monson et al., 2008; Kronick et al., 2011; Miquelon et al., 2012; Radtke et al., 2014)

นอกจากพฤติกรรมการลดและควบคุมน้ำหนักแล้ว ยังมีการนำแนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยไปใช้ในการศึกษาพฤติกรรมการควบคุมและดูแลตนเองของผู้ป่วยบางกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ป่วยโรคเบาหวาน ซึ่งพบว่า การใช้ความเชื่อเชิงชดเชยมีความสัมพันธ์ทางลบกับการปฏิบัติตามข้อกำหนดในการรักษาทางการแพทย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการควบคุมระดับของ ไกลซีมิก (glycemic) การเฝ้าติดตามระดับน้ำตาลในเลือด และการควบคุมการรับประทานอาหาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ความเชื่อเชิงชดเชย มักไม่เข้ารับการตรวจระดับน้ำตาลในเลือดอย่างสม่ำเสมอ และมีการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดต่ำ (Nguyen et al., 2006; Rabiau et al., 2009)

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเชิงชดเชยกับความพร้อมในการเลิกสูบบุหรี่ในกลุ่มวัยรุ่นอายุตั้งแต่ 15-21 ปี จากการศึกษายังพบว่า

การใช้ความเชื่อเชิงชดเชยเกี่ยวกับการสูบบุหรี่ที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับความพร้อมในการเลิกสูบบุหรี่ของผู้เข้าร่วมการวิจัย (Radtke et al., 2011; Radtke et al., 2012)

ความเชื่อมโยงระหว่างความล้มเหลวในการกำกับตนเองกับความเชื่อเชิงชดเชย

จากแนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยและความล้มเหลวในการกำกับตนเองที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ตัวแปรทั้งสองมีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ การใช้ความเชื่อเชิงชดเชยนำไปสู่การไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่บุคคลได้กำหนดไว้ นั่นแสดงให้เห็นว่า การใช้ความเชื่อเชิงชดเชย เป็นหนึ่งในปัจจัยที่นำไปสู่ความล้มเหลวในการกำกับตนเอง

ความล้มเหลวในการกำกับตนเองที่เกิดขึ้นจากการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยนี้ ในด้านหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความบกพร่องในการให้ความใส่ใจในสถานการณ์ กล่าวคือ บุคคลเลือกที่จะให้ความใส่ใจกับสถานการณ์ในขณะนั้น มากกว่าการพิจารณาผลลัพธ์ทางลบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ยกตัวอย่างเช่น บุคคลที่ตั้งเป้าหมายว่าจะลดน้ำหนักให้ได้ 5 กิโลกรัม ภายใน 1 เดือน เลือกที่จะตามใจตัวเองด้วยการไปกินหมูกระทะกับเพื่อน แล้วใช้ความเชื่อเชิงชดเชยว่าค่อยออกกำลังกายเพิ่มเป็นสองเท่าในวันถัดไป ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่าบุคคลเลือกที่จะให้ความใส่ใจต่อสถานการณ์เฉพาะหน้าระยะสั้น แทนที่จะพิจารณาผลลัพธ์ทางลบต่อน้ำหนักตัวในระยะยาว ภายใต้กรอบคิดนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้ความเชื่อเชิงชดเชยช่วยเติมเต็มและขยายความเข้าใจเกี่ยวกับความล้มเหลวในการกำกับตนเองในเชิงการให้เหตุผลของบุคคลได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ แนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยยังขยายกรอบการทำความเข้าใจการให้เหตุผลของบุคคลโดยการนำปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายนอกมาร่วมกันอธิบายพฤติกรรมของบุคคลด้วย เห็นได้จากในแบบจำลองความเชื่อเชิงชดเชยมีการกำหนดให้สิ่งล่อใจที่ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายของบุคคลเป็นตัวแปรสำคัญที่

เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจของบุคคล โดยมากสิ่งล่อใจเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งเร้าที่ถูกกำหนดขึ้นโดยบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การให้คุณค่าต่อวัตถุ สิ่งของ อาหาร การแต่งกาย พฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า แนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยมิได้มุ่งเน้นเฉพาะกระบวนการใช้ความคิดเชิงเหตุผลแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่มีการบูรณาการปัจจัยอื่น ๆ มาช่วยในการทำความเข้าใจกระบวนการใช้เหตุผลและตัดสินใจของบุคคลด้วย

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดโดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับความล้มเหลวในการกำกับตนเองตามที่ Baumeister and Heatherton (1996) ได้นำเสนอนั้น จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเชิงชดเชยเป็นได้ทั้งความล้มเหลวจากการกำกับตนเองได้ต่ำและความล้มเหลวที่เกิดจากการกำกับตนเองไม่เหมาะสม กล่าวคือ ความเชื่อเชิงชดเชยในฐานะที่เป็นการกำกับตนเองได้ต่ำ พิจารณาได้จากงานวิจัยที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า บุคคลที่ใช้ความเชื่อเชิงชดเชย มักขาดความเข้มแข็งในการควบคุมตนเองเพื่อที่จะเอาชนะความคิด ความรู้สึก หรือสิ่งล่อใจต่าง ๆ เป็นการชี้ให้เห็นว่าบุคคลไม่สามารถเปลี่ยนความสนใจต่อสิ่งล่อใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไปให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวได้ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ ไม่สามารถต้านแรงดึงดูดของสิ่งเร้าที่น่าพึงปรารถนานั้นได้ หรือไม่สามารถควบคุมให้ตนเองแสดงพฤติกรรมชดเชยได้ตามที่วางแผนไว้ เป็นต้น แต่ในอีกมุมหนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่าการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยเป็นรูปแบบหนึ่งของการกำกับตนเองที่ไม่เหมาะสม ซึ่งจากแบบจำลองความเชื่อเชิงชดเชย จะเห็นได้ว่า ก่อนที่บุคคลจะพิจารณาใช้ความเชื่อเชิงชดเชยนั้น มีปัจจัยอื่น ๆ เป็นตัวกำหนด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับตนเองและการรับรู้ความสามารถของตน จึงเป็นไปได้ว่าบุคคลอาจเลือกใช้ความเชื่อเชิงชดเชยเนื่องจากเขาเหล่านั้นไม่สามารถกำหนดเป้าหมายให้สอดคล้องกับความสามารถของตนเอง ซึ่งสุดท้ายแล้วทำให้ไม่สามารถควบคุมตนเองให้บรรลุเป้าหมายได้

ไม่ว่าจะจัดความเชื่อเชิงชดเชยให้อยู่ในรูปแบบของความล้มเหลวในการกำกับตนเองรูปแบบใดนั้นอาจไม่ใช่ประเด็นหลัก สิ่งที่สำคัญกว่าคือการพบว่าการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยเป็นปัจจัยหนึ่งที่ขัดขวางไม่ให้คุณคณบรรลุปเป้าหมายตามที่กำหนด ดังนั้น การทำความเข้าใจกระบวนการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยจะช่วยให้เกิดความตระหนักและเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการนำแนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยไปบูรณาการกับการให้การปรึกษา การส่งเสริมพฤติกรรม หรือการทำจิตบำบัดรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จิตบำบัดทางความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy: CBT) ที่สามารถประยุกต์แนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการให้ความช่วยเหลือ โดยการประเมินความคิดและการใช้เหตุผลของบุคคลเมื่อต้องเผชิญกับสิ่งเร้าต่าง ๆ นอกจากนี้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแบบจำลองความเชื่อเชิงชดเชยอาจช่วยให้คุณคณที่เกี่ยวข้องวางแผนในการปรับเปลี่ยนหรือส่งเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสมให้กับบุคคลในความดูแลได้อย่างเหมาะสม โดยการพิจารณาแต่ละองค์ประกอบของแบบจำลองในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเชิงชดเชยยังเป็นแนวคิดใหม่และขาดการศึกษาวิจัย รวมทั้งข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อสนับสนุนหรือโต้แย้งแนวคิดดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยนั้น ยังไม่พบว่ามีการใช้แนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยในการศึกษาและทำความเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลมาก่อน ดังนั้น จึงนับว่าเป็นโอกาสที่ดีสำหรับนักวิจัยที่จะได้ศึกษากระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยเพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของทฤษฎี วิเคราะห์ความเหมือนหรือความแตกต่างระหว่างการใช้ความเชื่อเชิงชดเชยกับการตอบสนองต่อความขัดแย้งของแรงจูงใจในรูปแบบอื่น ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเชิงชดเชยและปัจจัยอื่น ๆ ในทางจิตวิทยา อาทิ บุคลิกภาพ ความมุ่งมั่นในเป้าหมาย ความมีวินัยในตนเอง เป็นต้น หรืออาจเป็นการศึกษาโดยการประยุกต์แนวคิดความเชื่อเชิงชดเชยไปใช้ในการ

ทำจิตบำบัดรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยเปิดพื้นที่และขยายขอบเขตการทำความเข้าใจ พฤติกรรมของบุคคลให้กว้างออกไป

สรุป

ความล้มเหลวในการกำกับตนเองเป็นประเด็นที่นักจิตวิทยาสนใจศึกษามาเป็น เวลานาน กรอบแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายความล้มเหลวในการกำกับตนเองนั้นแตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกออกเป็น 3 แนวคิดสำคัญ คือ แนวคิดทางชีววิทยา แนวคิด ทางสังคมและวัฒนธรรม และแนวคิดทางจิตวิทยา อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจ พฤติกรรมของบุคคลจำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างเป็นองค์รวมและบูรณาการมุมมอง ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความเข้าใจพฤติกรรมที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

แนวคิดทางชีววิทยาเสนอว่าความล้มเหลวในการกำกับตนเองเป็นผลมาจากความ บกพร่องของการทำงานของสมองและสารเคมีบางตัว ขณะที่แนวคิดทางสังคมและ วัฒนธรรมเสนอว่า วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้บุคคลไม่สามารถกำกับตนเองให้อยู่ในกรอบและบรรทัดฐานทางสังคมได้ ในส่วนของแนวคิดเชิงจิตวิทยานั้นให้ความสำคัญกับกระบวนการ ภายในของบุคคลทั้งด้านอารมณ์และกระบวนการคิด โดยเสนอว่าความล้มเหลวในการ กำกับตนเองเกิดจากการใส่ใจสถานการณ์ขณะนั้นมากเกินไป จนไม่สามารถพิจารณา ผลเสียที่อาจตามมาในระยะยาว ซึ่งหนึ่งในแนวคิดสำคัญคือการใช้ความเชื่อเชิงชดเชย

ความเชื่อเชิงชดเชย เป็นหนึ่งในกระบวนการใช้ความคิดเชิงเหตุผลของบุคคล โดยเชื่อว่าสามารถชดเชยพฤติกรรมที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพได้ด้วยการแสดงพฤติกรรม อื่น ความเชื่อเชิงชดเชยเป็นตัวขัดขวางไม่ให้คุณค่าสามารถแสดงพฤติกรรมตาม เป้าหมายได้ อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเชิงชดเชยเป็นรูปแบบหนึ่งของความล้มเหลวใน การกำกับตนเอง การทำความเข้าใจความเชื่อเชิงชดเชยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ การทำความเข้าใจพฤติกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยัง

นำไปสู่การตระหนักรู้และเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในมิติที่หลากหลาย ช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมของบุคคลได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

References

- Balkis, M., & Duru, E. (2016) Procrastination, self-regulation failure, academic life satisfaction, and affective well-being: Underregulation or misregulation form, *European Journal of Psychology of Education*, vol. 31, pp. 349-359.
- Bandura, A. (1977) Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioural change, *Psychological Review*, vol. 84, pp. 191-215.
- Baumeister, R., & Heatherton, T. F. (1996) Self-regulation failure: An overview, *Psychological Inquiry*, vol. 7, no. 1, pp. 1-15.
- Baumeister, R. F., et al. (1998) Ego depletion: Is the active self a limited resource?, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 74, pp. 1252-1265.
- Baumeister, R. F., et al. (2006) Self-regulation and personality: How interventions increase regulatory success, and how depletion moderates the effects of traits on behavior, *Journal of Personality*, vol. 74, pp. 1773-1801.
- Charoenwanit, S. (2014) Game addiction behaviors: Impacts and preventions (พฤติกรรมกรรมการติดเกม: ผลกระทบและการป้องกัน), *Journal of Science and Technology*, vol. 22, no. 6, pp. 872-879. (in Thai)
- Chitasombat, P. (1998) Neurobiology of drug addiction (กลไกการทำงานของสมองที่เกี่ยวข้องกับการติดสารเสพติด), *Journal of the Psychiatrist Association of Thailand*, vol. 43, no. 2, pp. 150-158. (in Thai)
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000) The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, vol. 11, no. 4, pp. 227-268.

- Dockcha-em, S. (2009) *Social factors affecting recidivism of the inmates in Suphanburi Prison (ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดสุพรรณบุรี)*, Master's thesis, Available: <http://digi.library.tu.ac.th/thesis/sw/2588/01TITLE.pdf> [14 September 2018] (in Thai)
- Gollwitzer, P. M., & Brandstatter, V. (1997) Implementation intentions and effective goal pursuit, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 73, no. 1, pp. 186-199.
- Gollwitzer, P. M. (1999) Implementation intentions: Strong effects of simple plans, *American Psychologist*, vol. 54, pp. 493-503.
- Heatherton, T. F. & Baumeister, R. (1996) Self-regulation failure: Past, present and future, *Psychological Inquiry*, vol. 7, no. 1, pp. 90-98.
- Heatherton, T. F., & Lopez, R. B. (2015) 'Self-regulation and self-regulation failure', in A. W. Toga (ed.), *Brain mapping: An encyclopedic reference*, vol. 3, *Social cognitive neuroscience, cognitive neuroscience, clinical brain mapping*, pp. 41-44, Amsterdam: Elsevier/Academic Press.
- Heatherton, T. F., & Wagner, D. D. (2011) Cognitive neuroscience of self-regulation failure, *Trends in Cognitive Sciences*, vol. 15, no. 3, pp. 132-139.
- Hoppenbrouwers, S. S., & Bulten, B. H. (2016) Parsing fear: A reassessment of the evidence for fear deficits in psychopathy, *Psychological Bulletin*, vol. 142, no. 6, pp. 573-600.
- Kiehl, K. A. (2006) A cognitive neuroscience perspective on psychopathy: Evidence for paralimbic system dysfunction, *Psychiatry Research*, vol. 142, no. 2-3, pp. 107-128.

- Kirschenbaum, D. S. (1987) Self-regulation failure: A review with clinical implications, *Clinical Psychology Review*, vol. 7, no. 1, pp. 77-104.
- Kitayama, S. (2000) Collective construction of the self and social relationships: A rejoinder and some extensions, *Child Development*, vol. 71, no. 5, pp. 1143-1146.
- Kronick, I., & Knäuper, B. (2010) Temptations elicit compensatory intentions, *Appetite*, vol. 54, no. 2, pp. 398-401.
- Kronick, I., et al. (2011) Compensatory beliefs and intentions contribute to the prediction of caloric intake in dieters, *Appetite*, vol. 57, no. 2, pp. 435-438.
- Miquelon, P., et al. (2012) Motivation and goal attainment, The role of compensatory beliefs, *Appetite*, vol. 58, no. 2, pp. 608-615.
- Mokdad, A. H., et al. (2004) Actual causes of death in the United States, *Journal of American Medical Association*, vol. 291, no. 10, pp.1238-1245.
- Monson, E., et al. (2008) Food temptations spontaneously elicit compensatory beliefs in dieters, *McGill Scientific Undergraduate Research Journal*, vol. 3, no. 1, pp. 42-45.
- National Task Force on the Prevention and Treatment of Obesity. (1993) Very low-caloric diets, *Journal of the American Medical Association*, vol. 270, pp. 967-974.
- Nguyen, D. M., et al. (2006) The Role of compensatory beliefs and self-efficacy on treatment adherence in adolescents with type 1 diabetes, *McGill Scientific Undergraduate Research Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 7-10.
- Pinel, J. P. J., et al. (2000) Hunger, eating, and ill health, *American Psychologist*, vol. 55, no. 10, pp. 1105-1116.

- Rabiau, M., et al. (2006) The eternal quest for optimal balance between maximizing pleasure and minimizing harm: The compensatory health beliefs model, *British Journal of Health Psychology*, vol. 11, pt. 1, pp. 139-158.
- Rabiau, M., et al. (2009) Compensatory beliefs about glucose testing are associated with low adherence to treatment and poor metabolic control in adolescents with type 1 diabetes, *Health Education Research*, vol. 24, no. 5, pp. 890-896.
- Radtke, T., et al. (2011) Smoking-specific compensatory health beliefs and the readiness to stop smoking in adolescents, *British Journal of Health Psychology*, vol. 16, no. 3, pp. 610-625.
- Radtke, T., et al. (2012) Smoking is ok as long as I eat healthily: Compensatory health beliefs and their role for intentions and smoking within the health action process approach, *Psychology & Health*, vol. 27, no. 2, pp. 91-107.
- Radtke, T., et al. (2014) Are diet-specific compensatory health beliefs predictive of dieting intentions and behaviour?, *Appetite*, vol. 76, pp. 36-43.
- Raksri, M. (2010) *Recidivism of inmates at Thonburi Remand Prison (การกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังในเรือนจำพิเศษธนบุรี)*, Master's thesis, Available: <http://digi.library.tu.ac.th/thesis/sw/2863/01title-tables.pdf> [14 September 2018] (in Thai)
- Sheldon, K. M., & Houser-Marko, L. (2001) Self-concordance, goal attainment, and the pursuit of happiness: Can there be an upward spiral?, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 80, no. 1, pp. 152-165.
- Steel, P. (2007) The nature of procrastination, *Psychological Bulletin*, vol. 133, no.1, pp. 65-94.

- Supreyasunthorn, K. (2008) Factors affecting white-collar crime within the stock exchange in Thailand (ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเกิดอาชญากรรมคอปกขาวในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย), *Journal of Social Work*, vol. 16, no. 2, pp. 124-144. (in Thai)
- Thamarangsi, T. (2012) *Obesity epidemic: Costly harms to every individual* (วิกฤตปัญหาโรคอ้วน: ภัยเศรษฐกิจ พิษสังคม), Available: http://www.rcot.org/datafile/_file/_doctor/114d87b035aa9f10c931378fc72e39f5.pdf [10 September 2018] (in Thai)
- Thongworn, S., & Sirisuk, V. (2018) Weight control specific compensatory health beliefs: Hypothetical testing and model extension, *Kasetsart Journal of Social Sciences*, vol. 39, pp. 312-319.
- Trommsdorff, G. (2009) Culture and development of self-regulation, *Social and Personality Psychology Compass*, vol. 3, no. 5, pp. 687-701.
- Vohs, K. D., & Heatherton, T. F. (2000) Self-regulatory failure: A resource-depletion approach, *Psychological Science*, vol. 11, no. 3, pp. 249-254.
- Zimmerman, B. J. (1989) A social cognitive view of self-regulated academic learning, *Journal of Educational Psychology*, vol. 81, no. 3, pp. 329-339.

จีนกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองระหว่างประเทศ:
ศึกษากรณีเกาะเซนกากุ/เตียวหยู*

China's Use of Economic Statecraft as Foreign Policy Tool:
A Case Study of Senkaku/Diaoyu Islands

ชินดนัย ธีระพันธุ์พิเชษฐ¹

Chindanai Theeraphanpichet

Received Mar 3, 2019

Revised May 12, 2019

Accepted May 14, 2019

บทคัดย่อ

งานชิ้นนี้นำเสนอการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนในการต่อรองระหว่างประเทศ ซึ่งมีคำถามสำคัญคือจีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองระหว่างประเทศในเชิงผลประโยชน์หรือเชิงยุทธศาสตร์อย่างไร และการใช้เครื่องมือนี้ส่งผลอย่างไร โดยจะชี้ให้เห็นว่าในเบื้องต้นจีนได้ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่การเรืองอำนาจโดยสันติ การพัฒนานี้ทำให้จีนกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในภายหลัง และยังสร้างคุณูปการทางเศรษฐกิจกับชาติต่าง ๆ ทำให้ชาติต่าง ๆ เข้ามาพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีน เมื่อเกิดการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้ จีนได้ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อต่อรองเมื่อเกิดความขัดแย้งกับประเทศคู่พิพาท งานชิ้นนี้ได้หยิบยกญี่ปุ่นขึ้นมาเป็นกรณีศึกษาโดยชี้ให้เห็นว่าการที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นพึ่งพาสินแร่ที่มี

¹ M.A. in International Relations Candidate, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand, e-mail: chintrppc@gmail.com

* This article is a part of a master's thesis entitled "China's use of economic statecraft as foreign policy tool: A case study of Northeast Asia"

ธาตุโลหะหายากจากจีนนั้น การพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกันได้ทำให้จีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองเมื่อเกิดข้อพิพาทเกาะเซนกากุ/เตียวหยูเพื่อให้ญี่ปุ่นปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของจีน ดังนั้นการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนจึงเป็นทั้งประโยชน์และโทษที่รัฐที่พึ่งพิงจะต้องระวัง อย่างไรก็ตามการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จตามที่จีนต้องการเสมอไปเพราะการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจนั้นไม่เพียงทำให้ญี่ปุ่นเกิดทัศนคติที่ไม่ดีกับจีนแล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงความอ่อนแอระหว่างการสร้างความหวาดระแวงกับการเรื่องอำนาจโดยสันติด้วย

คำสำคัญ: การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรอง / การพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียม / ข้อพิพาทกรณีเกาะเซนกากุ / เตียวหยู

Abstract

This article aims to present China's use of economic statecraft as foreign policy tool. This article questions that how China use of economic statecraft as foreign policy tool for interest or for strategy and how this tool affects by demonstrates China use of economic statecraft to develops herself as peaceful rising at the beginning. After that, this development cause China to become economic power and economic contributor that cause other nations to dependent on China. But China also uses economic statecraft as foreign policy tool in bilateral dispute when China holds asymmetrical interdependence. This article uses Japan as a case study and indicates that Japan's economy depends on China's rare-earth elements (REE). This asymmetrical interdependence cause China to use economic statecraft as foreign policy tool in Senkaku/Diaoyu islands dispute to coerce Japan to admit China's claim. So, economic interdependence with China is "carrots" and "sticks" that interdependence state must be careful.

However, China's use of economic statecraft as foreign policy tool in bilateral dispute does not clearly succeed. The use of this tool not only provides negative attitude in Japan but also appear dilemma between China's threat and China's peaceful rising.

Keyword: Economic statecraft / Asymmetrical interdependence / Senkaku / Diaoyu island dispute

บทนำ

จีนไม่เพียงเป็นประเทศขนาดใหญ่และปกครองด้วยระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เท่านั้น แต่การเติบโตทางเศรษฐกิจของจีนจนกลายมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก ได้ทำให้ประเทศในภูมิภาคเอเชียหวาดระแวงว่าจะถูกจีนครอบงำ อย่างไรก็ตาม ตามเศรษฐกิจของจีนก็ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการลดความหวาดระแวงดังกล่าว ด้วยการสร้างคุณูปการทางเศรษฐกิจเพื่อทำให้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียมีทัศนคติที่ดีกับจีนมากขึ้น เช่น การที่จีนเป็นผู้นำในการก่อตั้ง Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) เพื่อเป็นทุนในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานให้กับภูมิภาค (Sun, 2015) โครงการนี้เป็นแผนทางการเงินของจีนที่เชื่อมโยงกับความพยายามในการสร้าง One Belt One Road ของจีน ที่จะทำให้เกิดการค้าการลงทุนเชื่อมต่อกันระหว่างเอเชียกับยุโรป และทำให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวต่อประเทศต่าง ๆ ตามเส้นทางของ One Belt One Road โดยแผนนี้จะสามารถเชื่อมต่อ 65 ประเทศเข้าด้วยกัน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 55 ของ GDP โลก และร้อยละ 70 ของประชากรโลก (Hong, 2016) จีนยังให้ความช่วยเหลือทางการเงินอื่น ๆ อีก เช่น เงินสนับสนุนการพัฒนาในภูมิภาคเอเชียรายประเทศ, ASEAN Investment Cooperation Fund (CAF), New Development Bank (NDB) (Salidjanova et al.,

2015) ไม่เพียงเท่านั้น จีนยังเข้าไปมีส่วนร่วมกับสถาบันในภูมิภาคอย่างอาเซียน เพื่อกระชับความสัมพันธ์และเปลี่ยนมุมมองของประเทศในภูมิภาคต่อจีนให้ดีขึ้น ทั้งยังขยายขีดความสามารถทางเศรษฐกิจสู่ภูมิภาคเพื่อลดความไม่ไว้วางใจและความตึงเครียด (Sohn, 2010)

นอกจากนี้ ยังมีงานเขียนจำนวนมากที่กล่าวถึงจีนในเชิงบวก เช่น งานของ Suri (2013) ที่กล่าวถึงการขึ้นมามีอำนาจของจีนโดยใช้หลัก Benevolent Pacifism หรือ หลักสันติภาพอันเอื้อเฟื้อ หมายถึงความต้องการเรื่องอำนาจโดยสันติและมีนโยบายต่างประเทศที่ไม่คุกคามใคร รวมไปถึงการก้าวขึ้นมามีอำนาจของจีนเพื่อรักษาสันติภาพของโลก อีกทั้งยังมีงานเขียนในลักษณะใกล้เคียงกันที่กล่าวถึงการขึ้นมามีอำนาจโดยสันติ เช่น งานของ Lampton (2005) และ Kurlantzick (2007) เป็นต้น² การให้คณาการทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวข้างต้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยลดความรู้สึกภัยคุกคามให้กับภูมิภาคเอเชียและทำให้ภาพลักษณ์ของจีนดูดีขึ้นต่อสายตาประเทศในภูมิภาคเอเชียได้ ภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้ยังส่งผลต่อความเชื่อมั่นทางการค้า การลงทุน การดำเนินโครงการหรือความร่วมมือต่าง ๆ ระหว่างจีนกับประเทศในภูมิภาคเอเชียด้วย

อย่างไรก็ตาม ท่าทีของจีนยังมีความไม่ชัดเจนระหว่างการขึ้นมามีอำนาจโดยสันติและการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือต่อรอง (economic statecraft) จากการศึกษาพบว่า ในระหว่างที่จีนเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจนี้ ความขัดแย้งระหว่างจีนกับชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียยังคงปรากฏให้เห็น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ตรงกันข้ามกับแนวคิดเสรีนิยมที่มองว่าความร่วมมือทางเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดสันติภาพ (Walker, 2013) ในทางกลับกันนี้ จีนได้ใช้อำนาจทางเศรษฐกิจของตน เป็นเครื่องมือใน

² งานจำนวนมากที่มีเนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงจีนในเชิงบวก ซึ่งไม่เพียงแค่นั้นในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึง Soft Power อื่น ๆ ของจีนด้วย เช่น งานของ Wanandi (2004), Lampton (2005), Kurlantzick (2007), Egberink (2011), Suri (2013) เป็นต้น

การสร้างอิทธิพลต่อประเทศที่มาพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีน ถ้าประเทศนั้นมีข้อพิพาทกับจีนหรือผลประโยชน์ของจีนถูกคุกคาม จีนก็อาจจะใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการลงโทษ หรือบีบบังคับ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของจีนไว้ เช่น กรณีพิพาทจีน-มองโกเลีย ในประเด็นที่มองโกเลียให้การต้อนรับองค์ดาไล ลามะ ส่งผลให้จีนปิดชายแดนจีนมองโกเลีย และเก็บค่าธรรมเนียมสินค้านำเข้าสูงขึ้น เป็นมาตรการกดดันในเบื้องต้น (China Says Hopes Mongolia Learned Lesson After Dalai Lama Visit, 2017) กรณีพิพาทจีน-เกาหลีใต้ ในประเด็นการติดตั้งระบบต่อต้านขีปนาวุธข้ามทวีปในชั้นบรรยากาศปลายทางของสหรัฐอเมริกาในเกาหลีใต้ (Terminal High Altitude Area Defense: THAAD) ส่งผลให้เกิดการต่อต้านสินค้าเกาหลีใต้ และสั่งหยุดการจำหน่ายทัวร์ท่องเที่ยวเกาหลีใต้ในเบื้องต้น (South Korean company to China, 2017)

งานชิ้นนี้ได้หยิบยกกรณีศึกษาในกรณีพิพาทจีน-ญี่ปุ่น ในประเด็นเกาะเซนกากุ³ ข้อพิพาทนี้ได้ทำให้จีนจำกัดการส่งออกสินค้าไปยังญี่ปุ่น เกิดการเพิ่มความเข้มงวดของศุลกากรในการตรวจสอบสินค้านำเข้าจากญี่ปุ่น เกิดการแทรกแซงการท่องเที่ยวญี่ปุ่น เป็นต้น (Drifte, 2013) จึงเห็นได้ว่าแม้จีนจะมีแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพอันเฉื่อยเพื่อ แต่เมื่อผลประโยชน์ของจีนถูกคุกคาม จีนก็ใช้มาตรการกดดันประเทศคู่พิพาทซึ่งท้ายที่สุดก็ได้ทำให้ประเทศคู่พิพาทกลับมามองว่าจีนมีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีและเกิดทัศนคติในเชิงลบต่อจีนเช่นเดิม ท่าทีของจีนจึงยังไม่ชัดเจนระหว่างการขึ้นมามีอำนาจโดยสันติและการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเพื่อคุกคาม

งานชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า จีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองเชิงผลประโยชน์หรือเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทของข้อพิพาทอย่างไร? และการใช้เครื่องมือเหล่านี้ ส่งผลอย่างไร? เพราะเมื่อจีนรับรู้ถึงภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ เศรษฐกิจของ

³ เซนกากุคือชื่อเกาะในภาษาญี่ปุ่น ข้อมูลบางแหล่งอาจใช้คำว่าเกาะเตียวหยู ซึ่งเป็นชื่อเรียกในภาษาจีน งานชิ้นนี้จะใช้คำว่าเกาะเซนกากุทั้งหมดเพื่อความเป็นเอกภาพของงาน

จีนไม่ได้เป็นเพียงแค่การให้คูปองการเพื่อช่วยลดความหวาดระแวงหรือความรู้สึกเข้าครอบงำเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการเจรจาต่อรองเมื่อเกิดข้อพิพาท ดังเช่นกรณีพิพาทจีน-ญี่ปุ่น ในประเด็นเกาะเซนกาคุ ซึ่งจีนได้ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจโดยการจำกัดการส่งออกทรัพยากรทางแร่ที่ญี่ปุ่นจำเป็นต้องพึ่งพิงกับจีน งานชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนอประเด็นการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรอง บังคับ ลงโทษ หรือเป็นเครื่องมือในการกดดันให้ญี่ปุ่นปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน มากกว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการให้ประโยชน์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนนั้นเป็นทั้งประโยชน์และโทษ และชี้ให้เห็นว่าการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนที่มากเกินไปอาจนำไปสู่ความเปราะบางจากการถูกจีนกดดันในภายหลัง นอกจากนี้การที่จีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการกดดันญี่ปุ่น การกระทำเช่นนี้ก็ได้ทำให้ญี่ปุ่นมีทัศนคติขี้แยแยงต่อจีนด้วยเช่นกัน ดังนั้น การกระทำของจีนนอกจากจะเป็นการกระทำที่ย้อนแย้งกับความต้องการที่จะเรื่องอำนาจโดยสันติแล้ว ยังทำให้ญี่ปุ่นมีพฤติกรรมตอบโต้การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนด้วย ซึ่งงานชิ้นนี้จะชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่จีนไม่ได้คาดคิดเอาไว้จากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองระหว่างประเทศ

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองของจีน

1. การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการดำเนินนโยบาย

การใช้ economic statecraft หรือการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ Baldwin (1985) ได้อธิบายว่า ลักษณะของการใช้ statecraft คือ ความพยายามในการกระทำใด ๆ ก็ตามเพื่อให้บรรลุนโยบายต่างประเทศ (p. 8) เมื่อเป็นเช่นนั้น economic statecraft จึงอาจเป็นลักษณะของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อบรรลุนโยบายต่างประเทศ อย่างไรก็ตามในบริบทของเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ลักษณะของ statecraft มักจะถูกใช้ในเชิงการสร้างอิทธิพลต่ออีกรัฐหนึ่งมากกว่า (p. 18-19) การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจจึงหมายถึงความพยายามในการใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจของตนเพื่อที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในอีกรัฐหนึ่ง (p. 30) และ

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจนี้ อาจเป็นไปได้หลายรูปแบบตั้งแต่ต้นนโยบายเศรษฐกิจทั่วไป จนกระทั่งการใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสงครามเศรษฐกิจ (pp. 33-40) หนึ่งในรูปแบบที่น่าสนใจคือการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อการข่มขู่ หมายถึงการจำกัดทางเลือกต่อรัฐเป้าหมายที่ต้องการแสดงอิทธิพล หรือการที่รัฐหนึ่งสามารถควบคุมค่าใช้จ่าย/ต้นทุน (cost/benefit) ในทางเลือกต่าง ๆ ของอีกรัฐหนึ่งได้ ซึ่งการข่มขู่ทางเศรษฐกิจนี้สามารถให้ผลลัพธ์ได้ทั้งการคุกคาม, ลงโทษ หรือให้รางวัล โดยที่อีกรัฐหนึ่งไม่สามารถปฏิเสธ และต้องยอมรับทางเลือกใดทางเลือกหนึ่งที่ถูกกำหนดมา (p. 38)

จุดเปลี่ยนสำคัญของประเทศจีนที่ปกครองด้วยระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ คือการปฏิรูปเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1979 จีนได้เปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษ และริเริ่มพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้มีความเข้มแข็งเรื่อยมา อย่างไรก็ตามยุคของการปฏิรูปเศรษฐกิจในช่วงแรกก็ต้องชะงักงันในปี ค.ศ. 1989 เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน (Tiananmen Massacre) การเติบโตของเงินเฟ้อ การคอร์รัปชัน และความหวาดกลัวของประชาชนที่จะตกงาน (Walder, 1995) แม้ว่าเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่เหตุการณ์ดังกล่าว แต่การปฏิรูปเศรษฐกิจก็ยังคงดำเนินต่อไปได้ด้วยการเยือนเขตเศรษฐกิจพิเศษของเติ้งเสี่ยวผิงในปี ค.ศ. 1992 และคำกล่าวของเขาที่ว่า “ตราบดีที่สามารถสร้างการพัฒนาอย่างเข้มแข็งได้ ก็ไม่เกี่ยงว่านโยบายจะเป็นแบบสังคมนิยมหรือทุนนิยม” (It doesn't matter if policies are labeled socialist or capitalist, so long as they foster development.) (Naughton, 2007, pp. 59-60) คำกล่าวของเติ้งเสี่ยวผิงนี้ จึงชี้ให้เห็นแนวทางนโยบายของจีนว่าจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาอย่างเข้มแข็งมากกว่าการเสียเวลาไปกับการพิจารณาว่านโยบายจะเป็นแบบสังคมนิยมหรือทุนนิยม

รัฐดำเนินการปฏิรูปเศรษฐกิจต่อไปภายใต้คำกล่าวของเติ้งเสี่ยวผิง ส่งผลให้ที่ประชุมสภาพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 14 ที่จัดขึ้นในปีเดียวกันนี้ กล่าวถึงความ

พยายามสร้างระบอบสังคมนิยมในแบบของจีน และกล่าวถึงความต้องการของจีนที่จะเปิดประเทศเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาและความทันสมัย จีนได้เร่งปฏิรูปเศรษฐกิจและเปิดประเทศสู่โลกภายนอกโดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่มีการกล่าวในที่ประชุมครั้งนี้ โดยรายงานการประชุมของเจียงเจ๋อหมิน (Jiang Zemin) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศจีนได้รายงานว่าหากค่านึงแต่เรื่องสังคมนิยมหรือทุนนิยมก็จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ การเปิดประเทศครั้งนี้จึงไม่ใช่แค่การรับเอาทุนต่างประเทศเข้ามาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการนำเอาทรัพยากร เทคโนโลยี การจัดการและทักษะความรู้เข้ามาเพื่อพัฒนาประเทศด้วย นอกจากนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปิดประเทศ นโยบายต่างประเทศของจีนจึงมุ่งเน้นไปที่การผูกมิตรกับประเทศต่าง ๆ ทั้งการกระชับความสัมพันธ์และการร่วมมือกับประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ อีกทั้งในที่ประชุมผู้นำจีนยังแถลงถึงความต้องการสันติภาพในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศเพื่อเป็นสิ่งสนับสนุนต่อการพัฒนาประเทศ โดยกล่าวว่าสิ่งนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาทั้งในประเทศจีนเองและประเทศต่าง ๆ เพราะหากไม่มีสันติภาพ การพัฒนา ก็จะดำเนินไปได้อย่างยากลำบาก (China's National English News Weekly, 2011)

นโยบายการเปิดประเทศของจีนเพื่อรับเอากลุ่มทุนจากต่างประเทศมาขับเคลื่อนการพัฒนาภายในประเทศ ขณะเดียวกันการโปรโมทการพัฒนาเศรษฐกิจก็เป็นการส่งเสริมนโยบายด้านสันติภาพในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน เมื่อพิจารณาการใช้ economic statecraft ของจีนตามแนวคิดของ Baldwin จะพบว่าจีนได้ใช้ economic statecraft มาแล้วในหลายรูปแบบ โดยมักจะเป็นรูปแบบของการใช้เศรษฐกิจเพื่อช่วยบรรลุนโยบายของจีนเองมากกว่ารูปแบบการใช้เศรษฐกิจเพื่อแสดงอิทธิพลในเวทีระหว่างประเทศ เช่น การปฏิรูปเศรษฐกิจภายในประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการเปิดประเทศเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาและความทันสมัย และการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่าสร้างความหวาดระแวงทางการทหารเพื่อกระชับความสัมพันธ์และร่วมมือกับประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ นโยบายเหล่านี้

นอกจากจะทำให้จีนสามารถพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแล้ว ยังทำให้ภาพลักษณ์ของจีนในเวทีระหว่างประเทศเป็นภาพลักษณ์ในเชิงสันติภาพอีกด้วย จีนเองจึงสามารถกล่าวได้ว่าตนเป็นประเทศที่ต้องการสันติภาพในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งเศรษฐกิจของตนเองและเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาในหลาย ๆ ประเทศ (China's National English News Weekly, 2011) นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจของจีนยังช่วยให้ระบอบการปกครองสังคมนิยมของจีนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เพราะความล้มเหลวทางเศรษฐกิจจะเป็นปัญหาต่อการดำรงอยู่ของระบอบสังคมนิยมของจีน รวมไปถึงความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจจะช่วยให้จีนพร้อมต่อสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย (China's National English News Weekly, 2011) นโยบายเหล่านี้ จึงสามารถพิจารณาได้ว่าแต่ละนโยบายถือเป็นหนึ่งในรูปแบบของการใช้ economic statecraft ของจีน โดยปรากฏในรูปแบบนโยบายเศรษฐกิจต่างประเทศ, รูปแบบการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และรูปแบบของสงครามเศรษฐกิจ (Baldwin, 1985, pp. 33-40)

จะเห็นได้ว่าในช่วงต้นทศวรรษ 1980 ที่จีนมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ จีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อบรรลุนโยบายเกี่ยวกับการมุ่งพัฒนาประเทศเป็นหลัก ซึ่งมีความแตกต่างจากแนวคิดของ Baldwin ที่นำเสนอการใช้ปัจจัยเศรษฐกิจของตนเพื่อที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในอีกรัฐหนึ่ง อย่างไรก็ตาม economic statecraft สามารถสนับสนุนภาพลักษณ์ของจีนในเชิงบวกได้เป็นอย่างดี การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในช่วงที่จีนให้ความสำคัญกับการพัฒนานี้ ก็ทำให้จีนก้าวขึ้นมา มีอำนาจทางเศรษฐกิจได้ในภายหลัง และในช่วงที่จีนมีอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้นนี้ จีนก็ได้ใช้ศักยภาพทางเศรษฐกิจในการสร้างคุณูปการกับรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่จีนไม่ลดค่าเงินหยวนในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจเอเชีย ปี ค.ศ. 1997 ทำให้ภาพลักษณ์ของจีนกลายเป็นมหาอำนาจที่มีความรับผิดชอบต่อภูมิภาค (Lai, 2018)

เศรษฐกิจของจีนจึงทำให้ภาพลักษณ์ของจีนในเวทีระหว่างประเทศดีขึ้น อันส่งผลต่อความเชื่อมั่นทางการค้า การลงทุน การดำเนินโครงการหรือความร่วมมือต่าง ๆ ระหว่างจีนกับประเทศในภูมิภาคเอเชีย ไม่ว่าจะเป็น AIB, One Belt One Road หรือการสนับสนุนทางการเงินเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ รวมไปถึงความร่วมมือระดับทวิภาคีกับประเทศต่าง ๆ ตามที่กล่าวข้างต้น ซึ่งท้ายที่สุดก็เป็นการสนับสนุนการเรืองอำนาจโดยสันติของจีน

นอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนจะทำให้จีนขึ้นมามีอำนาจแล้ว การใช้ economic statecraft โดยการสร้างคุณูปการทางเศรษฐกิจของจีนเมื่อจีนมีอำนาจทางเศรษฐกิจยังช่วยทำให้จีนดูเป็นชาติที่เรืองอำนาจโดยสันติด้วยเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกัน economic statecraft ของจีนกลับไม่ได้ปรากฏในรูปแบบของการใช้เศรษฐกิจเพื่อพัฒนาประเทศตนเองหรือสร้างคุณูปการให้กับภูมิภาคเท่านั้น กรณีศึกษาที่งานชิ้นนี้หยิบยกมาจะกล่าวถึงรูปแบบการใช้เศรษฐกิจเพื่อแสดงอิทธิพลต่อประเทศคู่พิพาท ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อ ๆ ไป

2. การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจและการต่อรอง

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการดำเนินนโยบายของจีนไม่เพียงปรากฏในการสร้างคุณูปการทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังปรากฏในการสร้างการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจกับประเทศต่าง ๆ และการพึ่งพานี้ก็นำไปสู่การได้ผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การพึ่งพาทางการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกันก็อาจทำให้รัฐที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง และพึ่งพาการค้าน้อยกว่าสามารถแสวงหาอิทธิพลต่อรัฐที่ต้องพึ่งพามากกว่า โดย Hirschman (1945) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในบริบทของการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมได้กล่าวว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจมักจะถูกใช้กับรัฐที่ได้รับผลประโยชน์ทางการค้าที่ไม่เท่าเทียมกับอีกรัฐหนึ่ง (p. 13) ซึ่งหากกำหนดให้รัฐ A คือรัฐที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง รัฐ B คือรัฐที่ต้องพึ่งพาการค้ากับรัฐ A การที่รัฐ A ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจจึงเป็นไปเพื่อ

การแสวงหาสิทธิพลในรัฐ B ซึ่งเงื่อนไขที่ยังคงทำให้การค้าดำเนินต่อไปได้โดยมีข้อแม้ว่ารัฐ B จะต้องยอมอยู่ภายใต้สิทธิพลของรัฐ A มีทั้งหมด 3 กรณี (pp. 17-29) ดังนี้

2.1 กรณีผลประโยชน์จากการค้าที่รัฐ B ได้จากรัฐ A ผลประโยชน์ในทฤษฎี Hirschman ที่ความถึงระดับของการพึ่งพาการค้าต่างประเทศ โดย Hirschman ได้อ้างถึงแนวคิดดั้งเดิมของ Alfred Marshall ว่าการนำเข้าสินค้ามาก เป็นภาวะของการพึ่งพาการค้าต่างประเทศมาก หากการค้าถูกยกเลิกก็ต้องผลิตสินค้าขึ้นเอง กรณีนี้หากรัฐ B นำเข้าสินค้าจากรัฐ A มาก ย่อมส่งผลให้รัฐ A มีอิทธิพลเหนือกว่ารัฐ B ได้ วิธีการที่จะเพิ่มระดับของการพึ่งพาเพื่อให้รัฐ B พึ่งพารัฐ A มากยิ่งขึ้น อาจเป็นไปได้ตั้งแต่การที่รัฐ A ปรับเปลี่ยนการค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ B, การมีข้อมูลว่าควรจะส่งออกสินค้าอะไรไปให้รัฐ B ไปจนถึงการพัฒนาศักยภาพของรัฐ A ให้เป็นผู้ค้ารายเดียวจนสามารถผูกขาดการค้ากับรัฐ B ได้ ดังนั้นเมื่อเกิดการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้แล้ว รัฐ A จึงสามารถใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองต่อรัฐ B ได้

2.2 กรณีผลกระทบจากการรบกวนทางการค้า การที่รัฐ A ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจต่อรัฐ B เพื่อรบกวนการค้าในกรณีที่รัฐ B ไม่ยอมเชื่อฟังรัฐ A การรบกวนทางการค้านี้จะทำให้เกิดผลกระทบ 2 อย่าง คือ (1) ทำให้รัฐ B ขาดรายได้จากการค้า (2) ทำให้รัฐ B เกิดความยากลำบากในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อการค้าของตนเอง สำหรับแนวคิดดั้งเดิม หากรัฐ A ยุติการค้ากับรัฐ B ซึ่งพึ่งพาการนำเข้าจากรัฐ A มาก เมื่อถูกยุติการค้าในทันทีทันใดก็จะได้รับความเสียหายมากและไม่สามารถผลิตเพื่อส่งออกเองได้ แต่รัฐ A ก็จะได้รับประโยชน์ทางการค้าด้วยเช่นกัน สำหรับแนวคิดสมัยใหม่นั้น มุ่งเน้นไปที่การสร้างอิทธิพล เพราะแม้ว่ารัฐ A จะขาดรายได้จากการยุติการค้าด้วยเช่นกัน แต่ก็ดูเหมือนว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นในรัฐ B จะสร้างความพึงพอใจให้กับรัฐ A จนสามารถทำให้รัฐ A มองข้ามประเด็นเรื่องการสูญเสียผลประโยชน์ทางการค้าของตัวเองไปได้ โดยความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

หลังจากที่รัฐ A ยุติการค้ามีโอกาสนั้นได้ ดังนี้ (1) รัฐ B ต้องผลิตสินค้าเองภายในประเทศหรือหาสินค้าอื่นมาทดแทนการนำเข้า (2) รัฐ B ต้องจ้างงานใหม่ ค้นหาปัจจัยการผลิตใหม่ในอุตสาหกรรมส่งออก (3) รัฐ B ต้องใช้ทรัพยากรเดิมหรือทรัพยากรตามที่รัฐมีในการผลิตสินค้าใหม่ รวมไปถึงการปรับตัวของแรงงานเดิมในงานใหม่ (4) รัฐ B ต้องย้ายฐานการผลิตกลับมาผลิตในประเทศ ทำให้เสียโอกาสในฐานการผลิตที่มีความชำนาญอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นหากรัฐ B ไม่ยอมตกลงอยู่ภายใต้อิทธิพล รัฐ A ก็จะใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจจรรยาบรรณการค้า ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นในท้ายที่สุดรัฐ B ก็จะต้องเผชิญกับความเสียหายตามที่กล่าวข้างต้น

2.3 กรณีที่เกิดผลประโยชน์ทางอ้อม หากรัฐ B ซึ่งพึ่งพาการค้ากับรัฐ A เชื้อเพลิงและยอมตกลงอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐ A รัฐ B ก็จะได้ผลประโยชน์ทางการค้าตามที่รัฐ A จัดสรรให้ โดยรัฐ B จะได้สินค้าที่นำเข้าจากรัฐ A เข้ามาในกระบวนการผลิต เมื่อผลิตเพื่อบริโภคภายในรัฐ B หรือผลิตเพื่อส่งออกไปยังรัฐอื่น ๆ การผลิตนี้ก็จะเกิดผลประโยชน์ขึ้นต่อรัฐ B และเกิดการนำเข้าสินค้ามากขึ้นจากรัฐ A เพื่อการผลิตในรัฐ B ซึ่งการนำเข้าสินค้าที่มากขึ้นนี้ก็เป็นผลประโยชน์ทางอ้อมต่อรัฐ A เองที่ได้ประโยชน์จากการส่งออกสินค้าที่มากขึ้นไปยังรัฐ B ด้วยเช่นกัน ดังนั้น หากรัฐ B ยอมตกลงอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐ A การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในเชิงลบก็จะไม่เกิดขึ้น และยังเกิดผลประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่ายด้วย

แม้ว่าการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในเชิงบวกต่อทั้งสองฝ่าย เมื่อพิจารณางานของ Hirschman จะพบว่าในความเป็นจริงแล้วการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการแสวงหาอิทธิพลเป็นปัจจัยที่สำคัญกว่าความต้องการการพึ่งพา และเมื่อมองในมุมมองของ Baldwin ก็พบว่างานของ Hirschman เป็นการใช้อำนาจเศรษฐกิจในการแสวงหาอิทธิพลโดยมุ่งเน้นไปที่รูปแบบของการแทรกแซงทางเศรษฐกิจ, สงครามเศรษฐกิจ และการข่มขู่ทางเศรษฐกิจ

จากเงื่อนไขข้อ 3 ของ Hirschman ที่ว่าด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในเชิงบวกต่อทั้งสองฝ่าย Wagner (1988) จึงนำงานของ

Hirschman มาพัฒนาต่อในบริบทของการต่อรอง เพราะในภาวะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แม้จะเป็นการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในเชิงลบต่อรัฐ B ก็ส่งผลเสียย้อนกลับมาที่รัฐ A ด้วยเช่นกัน โดยหากรัฐ A ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อรบกวนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในรัฐ B รัฐ A ก็จะไม่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมซึ่งเป็นบริบทที่ตรงข้ามกับเงื่อนไขที่ 3 ของ Hirschman ดังนั้นรัฐที่จะใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองใด ๆ ก็ตาม จำเป็นต้องชั่งน้ำหนักให้ดีว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรอง จะสร้างความพึงพอใจที่เพียงพอต่อการลงทุนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจ เพราะนอกจากจะมีต้นทุนที่ใช้ในเครื่องมือทางเศรษฐกิจแล้ว อาจเกิดผลกระทบในเชิงลบอื่น ๆ ตามมาก็ได้

ในงานของ Hirschman ได้ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวในการพิจารณาระบบการค้าของเยอรมันภายใต้การปกครองของนาซี ซึ่งช่วงเวลาขณะนั้นเยอรมันได้ประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศโดยนำเข้าสินค้าเกษตร (ฝ้าย) และส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม (แร่) กับกลุ่มประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออก อีกทั้งยังโน้มน้ำหนักประเทศเหล่านั้นให้คงการค้ากับเยอรมันโดยการสนับสนุนให้ประเทศเหล่านั้นลงทุนกับภาคการเกษตร ซึ่งเยอรมันให้การรับรองว่าจะนำเข้าผลิตผลจากการเกษตรเหล่านั้น Hirschman จึงพิจารณาว่า หากเยอรมันยุติการค้ากับกลุ่มประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออก ประเทศเหล่านี้ก็จะได้รับผลกระทบอันเกิดจากการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียม (Hirschman, 1945, pp. 37-39) ในขณะที่งานของ Wagner ได้ยกตัวอย่างว่า การที่สหรัฐอเมริกากดดันสหภาพโซเวียตโดยการขายข้าวสาลีให้แก่สหภาพโซเวียตยากขึ้นนั้น ไม่ใช่แค่ว่าสหรัฐอเมริกาต้องพิจารณาผู้ขายข้าวสาลีอื่น ๆ ให้แก่สหภาพโซเวียตเท่านั้น แต่สหรัฐอเมริกาต้องพิจารณาผลกระทบจากการเมืองระหว่างประเทศของผู้ผลิตข้าวสาลีในสหรัฐอเมริกาเอง และความอ่อนแอของผู้บริโภคข้าวสาลีในสหภาพโซเวียตด้วย (Wagner, 1988)

จากบริบทที่ Hirschman และ Wagner ได้ยกมาศึกษาโดยพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดที่ 2 ท่านได้อธิบายไว้ งานชิ้นนี้ได้นำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณาในบริบทของจีนโดยพบว่า การเรื่องอำนาจโดยสันติผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจและการสร้างคุณูปการทางเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับรัฐต่าง ๆ ในบริบทของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเศรษฐกิจของจีนพัฒนารุดหน้ามากขึ้น การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันพัฒนาไปเป็นการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกัน ประกอบกับการดำเนินถึงผลประโยชน์แห่งชาติเป็นสำคัญ การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองระหว่างประเทศจึงปรากฏในบริบทของข้อพิพาท การใช้ economic statecraft ของจีนจึงไม่ใช่รูปแบบของการใช้เศรษฐกิจเพื่อช่วยบรรลุนโยบายภายในประเทศของจีนเองแต่เพียงเท่านั้นอีกต่อไป การใช้ economic statecraft ของจีนเพื่อแสดงอิทธิพลต่ออีกรัฐหนึ่งตามแนวคิดที่ Baldwin ได้อธิบายไว้จึงเริ่มปรากฏให้เห็นในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ และการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจนี้ไม่เพียงส่งผลต่อภาพลักษณ์ของจีนเท่านั้น แต่ยังทำให้ประเทศคู่พิพาทมีท่าทีตอบโต้กับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนด้วย ดังกรณีศึกษาที่จะกล่าวต่อไป

กรณีศึกษาข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นประเด็นเกาะเซนกากุ

1. การพึ่งพาทางเศรษฐกิจระหว่างจีนกับญี่ปุ่น

ในส่วนนี้จะเกวียนำถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นก่อนที่จะเข้าประเด็นข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นประเด็นเกาะเซนกากุ แม้ข้อพิพาทนี้เป็นข้อพิพาทหนึ่งที่สะท้อนความบาดหมางระหว่างจีนกับญี่ปุ่น แต่ในความเป็นจริงแล้วทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ดีต่อกัน มิใช่ว่าจะหยิบยกประเด็นดังกล่าวมาสร้างความบาดหมางซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ญี่ปุ่นเคยทำสงครามรุกรานจีนในปี ค.ศ. 1894-1895 และจีนก็ประกาศเข้าร่วมสงครามต่อต้านญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทว่าหลังจากนั้น ปี ค.ศ. 1972 จีนได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับ

ญี่ปุ่น อันส่งผลให้เศรษฐกิจของทั้งสองประเทศเติบโตขึ้นจากการพัฒนาาร่วมกัน (Dundon, 2014, p. 25)

จีนมีนโยบายที่มุ่งพัฒนาประเทศและมุ่งสร้างสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ ขณะเดียวกันนโยบายของญี่ปุ่นก็กล่าวถึงการให้การสนับสนุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับจีน สนับสนุนการเจรจาต่าง ๆ เพื่อความมั่นคง การแลกเปลี่ยนในระดับสูง การให้ความสำคัญกับภูมิภาคเพื่อรักษาเสถียรภาพและความรุ่งโรจน์ให้กับภูมิภาค (Japan's Ministry of Foreign Affairs, 2012) ทั้งสองประเทศมีความร่วมมือต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ เช่น ความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนทางการทหาร ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเยือนของผู้นำระหว่างสองประเทศและราชวงศ์ก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่อย่างต่อเนื่อง (China's Ministry of Foreign Affairs, n.d.a)

ในด้านเศรษฐกิจ จีนมีนโยบายการค้าที่สอดคล้องกับระบบการค้าระหว่างประเทศ จีนยังคงมุ่งให้ความสำคัญกับการส่งออก การลดค่าเงินเพื่อกระตุ้นการส่งออกและสนับสนุนระบบการค้าโลกที่กำลังฟื้นตัวจากวิกฤติเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ. 2008 ทั้งยังมีนโยบายต่อต้านการคุ้มครองทางการค้า (Protectionism) ซึ่งเป็นหลักการเช่นเดียวกับองค์การการค้าโลก (China Uses Rules on Global Trade to Its Advantage, 2010) ขณะที่ญี่ปุ่นเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจโลกในปี ค.ศ. 2008 และเหตุแผ่นดินไหวในปี ค.ศ. 2011 นโยบายการค้าของญี่ปุ่นจึงมุ่งเน้นไปที่การฟื้นตัวทางการค้าและเศรษฐกิจ จีนเองก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือญี่ปุ่นในการนี้ด้วยเช่นกัน (Drifte, 2013) จีนกับญี่ปุ่นจึงมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกันอย่างเหนียวแน่น เช่น ในด้านการค้า ทั้งสองประเทศต่างก็เป็นแหล่งตลาดนำเข้าสินค้าที่สำคัญที่สุดของกันและกัน ญี่ปุ่นคือตลาดส่งออกที่สำคัญของจีนในลำดับที่ 3 (อันดับที่ 1 และ 2 คือ สหรัฐอเมริกา

และฮ่องกง ตามลำดับ) และจีนก็เป็นตลาดส่งออกที่สำคัญของญี่ปุ่นในลำดับที่ 2 (อันดับที่ 1 คือ สหรัฐอเมริกา) (Thailand's Department of International Trade Promotion, n.d.) ข้อมูลจากกระทรวงการคลังของญี่ปุ่นเผยว่าในปี ค.ศ. 2017 การส่งออกของญี่ปุ่นไปยังจีนมีมูลค่า 14,889,706 ล้านดอลลาร์ (ประมาณ 136,570 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) ขณะที่การนำเข้าของญี่ปุ่นจากประเทศจีนมีมูลค่า 18,459,259 ล้านดอลลาร์ (ประมาณ 169,310 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) ส่งผลให้จีนได้ดุลการค้าจากญี่ปุ่นเป็นมูลค่าประมาณ 32,740 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (Japan's Ministry of Finance, n.d.)

ในด้านการลงทุน องค์การส่งเสริมการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan External Trade Organization: JETRO) เผยข้อมูลการลงทุนว่าในปี ค.ศ. 2017 จีนเป็นประเทศอันดับ 4 ที่ได้รับเงินลงทุนต่างประเทศจากญี่ปุ่น (อันดับ 1-3 คือ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และเนเธอร์แลนด์ ตามลำดับ) โดยมูลค่าการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศจีนอยู่ที่ 9,679 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งเป็นร้อยละประมาณ 5.7 ของการออกไปลงทุนต่างประเทศทั้งหมด ในปีเดียวกันนี้ จีนเป็นประเทศอันดับ 7 ที่เข้ามาลงทุนในประเทศญี่ปุ่น (อันดับ 1-6 คือ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ สิงคโปร์ สวิตเซอร์แลนด์ และเกาหลีใต้ ตามลำดับ) โดยมูลค่าการลงทุนของจีนในญี่ปุ่นอยู่ที่ 966 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งเป็นร้อยละประมาณ 5.1 ของการรับการลงทุนจากต่างประเทศทั้งหมด (Japan's External Trade Organization, n.d.)

ตารางที่ 1 มูลค่าการค้าและการลงทุนระหว่างจีนกับญี่ปุ่น

ปี	การส่งออก	การนำเข้า	การลงทุนในจีน	การลงทุนในญี่ปุ่น
2007	116,709	136,676	6,218	15
2008	117,717	134,812	6,496	37
2009	93,044	103,955	6,899	-137
2010	118,951	121,927	7,252	314
2011	117,283	133,098	12,649	109

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี	การส่งออก	การนำเข้า	การลงทุนในจีน	การลงทุนในญี่ปุ่น
2012	104,620	136,706	13,479	72
2013	114,766	160,533	9,104	140
2014	121,641	174,318	10,889	767
2015	120,203	176,612	10,011	636
2016	112,368	154,706	9,453	-93
2017	136,570	169,310	9,679	966

หมายเหตุ. หน่วย: ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ที่มา Japan's External Trade Organization, Japan's Ministry of Finance (n.d.)

ในด้านประชากรและการท่องเที่ยว ประชาชนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในญี่ปุ่นมีจำนวน 519,561 คน ขณะที่ประชาชนชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในจีนมีจำนวน 114,899 คน (Japan's Ministry of Foreign Affairs, 2012) ข้อมูลจาก JTB Tourism Research & Consulting Co. เผยว่าในปี ค.ศ. 2017 มีประชาชนชาวจีนเข้ามาท่องเที่ยวญี่ปุ่นถึง 7,355,818 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 25.6 จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศทั้งหมด (JTB Tourism Research & Consulting Co., n.d.) ขณะที่ในปี ค.ศ. 2015 มีประชาชนชาวญี่ปุ่นไปท่องเที่ยวที่จีนประมาณ 2.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละประมาณ 15.4 จากการท่องเที่ยวต่างประเทศทั้งหมด (World Tourism Organization, n.d.)

เนื่องด้วยลักษณะภูมิประเทศของทั้งสองที่อยู่ใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นจึงมีมานานตั้งแต่ยุคโบราณกาล แต่สิ่งที่เป็อุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์คือประเด็นความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ เช่น กรณีพิพาทเกาะเซนกากุ บริเวณเกาะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและทั้งสองฝ่ายต่างก็แสวงหาความชอบธรรมในการครอบครองเกาะ ในความเป็นจริงแล้วข้อพิพาทนี้ยังคงปรากฏอยู่ตลอดเวลาแม้ในช่วงที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นดำเนินไปได้ด้วยดี ในอดีตนั้น

จีนมองว่าการพัฒนาภายในประเทศจีนเองเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกระทำโดยเร่งด่วน โดยเฉพาะในช่วงตอนต้นของกรริเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจ แม้จะเกิดข้อพิพาทเซนกากุ จีนก็ยังมองการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างในการศึกษา ดังปรากฏในถ้อยแถลงของประธานาธิบดีเจียงเจ๋อหมินของจีนว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจที่รุดหน้าไปมากอันเป็นเหตุที่สามารถดึงดูดประเทศต่าง ๆ เข้ามาในญี่ปุ่น ได้ทำให้จีนต้องแสวงหาประสบการณ์และเรียนรู้จากญี่ปุ่น” (Sanger, 1992)

2. การเรียกร้องสิทธิในการครอบครองเกาะเซนกากุของทั้งสองฝ่าย

ที่มา Playing chicken in the East China Sea (2013)

รูปที่ 1 ที่ตั้งของเกาะเซนกากุ

จีนอ้างว่าเกาะเซนกากุเป็นของจีน ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือทางกฎหมายก็ตาม โดยบรรพบุรุษของจีนค้นพบและตั้งชื่อเกาะนี้ว่า เกาะเตียวหยูเนื่องจากเป็นเกาะที่ทำการประมงเป็นหลัก ตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในปี ค.ศ. 1403 ในช่วงราชวงศ์หมิง หนังสือบันทึกการเดินทางชื่อ Shun Feng Xiang Song ระบุว่าเกาะนี้ถูกค้นพบระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวเล จีนใช้เกาะนี้

เป็นสถานที่ป้องกันการรุกรานจากโจรสลัดญี่ปุ่นในช่วงต้นราชวงศ์หมิง ถัดมาจนถึงราชวงศ์ชิงการป้องกันนี้ก็ยังคงอยู่และจีนยังกำหนดให้เกาะนี้อยู่ภายใต้การปกครองของไต้หวัน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ก็ปรากฏอยู่ในเอกสารราชการของราชวงศ์ชิง (The State Council of the People's Republic of China, 2012) จนกระทั่งสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1894-1895 ญี่ปุ่นบังคับให้จีนลงนามในสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม (Shimonoseki) ทำให้เกาะนี้ถูกยึดรวมอยู่กับไต้หวัน (ซึ่งญี่ปุ่นเรียกว่า Formosa) ต่อมาในปี ค.ศ. 1941 จีนประกาศเข้าร่วมสงครามเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น นั่นทำให้ปฏิญญาไคโรที่ออกในปี ค.ศ. 1943 กำหนดให้ญี่ปุ่นคืนดินแดนทั้งหมดที่เคยยึดจากจีนเช่นแมนจูเรีย และไต้หวัน ดังนั้นสิทธิในการครอบครองเกาะดังกล่าวจึงควรเป็นของจีน (The State Council of the People's Republic of China, 2012)

ทางฝั่งญี่ปุ่นเองก็อ้างว่าเกาะนี้เป็นของญี่ปุ่น โดยอ้างว่าตามสนธิสัญญาสันติภาพซานฟรานซิสโกในปี ค.ศ. 1951 เกาะนี้ไม่ได้อยู่ในข้อตกลงตามสนธิสัญญาดังกล่าว และได้รับการแบ่งเขตตามกฎหมายภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในแง่ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นก็อ้างว่าเกาะนี้เป็นส่วนหนึ่งของเกาะ Nansei Shoto ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของญี่ปุ่น โดยในปี ค.ศ. 1885 ทางกรญี่ปุ่นได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่จากโอกินาวามาตรวจสอบเกาะจนมั่นใจแล้วว่าเกาะนี้เป็นเกาะร้างและไม่มีสัญญาณใด ๆ เลยที่บ่งบอกว่าอยู่ภายใต้การดูแลของราชวงศ์ชิงของจีน เมื่อเป็นเช่นนี้ทางการญี่ปุ่นจึงเข้าควบคุมเกาะให้กลายเป็นดินแดนของญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ ยิ่งไปกว่านั้นตอนที่ญี่ปุ่นยึดไต้หวันตามสนธิสัญญา Shimonoseki เกาะนี้ก็ไม่ได้ระบุว่าเป็นส่วนหนึ่งของไต้หวัน เมื่อผนวกกับการที่จีนไม่ได้แสดงท่าทีคัดค้านว่าเกาะนี้ไม่ได้อยู่ในข้อตกลงตามสนธิสัญญาสันติภาพซานฟรานซิสโก ก็เป็นที่ชัดเจนแล้วว่าจีนไม่ได้ตระหนักว่าเกาะนี้เป็นส่วนหนึ่งของไต้หวัน (Japan's Ministry of Foreign Affairs, 2013)

ความสำคัญของเกาะเซนกากุไม่ได้ถูกพูดถึงในแง่ของกรรมสิทธิ์ในการครอบครอง เกาะเท่านั้น แต่บริเวณเกาะยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ก๊าซธรรมชาติ น้ำมัน และสัตว์น้ำที่มีความสำคัญต่อการประมง โดยก๊าซธรรมชาติและน้ำมันคาดว่าไม่ได้มีอยู่แค่ในบริเวณเกาะเท่านั้น แต่อาจพบได้ทั่วไปได้ทั้งทะเลรอบ ๆ บริเวณเกาะ หากเข้าถึงแหล่งทรัพยากรนี้ได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจทั้งของจีนและญี่ปุ่น อีกทั้งในยุคสมัยปัจจุบันที่ตระหนักถึงวิกฤตการณ์ด้านอาหารของโลก สัตว์น้ำที่อยู่ในบริเวณนั้นก็มีความสำคัญต่อการประมงของทั้งสองประเทศเช่นกัน ในประเด็นด้านพลังงานนั้น คาดว่าอาจมีน้ำมันอยู่ในบริเวณนั้นสูงถึง 10,000-100,000 ล้านบาร์เรล จากการรายงานในปี ค.ศ. 1967 โดย ฮิโรชิ นิอิโนะ (Hiroshi Niino) และ K.O. Energy ก็ได้คาดว่าบริเวณนี้เป็นหนึ่งในบริเวณที่มีศักยภาพของทรัพยากรด้านพลังงานมากที่สุดในโลก แต่สามารถสำรวจได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ต่อมาในปี ค.ศ. 1970 มิชิเฮ โยชิโนะ (Michihei Yoshino) นักธรณีวิทยา ก็คาดว่าบริเวณนี้เป็น 1 ใน 5 ของแหล่งผลิตน้ำมันที่ใหญ่ที่สุดในโลกด้วยเช่นกัน (Emmers, 2010, pp. 56-57)

พื้นที่แหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่ต่างฝ่ายต่างแย่งชิงกันนี้ จึงเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าเกาะนี้จะเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านพลังงานของญี่ปุ่น เช่นเดียวกับจีนที่ต้องการพลังงานเพื่อสนับสนุนต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 เป็นต้นมา จีนก็พึ่งพาการนำเข้าน้ำมันมาโดยตลอด และคาดว่าในปี ค.ศ. 2030 จีนจะต้องนำเข้าน้ำมันมากกว่าเดิมถึงร้อยละ 80 (Emmers, 2010, p. 57) และด้วยปริมาณของทรัพยากรด้านพลังงานที่มีในเกาะเซนกากุ ผนวกกับความจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาของทั้งสองประเทศ ข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นจึงยังคงปรากฏให้เห็น อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะบรรเทาข้อพิพาทก็ปรากฏให้เห็นด้วยเช่นกัน โดยจีนและญี่ปุ่นมีแนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือเพื่อพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะเซนกากุ ร่วมกัน แนวคิดดังกล่าวเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 2004 จนกระทั่งปี ค.ศ. 2008 ความร่วมมือดังกล่าวก็ยังไม่คืบหน้า เนื่องจากทั้งสองฝ่ายมองว่าความร่วมมือดังกล่าวอาจหมายถึงการยอมรับสิทธิ์ในการครอบครองเกาะของอีกฝ่าย (Emmers, 2010, p. 58)

3. เหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2010 เรือประมงจีนชนเรือหน่วยยามฝั่งญี่ปุ่น

เหตุการณ์พิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเด็นเกาะเซนกากุ ปี ค.ศ. 2010 เริ่มต้นในวันที่ 7 กันยายน 2010 เรือประมงจีน Minjinyu 5179 ซึ่งมีลูกเรือรวมกับตันทั้งหมด 15 คน ได้เข้าไปในน่านน้ำของเกาะเซนกากุ นอกจากนี้ยังมีเรือประมงจีนลำอื่น ๆ ในบริเวณด้วยเช่นกัน การที่เรือประมงจีนรุกล้ำน่านน้ำเกาะเซนกากุที่ญี่ปุ่นอ้างว่าเป็นของตน จึงทำให้เรือหน่วยยามฝั่งของญี่ปุ่น (Japanese Coast Guard Vessels) พยายามขับไล่เรือประมงจีนออกไป โดยมีเรือหน่วยยามฝั่งญี่ปุ่น 3 ลำ ขับไล่เรือ Minjinyu 5179 ระหว่างการขับไล่นั้น เรือ Minjinyu 5179 ได้ชนเรือหน่วยยามฝั่งญี่ปุ่น 2 ลำ เหตุการณ์นี้ทางฝ่ายญี่ปุ่นมองว่ากัปตันเรือ Minjinyu 5179 ตั้งใจชนเรือหน่วยยามฝั่งของญี่ปุ่น อีกทั้งยังมีหลักฐานที่ว่ากัปตันเรือ Minjinyu 5179 มีอาการเมาสุราและเป็นคนอารมณ์ร้อนอีกด้วย ขณะเดียวกันทางฝ่ายจีนก็อ้างว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นเพราะเรือหน่วยยามฝั่งของญี่ปุ่นเข้ามาขับไล่เรือ Minjinyu 5179 ดังนั้น นี่จึงเป็นความผิดของเรือหน่วยยามฝั่งญี่ปุ่น (Drifte, 2013)

ภายหลังจากเหตุการณ์ชนเรือ ทางการญี่ปุ่นจับกุมตัวกัปตันและลูกเรือ Minjinyu 5179 ไว้ทั้งหมด โดยกัปตันเรือถูกตั้งข้อหาขัดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่น และทำการประมงผิดกฎหมาย จีนมองว่าการกระทำของญี่ปุ่นนี้ไม่ถูกต้องตามหลักการสนธิสัญญาการประมงในปี ค.ศ. 1997 ที่กำหนดให้ผู้กระทำผิดต้องถูกส่งตัวกลับไปยังประเทศ จึงเรียกร้องให้ญี่ปุ่นยุติการกระทำดังกล่าว แต่ญี่ปุ่นเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้อง จากนั้น 2 วันถัดมาหลังเกิดเหตุการณ์ ทางการญี่ปุ่นได้ออกมาแถลงถึงความชอบธรรมในสิทธิบนเกาะเซนกากุของญี่ปุ่น เพื่อยืนยันว่าการจับกุมผู้กระทำผิดดังกล่าวเป็นไปอย่างถูกต้อง (Dundon, 2014, pp. 30-31) นอกจากนี้ยังมีผู้เชี่ยวชาญตีความคลิป์วิดีโอเหตุการณ์ชนเรือ ที่หลุดเผยแพร่โดยเจ้าหน้าที่เรือหน่วยยามฝั่งญี่ปุ่นว่า กัปตันเรือตั้งใจจะขับเรือของตนให้ชนเรือหน่วยยามฝั่งของญี่ปุ่น และ

กับต้นเองก็ดูเหมือนว่าจะเมาสุราและมีบุคลิกเป็นคนอารมณ์ร้ายอีกด้วย (Drifte, 2013) วันที่ 13 กันยายน ญี่ปุ่นยังคงคุมตัวกัปตันไว้ แต่ปล่อยตัวลูกเรือทั้ง 14 คน ซึ่งในระหว่างวันที่ 8-19 กันยายน นั้น รัฐบาลจีนก็ได้เรียกทูตญี่ปุ่นเข้าไปพบถึง 6 ครั้ง เพื่อแสดงความไม่พอใจ และเรียกร้องให้ฝ่ายญี่ปุ่นปล่อยตัวคนของฝ่ายจีน (Drifte, 2013)

ทันทีที่เหตุการณ์เกิดขึ้น จีนได้ระงับการประชุมและการเจรจากับญี่ปุ่นทั้งหมด รวมไปถึงการเจรจาว่าด้วยความร่วมมือในการสำรวจก๊าซธรรมชาติในทะเลจีนตะวันออก และยังลดจำนวนนักท่องเที่ยวไปยังญี่ปุ่น อีกทั้งการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นถูกยกเลิกทั้งหมด เช่น การเจรจาว่าด้วยถ่านหินและการร่วมพัฒนาก๊าซธรรมชาติ, การระงับการเยือนของรองประธานที่ประชุมสภาประชาชนแห่งชาติเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลทางด้านกฎหมายกับญี่ปุ่น ในวันที่ 15 กันยายน (China cancels politician's visit, 2010) การระงับคำเชิญนักเรียนญี่ปุ่นเพื่อเข้าร่วมงาน Shanghai World Expo ในวันที่ 21-24 กันยายน (Hagstom, 2012)

ยิ่งไปกว่านั้น วันที่ 23 กันยายน ทางการจีนได้ระงับการเดินเรือส่งออกสินค้าประเภทสินแร่ที่มีธาตุโลหะหายาก (Rare Earth Elements: REE) (Dundon, 2014, p. 31) ที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตอุปกรณ์เทคโนโลยีขั้นสูงของญี่ปุ่น ซึ่งเกิดขึ้นในวันก่อนหน้าที่กัปตันจะถูกปล่อยตัวเพียงหนึ่งวัน (24 กันยายน) เมื่อจีนถูกตั้งคำถามถึงการระงับการส่งออก REE ณ การประชุม EU-China Business Summit ครั้งที่ 6 เวิน เจียเป่า (Wen Jiabao) นายกรัฐมนตรีจีนขณะนั้น กลับปฏิเสธถึงการใช้การระงับการส่งออก REE เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรอง (Dundon, 2014, pp. 31-32) อย่างไรก็ตาม ก็ตาม แรงงานอุตสาหกรรมเหมืองแร่ของจีนให้ข้อมูลว่าทางการจีนไม่อนุญาตให้ทางบริษัทส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่น แต่ยังคงอนุญาตให้ส่งออก REE ไปที่ฮ่องกง, สิงคโปร์ หรือสถานที่อื่น ๆ ได้ตามปกติ (Bradsher, 2010a) นั่นจึงทำให้การส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่นมีปริมาณลดลงจากเดิม 1,780 เมตริกตันต่อเดือน เหลือเพียง 200-300 เมตริกตันต่อเดือน (Dundon, 2014, p. 28)

วันถัดมาหลังจากที่กัปตันเรือประมงจีนถูกปล่อยตัว Suzuki Toru เจ้าพนักงานอัยการเซตนาสะ (Naha) ของญี่ปุ่น ก็ได้ออกมาแถลงถึงสาเหตุการปล่อยตัวกัปตันเรือประมงจีนว่า “เมื่อพิจารณาการจับกุมตัวกัปตันและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อประชาชนชาวญี่ปุ่นรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนกับญี่ปุ่น การดำเนินการสอบสวน ในขณะที่กัปตันยังถูกจับกุมตัวไว้ในห้องขังเช่นนี้จึงไม่เหมาะสมเท่าไรนัก” (Hagstom, 2012) สำนักงานอัยการจึงใช้อำนาจในการปล่อยตัวดังกล่าว แต่ก็มีกรรกล่าวถึงอย่างแพร่หลายว่าการปล่อยตัวครั้งนี้ถูกแทรกแซงโดยรัฐบาลญี่ปุ่น โดยเฉพาะสมาชิกคณะรัฐมนตรี แต่ Sengoku Yoshito เลขาธิการใหญ่ของคณะรัฐมนตรี และ Kan Naoto นายกรัฐมนตรี ได้ออกมาปฏิเสธข้อมูลดังกล่าว (Hagstom, 2012) อย่างไรก็ตาม สื่อหลายสำนักได้รายงานว่าเจ้าพนักงานอัยการนี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสอบสวนคดีของกัปตันเรือจีนเลย (Hagstom, 2012) นั่นหมายถึงการจับกุมตัวและการปล่อยตัวกัปตันเรือจีน ไม่ได้ถูกดูแลโดยฝ่ายตุลาการของญี่ปุ่น แต่ถูกแทรกแซงโดยฝ่ายบริหารจากรัฐบาลญี่ปุ่น

หลังจากที่กัปตันเรือจีนถูกปล่อยตัว ทางฝ่ายจีนมองว่าเมื่อเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในบริเวณเกาะเซนกากุซึ่งถือเป็นพื้นที่ในกรรมสิทธิ์ของจีน ดังนั้นจีนจึงควรเรียกร้องให้ญี่ปุ่นแสดงคำขอโทษและร้องขอต่อการชดเชยที่ญี่ปุ่นทำกับกัปตันเรือจีนอย่างไม่ถูกต้อง ฝ่ายญี่ปุ่นปฏิเสธต่อข้อเรียกร้องของจีนทั้งหมดโดยอ้างว่าเกาะเซนกากุเป็นพื้นที่ในกรรมสิทธิ์ของญี่ปุ่น ดังนั้นข้อเรียกร้องดังกล่าวจึงไม่สมเหตุสมผลและทำให้ญี่ปุ่นไม่สามารถยินยอมรับข้อเรียกร้องดังกล่าวได้ (Hagstom, 2012) ขณะเดียวกัน วันที่ 27 กันยายน ญี่ปุ่นก็เรียกร้องกลับโดยขอให้จีนชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นจากการชนเรือมูลค่ากว่า 14.29 ล้านดอลลาร์ (Hagstom, 2012)

ด้วยสาเหตุที่ต่างฝ่ายต่างก็มองว่าเกาะเซนกากุเป็นของตนเอง แต่ละฝ่ายจึงมองว่าต้นตอของปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นความผิดของอีกฝ่าย ดังนั้นแม้การปล่อยตัว

กับต้นเรื่องเงินจะเกิดขึ้น ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองประเทศก็ยังคงปรากฏให้เห็น และการที่ต่างฝ่ายต่างก็มองว่าเกาะเซนกากุเป็นของตนเองนี้ แต่ละฝ่ายจึงกระทำการต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมในการครอบครองเกาะ การกระทำเหล่านี้ส่งผลให้สถานการณ์ย่ำแย่ลงอันนำไปสู่เหตุการณ์ความขัดแย้งอื่น ๆ อีกในอนาคต เช่น เหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2012 ที่ทางการญี่ปุ่นประกาศซื้อเกาะเซนกากุจากเอกชนญี่ปุ่น (Drifte, 2013) หรือการที่รัฐบาลจีนส่งเรือลาดตระเวนเข้าไปในบริเวณเกาะเซนกากุ (A Chinese Leader Returns Amid Tumult, 2012) การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจจึงยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ แม้ว่าเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2010 จะจบลงแล้วก็ตาม

4. การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรอง: สินแร่ที่มีธาตุโลหะหายาก (Rare Earth Elements: REE)

ตามที่กล่าวข้างต้นว่าทั้งสองประเทศต่างก็พึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน แต่การพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกันได้เปิดโอกาสให้จีนซึ่งเป็นฝ่ายที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่าญี่ปุ่น สามารถใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาทได้ และตามที่ Hirschman กล่าวถึงกรณีผลประโยชน์จากการค้า วิธีการที่จะเพิ่มระดับของการพึ่งพาเพื่อให้ญี่ปุ่นพึ่งพาจีนมากยิ่งขึ้นนั่นก็คือการพิจารณาว่าควรส่งออกสินค้าอะไรไปให้ญี่ปุ่น ซึ่งในกรณีนี้ก็คือสินค้าประเภทสินแร่ที่มีธาตุโลหะหายาก (Rare Earth Elements: REE)⁴ โดยญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูง จึงจำเป็นต้อง

⁴ สินแร่ที่มีธาตุโลหะหายาก (Rare Earth Elements: REE) เป็นแร่ที่ใช้ในกลุ่มอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูง และอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากพลังงานสะอาด เพราะคุณสมบัติของแร่กลุ่มนี้มีคุณสมบัติในลักษณะที่เป็นแม่เหล็ก เรื่องแสงได้ และมีความแข็งแรงทนทาน นอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้ในกระบวนการผลิตอาวุธ เพื่อเสริมความแข็งแกร่งของอาวุธโดยยังสามารถคงคุณสมบัติเดิมของอาวุธนั้น ๆ ไว้ REE ประกอบไปด้วยธาตุที่อยู่ในหมู่แลนทาไนด์ (lanthanide) 15 ชนิด ได้แก่ lanthanum, cerium, praseodymium, neodymium, promethium, samarium, europium, gadolinium, terbium, dysprosium, holmium, erbium, thulium, ytterbium, lutetium และธาตุโลหะเบาที่หายากซึ่งอยู่นอกหมู่แลนทาไนด์ 2 ชนิด ได้แก่ scandium และ yttrium รวมทั้งหมดเป็น 17 ชนิด (Pui-Kwan, 2011)

นำเข้า REE ในการผลิตสินค้า การจำกัดการส่งออก REE จึงเกิดผลกระทบรุนแรงต่อประเทศที่นำเข้า REE มากที่สุดอย่างญี่ปุ่น (Drifte, 2013)

การผลิต REE ของจีนเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยในปี ค.ศ. 1990 จีนผลิตได้ 16,000 เมตริกตัน ขณะที่ในปี ค.ศ. 2009 สามารถผลิตได้ 129,000 เมตริกตัน ซึ่งปริมาณโดยรวมของการผลิต REE ของโลกอยู่ที่ 132,000 เมตริกตัน (Pui-Kwan, 2011) นั่นหมายความว่า การผลิต REE ของโลก มีจีนเป็นผู้ผลิตไปแล้วมากกว่าร้อยละ 90 ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นที่พึ่งพาการนำเข้า REE มาก ได้นำเข้า REE จากจีนคิดเป็นร้อยละ 80-90 จากการนำเข้า REE จากแหล่งอื่น ๆ ทั้งหมด โดยในปี ค.ศ. 2000-2009 ญี่ปุ่นนำเข้า REE จากจีนคิดเป็นร้อยละ 86 โดยเฉลี่ย และเมื่อเกิดเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2010 ขึ้น จีนใช้การจำกัดการส่งออก REE เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาท การนำเข้า REE ของญี่ปุ่นจึงลดลงมาอยู่ที่ร้อยละ 80 ต่อมาในปี ค.ศ. 2011-2013 การนำเข้า REE ของญี่ปุ่นลดลงมาอยู่ที่ร้อยละ 61 โดยเฉลี่ย ญี่ปุ่นจึงได้พยายามหาแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อทดแทนการนำเข้า REE จากจีน ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ (Dundon, 2014, pp. 28-29)

ในบริบทของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองนั้น ประเด็นการจำกัดการส่งออก REE เมื่อวิเคราะห์ในบริบทของ Hirschman ที่กล่าวถึงเงื่อนไขที่เป็นผลกระทบจากการรบกวนทางการค้าภายใต้การพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียม การที่จีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อรบกวนการนำเข้า REE ในญี่ปุ่นนี้ นอกจากจะทำให้ญี่ปุ่นขาดรายได้จากการนำ REE เป็นปัจจัยในการผลิตเพื่อบริโภคหรือผลิตเพื่อส่งออกแล้ว ยังทำให้ญี่ปุ่นเกิดความยากลำบากในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้ตอบสนองการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนด้วย ทางเลือกของญี่ปุ่นทางหนึ่งคือการยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของจีนเพื่อให้จีนยุติการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจ แต่หากญี่ปุ่นไม่เลือกทางเลือกนี้

ทางเลือกอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการถูกจีนใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจอาจเป็นไปได้ ดังนี้

1. ญี่ปุ่นต้องยกเลิกการใช้ REE ในการผลิตสินค้า หรือยกเลิกการผลิตสินค้าที่ต้องใช้ REE แต่ประเทศที่พึ่งพากับอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีขั้นสูงอย่างญี่ปุ่นทำให้ทางเลือกนี้เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงต้องค้นหาแหล่ง REE ภายในประเทศตนเองเพื่อมาใช้ในกระบวนการผลิต หรือ ค้นหาแหล่ง REE แหล่งใหม่เพื่อทดแทนการนำเข้าจากจีน

2. ญี่ปุ่นต้องจ้างงานใหม่ ลงทุนใหม่ และค้นหาปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ใหม่ในอุตสาหกรรมส่งออก เพราะแหล่งทรัพยากรการผลิตเดิมซึ่งก็คือจีนเปลี่ยนไป

3. หากการผลิต REE เกิดขึ้นภายในประเทศญี่ปุ่น แรงงานภายในประเทศญี่ปุ่นที่เดิมอาจจะมั่งคั่งอื่น ๆ ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับการผลิตใหม่

4. หากการผลิต REE ในจีน เป็นความร่วมมือระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม REE ญี่ปุ่นก็ต้องย้ายฐานการผลิตกลับมาผลิตในประเทศ ทำให้เสียโอกาสในฐานการผลิตที่จีนที่ซึ่งมีความชำนาญด้านการผลิต REE อยู่ก่อนแล้ว

การจำกัดการส่งออก REE ได้ส่งผลให้ญี่ปุ่นเกิดความยากลำบากในการหาทางเลือกอื่น ๆ เพื่อทดแทนการนำเข้า REE หนึ่งในทางเลือกที่ปรากฏก็คือ การที่ญี่ปุ่นต้องหันไปริเริ่มลงทุนในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศอื่นแทนประเทศจีน เช่น การริเริ่มเจรจาตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจกับมองโกเลียตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 ก่อนที่จะลงนามอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 2015 เพื่อลดการพึ่งพาทังเศรษฐกิจกับจีน โดยเฉพาะประเด็นด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่และถ่านหิน (EREAN, 2015) และการริเริ่มเจรจาข้อตกลงทางการค้าเกี่ยวกับ REE กับอินเดียตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 (Institute for Defence Studies and Analyses, 2012) ความยากลำบากจากการถูกรบวงการค้านี้ไม่ได้ปรากฏในรูปแบบของการริเริ่มลงทุนใหม่ทั้งหมดเท่านั้น แต่ยังปรากฏในความพยายามในการค้นหาแหล่ง REE อื่น ๆ เช่น การค้นพบแหล่ง REE จำนวนมหาศาลในเกาะ มินามิไทรที่เป็นเกาะในกรรมสิทธิ์ของญี่ปุ่น ซึ่งแม้ประเมินปริมาณ REE แล้ว

พบว่าปริมาณมากเพียงพอที่จะเป็นประโยชน์ต่อญี่ปุ่นในกระบวนการผลิตสินค้าเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้า REE จากจีน แต่ก็ยังมีความยากลำบากที่จะต้องใช้เทคโนโลยีและต้นทุนมหาศาลในการขุดขึ้นมาด้วยเช่นกัน (EARTHER, 2018)

ที่มา Geopolitical Considerations (2013)

รูปที่ 2 ที่ตั้งของเกาะมินามิโทริที่อยู่ทางด้านขวาของญี่ปุ่น

ตามที่กล่าวข้างต้นว่า Wen Jiabao นายกรัฐมนตรีจีนได้ปฏิเสธถึงการจำกัดการส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่นเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาท และข้อมูลจากแรงงานในอุตสาหกรรมจีนเองก็กล่าวถึงการโน้มเอียงในการส่ง REE ไปยังประเทศอื่น ๆ ได้ตามปกติ Jiang Yu โฆษกประจำกระทรวงการต่างประเทศจีน ณ ขณะนั้น ก็ได้แถลงต่อสื่อในวันที่ 16 กันยายน ว่าเหตุการณ์การชนเรือที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน มีสาเหตุจากการกระทำของญี่ปุ่นเอง (Lithuania's China Embassy, 2010) และหากญี่ปุ่นยังไม่ยอมปล่อยตัวกับตัน ญี่ปุ่นก็ควรเตรียมรับมือกับสิ่งที่ญี่ปุ่นได้กระทำในครั้งนี้ (United States of America's China Embassy, 2010) การใช้มาตรการจำกัด

การส่งออก REE ของจีนในวันที่ 23 กันยายน แม้จะสัมพันธ์กับการที่ญี่ปุ่นปล่อยตัวกับตันเรือจีนในวันที่ 24 กันยายน แต่ก็สามารถพิจารณาได้ว่าการใช้มาตรการจำกัดการส่งออก REE ของจีน ไม่ได้ต้องการให้ญี่ปุ่นปล่อยกับตันเรือจีนเท่านั้น แต่ยังเป็นการกดดันญี่ปุ่นเพื่อบ่งบอกว่าเกาะเซนกากุเป็นเกาะในกรรมสิทธิ์ของจีน

การกระทำของจีนจึงถูกสื่อญี่ปุ่นวิจารณ์อย่างรุนแรง และทำให้ประชาชนชาวญี่ปุ่นตระหนักถึงการก้าวขึ้นมาที่มีอำนาจของจีนที่อาจใช้อำนาจในเชิงคุกคาม Katsuya Okada รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นชี้ว่าเหตุการณ์นี้ทางสื่อจีนวิจารณ์และเผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณะว่าญี่ปุ่นเป็นฝ่ายช่วยยั่วจีนให้เกิดการชนเรือ Okada จึงแถลงว่าข้อมูลที่ปรากฏที่สื่อจีนไม่เป็นความจริง นอกจากนี้ทัศนคติของชาวญี่ปุ่นก็มีมุมมองต่อจีนในเชิงลบมากขึ้น เช่น มองว่าจีนเป็นชาติที่แสดงความก้าวร้าวให้ประชาคมระหว่างประเทศได้เห็นผ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มองว่าจีนเป็นชาติมหาอำนาจที่ไม่เคารพกฎกติกาของประชาคมระหว่างประเทศ รวมไปถึงข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ก็กล่าวว่าการปฏิบัติการทางการทูตของจีนนั้นเป็นการกระทำที่หยาบคาย (Dundon, 2014, p. 32) และถ้าพิจารณาการตอบโต้การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีน การที่ญี่ปุ่นร่วมมือกับอินเดียที่เป็นตลาด REE อันดับ 2 ของโลกในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ นอกจากจะเป็นการหาตลาดใหม่ในการลงทุนพัฒนาเหมืองแร่ของญี่ปุ่นตามแนวคิดของ Hirschman แล้ว ก็ยังเป็นการกระทำเพื่อท้าทายอำนาจตลาด REE อันดับ 1 ของโลกซึ่งก็คือจีนด้วย (Institute for Defence Studies and Analyses, 2012)

ทัศนคติของญี่ปุ่นที่มองจีนเป็นภัยคุกคามยังปรากฏในคำแถลงของผู้นำญี่ปุ่นในหลายสมัย เช่น คำแถลงของ Yoshihiko Noda นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นที่ประกาศให้นานาชาติรับรู้ถึงความชอบธรรมในเกาะเซนกากุของญี่ปุ่น และความชอบธรรมที่จะต้องตอบโต้นโยบายทางทหารของจีนที่แข็งแกร่งมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในเวลานั้น เกาะเซนกากุ โดยการเพิ่มมาตรการปกป้องน่านน้ำให้มากยิ่งขึ้น (Prime Minister of Japan and His Cabinet, 2012) หรือการที่นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น Shinzo Abe มี

ข้อตกลงกับสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับการคงอยู่ของกองทัพสหรัฐอเมริกาในไอกินาว่า เพื่อให้เตรียมพร้อมที่จะตอบสนองต่อข้อพิพาทได้ทันทั่วทั้งที่ (Victoria, 2013) นอกจากนี้ ยังมีเอกสารเผยแพร่ต่อสาธารณะของกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นถึงความก้าวร้าวของจีนในบริเวณน่านน้ำของเกาะเซนกากุโดยละเอียดอีกด้วย (Japan's Ministry of Foreign Affairs, 2018)

ดังนั้น เมื่อพิจารณาบริบทของความขัดแย้งจะเห็นได้ว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนตามแนวคิดของ Baldwin แม้ในช่วงริเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจ รูปแบบนโยบายเศรษฐกิจต่างประเทศและรูปแบบการใช้ประโยชน์จากเศรษฐกิจจะเป็นไปเพื่อการพัฒนาประเทศรวมไปถึงพัฒนาความเข้มแข็งของระบอบการปกครองแบบสังคมนิยม ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของ Baldwin ที่มุ่งเน้นไปที่การใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจในการเข้าไปมีอิทธิพลในอีกรัฐหนึ่ง แต่เมื่อเศรษฐกิจของจีนเจริญเติบโตและมีความเข้มแข็ง การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในเชิงแสวงหาอิทธิพลก็ปรากฏออกมาให้เห็นชัดเจนขึ้น เช่น รูปแบบของสงครามเศรษฐกิจที่มุ่งสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจแล้วจึงเปลี่ยนค่าทางเศรษฐกิจไปสู่การทหาร จนกระทั่งญี่ปุ่นแถลงถึงท่าทีทางทหารที่แข็งกร้าวของจีนตามที่กล่าวข้างต้น และรูปแบบการข่มขู่ทางเศรษฐกิจเพื่อจำกัดทางเลือกของญี่ปุ่นและควบคุมผลประโยชน์ทางการค้าของญี่ปุ่น

รูปแบบของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจตามที่ปรากฏในข้อพิพาทนี้ หากพิจารณางานของ Hirschman ที่พิจารณาระบบการค้าของเยอรมันภายใต้การปกครองของนาซีจะพบว่า บริบทที่ Hirschman นำเสนอเป็นการกระทำเพื่อคงสภาพการค้าให้กลุ่มประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออกยังคงการค้ากับเยอรมัน และชี้ให้เห็นว่าการยุติการค้ากับเยอรมันจะส่งผลกระทบต่อกลุ่มประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออก ขณะที่งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า รูปแบบของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจตามที่ปรากฏในข้อพิพาทนี้ แตกต่างออกไปจากกรณีของเยอรมันกับกลุ่มประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออก

เนื่องจากจีนใช้วิธียุติการค้าเพื่อกดดันญี่ปุ่น กรณีผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศของ Hirschman ญี่ปุ่นพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนมากกว่า จีนจึงสามารถใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองกับญี่ปุ่น และกรณีผลกระทบจากการรบกวนการค้าจีนจำกัดการส่งออก REE เป็นเครื่องมือลงโทษทางเศรษฐกิจของจีนในการต่อรองเพื่อให้ญี่ปุ่นยุติการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นไม่ยินยอมทำตามข้อเรียกร้องของจีน ญี่ปุ่นก็ต้องยอมรับความยากลำบากในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อการค้า เช่น การต้องริเริ่มลงทุนอุตสาหกรรมใหม่กับประเทศมองโกเลียและอินเดีย

ในขณะที่งานของ Wagner ได้ยกตัวอย่างว่า การที่สหรัฐอเมริกากดดันสหภาพโซเวียตโดยการขายข้าวสาลีให้แก่สหภาพโซเวียตยากขึ้นนั้น ไม่ใช่แค่ว่าสหรัฐอเมริกาต้องพิจารณาผู้ขายข้าวสาลีอื่น ๆ ให้แก่สหภาพโซเวียตเท่านั้น แต่สหรัฐอเมริกาต้องพิจารณาผลกระทบจากการเมืองระหว่างประเทศของผู้ผลิตข้าวสาลีในสหรัฐอเมริกาเอง และความอ่อนแอของผู้บริโภคข้าวสาลีในสหภาพโซเวียตด้วย (Wagner, 1988)

อย่างไรก็ตาม งานของ Wagner ที่นำแนวคิดของ Hirschman มาต่อยอดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบในเชิงลบที่ย้อนกลับมาจากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรอง ซึ่งกล่าวว่าหากรัฐที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่า ใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองโดยการรบกวนผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในรัฐพึ่งพิง รัฐที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่าก็จะไม่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในรัฐพึ่งพิง ซึ่งเป็นบริบทที่ตรงข้ามกับเงื่อนไขที่ 3 ของ Hirschman ที่กล่าวถึงการเกิดผลประโยชน์ทางอ้อมต่อรัฐที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่า ซึ่ง Wagner ได้ยกตัวอย่างถึงการที่สหรัฐอเมริกากดดันสหภาพโซเวียตโดยการขายข้าวสาลีให้แก่สหภาพโซเวียตยากขึ้น สหรัฐอเมริกาต้องพิจารณาผู้ขายข้าวสาลีอื่น ๆ ให้แก่สหภาพโซเวียต, พิจารณาผลกระทบจากการเมืองระหว่างประเทศของผู้ผลิตข้าวสาลีในสหรัฐอเมริกา และความอ่อนแอของผู้บริโภคข้าวสาลีในสหภาพโซเวียต (Wagner, 1988) บริบทของข้อพิพาทนี้ก็ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า การที่จีนเพิ่มอำนาจต่อรองด้วยการใช้เครื่องมือทาง

เศรษฐกิจ กลับเป็นการกระทำที่ย้อนกลับมาทำร้ายตัวเองได้ด้วยเช่นกัน เพราะแม้จีนจะมีอำนาจต่อรองจากการเป็นผู้ผลิต REE ที่สำคัญของโลก แต่จีนก็สูญเสียการค้ากับญี่ปุ่นภายใต้ระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และในอนาคตก็อาจเกิดตลาดใหม่ที่มาแข่งขันกับจีน เช่นอุตสาหกรรมแร่ที่ญี่ปุ่นเริ่มต้นร่วมลงทุนใหม่กับมองโกเลียและอินเดีย อันเป็นผลมาจากการแปรเปลี่ยนการพึ่งพาอุตสาหกรรมแร่จากจีนมาสู่มองโกเลียและอินเดีย (diversify dependence)

ในความเป็นจริงแล้ว การที่ญี่ปุ่นปรับเปลี่ยนการพึ่งพา REE กับจีนไปสู่แหล่ง REE อื่น ๆ ก็เป็นความยากลำบากต่อญี่ปุ่นเองด้วยเช่นกัน แม้ว่าก่อนปี 2010 ญี่ปุ่นจะนำเข้า REE จากจีนมากถึงร้อยละ 80 และปี ค.ศ. 2012 ญี่ปุ่นลดการนำเข้าลงจนระดับต่ำกว่าร้อยละ 60 แต่ปริมาณร้อยละ 60 นี้ก็มาจาก ฝรั่งเศส, เวียดนาม, เกาหลีใต้, เติร์กเมนิสถาน และสหรัฐอเมริกา ซึ่งประเทศเหล่านี้ก็นำเข้า REE มาจากจีนก่อนที่จะส่งออกมายังญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน (Rare Earths Trade Poses Challenges for China and Japan, 2013) นั่นจึงหมายความว่าญี่ปุ่นยังคงต้องพึ่งพา REE ทางอ้อมจากจีนอยู่ นอกจากนี้ความยากลำบากเพื่อลดการพึ่งพา REE ของญี่ปุ่นยังปรากฏในรูปแบบของการรีไซเคิลอุปกรณ์ไฟฟ้า เพื่อที่จะคัดเอาชิ้นส่วน REE กลับมาใช้ใหม่ (Japan Recycles Minerals From Used Electronics, 2010) รวมไปถึง ญี่ปุ่นอาจได้รับคำวิจารณ์ในเชิงลบจากเวทีระหว่างประเทศถึงกรณีการวางแผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับเมียนมา ซึ่งเป็นประเทศที่มีพัฒนาการทางประชาธิปไตยที่ช้า เพื่อที่จะร่วมลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรม REE และทรัพยากรธรรมชาติในเมียนมาอีกด้วย (Japan Eyes Rare Earth Deal with Myanmar, 2011)

ผลกระทบในเชิงลบที่ย้อนกลับมาจากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนในการต่อรองข้อพิพาท นอกจากจะปรากฏในรูปแบบของการตอบสนองของญี่ปุ่นต่อการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนแล้ว ยังปรากฏในรูปแบบของการแสดงให้เห็นถึง

ภาพลักษณ์ในเชิงลบของจีนด้วยเช่นกัน โดยสื่อต่างประเทศจำนวนมากยังคงรายงานว่าการจำกัดการส่งออก REE ของจีนมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การชนเรือที่เกาะเซนกากุ แม้ว่าจีนจะแถลงปฏิเสธและกล่าวว่าสื่อต่างประเทศให้ข้อมูลผิดพลาดก็ตาม เช่น สำนักข่าว The Telegraph ของสหราชอาณาจักร (Foster and Ryall, 2010) สำนักข่าว The New York Times ของสหรัฐอเมริกา (Bradsher, 2010a) สำนักข่าว CNBC (Bradsher, 2010b) สำนักข่าว BBC (China Reassures US, 2010) เป็นต้น ซึ่งนอกจากจีนจะแถลงปฏิเสธต่อข้อมูลดังกล่าวแล้ว จีนยังอ้างว่าสิ่งนี้ไม่ใช่การจำกัดการส่งออก แต่คือการปรับใช้นโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทำให้จีนต้องจัดการการบริหารและควบคุมอุตสาหกรรม REE ซึ่งนโยบายนี้ไม่เพียงส่งผลต่อความต้องการใช้ REE ในประเทศเท่านั้น แต่นโยบายนี้จะนำไปปรับใช้กับความต้องการใช้ REE ของโลกด้วย (Tabuchi, 2010)

อย่างไรก็ตาม Dudley Kingsnorth ผู้อำนวยการบริหารบริษัทอุตสาหกรรมแร่ และบริษัทที่ปรึกษา REE ที่ออสเตรเลีย กล่าวว่า ผู้บริหารอุตสาหกรรมแร่หลายรายกังวลเป็นอย่างมากต่อสถานการณ์ที่จีนจำกัดการส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่น เพราะเหตุการณ์การจำกัดการส่งออก REE เพื่อตอบสนองต่อเหตุการณ์พิพาทบริเวณเกาะเซนกากุนั้นเกิดขึ้นจริง และรัฐบาลจีนยังมีแผนขยายการจำกัดการส่งออก REE ต่อไปด้วย หากว่าญี่ปุ่นไม่ยอมปล่อยตัวกัปตันเรือชาวจีน (Bradsher, 2010b)

นอกจากผู้อำนวยการบริหารบริษัท ที่ออสเตรเลียแล้ว สหรัฐอเมริกาเองก็ไม่เห็นด้วยที่จีนจะใช้ REE เป็นเครื่องมือทางการทูตที่ใส่ใจญี่ปุ่น (China Reassures US, 2010) Jeff Green นักเจรจาต่อรองทางธุรกิจ REE (lobbyist) ในสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร แคนาดา และออสเตรเลีย กล่าวว่า หลายบริษัทในสหรัฐอเมริกาต้องพึ่งพาการนำเข้าชิ้นส่วนหรือวัสดุที่ผลิตจาก REE ซึ่งผลิตในประเทศญี่ปุ่น (Bradsher, 2010a) การที่ญี่ปุ่นเป็นผู้เสียหายจากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีน จึงส่งผลกระทบต่อสหรัฐอเมริกาด้วยเช่นกัน ดังนั้น การที่จีนใช้การจำกัดการส่งออก REE จึง

เปรียบเทียบเสมือนเป็นสัญญาณเตือนแก่ประเทศต่าง ๆ ว่าควรมองหาแหล่งทรัพยากรในสถานที่อื่น ๆ แทนที่จีนเมื่อไต้หวัน (China Reassures US, 2010)

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนในครั้งนี้นี้ กลายเป็นประเด็นในองค์การระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน โดยองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ได้รับคำร้องเรียนจากประเทศญี่ปุ่นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจำกัดการส่งออก REE ซึ่งญี่ปุ่นได้ร้องเรียนต่อ WTO ในประเด็นกฎการค้าเสรี (free trade rules) อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่จีนระงับการเดินเรือส่งออกสินค้าไปยังญี่ปุ่น จึงเป็นประเด็นที่ยากของ WTO ในการพิจารณาตามกฎการค้าเสรี ไม่เพียงเท่านั้น สหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และเม็กซิโก ก็ยื่นคำร้องเรียนต่อ WTO ด้วยเช่นกัน เพื่อตอบสนองต่อคำแถลงของจีนเกี่ยวกับการควบคุมการผลิต REE เพื่อลดความต้องการใช้ REE ของโลกด้วย (Bradsher, 2010a) คำแถลงของ วิน เจียงเป่า ที่กล่าวว่า “จีนไม่ได้ใช้ และจะไม่ใช้มาตรการการระงับการส่งออก REE เป็นมาตรการในการต่อรอง” (Dundon, 2014, p. 32) จึงสอดคล้องกับคำแถลงของจีนเกี่ยวกับการควบคุมการผลิต REE เพื่อลดความต้องการใช้ REE ของโลก แต่ทว่ากรณีที่จีนปรับใช้นโยบาย REE ในช่วงเวลานี้ จึงเห็นได้ชัดว่านโยบายดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ข้อพิพาทเกาะเซนกากุ

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนโดยการจำกัดการส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่น แม้ว่าจีนจะสามารถทำให้ญี่ปุ่นตระหนักถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับจีน แต่ผลกระทบในเชิงลบที่ย้อนกลับมาก็ได้ทำให้จีนสูญเสียภาพลักษณ์ในเชิงสันติภาพในเวทีระหว่างประเทศไปด้วย (Lai, 2018) โดยเฉพาะกรณีที่จีนเป็นแหล่งทรัพยากร REE ที่สำคัญในปริมาณมากกว่าร้อยละ 90 ของโลก ก็ยิ่งทำให้นานาชาติแสดงความห่วงกังวลในการใช้ REE เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาทกับญี่ปุ่น

เหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2010 นี้ เกิดขึ้นในวันที่ 7 กันยายน และจบลงด้วยการปล่อยตัวกับตันเรือจีนในวันที่ 24 กันยายน แม้ว่าเหตุการณ์จะเกิดขึ้นและจบลงในเวลาไม่กี่

วัน แต่ต้นตอของปัญหาซึ่งก็คือการแสดงความชอบธรรมในการครอบครองเกาะ ได้ทำให้ผลจากเหตุการณ์ซึ่งก็คือการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาท ยังคงปรากฏยาวนานมาจนถึงเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2012 ที่ญี่ปุ่นประกาศซื้อเกาะเซนกากุจากเอกชนญี่ปุ่น การจำกัดการส่งออก REE ยังคงดำเนินต่อไปเพื่อแสดงถึงความไม่พอใจของจีนที่ญี่ปุ่นกระทำราวกับว่าเกาะเซนกากุเป็นของตนเอง อีกทั้งการข่มขู่ทางเศรษฐกิจก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 2012 ผ่านพลังชาตินิยมของประชาชนชาวจีน พลังชาตินิยมนี้รุนแรงเพียงพอที่รัฐแทบจะไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเลยก็สามารถสร้างการต่อรองต่อข้อพิพาทในปี ค.ศ. 2012 ขณะเดียวกัน พลังชาตินิยมของประชาชนชาวญี่ปุ่นก็ทำให้ทางฝ่ายญี่ปุ่นมีความจำเป็นที่จะต้องแสดงความชอบธรรมในการครอบครองเกาะเนื่องด้วยเป็นประเด็นที่ยืดเยื้อกับการเมืองภายในญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน (Drifte, 2013)

ความขัดแย้งของทั้งสองประเทศนี้ เป็นความขัดแย้งทางด้านดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นกุญแจสำคัญต่อความมั่นคงของทั้งสองประเทศ แนวทางการแก้ไขปัญหาลึกลับดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้ยาก การแก้ไขปัญหามันเบื้องต้นตามที่ปรากฏคือการที่ทั้งสองฝ่ายไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเกาะเซนกากุ หรือกระทำการใด ๆ ที่บ่งบอกถึงสิทธิในการครอบครอง ดังจะเห็นได้ว่าความตึงเครียดในทุก ๆ ครั้งที่ปรากฏขึ้น จะมาจากการกระทำที่บ่งบอกถึงสิทธิในการครอบครองไม่ว่าจะเป็นการส่งเรือลาดตระเวนของจีนเข้าน่านน้ำเกาะเซนกากุ การจับกุมเรือประมงจีนโดยเรือยามฝั่งญี่ปุ่น การประกาศซื้อเกาะเซนกากุของรัฐบาลญี่ปุ่นจากเอกชนญี่ปุ่น ปัญหานี้จึงยังคงเป็นปัญหาที่ยังไม่ควรหยิบนำมาถกเถียง (shelf issue) ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เต็งเสี่ยวผิงก็ได้กล่าวในลักษณะนี้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1978 แล้วว่าผู้นำในยุคนั้นยังไม่พร้อมที่จะร่วมกันแก้ปัญหาก็จริง จึงขอให้ผู้นำยุคต่อ ๆ ไปเข้ามาแก้ไขปัญหานี้ (Taylor, 2016)

แม้ว่าเดิมทีจีนจะมีแถลงการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนข้อพิพาทไปสู่การสร้างความร่วมมือกับญี่ปุ่นในสมัยที่เต็งเสี่ยวผิงเป็นผู้นำสูงสุดของจีน (China's Ministry of

Foreign Affairs, n.d.b) จนนำไปสู่การมีสนธิสัญญาสันติภาพและมิตรภาพระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1978 ที่กล่าวถึงความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและวัฒนธรรม รวมถึงการสนับสนุนการแลกเปลี่ยน อันก่อให้เกิดการค้าและความร่วมมือต่าง ๆ มากมายระหว่างจีนกับญี่ปุ่น (Emmers, 2010, p. 52) แต่เมื่อข้อพิพาททวีความรุนแรงขึ้น ไม่ว่าจะเพราะจีนมีศักยภาพทางเศรษฐกิจที่มากขึ้นหรือเป็นเพราะการตอบโต้ต่อท่าทีของญี่ปุ่น แต่ผลกระทบที่ตามมาจากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองก็ดูเหมือนว่าจะไม่ได้เป็นไปตามที่จีนคาดหวังไว้ เพราะนอกจากจะทำให้ข้อพิพาททวีความรุนแรงยิ่งขึ้นและทำให้ญี่ปุ่นมีทัศนคติที่ไม่ดีกับจีนแล้ว จีนยังแสดงให้นานาประเทศเห็นความอ่อนแอระหว่างการขึ้นมาอำนาจโดยสันติกับการใช้อำนาจเพื่อคุกคามอีกด้วย

สรุป

การพัฒนาเศรษฐกิจของจีนจนเจริญเติบโตและมีความเข้มแข็งได้ทำให้จีนก้าวขึ้นมาเป็นชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับที่ 2 ของโลก การพัฒนาเศรษฐกิจนี้เป็นตัวแปรต้นที่ทำให้เกิดการดึงดูดชาติต่าง ๆ เข้ามาพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ และเป็นตัวแปรตามที่ทำให้การพึ่งพาเหล่านั้นทำให้จีนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจไปได้อย่างต่อเนื่อง คุณูปการทางเศรษฐกิจต่อรัฐต่าง ๆ นี้ไม่เพียงช่วยดึงดูดรัฐต่าง ๆ ให้เข้ามาพึ่งพาอาศัยกับจีน แต่ยังทำให้ภาพลักษณ์ของจีนในฐานะที่เป็นประเทศขนาดใหญ่และปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป็นภาพลักษณ์ในเชิงสันติภาพที่ช่วยเหลือแก่รัฐต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ได้นำเสนอการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองระหว่างประเทศของจีนในบริบทข้อพิพาทหมู่เกาะเซนกากุ ศักยภาพและคุณูปการทางเศรษฐกิจของจีนไม่ได้เป็นไปเพื่อการพัฒนาประเทศ การลดความหวาดระแวง ความรู้สึกเข้าครอบงำ หรือช่วยสร้างสันติภาพในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศให้เอื้อ

ต่อการพัฒนาประเทศอันนำไปสู่การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการเจรจาต่อรองเมื่อเกิดข้อพิพาท ซึ่งในการพึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะการพึ่งพาที่ไม่เท่าเทียมกัน ได้เปิดโอกาสให้จีนใช้อำนาจทางเศรษฐกิจของตนเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลต่อประเทศที่มาพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีน ถ้าประเทศนั้นมีข้อพิพาทกับจีนหรือผลประโยชน์ของจีนถูกคุกคาม จีนก็จะใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการลงโทษหรือบีบบังคับ เพื่อกดดันให้รัฐคู่พิพาทเปลี่ยนทำที่นโยบายหรือพฤติกรรมที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของจีนดังเช่นกรณีข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นประเด็นเกาะเซนกากุ ที่จีนใช้การจำกัดการส่งออกสินแร่ที่มีธาตุโลหะหายากในการต่อรองข้อพิพาท

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองกับญี่ปุ่น หรือการได้ตัวกับต้นคืนด้วยการบีบบังคับญี่ปุ่นโดยการจำกัดการส่งออก REE ไปยังญี่ปุ่นนี้ อาจถือเป็นความสำเร็จในการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจของจีนได้ แต่ต้องแลกมากับการสูญเสียมูลค่าทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจกับญี่ปุ่น ซึ่งการตอบโต้ของทั้งสองฝ่ายเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับนโยบายการค้าของทั้งสองประเทศที่มุ่งพัฒนาและส่งเสริมการค้าระหว่างกันและกัน ยิ่งไปกว่านั้นการที่ญี่ปุ่นตอบโต้การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองของจีนด้วยการลดการพึ่งพิง REE กับจีนและเข้าหาแหล่ง REE จากประเทศอื่นแทน ก็ทำให้จีนเสียโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน นอกจากนี้การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองของจีนยังทำให้ญี่ปุ่นกลับมามองว่าจีนเป็นรัฐที่ไม่ได้แสวงหาสันติภาพและเป็นภัยคุกคามต่อญี่ปุ่น ทศนคติที่ไม่ดีเหล่านี้จึงเป็นภาวะที่ย้อนแย้งระหว่างการขึ้นมามีอำนาจโดยสันติของจีน กับการสร้างความหวาดระแวงต่อรัฐอื่น ๆ

แม้แต่ในปี ค.ศ. 2019 นี้ ข้อถกเถียงถึงกรรมสิทธิ์ในการครอบครองเกาะเซนกากุระหว่างจีนก็ยังคงปรากฏให้เห็น แม้ว่าประธานาธิบดีสีจิ้นผิงของจีนจะพยายามกระชับความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น แต่จุดยืนของจีนยังมั่นคงต่อการยึดถือว่าเกาะนี้เป็นของจีน เช่น การส่งเรือหน่วยยามฝั่งของจีนเป็นจำนวน 3 ลำ เมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์

เพื่อชี้ให้เห็นในเชิงสัญลักษณ์ว่าจีนพร้อมจะปกป้องผลประโยชน์ทางทะเลของตน (Tensions high over Senkakus, 2019) และประเด็นเรื่อง REE ในปี ค.ศ. 2019 นี้ จีนก็ยังคงเป็นผู้ควบคุมอุตสาหกรรม REE ของโลกอยู่ และการนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ก็มักจะหยิบยกเหตุการณ์พิพาทในปี ค.ศ. 2010 ขึ้นมาเพื่ออธิบาย “วิกฤตการณ์ REE” ที่เกิดขึ้นกับญี่ปุ่น (Controlling the Supply of These Valuable Metals, 2019)

การพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนนั้นเป็นทั้งประโยชน์และโทษเพราะการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนที่มากเกินไปอาจนำไปสู่ความเปราะบางจากการถูกจีนกดดันในภายหลัง ซึ่งนำพาความยุ่งยากในการปรับเปลี่ยนนโยบายใหม่ให้สอดคล้องหรือตอบโต้ต่อการกดดันของจีน แต่การกระทำของจีนก็ส่งผลกระทบย้อนกลับมาทำลายภาพลักษณ์ของจีนเองด้วยเช่นกัน และประเด็นการศึกษาข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นนี้ เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่งและเป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้เห็นว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการต่อรองข้อพิพาทของจีนก็ส่งผลกระทบย้อนกลับมาทำร้ายเงินเองได้ด้วย เพราะในความเป็นจริงแล้วข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยังมีอีกหลายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจ อีกทั้งนอกจากญี่ปุ่นแล้วจีนยังมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับรัฐอื่น ๆ อีก และยังมีรัฐอีกจำนวนไม่น้อยที่ต้องพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีน

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนนั้น เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันมาโดยตลอดและไม่มีประเด็นปัญหาอันสร้างความบาดหมางที่ตกทอดมาจากประวัติศาสตร์ รัฐบาลไทยได้พยายามถ่วงดุลความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการพึ่งพากับประเทศใดประเทศหนึ่งมากเกินไปมาโดยตลอด การเสด็จเยือนจีนของพระบรมวงศานุวงศ์ของไทยต่อประเทศจีนเพื่อกระชับความสัมพันธ์กับจีนให้มากขึ้นก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม การศึกษาการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนจากงานชิ้นนี้ก็จะช่วยให้ตระหนักถึงประโยชน์

และโทษจากการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนด้วยเช่นกัน ในอนาคต การสานสัมพันธ์กับจีนในแง่มุมใด ๆ ก็ตาม นอกจากรัฐบาลไทยจะต้องพิจารณาผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับจีนแล้ว ยังต้องพิจารณาผลกระทบที่ตามมาด้วย

References

- Akiyama, M. (2013, August 7) Geopolitical considerations of the Senkaku Islands, *The Sasakawa Peace Foundation*, Available: <https://www.spf.org/islandstudies/research/a00007.html> [8 May 2019]
- Andrew, M. (2019, April 18) Controlling the supply of these valuable metals gives China leverage over technologies, economies and militaries, *The Trumpet*, Available: <https://www.thetrumpet.com/20546-china-controls-weaponizes-rare-earth-minerals> [11 May 2019]
- Baldwin, D. (1985) *Economic statecraft*, New Jersey: Princeton University Press.
- Bradsher, K. (2010a, September 23) Amid tension, China blocks crucial exports to Japan, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/2010/09/24/business/global/24rare.html> [21 November 2018]
- Bradsher, K. (2010b, September 23) *China bans rare earth exports to Japan amid tension*, Available: <https://www.cnbc.com/id/39318826> [4 March 2019]
- China's Ministry of Foreign Affairs. (n.d.a) *China and Japan relations*, Available: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/yzs_663350/gjlb_663354/2721_663446/ [11 October 2018]
- China's Ministry of Foreign Affairs. (n.d.b.) *Set aside dispute and pursue joint development*, Available: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18023.shtml [11 October 2018]

China's National English News Weekly. (2011) *Full text of Jiang Zemin's report at 14th party congress*, Available: http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm [24 October 2018]

China cancels politician's visit after ship incident. (2010, September 15) Available: <https://www.japantimes.co.jp/news/2010/09/15/national/china-cancels-politicians-visit-after-ship-incident/> [30 November 2018]

China reassures US on key 'rare earth' minerals. (2010, October 30) Available: <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11657982> [4 March 2019]

Drifte, R. (2013) The Senkaku/Diaoyu islands territorial dispute between Japan and China: Between the materialization of the 'China Threat' and Japan 'reversing the outcome of World War II'?, *UNISCI Discussion Papers*, vol. 32, pp. 9-62.

Dundon, J. R., Jr. (2014) *Triggers of Chinese economic coercion*, Master's thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, CA.

EARTHER. (2018) *Don't get too excited over Japan's new 'Semi-Infinite' rare earth stash*, Available: <https://earthier.gizmodo.com/dont-get-too-excited-over-japans-new-semi-infinite-rare-1825185977> [17 October 2018]

Egberink, F. (2011) ASEAN, *China's rise and geopolitical stability in Asia* (Clingendael Paper, vol. 2), Netherlands: Netherlands Institute of International Relation 'Clingendael'.

Emmers, R. (2010) *Geopolitics and maritime territorial disputes in East Asia*, London: Routledge.

- EREAN. (2015) *Japan secures access to Mongolian rare earth resources*, Available: <http://erean.eu/wordpress/japan-secures-access-to-mongolian-rare-earth-resources/> [17 October 2018]
- Foster, P., & Ryall, J. (2010, September 23) China 'places unofficial ban' on key metals exports to Japan, Available: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/8020298/China-places-unofficial-ban-on-key-metals-exports-to-Japan.html> [4 March 2019]
- Gwynne, D. (2013, November 27) Playing chicken in the East China Sea over the Senkaku/Diaoyu Islands, the Georgia Straight, Available: <https://www.straight.com/news/538881/gwynne-dyer-playing-chicken-east-china-sea-over-senkaku-diaoyu-islands> [8 May 2019]
- Hagstom, L. (2012) 'Power Shift' in East Asia? A critical reappraisal of narratives on the Diaoyu/Senkaku Islands Incident in 2010, *The Chinese Journal of International Politics*, vol. 5, pp. 267-297.
- Hiroko, T. (2010, October 4) Japan recycles minerals from used electronics, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/2010/10/05/business/global/05recycle.html?mtref=undefined> [12 May 2019]
- Hirschman, A. O. (1945) *National power and the structure of foreign trade*, London: University of California Press.
- Hong, Z. (2016) China's one belt one road: An overview of the debate, *Trends in Southeast Asia*, vol. 6, pp. 1-33.
- Ian, J., & Jane, P. (2012, September 15) A Chinese leader returns amid tumult, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/2012/09/16/world/asia/xi-jinping-returns-amid-tumult-in-china.html> [8 May 2019]

Institute for Defence Studies and Analyses. (2012) *India-Japan join hands to challenge China's rare earth monopoly*, Available: https://idsa.in/idsacomments/IndiaJapanJoinHandstoChallengeChinasREE_AjeyLele_201112 [17 October 2018]

Japan's External Trade Organization. (n.d.) *Japanese trade and investment statistics*, Available: <https://www.jetro.go.jp/en/reports/statistics.html> [25 October 2018]

Japan's Ministry of Finance. (n.d.) *Trade statistics of Japan*, Available: http://www.customs.go.jp/toukei/shinbun/happyou_e.htm [27 November 2018]

Japan's Ministry of Foreign Affairs. (2012) *Japan-China relations (basic data)*, Available: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/data.html> [25 October 2018]

Japan's Ministry of Foreign Affairs. (2013) *The basic view on the sovereignty over the Senkaku Islands*, Available: https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/basic_view.html [20 November 2018]

Japan's Ministry of Foreign Affairs. (2018) *Trends in Chinese government and other vessels in the waters surrounding the Senkaku Islands, and Japan's response*, Available: https://www.mofa.go.jp/region/page23e_000021.html [11 October 2018]

Jethro, M., & Paula, H. (2017, April 4) South Korean company to China: Don't blame us for THAAD missiles, Available: <https://money.cnn.com/2017/04/03/news/economy/lotte-south-korea-china-thaad-shin-dong-bin/index.html> [3 June 2017]

Jiji. (2019, February 27) Tensions high over Senkakus amid buildup of China's 'second navy', *The Japan Times*, Available: <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/02/27/national/tensions-high-senkakus-amid-buildup-chinas-second-navy/#.XNYA9xQzbX4> [11 May 2019]

JTB Tourism Research & Consulting Co. (n.d.) *Japan-bound statistics*, Available: <https://www.tourism.jp/en/tourism-database/stats/inbound/> [25 October 2018]

Keith, B. (2010, March 14) China Uses Rules on Global Trade to Its Advantage, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/2010/03/15/business/global/15yuan.html> [11 May 2019]

Kurlantzick, J. (2007) *Charm offensive: How China's soft power is transforming the world*, New York: Yale University.

The Japan Times. (2011, September 26) Japan eyes rare earth deal with Myanmar, Available: <https://www.japantimes.co.jp/news/2011/09/26/national/japan-eyes-rare-earth-deal-with-myanmar/#.XNdc8BQzbX5> [12 May 2019]

Lai, C. (2018) Acting one way and talking another: China's coercive economic diplomacy in East Asia and beyond, *The Pacific Review*, vol. 31, no. 2, pp. 169-187.

Lampton, D. M. (2005) 'China's rise in Asia need not be at America's expense', in D. Shambaugh (ed.), *Power shift: China and Asia's new dynamics*, pp. 317-319, Berkeley: University of California Press.

Lithuania's China Embassy. (2010) *Foreign ministry spokesperson Jiang Yu's regular press conference on September 16, 2010*, Available:

<http://www.chinaembassy.lt/eng/fyrth/t753517.htm> [21 November 2018]

Naughton, B. J. (2007) *The Chinese economy: Transition and growth*, London: The MIT Press.

Prime Minister of Japan and His Cabinet. (2012) *Press conference by prime minister Yoshihiko Noda Friday, August 24, 2012*, Available:

http://japan.kantei.go.jp/noda/statement/201208/24kaiken_e.html

[12 October 2018]

Pui-Kwan, T. (2011) *China's rare-earth industry*, Available: <http://pubs.usgs.gov/of/2011/1042/of2011-1042.pdf> [23 May 2018]

Reuters. (2017, January 24) *China says hopes Mongolia learned lesson after Dalai Lama visit*, Available: <https://www.reuters.com/article/us-china-mongolia-dalailama-idUSKBN158197> [18 June 2017]

Salidjanova, N., et al. (2015) *China's economic ties with ASEAN: A country-by-country analysis*, *U.S.-China Economic and Security Review Commission*, pp. 1-43.

- Sanger, D. E. (1992, April 7) China party chief visits Japan amid tensions in relations, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/1992/04/07/world/china-party-chief-visits-japan-amid-tensions-in-relations.html> [25 May 2018]
- Sohn, Y. (2010) Japan's new regionalism: China shock, values, and the East Asian community, *Asian Survey*, vol. 50, pp. 497-519.
- Suri, M. V. (2013) Conceptualizing China within the Kantian Peace, *Harvard International Law Journal*, vol. 54, no. 1, pp. 219-258.
- Sun, Y. (2015) 'China and the evolving Asian infrastructure investment bank', in D. Bob (ed.), *Asian infrastructure investment bank: China as responsible stakeholder?*, pp. 27-42, Washington, DC: Sasakawa Peace Foundation.
- Tabuchi, H. (2010, September 28) Block on minerals called threat to Japan's economy, *The New York Times*, Available: <https://www.nytimes.com/2010/09/29/business/global/29rare.html> [4 March 2019]
- Taylor, M. F. (2016) Explaining stability in the Senkaku (Diaoyu) islands dispute, *Global Summitry*, vol. 2, no. 1, pp. 24-37.
- Thailand's Department of International Trade Promotion. (n.d.) *Factsheet China*, Available: http://www.ditp.go.th/ditp_pdf.php?filename=contents_attach/95228/95228.pdf&title=95228 [25 October 2018]
- The State Council of the People's Republic of China. (2012) *Diaoyu Dao, an inherent territory of China*, Available: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474983043212.htm [20 November 2018]

The Wall Street Journal. (2011) *Rising China bests a shrinking Japan*, Available:

<https://www.wsj.com/articles/>

SB10001424052748704593604576140912411499184 [21 November 2018]

United States of America's China Embassy. (2010) *Foreign ministry*

spokesperson Jiang Yu's regular press conference on September 14,

2010, Available: <http://www.china-embassy.org/eng/fyrth/t752673.htm>

[21 November 2018]

Victoria, B. A. (2013, February 21) Raising the Senkaku stakes?, *The Japan*

Times, Available: <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2013/02/21/>

<commentary/japan-commentary/raising-the-senkaku-stakes/#>.

XICXValzbX5 [12 October 2018]

Wagner, H. R. (1988) Economic interdependence, bargaining power, and

political influence, *International Organization*, vol. 42, no. 3, pp. 461-483.

Walder, A. G. (1995) China's transitional economy: Interpreting its significance,

The China Quarterly, vol. 144, pp. 963-979.

Walker, T. C. (2013) *A circumspect revival of Liberalism: Robert O. Keohane*

and Joseph S. Nye's power and interdependence, classics of

international relations: Essays in criticism and appreciation, Henrik

Bliddal, Casper Sylvest, and Peter Wilson, Hoboken: Taylor and Francis.

Wanandi, J. (2004) 'China and Asia Pacific regionalism', in K. Ryosei & W. Jisi

(Eds.), *The rise of China and a changing East Asian order*, pp. 37-48,

Tokyo: Japan Center for International Exchange.

Wharton University of Pennsylvania. (2013, July 19) Rare earths trade poses challenges for China and Japan, Available:

<https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/catch-22-rare-earths-trade-poses-challenges-for-china-and-japan/> [12 May 2019]

World Tourism Organization. (n.d.) *Outbound tourism of Japan - market profile*,

Available: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284404117>

[25 October 2018]